

F 2092811e

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE

FAKULTA ARCHITEKTURY

URBANISMUS SVĚTOVÝCH VELKOMĚST

I. díl

Praha

Jiří Hrůza

Jiří Hrůza

URBANISMUS
SVĚTOVÝCH VELKOMĚST

I. díl

Praha

STK PRAHA

2660244491

2003

Vydavatelství ČVUT

Tento svazek, nazvaný „Praha“ je prvním dílem spisu „Urbanismus světových velkoměst“.

Je podnětem k soustavnějšímu poznávání více než tisíciletého stavebního, architektonického a urbanistického utváření Prahy, která je sama o sobě „učebnicí“ české i evropské architektury a urbanismu v průběhu posledních více než tisíce let. Poloha vně hranic Římské říše ji sice zbavila možnosti chlubit se stopami antiky, avšak již od raného středověku se každá vývojová epocha evropské architektury a stavby měst zapsala vrcholnými díly do jejího obrazu. Na rozdíl od mnoha jiných měst v Praze následující epochy nezničily to, co je předcházelo. Uměly svá díla organicky včlenit do složitého prostorového útvaru města, dále jej obohatit a přitom zachovat nebo dále rozvinout genia loci Prahy.

Při práci jsem využil své poznatky o Praze, získané během tří desetiletí působení v Útvaru hlavního architekta města Prahy a při práci na urbanistických koncepcích města a jeho zázemí. K jednotlivým kapitolám jsem připojil k tématu se vzájemně chronologické přehledy, zaznamenávající časový sled nejdůležitějších staveb, soutěží, projektů a událostí, týkajících se stavebního vývoje Prahy.

S velkým politováním jsem si znovu uvědomil, že se nedochovaly, nebo snad jen dosud nenalezly mnohé významné textové a zejména mapové a grafické dokumenty ke stavebnímu vývoji města. To se týká nejen starší doby, ale i 19. a 20. století a doby zcela nedávné. Je škoda, že město právem považované za světově jedinečné a zařazené na seznam kulturního dědictví UNESCO, nemá žádné studijní a výzkumné pracoviště, které by se jeho stavebním – architektonickým a urbanistickým vývojem soustavně a na profesionální úrovni zabývalo.

Při práci na učebním textu jsem se mohl opírat o rozsáhlou literaturu o Praze, jejích dějinách a zejména architektuře a urbanismu. Jen sama anotovaná bibliografie rozsáhlé literatury o Praze – která se ještě nedočkala zpracování – by určitě zaplnila objemný svazek. Připojený seznam literatury je pouze výčtem několika základních knih, které mohou pomoci k prohloubení studia, a pramenů využitých ilustrací.

Děkuji všem, kteří přispěli ke zpracování učebního textu. Zejména jsem vděčen své manželce za odbornou pomoc a obětavé ediční zpracování a svému příteli prof. Ing arch. Blahomírovi Borovičkovi za kritické posouzení rukopisu a za doslov, rozšiřující pohled na urbanistický vývoj Prahy.

Jiří Hruza

Obsah	1	
Předmluva		2
Obsah		
I. Zrod a počátky města	5	
I.1. Přírodní podmínky		5
Geologie		6
Vodní toky		7
Terén		10
Příroda		11
Chronologický přehled		13
I.2. Nejstarší osídlení		14
Archeologie		14
Keltové a Germáni		16
Sídlní lokality		17
Chronologický přehled		19
I.3. Počátky středověké Prahy		20
Slované		20
Písemné zprávy		22
Románská Praha		23
Chronologický přehled		27
II. Středověká metropole	28	
II.1. Pražská města		28
Staré Město		29
Malá Strana		31
Hradčany		33
Chronologický přehled		34
II.2. Praha Karla IV.		35
Nové Město		36
Václav IV.		40
Chronologický přehled		43
II.3. Praha pozdní gotiky		44
Praha husitská		44
Vladislavská gotika		46
Chronologický přehled		48
III. Praha renesance a baroka	49	
III.1. Praha renesanční		49
Praha Jagellonců		49
Renesanční rezidence		50
Renesanční proměny města		52
Praha Rudolfa II.		53
Chronologický přehled		56
III.2. Praha barokní		58
Praha v 17. a 18. století		59
Paláce a chrámy		61
Praha jako pevnost		64
Okolí Prahy		66
Chronologický přehled		67

IV. Praha nové doby	69	
IV.1. Na počátku nové doby	69	
Reformy Josefa II.		70
Sloučení pražských měst		71
Změna dobového vkusu		73
Karel Chotek		75
Bourání hradeb		78
Chronologický přehled		80
IV.2. Pražská předměstí	82	
Okolí historické Prahy		82
Zrod a vývoj předměstí		84
Chronologický přehled		92
IV.3. Přestavby, regulace a asanace	94	
Regulace		94
Pamětní spis		97
Asanace		101
Péče o památky		104
Nové dominanty		105
Město před 100 lety		109
Chronologický přehled		110
V. Praha 20. století	113	
V.1. Nástup 20. století	113	
Městské inženýrství a technika		114
Veřejné a kancelářské budovy		117
Obytné domy		119
Soutěže a realizace		120
Chronologický přehled		123
V. 2. Velká Praha	125	
Projekt ideální Prahy		126
Vznik Velké Prahy		128
Státní regulační komise		131
Regulační plán města		134
Program výstavby		137
Chronologický přehled		138
V.3. Stavby první republiky	139	
Stavby, soutěže a projekty		139
Byty a bydlení		143
Chronologický přehled		146
VI. Praha včerejška a dneška	149	
VI.1. Praha včerejška	149	
Válka a první poválečná léta		149
Politika a město		151
Urbanistické koncepce		153
Sídliště		154
Metro		157
Proměny centra		158
Novostavby		159
Pokus o prognózu		161
Chronologický přehled		163

VI.2. Praha dneška	167
Městské centrum	168
Stavební proluky	169
Suburbanizace	172
Urbanistická koncepce	175
Praha zítřka	178
Scénáře pro Prahu	179
Chronologický přehled	181
Doslov Blahomír Borovička	183
Seznam literatury a pramenů	190

I.
Jan Kozel a Michael Peterle
Praga Bohemiae Metropolis,
accuratissime expressa 1562

I. ZROD A POČÁTKY MĚSTA

I.1. PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Architektonické a urbanistické hodnoty dnešní Prahy jsou výsledkem činnosti mnoha generací a ojedinělým svědectvím vývoje evropské kultury od středověkých počátků až do nejnovější doby. Za svou působivost však vděčí nejen činnosti člověka. Její základní utváření – půdorysná osnova, síť hlavních komunikací, rozložení městských částí stejně jako umístění jejích dominant bylo a je doposud předurčeno především přírodním a zvláště geologickým rámcem, do něhož byla vložena. Praha je nejen "muzeem" evropské architektury, ale přinejmenším stejně významným a právem oceňovaným "muzeem" geologického vývoje svého a vůbec evropského území. Jeho jednotlivé epochy zanechaly na utváření města své zřetelné stopy a podstatně ovlivnily a dodnes ovlivňují celou urbanistickou strukturu Prahy.

Dávné počátky osídlení území dnešní Prahy a jejího okolí svědčí o tom, že si všechny zde postupně sídlící kmeny, národy a kultury uvědomovaly jedinečnost její polohy. Leží v těžišti pohraničními horami vymezené České kotliny na naší největší řece Vltavě a zároveň nabízí nejpříznivější možnost jejího překročení. Vyznačuje se příjemným klimatem, dostatkem úrodné půdy i vody, návršími vhodnými k obraně a má mnohé další vlastnosti a přírodní zdroje, jejichž užitečnost se někdy ukázala až později.

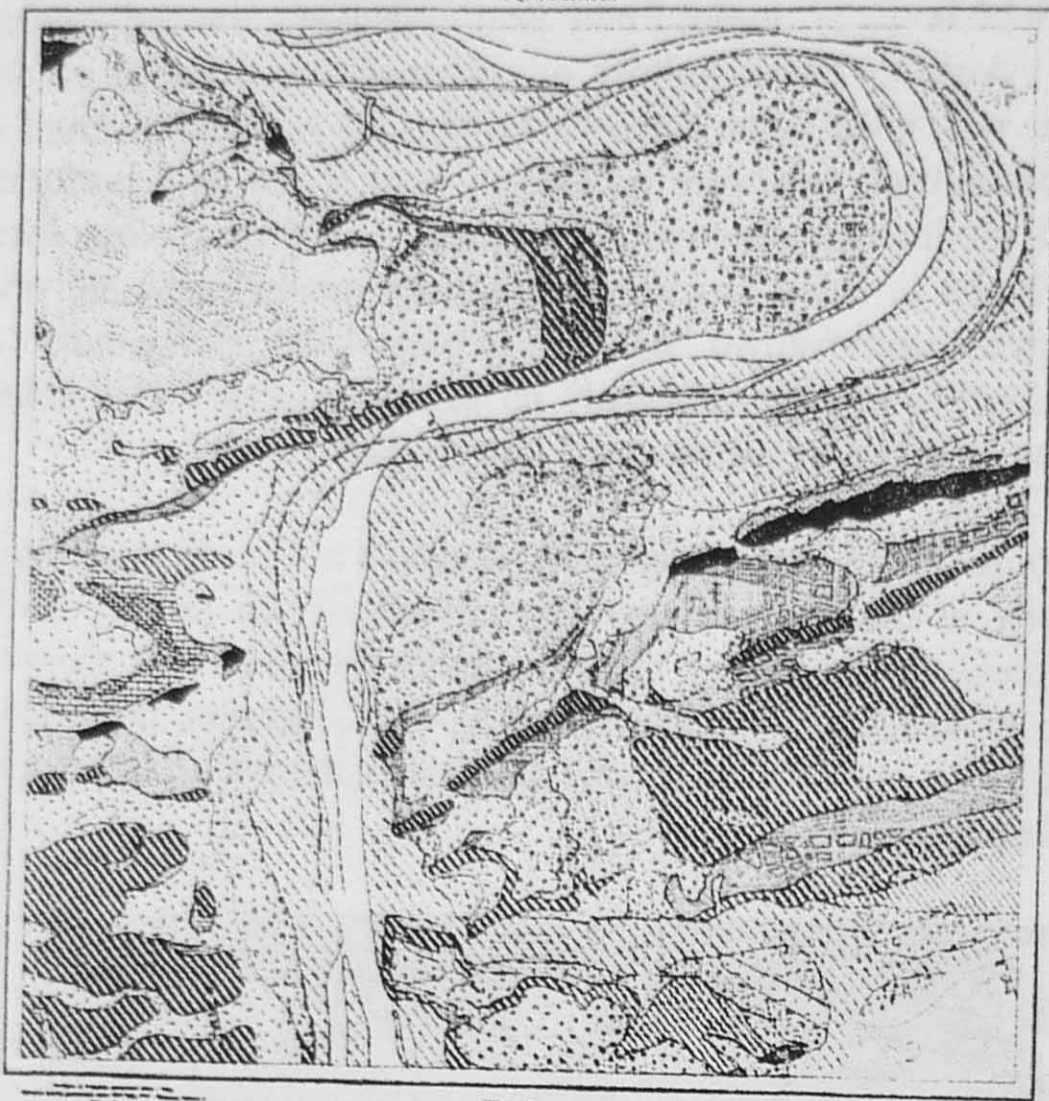

1. Model pražského terénu – pohled od jihu

Geologie

Praha patří mezi ta města u jejichž utváření je vliv přírodních podmínek obzvláště zřetelný. Proto je užitečné alespoň laicky nahlédnout do poznatků geologie o složitém vývoji jímž prošla pražská krajina.

2. Geologická mapa pražského centra

- říční niva
- terasy
- ordovické vrstvy vyvýšenin a svahů

Počátky utváření městského terénu sahají přes stamiliony let až do doby, kdy území dnešních Čech leželo jako součást prakontinentu po dlouhou dobu na jižní polokouli, aby se pak posunovalo k rovníku a posléze do dnešního mírného pásma polokoule severní. Třikrát se nacházelo celkem po dobu 245 milionů let na dně moří, která po sobě zanechala nejrůznější usazeniny o neuvěřitelné výšce 14 tisíc metrů.

Nejstarší horniny na pražském území existují již 640 milionů let, kdy vznikaly jako několik tisíc metrů silné a pak tlakem a nárazy pevninských bloků přetvořené a zprohýbané usazeniny půl miliardy let existujícího prahorního moře, v němž žily nejstarší organismy – prvoci a mořské řasy. Z té doby pocházejí nejstarší křemičité břidlice, slepence a především bulžňáková skaliska, z nichž vyniká Divoká Šárka a vrchy Velké Skály u Bohnic a Ládví u Ďáblic. Horniny z této doby jsou základem návrší – včetně těch, mezi nimiž Vltava do města vstupuje i město opouští.

Po dalších desítkách milionů let se území Prahy znovu ocitlo na zhruba 140 milionů let na dně zprvu chladnějšího a po posunech kontinentů posléze teplého a nakonec tropického prvohorního moře. Byl to podle poznatků geologů mořský záliv, rozprostírající se v místech mezi Plzní, Prahou a Železnými horami. Do této doby patří vznik křemenců a břidlic, stejně jako z tropické vývojové fáze vápence s množstvím zkamenělin a dokonce i pozůstatky korálových útesů, tvořících například základ návrší Zlíchova. Z mnoha lokalit je světově

významným Barrandov – respektive Prokopské a Radotínské údolí, patřící k mnohem rozsáhlejší chráněné krajinné oblasti Českého krasu jihozápadně od Prahy.

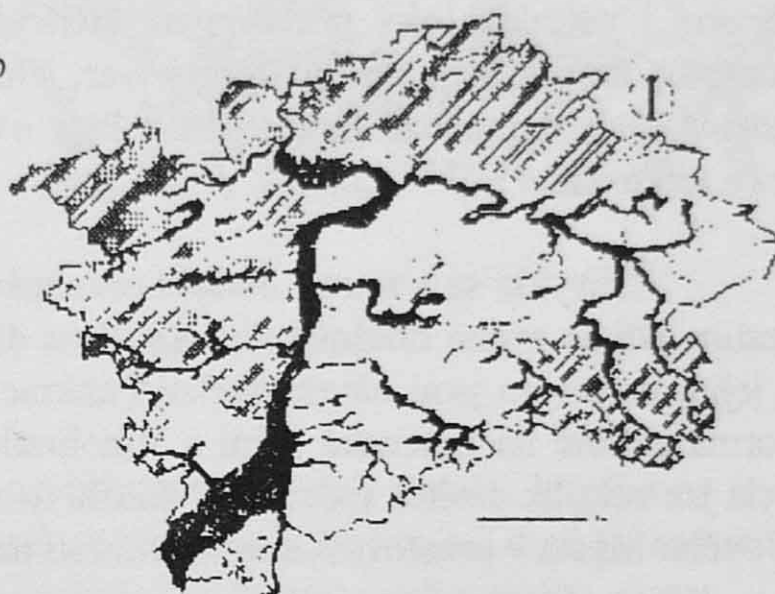
Tato doba po sobě zanechala geologické stopy dávných zemětřesení a tlaků zemské kůry. Patří mezi ně tak zvaný "pražský zlom" od Hloubětína přes Můstek a Motolské údolí až k Berounu, s nímž se musela na několika místech vyrovnat stavba metra. Neméně zajímavými jsou sopečné vyvřeliny, podmořské lávové proudy a Hemrovy skály v Prokopském údolí jako 430 milionů let starý pozůstatek tzv. Butovické podmořské sopky. Tehdy se vytvořil základ mnoha dalších pražských návrší a zároveň usazeniny umožnily lidem o stamiliony let později rozvoj cihlářství, těžby vápence a posléze výrobu cementu.

Někdy před 95 miliony let bylo pražské území znovu – již po třetí – zaplaveno druhohorním mělkým a teplým subtropickým mořem, z něhož snad vyčnívaly ostrovy a buližníková skaliska, jak to připomínají mořským příbojem utvářené buližníkové balvany na Ládví. Toto moře po sobě opět zanechalo mohutné několik stovek metrů silné usazeniny pískovců, opuk a jílu, které se staly příhodným stavebním materiálem v samých počátcích města.

3. Půdní poměry

- tmavě říční toky a jejich nivy
- šrafované sprašové a bohaté p

Nakonec se tyto velké horninové křídové tabule Českého masivu pozvedly tektonickými tlaky nad mořskou hladinu. Již se nevrásnily a vytvořily dodnes existující tabulové hory jako je Vidoule a celé ploché návrší Bílé Hory i s územím ruzyňského letiště.

Vodní toky

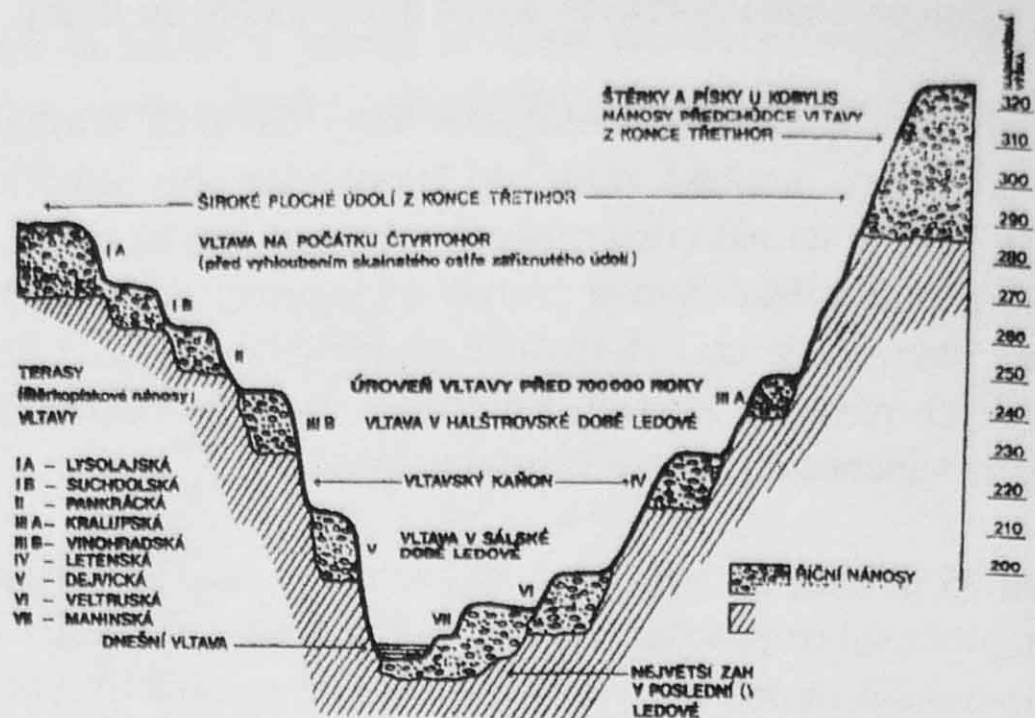
Na přelomu druhohor a třetihor se Evropa neustále vzdalovala od rovníku k severu a na území Prahy se začalo projevovat působení tehdejších vodních toků. Ty se zařezávaly nejen do nejmladších usazenin, ale postupně jejich údolí pronikala až k nejstarším horninám. Stopami jsou nové usazeniny, z nichž geologové usuzují na směry a mocnost nejstarších toků.

Uvádí se, že asi před 4 miliony let sledovala největší řeka na pražském území směr dnešní Berounky, zatím co od jihu směřoval jen její přítok. Tato „prařeka“, přivádějící vody z jihu Čech, tekla ovšem mnohem výše, než dnešní Vltava. Její nánosy leží 150 metrů nad dnešní úrovní Vltavy na bělohorské pláni a Barrandově. U Ládví do ní ústila další řeka ze severovýchodu Čech, která přinášela z Podkrkonoší nejen štěrkové terasy, ale i acháty.

Koncem třetihor zhruba před 2 miliony let je pražské území popisováno geology jako mírně zvlhčená krajina s širokými údolními vodních toků. Takto vstupuje do tzv. čtvrtohor, kdy se již hlavním tokem stává dnešní **Vltava**.

Ta ovšem tekla přes 100 metrů výše než dnes a zanechala po sobě štěrkopískové náplavy u Lysolaj a Suchdola.

4. Vltavské terasy v severní části Prahy od třetihor do současnosti

Pak následovalo střídání dob ledových a meziledových a celé území bylo několik desítek milionů let dále formováno ledovci, větrnou a vzdušnou erozí, navátými sprašovými hlínami i vodními toky přinášenými štěrky. Sama řeka se postupně zahlubovala do svého dnešního koryta, jehož meandrovitý tvar, šíře celé kotliny i vlastního toku, vznikající a mizející ostrovy i slepá ramena, tůňe i peřeje byly ovlivněny především vlastnostmi hornin, s nimiž se řeka setkávala.

Obvykle se v tomto období rozeznávají čtyři úrovně teras, tvořených postupně řekou, sestupující do svého dnešního koryta. Prvá diluviální terasa byla v nadmořské výšce 260-270 m a jejím projevem jsou návrší dnešní Pankráce, Olšan a Bohnic. Nejrozsáhlejší druhá terasa je patrná zvláště na Letenské pláni a Vinohradech. Třetí terasa – z doby prvních stop člověka – byla jen několik desítek metrů nad dnešní úrovní Vltavy. Její součástí bylo např. území horního Nového Města v prostoru Karlova náměstí nebo Bubeneč a Libeň.

Uvádí se, že v poslední ledové době tekla Vltava dokonce o 2 metry níže než dnes a pak teprve vytvořila nejmladší štěrkopískové nánosy v místě Starého Města, Manin nebo Karlína. Archeologové se domnívají, že pod těmito nánosy by mohly být případně skryty stopy nejstaršího pravěkého osídlení při vltavských březích.

Kromě hlavního vltavského toku se na modelaci pražského terénu významně podílely jeho **přítoky**, z nichž některé mohly existovat již v období třetihor. Na dnešním pražském území je největším přítokem **Berounka**, ale kromě ní zde bylo napočteno několik desítek **potoků**. Největší z nich – **Rokytká a Botič** i **Šárecký potok** – mají délku přes 30 km.

Na dnešním území města je zachováno 32 **rybníků** a dále 3 novodobé **vodní nádrže** – **Hostivař** o ploše 35 ha, **Džbán** s 12 ha a **Jiviny** s 9 ha.

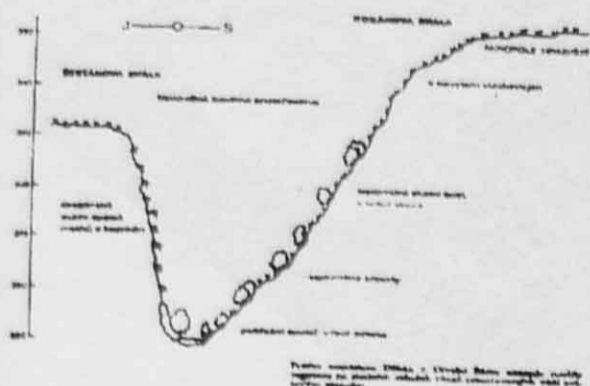
Po mnoha drobnějších potůčcích již nezůstaly žádné stopy, stejně jako po různých mokřinách, loužích a rybnících, jen výjimečně připomínaných starými názvy míst a ulic. Ulice Na Rybníčku u novoměstského kostela Sv. Štěpána připomíná vodní nádrž, na níž byly dokonce královské sádky. Jiný rybník s mlýnem byl u dolního konce Václavského náměstí v místě, nazývaném V Žabovřeskách. Louže byla i v místě Senovážného náměstí a mlýny na dávno zmizelých tocích u úpatí Zámeckých schodů, stejně jako na patě vyšehradské skály.

Pro utváření terénu dnešního města jsou významnými *údolí vodních toků*. Na levém břehu je to Dalejským potokem vytvořené a přírodně mimořádně cenné **Prokopské údolí**

5. Prokopské údolí

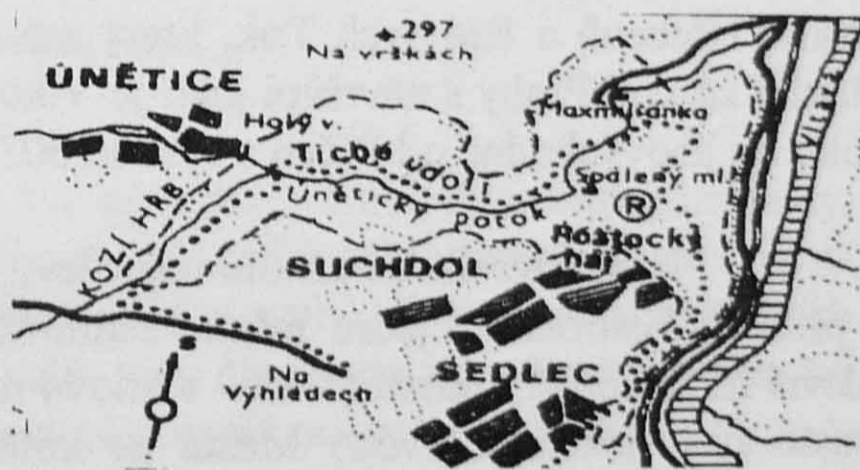
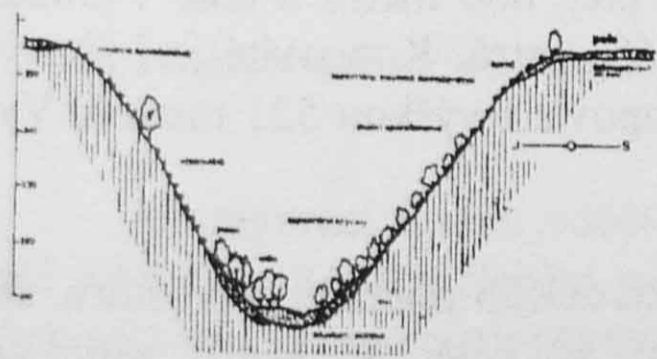

dále údolí motolské, hluboký zářez Brusnice, které město vděčí za ostroh Pražského hradu, a konečně na severním okraji města **údolí Šárky** s neméně pozoruhodnými geologickými útvary a přírodními a archeologickými hodnotami.

6. a 7. Půdorys a řez soutěskou Džbánu - s typy vegetačního pokryvu

Na méně dramatickém pravém břehu je nejdůležitějším **údolí Botiče**, končící na úpatí vyšehradské skály. Rozlehlé údolí Rokytky se stalo základem Vysočan a Libně. V nejnižším místě města ústí do Vltavy Drahaňský potok, prodírající se hlubokou roklí stejného názvu.

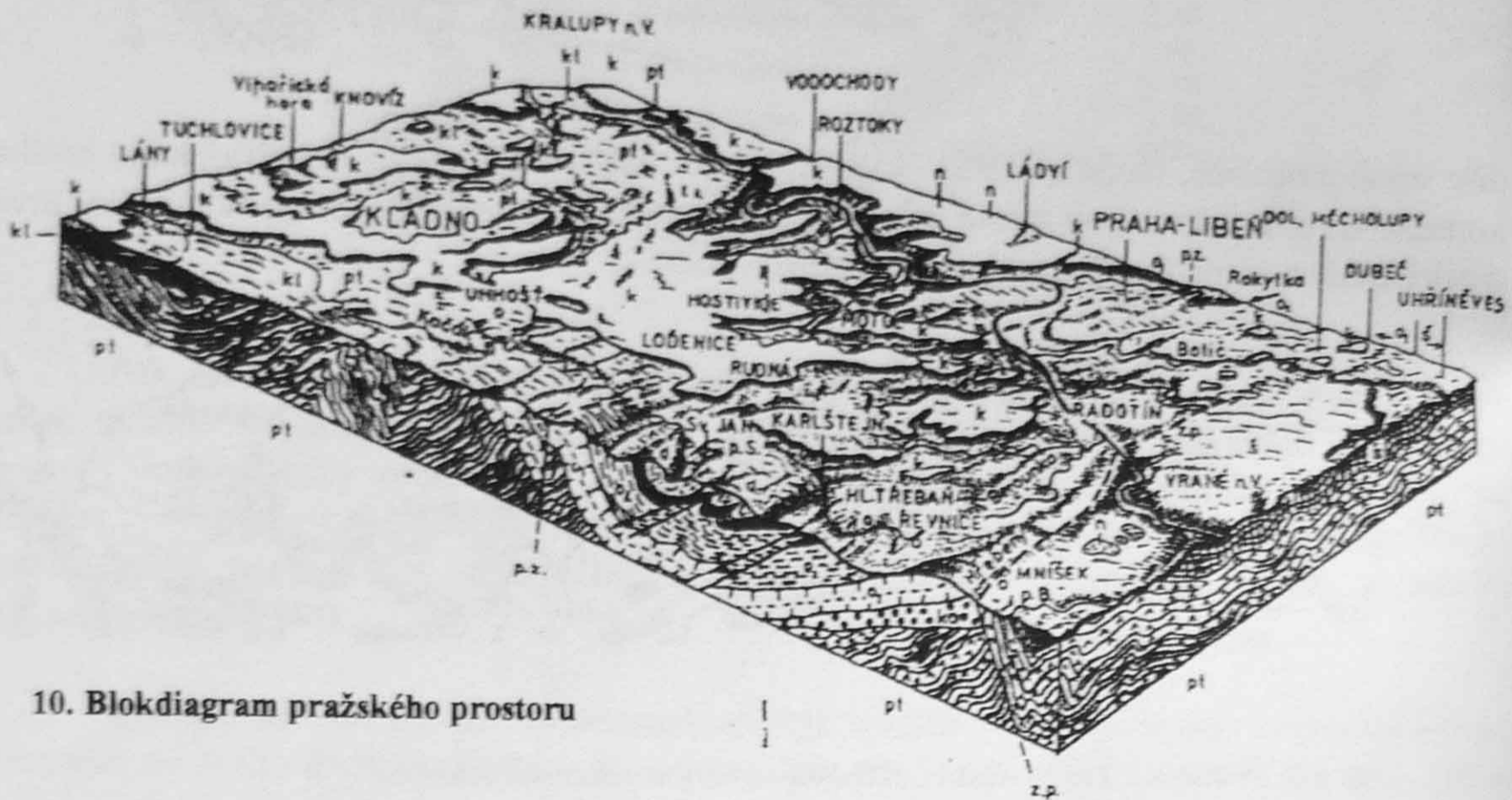

8. a 9. Tiché údolí Unětického potoka - půdorys a řez s typy vegetačního pokryvu

Mělčiny na toku Vltavy a jejích přítoků spolu s utvářením pražského terénu umožnily vznik mnoha **brodů**. Ty nabízely snadný přechod řeky a navíc utváření území umožňovalo k těmto brodům poměrně snadné přístupy. Lze jen předpokládat, že v různých vývojových fázích se v souvislosti se změnami říčního koryta měnily i samy brody a jejich výhodnost o čemž se dodnes vedou spory. Postupně se však stabilizovalo jejich umístění v těžišti pražské kotliny, kde se posléze rozvíjelo jádro jejího osídlení.

Terén

Ze všech rozmanitých vlastností přírody pražského prostoru má nesporně pro urbanistické utváření města největší význam složitý a bohatý reliéf terénu. Výškové rozdíly na území Prahy přesahují 200 metrů, protože Vltava opouští Prahu v Podbabě na kótě 176 metrů, zatím co na levém břehu na návrší Kopanina u Stodůlek činí nadmořská výška 391 metrů a na návrší Teleček u Sobína 397 metrů.

10. Blokdiagram pražského prostoru

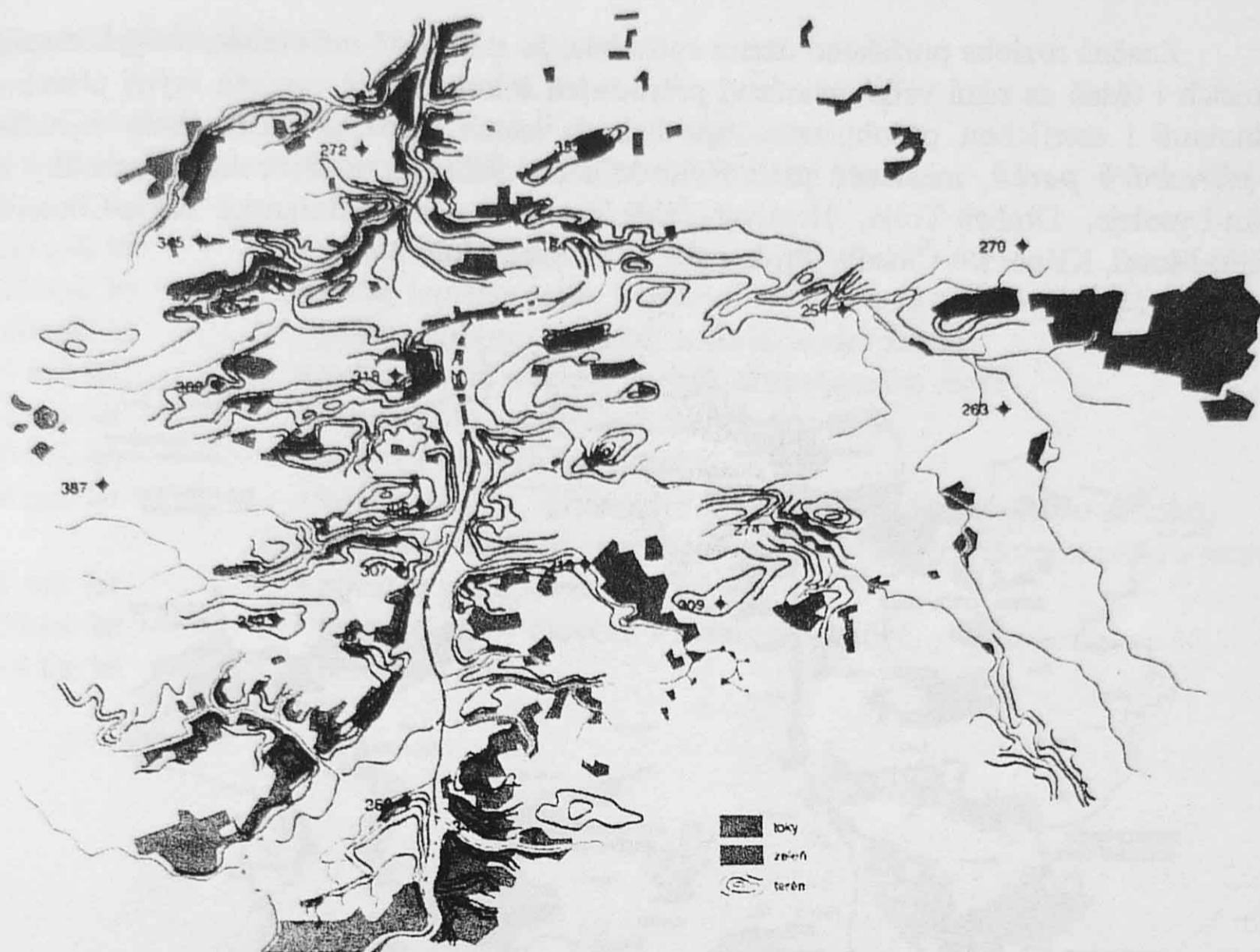
Zvýrazňování pražské kotliny pokračuje i za správními hranicemi města, jak o tom svědčí vrch Růžová na západním okraji Prahy. Cukrák jižně od Prahy a Holý kopec u Říčán již překračují výšku 400 metrů. Jen 17 km od hranice Prahy leží jihozápadně od města vrch Hlavatý kámen s výškou 521 metrů a vrch Jistevník, který má přes 600 metrů a dále v tomto pásmu Hřebenů a Brd vrch Tok, který má dokonce kótu 865 metrů. Kopcovité je i jihovýchodní zázemí Prahy s návršími jako je Vlková u Velkých Popovic s výškou 521 metrů a Vysoký les jihovýchodně od Říčán s výškou 503 metrů.

Plastika terénu se přitom neprojevuje pouze v měřítku celého pražského prostoru, ale i přímo v historickém jádru města. Staroměstské náměstí leží na kótě 193 metrů, zatím co hlavní novoměstský prostor – m – Karlovo náměstí – na kótě 204 metrů a Karlov jako nejvyšší místo historického Nového Města na kótě 235 metrů. V siluetě historického jádra se na pravém břehu výrazně uplatňuje téměř na 50 metrů vysokém skalním ostrohu Vyšehrad s kótou 227 metrů. Další dominantou historického jádra je na pravém břehu vrch Vítkov s kótou 262 metrů.

Na levém břehu je hlavní historickou dominantou Pražský hrad s patou svatovítské katedrály na kótě 258 metrů a svatovítskou věží sahající ještě o sto metrů výše. S ním sousedí ještě o sedmdesát metrů vyšší Petřín, který dosahuje kóty 330 metrů.

V pásmu předměstí z 19. století se již nadmořské výšky vesměs pohybují nad 220 metrů. Tak Náměstí Míru má kótu 245 metrů, letenská vodárna 228 metrů, ale v kotlinách

ležící centra Dejvic a Vršovic pouze 219 metrů. Další pásmo pak tvoří zahradní předměstí, z nichž nejvýše leží Ořechovka a Baba na výšce 270-280 metrů a Barrandov dokonce na výšce 320 metrů. Z nových sídlišť je Pankrác ve výšce 267 metrů, Petřiny 364 metrů a Severní Město 290- 300 metrů. Lokality Jižního Města se pohybují na kótách nad 300 metrů a Jihozápadní Město dokonce na kótách 320 až 380 metrů.

11. Modelace terénu a dochovaná zeleň v současném městě

Konfiguraci terénu vděčí Praha nejen za své přírodní a architektonické dominanty. Snad ještě důležitější je členění její zástavby do přirozených celků jednotlivých čtvrtí a městských sektorů, vymezených přírodními hranicemi toků, údolí a svahů. S tím souvisí přírodních enklávy zeleně, parků, zahrad, které se uchovaly nebo byly člověkem vytvořeny zejména na strmějších svazích a jiných zvláště v minulosti pro zastavení nepříhodných plochách.

Příroda

Dalším vkladem přírodních podmínek jsou **stavební materiály**, které poskytovalo území města v bohatém výběru.

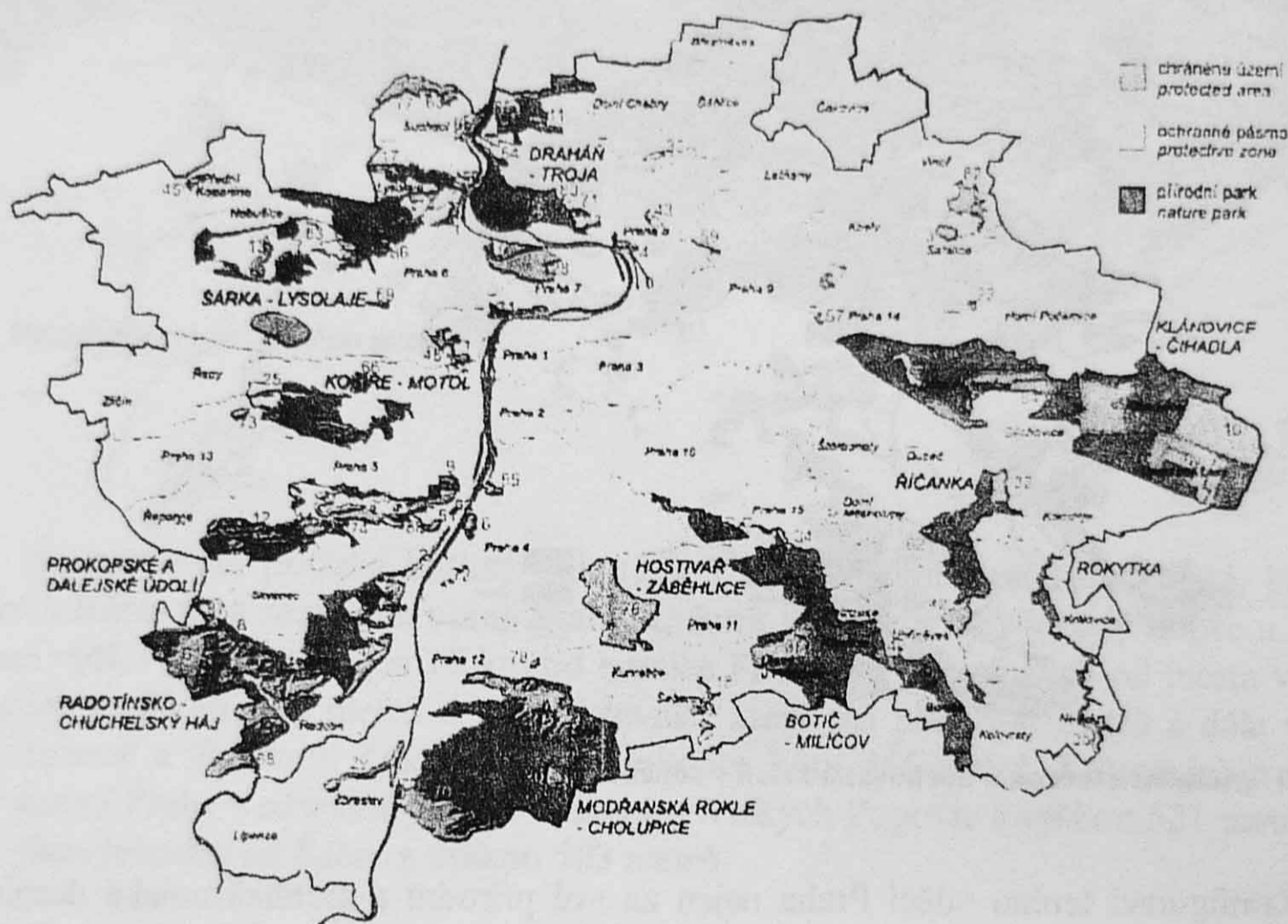
Kromě dřeva byla nejdůležitější **cihlářská hlína**, přičemž se uvádí, že pálené cihly se začaly používat v Praze již ve 13. století.

Z hornin to byla nejprve **opuka**, která se výrazně uplatnila zvláště u románských staveb a na plastikách. Pro první kamenné románské stavby na Pražském hradě a v jeho okolí

bylo možno snadno dobývat opuku v bezprostředním sousedství na Petříně a dovážet ji dolu po svahu. Jako obranu proti zvětvávání opuky se velmi brzy začaly používat omítky z *vápna*, které se na území města pálilo.

Stejně bohatými byly zdroje *pískovce*, dováženého zvláště pro plastickou výzdobu gotických staveb od Českého Brodu a z Nehvizd. Jako velmi pevný materiál se prokázaly prvohorní křemence, zatím co růžové slivenecké mramory získaly oblibu u barokních sochařů.

Značná rozloha pražského území způsobila, že stále ještě má Praha ve svých vlastních hranicích i těsně za nimi velké množství **přírodních lokalit**, které vynikají svými přírodními hodnotami i estetickou působivostí. V posledních letech bylo na území Prahy vyhlášeno 11 **přírodních parků**, mezi něž patří Botič-Milíčov, Říčanka, Radotínsko-Chuchelský háj, Šárka-Lysolaje, Drahaň-Trója, Hostivař-Záběhlice, Rokytky, Modřanská rokle-Cholupice, Košíře-Motol, Klánovice-Čihadla, Prokopské a Dalejské údolí.

12. Chráněná území, přírodní parky a jejich ochranná pásma

Kromě toho existuje na území města 88 *chráněných území*, z čehož je 5 v kategorii *národních přírodních památek*, jako jsou Barrandovské skály, Dalejský a Lochkovský geologický profil. Dále je chráněno 15 *přírodních rezervací*, z nichž jsou některé totožné s přírodními parky.

Mimořádnou přírodní a kulturní hodnotu představují v Praze *historické zahrady* Pražského hradu a barokních paláců, Královská obora, Hvězda a četné další. K ochraně bylo vybrána také řada *památných stromů*.

Pozoruhodné je stále ještě přetrvávající druhové bohatství chráněné přírody, do něhož patří skalnaté stráně a opuštěné lomy, zbytky stepí se vzácnou teplomilnou květenou a zvířenou, údolí potoků, luční porosty, stratigrafické profily, krasové jevy, cenné soubory lesních společenstev, mokřady a dokonce drobná rašeliniště a rybníky s rákosinami a studánky. Neméně bohatstvím se vyznačuje příroda v nejbližším zázemí za pražskými hranicemi.

Chronologický přehled

640 milionů let	▪ nejstarší horniny na pražském území
670-580 mil. let	▪ starohorní moře, po něm 70 mil. let souše
530 mil. let	▪ počátek prvohorního moře
430 mil. let	▪ vulkanická činnost
380 mil. let	▪ ústup teplého moře, korálové útesy, vrásnění geologických vrstev
100 mil. let	▪ poklesy pevniny, močály a sladkovodní jezera
95 mil. let	▪ pokračování poklesu a vznik druhohorního moře
81 mil. let	▪ ústup moře, zdvih Českého masivu
60 mil. let	▪ řeky v měkkých horninách
4 mil. let	▪ konec třetihor, střídání ledových a meziledových dob a počátek formování dnešního pražského terénu vodní a vzdušnou erozí a nánosy
1 mil. let	▪ počátek sestupování toků do údolí
250 tis. let	▪ nejstarší stopy člověka v meziledové době
10 tis. let	▪ poledová doba

I.2. NEJSTARŠÍ OSÍDLENÍ

Geologický vývoj pražského území se měří na desítky a stovky milionů let a ve srovnání s tím je vývoj osídlení tohoto prostoru jen relativně krátký - i když trvá již tisíce let. Obdobně jako se předcházející kapitola opírala o poznatky geologů je nutno se nyní především obrátit k poznatkům archeologie.

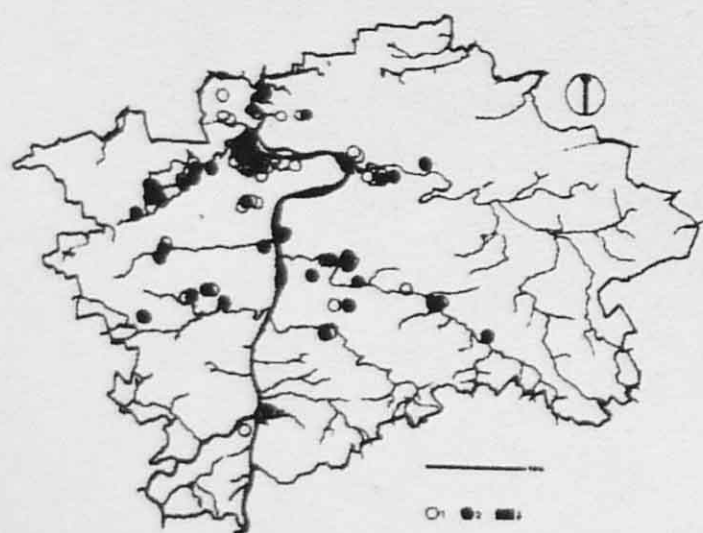
Archeologie

Nejstarší ojedinělou stopu člověka kladou archeologové již do doby před čtvrt milionem let a to do prostoru obce Letky u Prahy. Soustavnější pobyt lovců na pražském území před 25 tisíci let je doložen zejména v prostoru Šárky, Liboce a Bubenče.

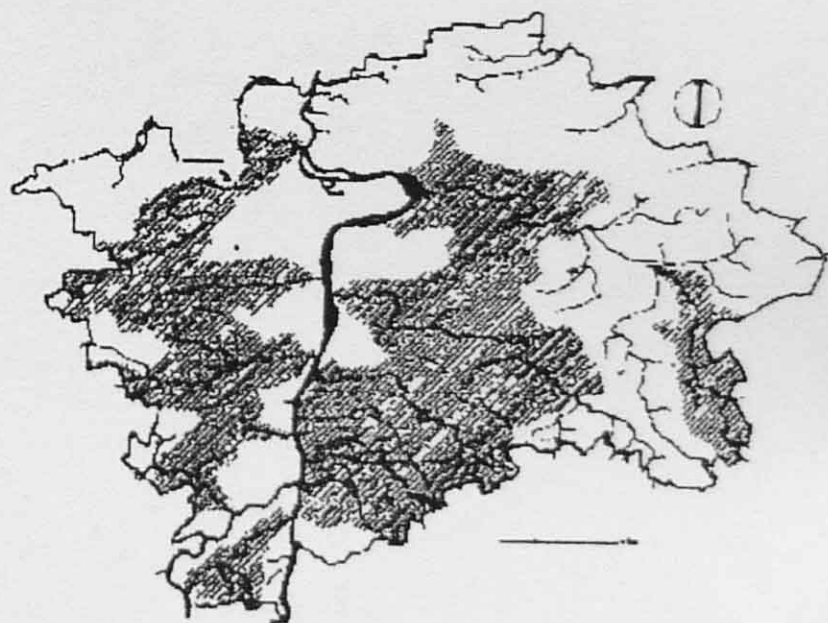
	Archeologické kultury	Dílčí období (Lodě)	Výškový pásmo	Čas
Slovanská	prácheňský typ	SR	vrchol s teplo	1000 AD
	středoevropská			
DOBA ŽELEZNÁ	z. ony římské	SA	vrchol s teplo	0
	z. libeňská			
	z. hřístská			BC
	z. keltická			
	z. římské			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
DOBA BRONZOVÁ	z. keltická	SB	vrchol s teplo	1000
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
NEOLIT	z. keltická	BAT	vrchol s teplo	2000
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			
MEOLIT	z. keltická	AT	vrchol s teplo	3000
	z. keltická			
	z. keltická			
	z. keltická			4000
	z. keltická			5000
	z. keltická			

Teprve 4 tisíce let před počátkem našeho letopočtu se na pražském území začali trvale usazovat první zemědělci, vyhledávající nejúrodnější a méně zalesněné a říčními náplavy nepřekryté sprašové půdy zejména na severním obvodu pražské kotliny - v Liboci a Veleslavíně, na Babě - ale též v Butovicích a na Pankráci a zejména v nižších polohách Bubenče a Dejvic.

Bylo to mnoho různých kultur, které zanechaly na nesčetných lokalitách pražského území své stopy. Archeologové je rozeznávají a časově řadí jednak podle jejich keramiky, podle způsobů pohřbívání a dalších znaků.

13. Neolitické osídlení

14. Pravěké osídlení vázané na vodní toky

Tak se často hovoří o lidu s lineární, volutovou, vypíchanou nebo keramikou šňůrovou, s nálevkovými a zvoncovými poháry, se skrčeneckými a žárovými hroby. Pro pražský prostor důležitá **kultura řivnáčská** je nazvána podle nálezů na vrchu, který se tyčí nad levým vltavským břehem severně od Prahy nedaleko Levého Hradce.

Pro tuto dobu ve 2. polovině 4. tisíciletí byla zřejmě charakteristickými opevněná výšinná sídliště, mezi která již tehdy patřily Vyšehrad, Šárka a další.

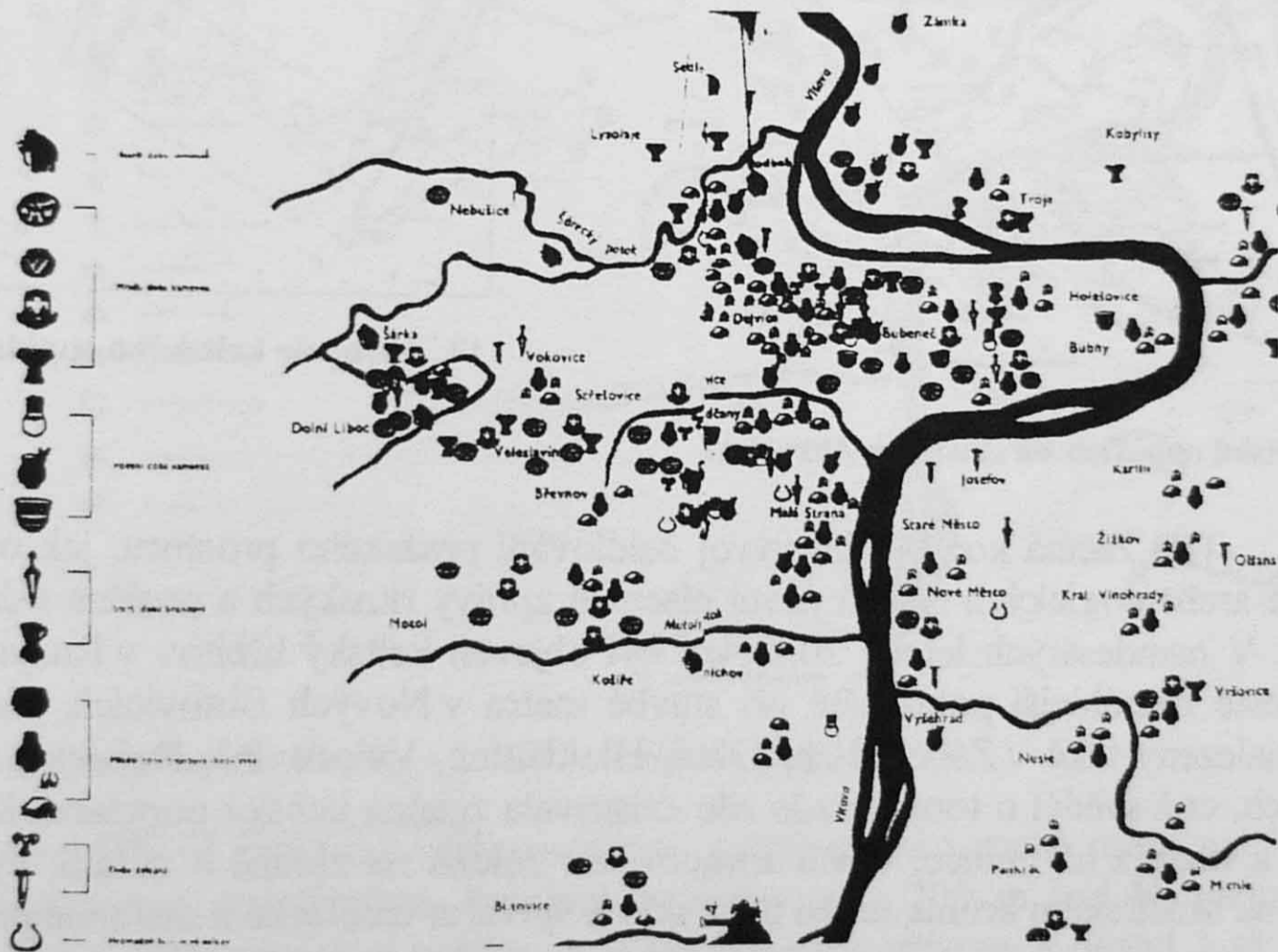
15. Osídlení kultury zvoncových pohárů a kultury se šňůrovou keramikou

16. Osídlení kultury nálevkových pohárů s kanelurovanou keramikou a kulturou řivnáčskou

Dalším mezníkem se stalo používání kovů, spadající do období dva tisíce let před naším letopočtem. Do **starší doby bronzové** patří podle naleziště u obce ležící na severozápadním okraji města nazvaná **kultura únětická**, existující na pražském území mezi 19. a 15. stoletím. Osady

jejího zemědělského lidu se skládaly z velkých chat se stěnami z kúlů, propletených proutím a omazaných hlínou. Archeologické lokality z této doby, kdy již existoval dálkový obchod, byly nalezeny na mnoha místech – v Bubenči, Kobylisích, Ďáblicích, Vysočanech, Vinoři, Hostivaři, Bohnicích, Čakovcích a dalších částech Prahy.

17. Archeologické lokality od starší doby kamenné po dobu železnou

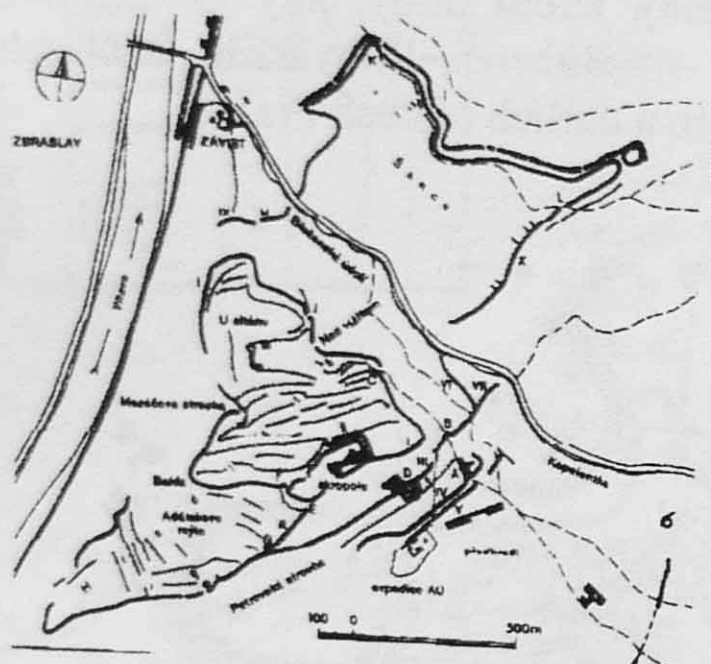
Z **mladší doby bronzové** v prvním tisíciletí př.n.l. je pro osídlení pražského prostoru důležité období **kultury knovízské**, nazvané podle obce na Slánsku. Tehdy bylo

podle poznatků archeologů pražské území hustě osídleno zemědělci s vyspělou řemeslnou výrobou a rozvinutým slévačstvím bronzu. To bylo ve 10. až 7. století a z této doby byly již nalezeny pozůstatky staveb s omítanými a malovanými stěnami. Soudí se, že i tehdy byly důležitými lokalitami Dejvice, Bubeneč, Baba a mnoho dalších osad, často situovaných poblíž vodních toků - podél Botiče, v Motole, Na Slupi a jinde. Osídlení již začalo sestupovat blíže k Vltavě, jak o tom svědčí nálezy z okolí Pražského hradu a novoměstského území.

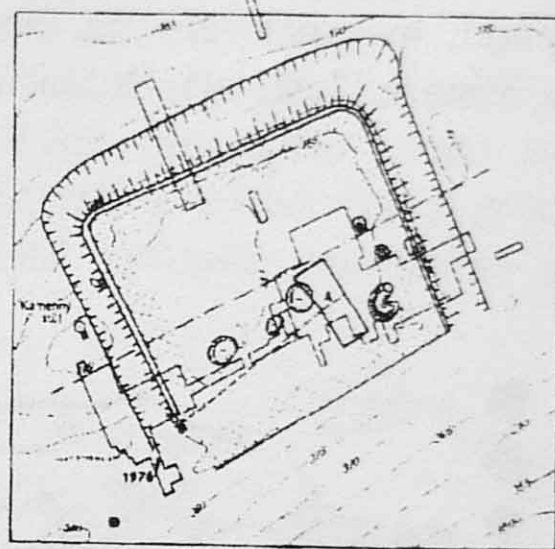
Neméně významnou byla následující **doba železná**, v níž je na pražském území doložena tavba železa a existence tkalcovských dílen stejně jako používání vozů a koňských potahů. Starší období bývá ve střední Evropě označováno jako doba halštatská, reprezentovaná ve středních Čechách a na pražském území v 8. - 6. stol. př.n.l. **kulturou bylanskou**, nazvanou podle obce u Českého Brodu.

Keltové a Germáni

Koncem 4. století před naším letopočtem vstupují do pražského území od jihozápadu **Keltové**. Ti si na jižním okraji dnešního města na pravém vltavském břehu nad původním soutokem Vltavy s Beroučkou vybudovali "oppidum" - jedno ze svých nejrozsáhlejších mohutně opevněných sídel.

18. Keltské oppidum na Závisti u Zbraslavi

19. Akropole keltského oppida

Tím začíná kontinuální vývoj osídlování pražského prostoru, jak o tom svědčí kromě archeologických nálezů první písemné zprávy římských a posléze i dalších dějepisců. V osmdesátých letech 20. století byl objeven keltský hřbitov v Ruzyni-Jivinách a pak ještě rozsáhlejší pohřebiště při stavbě metra v Nových Butovicích. Keltské hroby byly nalezeny také v Záběhlicích, Libni, Hloubětíně, Veleslavíně, Dejvicích a na dalších místech, což svědčí o tom, že zde existovala značná keltská populace. Keltové těžili zlato a razili z něj mince, uměli zpracovávat železo na zbraně a nářadí, vyráběli keramiku na hrncířském kruhu, uměli tavit sklo a vytvářet umělecké a ozdobné předměty.

Kolem počátku našeho letopočtu je v Čechách zaznamenán tlak **germánských kmenů** a zároveň styky s jižněji ležícími římskými provinciemi. V Římě vychovaný markomanský král Marobud si vybudoval své sídlo někde v Čechách, avšak jeho konkrétní umístění nadále zůstává předmětem úvah. I když to nebylo na keltské Závisti - m - jak se uvažovalo, přece jen zůstal i v té době pražský prostor důležitým. Nalezly se tu

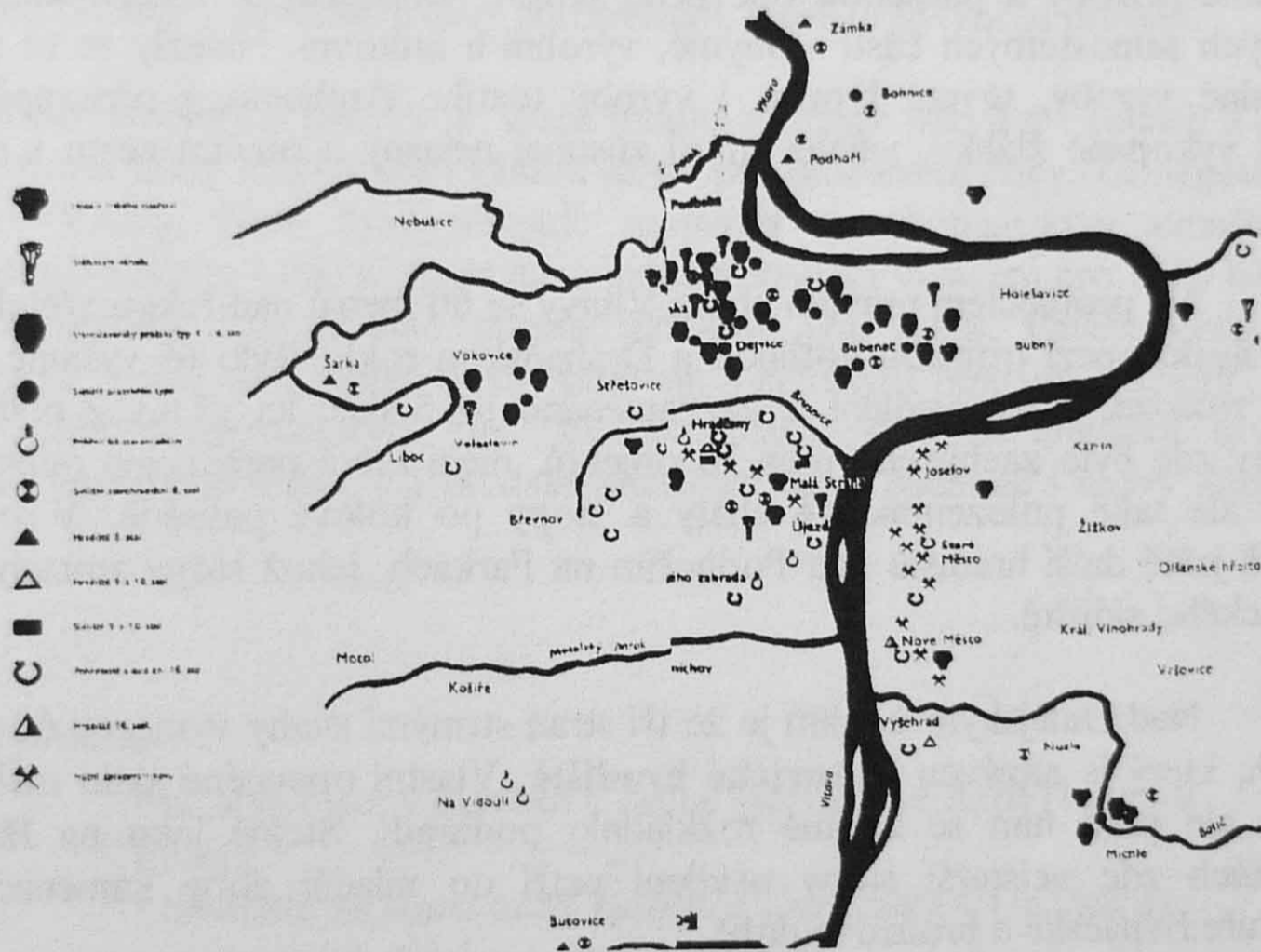
stopy několika germánských osad s desítkami železářských pecí na bubenečsko-dejvickém území, v Podbabě a na mohutně opevněném návrší dejvické Baby.

Soudí se, že ve 2. století našeho letopočtu v době *kultury laténské* mohla být Praha, jejíž těžiště bývá znovu kladeno do bubenečského prostoru, významným etnicky smíšeným centrem řemeslné výroby i dálkového obchodu.

Sídelní lokality

Postupně se na dnešním pražském území stabilizovala mnohá dodnes osídlená místa a zejména soustava dávných cest, vedoucích ze širšího zázemí k vltavským brodům. Pro tyto cesty lidé zřejmě vyhledávali trasy, které nebyly ohrožovány záplavami, umožňovaly snadný sestup do kotliny k brodům a případně nabízely vhodná místa i pro táboření.

Lze soudit, že mnohé z těchto tras byly posléze převzaty i do uliční sítě středověké Prahy. U jiných lokalit, jako je třeba Šárka, Baba, Zámka nebo Butovice, však byla asi důležitější obránná hlediska než poloha na frekventovaných cestách. Opakované osídlování zvýraznilo soustavu na výšinách situovaných většinou opevňovaných sídlišť, jejichž lokality se posléze uplatnily i ve slovanském osídlování.

20. Archeologické lokality v 1. tisíciletí našeho letopočtu

Mezi taková doposud většinou nedostatečně prozkoumaná místa patří keltské oppidum s akropolí nad **Závistí**. Zaujímá ve výšce přes 200 m nad hladinou Vltavy rozlohu 170 ha. Jeho opevnění tvořily ve skále vylámané příkopy a dosud 3 až 9 metrů vysoké valy o délce 9 km. Součástí této mohutné pevnosti se v keltské době stalo opevněné předhradí na protějším kopci, nazývaném Šance a ležícím za hluboce zaříznutým údolím zlatonosného Břežanského potoka.

Nejstarší osídlení zde bylo zjištěno již ze 3. tisíciletí př.n.l. a další nálezy patří střední i mladší době bronzové a zvláště kultuře knovízské z 9. - 8. stol. př.n.l., kdy již mělo rozlohu 50 ha. Vyvrcholením bylo ovšem období keltské, kdy zde byla vybudována do roviny srovnaná akropole, obehnaná mohutnou opěrnou zdí, a obydlí byla umístěna na desítkách teras. Nelze se snad ani divit, že sem Václav Hájek z Libočan ve své kronice ze 16. století umístil i hrad Marobudův. Nechybějí zde ani rané nálezy po Slovanech, kteří však zřejmě neshledali výhodnou tuto až příliš nedostupnou a od důležitých cest vzdálenou lokalitu.

Skalnatá návrší **Džbánu** - Kozákovy a Šestákovy skály - v Šárce patří též nejen svojí rozlohou přes 78 ha mezi nejrozsáhlejší archeologické lokality na pražském území. Bylo to hradiště se složitým opevněním a podhradími, jehož soustavné využívání se datuje od mladší doby kamenné až po počátky slovanského osídlení v 10. století. Již sama rozloha zde naznačuje možný mimořádný význam, jehož příčiny by však mohl odhalit jen podrobnější průzkum.

Důležitým sídelním centrem byla **Baba** v Dejvicích ve výšce 100 m nad Vltavou. Jeho význam byl zjištěn především v důsledku záchranného archeologického výzkumu před výstavbou sídliště v 70. letech 20. století, kdy se ovšem prozkoumala jen část celkové rozlohy. Od počátku pozdní doby kamenné a posléze v 6. století zde bylo mohutně příkopy a palisádou opevněné sídliště, skládající se z několika vzájemně oddělených samostatných částí - obytné, výrobní a kultovní. Nalezly se tu stopy vyspělé řemeslné výroby, tavení bronzu i výroby textilu. Archeology překvapily od severu k jihu vykopané žlábkové jámy, jejichž smysl zůstává nejasný a otevírá cestu k různým dohadům.

Na protilehlém pravém břehu Vltavy se 60 metrů nad řekou zřetelně rýsuje ostroh **Zámka** mezi trojskou kotlinou a Drahaňskou roklí. Bylo to výšinné sídliště o nevelké rozloze, jehož osídlení je zaznamenáno již 5 tisíc let př.n.l. Z období řivnáčské kultury zde bylo zachyceno přes 30 objektů, mezi které patří nejen odpadní a zásobní jámy, ale také polozemnicové chaty a stopy po kůlové palisádě. V sousedství bylo zřejmě ještě další hradiště nad Podhořím na Farkách, jehož stopy zmizely při výstavbě bohnického sídliště.

Nad Dalejským údolím je ze tří stran strmými svahy vymezen 60 metrů vysoký ostroh, který je nazýván **Butovické hradiště**. Vlastní opevněné sídlo mělo rozlohu jen 9 ha, ale před ním se zřejmě rozkládalo podhradí. Stejně jako na Babě a dalších lokalitách zde nejstarší stopy osídlení patří do mladší doby kamenné a pokračují v kultuře řivnáčské a bronzové době.

Mezi další archeologické lokality patří **hradiště Šance**, nazývané také Na vartě, u Hostivaře nad Botičem. Bylo osídleno v období knovízské kultury na rozhraní doby bronzové a železné a dále ve starší době železné.

Takto by bylo možno pokračovat ve výčtu dalších míst jako je **hradiště ve Vnoři**, kde byl při výkopu pro vodovod v roce 1988 nalezen tzv. "knížecí pohřeb", v němž byl mrtvý pohřben někdy v 7.-6. stol. př.n.l. na čtyřkolovém voze s bronzovými a železnými ozdobami koňských postrojů. Stejně zajímavou lokalitou je Zlíčov a u něj nevelký vršek Klobouček, možná střežící pradávný přístav na Vltavě.

Přítom zřejmě zůstane ještě mnoho nepoznaného nebo navždy ztraceného. Svě tajemství si zachová navždy dosud mohutný vrch **Braník** jižně od Vyšehradu, jehož vrcholek mizel od 15. století při těžbě vápence. Musel to být výrazný terénní útvar, který vyvolával různé dohady o jeho významu.

Význačné pravěké archeologické lokality jsou ovšem v Praze nejen na výšinách. Patří mezi ně prostor **Bubeneč** a Dejvic, který měl i ve srovnání s pražskou kotlinou zřejmě mimořádné a pro osídlení výhodné přírodní podmínky. Bylo to dostatečně rozlehlé území, které nebylo ohroženo vltavskými povodněmi, jeho sprašová půda nebyla překryta naplaveným štěrkem a tok Dejvického potoka se příliš nezařezával do terénu. Možná i brod přes dodnes existující přejez v Tróji byl tehdy stálejší a měl vhodnější přístupy než brody staroměstské. Nelze se divit, že zde existovalo významné osídlení snad ve všech pravěkých vývojových obdobích a jsou pochopitelné názory, že právě zde mohlo ležet centrum nejstarší "Prahy".

Mezi další významné nížinné a rovinné polohy pravěkého osídlení patří území Zbraslavi a Lipenců u soutoku Vltavy s Berouňkou, Roztoky u ústí Šáreckého potoka do Vltavy, Libeň u ústí Rokytky, široké údolí Motolského potoka a také náhorní planiny dnešního Jihozápadního Města. Takto by mohl pokračovat výčet archeologických lokalit v Praze i jejím zázemí. Potvrzuje se tím jak přitažlivým a téměř trvale osídleným byl po tisíce let tento prostor - především díky podmínkám, které tu vytvořila příroda.

Dokladem této dávné historie je vznik mnoha místních názvů v Čechách a také v pražském prostoru, který jazykovědci kladou až do předslovanské doby. Za nejasný se považuje název Vltavy, který bývá obvykle spojován s markomanským označením dravé vody, zatímco název Labe je spojován s indoevropským výrazem pro něco bílého a čistého. Staroměstský Týn se jako obecné označení týn, týnec, týniště vyskytuje v místních názvech v celé naší zemi. Bývá spojován s keltským pojmem "dunum" pro tržiště nebo s obdobným germánským "tun", z čehož je snad odvozeno anglické "town", tedy město nebo opevněné místo. Za předslovanské považují badatelé i názvy Šárky a Motola.

Chronologický přehled

250 tis. let	▪ nejstarší stopy člověka v druhé meziledové době (Letky u Prahy)
30 tis. let	▪ tábořiště ze starší doby kamenné (Jenerálka v Dejvicích)
25 tis. let	▪ stopy lovců (Šárka, Liboc, Bubeneč)
4 tis. let př.n.l.	▪ první zemědělci v osadách na obvodu pražské kotliny
2000 - 1000 př.n.l.	▪ starší doba bronzová
1900 - 1500 př.n.l.	▪ kultura únětická (Bubeneč, Dejvice)
1000 - 600 př.n.l.	▪ mladší doba bronzová, kultura knovízská
600 - 400 př.n.l.	▪ starší doba železná, kultura bylanská
konec 4.stol. př.n.l.	▪ příchod Keltů, kultura laténská
před počátkem n.l.	▪ příchod germánských kmenů
2. stol. n.l.	▪ významné etnicky smíšené centrum (Bubeneč)

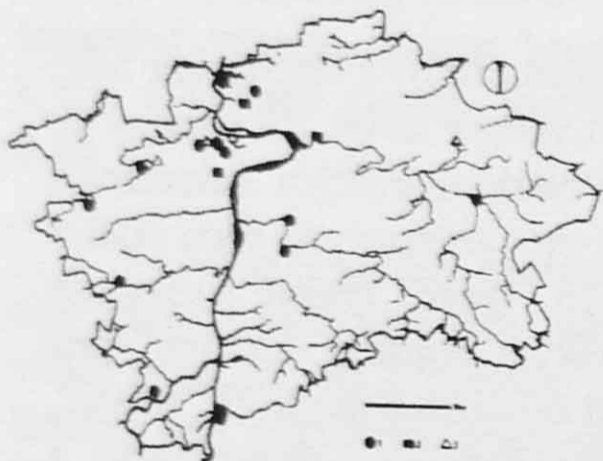
I.3. POČÁTKY STŘEDOVĚKÉ PRAHY

Při veškerém významu dávných epoch se utváření dnešního obrazu Prahy započalo až v období, kdy na počátku 6. století do jejího prostoru přišly slovanské kmeny. Našly zde sídliště svých předchůdců – možná i s jejich obyvateli, a putovali po dávných cestách, vedoucích od nepaměti z různých světových stran k výhodným brodům přes Vltavu.

Patřila mezi ně jistě dávná **Via Magna**, přicházející od západu přes Vypich a Břevnov na Pohořelec, kde se rozděluje na cestu, sestupující Úvozem k pražským brodům, a na přístupovou cestu, která pokračuje po hradčanském hřbetu dále k hradnímu ostrohu. Další stará cesta přicházela od severu, sestupovala do Trojské kotliny a možná zprvu překračovala Vltavu někde na trojských peřejích, aby zamířila do bubenečsko-trojského prostoru a dále pokračovala k šáreckému hradišti. Cesty na pravém břehu Vltavy, který není tak zřetelně modelován, byly bohužel překryty novodobou výstavbou a jsou ještě nezřetelnější.

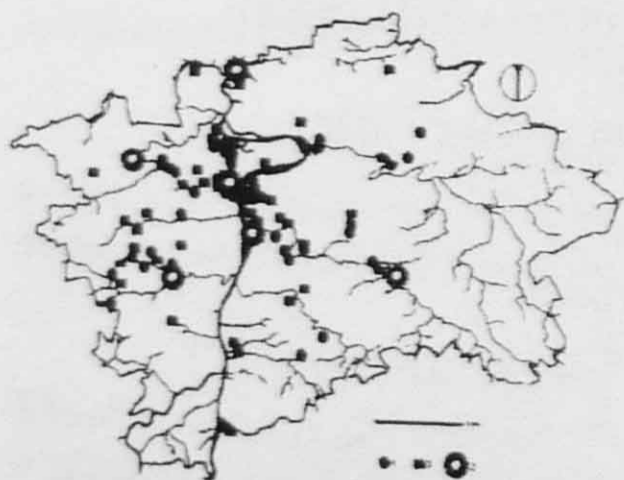
Slované

Nejdůležitějším prvkem předslovanského i slovanského osídlení pražského prostoru byla opevněná sídliště, která se dnes nazývají hradiska nebo hradiště. Bohatě členěný terén dával mnoho možností pro jejich budování a archeologické nálezy i dochované objekty to také potvrzují.

21. Rané slovanské osídlení

Nakonec se však prosadila jako strategicky nejvýhodnější poloha dnešního **Pražského hradu**. Ovládala celou pražskou kotlinu, v ní ležící tehdy již nejdůležitější brody a k nim vedoucí cesty. Tyto přednosti převládly přesto, že vlastní potokem Brusnice vymodelovaný ostroh byl dosti úzký a tím svým tvarem pro osídlení i opevňování nevýhodný.

22. Osídlení v době hradištní 1-sídliště, 2-pohřebiště, 3-hradiště

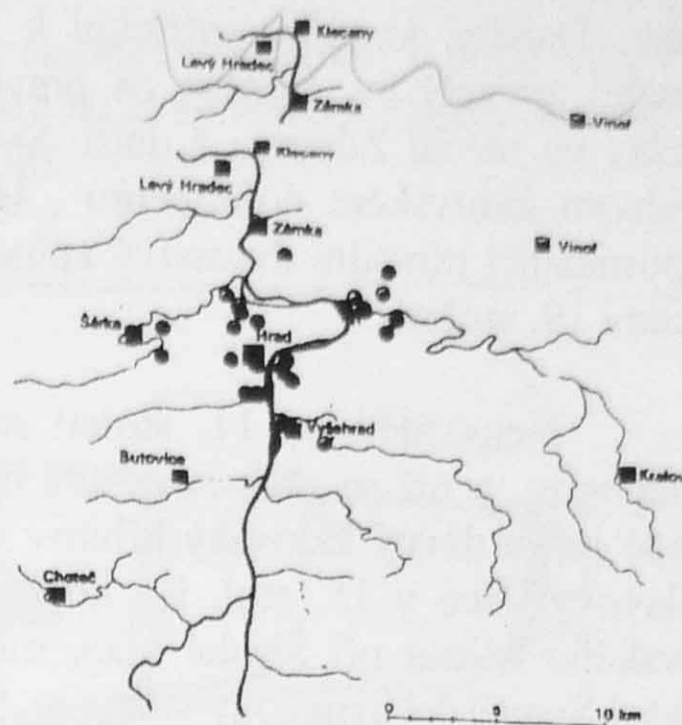
Severně od Prahy to byla ve slovanské době významná sídliště **Levý Hradec** a **Budeč** jako původní sídla přemyslovských vládařů téměř do konce 9. století. Na území Prahy využili Slované již existující a během dosavadního vývoje ověřené lokality, z nichž podle názorů archeologů mohlo být zprvu nejdůležitějším rozlehlé hradiště šárecké.

Na protějším pravém břehu Vltavy byla odpradávná osídlována přímo do Vltavy spadající 50 m vysoká skála, která svou rozlohou – dvojnásobnou než Pražský hrad, utvářením svého vrcholu a úzkou snadno bránitelnou šíjí svého napojení na pankráckou terasu nabízela příznivé podmínky. Stala se místem, na němž vyrostl bájemi opředený **Vyšehrad**. Byl obdobně jako Levý Hradec, Budeč a hradiště šárecké umístěn na rozlehlém návrší, avšak přesto žádné z těchto hradišť nemohlo konkurovat strategicky ojedinělé poloze Pražského hradu.

Tím méně si mohly po 10. století uchovat svůj význam takové lokality jako Zámka u Bohnic, Butovické nebo Hostivařské hradiště.

Na úpatí pražských hradů, vzdálených téměř 4 km, a také kolem řeky mezi nimi začaly nejpozději v 10. století vyrůstat početné osady.

Mezi nejstarší z nich patřilo osídlení někde na **hradčanském ostrohu**, kde byla na Pohořelci a za hradní Jízdárnou v tzv. Lumbeho – dnes hradních – zahradách nalezena při archeologických výzkumech velká pohřebiště z doby Velkomoravské říše.

23. Nejdůležitější slovanská sídliště a hradiště

Zde se na již zmíněnou hlavní cestu od západu, nazývanou později Říšská, připojovala další důležitá cesta, spojující Pražský hrad severozápadním směrem se zřejmě staršími hradišti – hlavně Levým Hradcem, Budčí a Šárkou. Tato spojnice mohla vést dnešní Kanovnickou ulicí a snažila se obejít strmý úval Brusnice.

Prastarou osadou, jak o tom svědčila skupina pěti bohužel nedochovaných románských kostelů, bylo **Podhradí** snad v místě dnešní Sněmovní ulice. Její severní trojúhelníková část se dříve nazývala Pětikostelním náměstím, z něhož strmě stoupal středověký hlavní vstup do Pražského hradu. Ten ústil přímo ke královskému paláci a hlavnímu chrámu východně od známého Plečnikova schodiště mezi 3. nádvořím a jižními zahradami. Od paty hradu vedla cesta v místě dnešního Klárova k brodu, jehož stopy můžeme rozpoznat na levém břehu v sousedství Hergetovy cihelny.

Obdobné předhradí i podhradí měl i Vyšehrad. Podle původně románského kostelíku sv. Pankráce, který tvořil jádro dávné osady, je dnes nazvána celá náhorní plošina jižně od údolí Botiče. Podle dobové zprávy existovala bohatými kupci osídlená Vyšehradská ulice, o jejíž konkrétní lokalizaci se však bude i nadále diskutovat.

Kromě obou hradů byly důležitými magnety nejstaršího osídlení vltavské břehy, na nichž vznikaly **tržní osady** a usídlovali se cizí kupci. Na levém břehu byl určujícím úval, vymezený letenskou terasou, ostrohem Pražského hradu a návrším Petřína. Tam vyrostla velmi časně skupina osad, z nichž se uchovává v paměti především Jánský vršek, nazývaný též Obora, a také Na Trávníku, Nebovidy a Újezd.

Dále ve směru toku Vltavy za dnešním Klárovem ovšem sahala letenská terasa až do řeky, takže tu nevedla podél Vltavy ani cesta. Další osídlení mohlo vzniknout až na východní patě terasy, kde skutečně ležela u velmi důležitého brodu, kterému se říká Štvanický, osada Bubny s kostelíkem dávného zasvěcení sv. Klimentovi.

Na pravém břehu nestálo podél řeky nic v cestě vzniku 5 km dlouhého řetězce osad od štvanického brodu až po patu vyšehradské skály, kolem které podél vody nevedla žádná cesta dále směrem na jih. Jádra těchto osad jsou většinou dodnes připomínána místními názvy a původně románskými kostelíky. U Štvanického brodu se rozložila osada s původně román-

ským kostelem sv. Petra, která se stala sídlem německých kupců, přicházejících od severu do Prahy. Dalšími kostely, patřícími k těmto dávným lokalitám jsou sv. Haštal, sv. Kliment, bohužel zmizelý sv. Linhart na pravobřežním předpolí klárovskeho brodu, sv. Vojtěch, sv. Václav na návrší Zderazu a další. Svědectvím stáří osídlení v pásu podél Vltavy, nazvaném v jednom židovském dokumentu „*Mezihrady*“, je drobná struktura uliční sítě a parcelace, připomínající původní dvorcový způsob zastavění - pokud nebyla překryta přestavbami a asanacemi 19. století.

Nejpozději od 11. století se předpokládá existence *židovského osídlení* s nejstarší synagogou, o níž se však neví, zda byla na levém nebo pravém břehu. Není také jasné, k jaké osadě patřil dávný židovský hřbitov - Židovská zahrada, která byla zrušena při vytyčení Vladislavovy ulice v 15. stol. Ke konečné stabilizaci židovského osídlení došlo až vznikem Židovského Města při Široké ulici, mířící ke klárovskeému brodu. V tomto prostoru - v místě dnešní Španělské synagogy stála tzv. Stará škola jako nejstarší synagoga Židovského Města.

Písemné zprávy

V 10. století se začínají objevovat písemné zprávy, nebo spíše zmínky o Praze. Saský kronikář Widukind zaznamenal z roku 929 zprávu o tažení krále Jindřicha I. „*k Praze, hradu Čechů*“. Pražský prostor je zmiňován také v tehdejších legendách, jejichž znění však umožňuje různý výklad. To se týká například zmínky o mostu, přes který bylo neseno tělo sv. Václava ze Staré Boleslavi na Pražský hrad. Záznam o Břetislavově založení kostela P. Marie se podle obecně přijatého názoru vztahuje k situování tohoto svatostánku na Pražském hradě, kde byl skutečně nalezen prastarý kostel neznámého zasvěcení.

Dalimilova kronika zaznamenává stavbu a umístění prvních přemyslovských kostelů, opevnění Pražského hradu i příchod německých kolonistů do podhradí. Těžko lze mít za zlé kupci a členu diplomatického poselství **Ibrahimu Ibn Jakubovi**, který navštívil v letech 965-6 Prahu, že nám o ní nezanechal více zpráv. Napsal sice pochvalně, že město je „*vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu*“, ale vlastně tím předložil velkou hádanku, co vlastně mohlo být v té době snad kromě Pražského hradu postaveno z kamene a vápna.

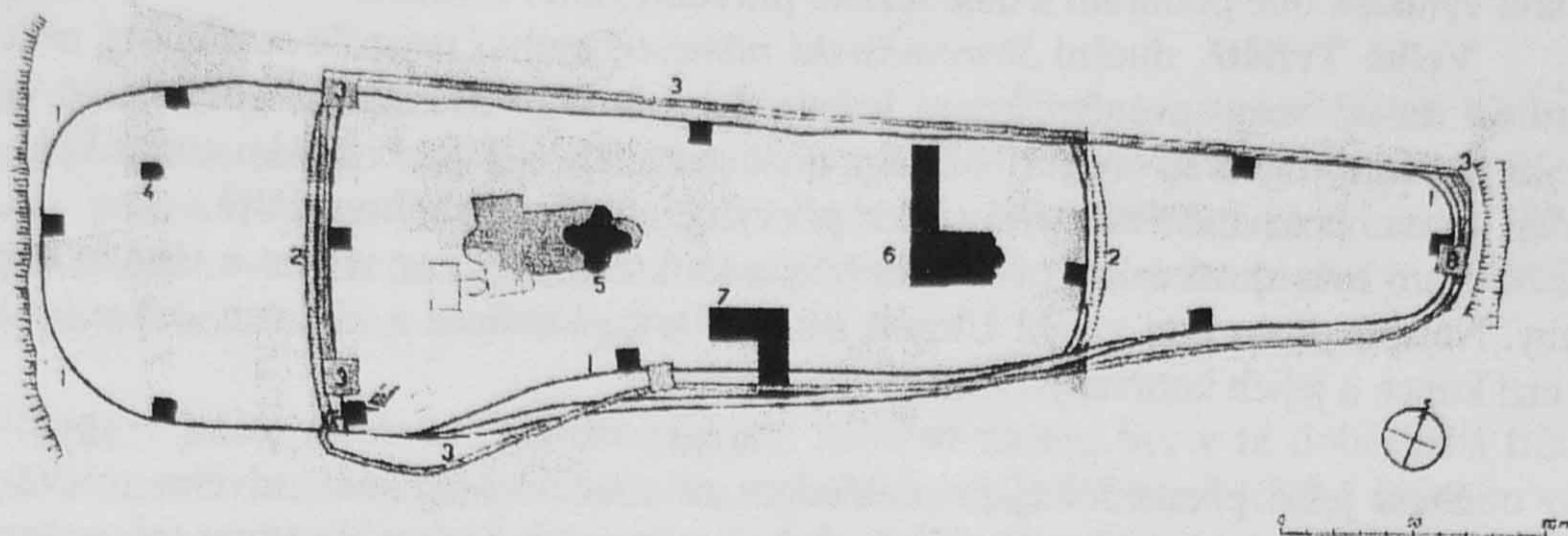
Ani **Kosmas** ve své obšírné a cenné **Kronice** nemá o Praze příliš mnoho údajů, protože zřejmě nepovažoval za nutné popisovat město, které v jeho době všichni dobře znali. Lze se proto jen dohadovat, kde se rozkládalo velké tržiště, o němž se k roku 1105 Kosmas zmiňuje, stejně jako není jasné, kde stála synagoga, o jejímž požáru v roce 1124 podává zprávu. Nelze opomenout ani pokračovatele Kosmovy kroniky, u nichž je možno také nalézt spíše zprávy o různých pražských stavbách.

Je škoda, že historikové zřejmě oprávněně zpochybňují hodnověrnost mnohem pozdější **kroniky Václava Hájka z Libočan** ze 16. století. Mísí se mezi nimi zřetelné smyšlenky s velmi pravděpodobnými zprávami, které ještě v době sepisování kroniky měl autor k dispozici. Na rozdíl od jiných pramenů obsahuje o stavebním vývoji Prahy velmi mnoho údajů, z nichž některé i při zřejmě smyšleném datování působí co do obsahu dosti hodnověrně.

Románská Praha

Poněkud zřetelnější je obraz románské Prahy na sklonku 12. století v době, kdy v ní vrcholila rozsáhlá výstavba. Na **Pražském hradě** již existoval prvý ženský klášter benediktýnek, založený roku 973 při dříve postaveném kostele sv. Jiří.

24. Pražský hrad v 9.-11. století

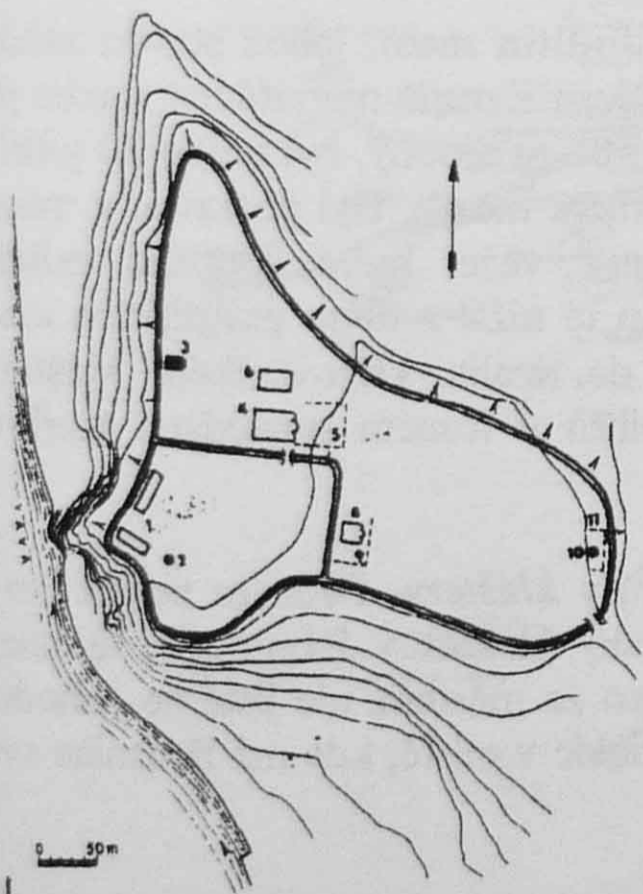

1- opevnění z 9. – 10. století, 2-příkop s valem a palisádou, 3-zděná hradba po roce 1042, 4-kostel P. Marie, 5-svatovítská rotunda, basilika (1060), biskupský dům, kaple sv. Mořice, 6-kostel sv. Jiří s klášteřem, 7- knížecí palác, 8-Černá věž

Období svého rozkvětu prožíval **Vyšehrad**, kde pracovala již v 10. století královská mincovna. Vyšehrad byl zřejmě považován za lépe opevněný a sloužil jako sídlo vládařů od Vratislava II. až po Soběslava I. Ještě před svou korunovaci na českého krále zde Vratislav II. v roce 1070 založil kolegiální kapitulou s bazilikou sv. Petra a Pavla.

25. Vyšehrad v 11.-12. století

1- knížecí a královský palác, 2-rotunda sv. Jana Evangelisty, 3-kostel sv. Klimenta, 4-basilika sv. Petra a Pavla, 5-hřbitov, 6-kapitulní dům, 7- románský můstek, 8-basilika sv. Vavřince, 9-hřbitov, 10-rotunda sv. Martina, 11-hřbitov

V podhradí sloužily jako **tržiště** zprvu frekventované ulice, vedoucí k oběma hradům, k důležitým brodům a později mostům. Potvrzením toho je, že neširoká Karlova ulice, spojující Karlův most se Staroměstským náměstím, byla nejživější pražskou obchodní tepnou až do počátku 19. století – a v souvislosti s turistickým ruchem získává tento význam znovu v současné době.

Obdobně sloužila spojnice k Vyšehradu v místě dnešní Husovy a Jilské ulice. Podle umístění románských domů se soudí, že to původně mohl být jeden rozlehlý vřetenový prostor, do kterého byl později vestavěn blok s kostelem sv. Jiljí – možná v době, kdy již byla k dispozici středověká tržní náměstí, o nichž hovoří zprávy z prvních let 12. století.

Stále se však diskutuje o tom, kde ležela nejstarší tržiště. Někteří autoři je kladou na levý břeh do podhradí, zatím co jiní je spojují s časnými počátky Staroměstského náměstí

jako velkého tržního i jiným funkcím sloužícího prostoru, který tehdy ležel vně soustavně osídleného pásu podél Vltavy. Palacký kladl toto nejstarší tržiště na pravý břeh bezprostředně ke klárovskému brodu, což se zdá potvrzovat dávný název Na rejdišti. Bylo to však místo ohrožované záplavami, málo vhodné pro vybudování výstavného středověkého městského trhu.

Lze spíše předpokládat že Praha měla síť různě významných tržišť, mezi jejichž lokalitami vynikala obě podhradí a dále tržiště pravobřežního osídlení.

Velké Tržiště, dnešní *Staroměstské náměstí*, mohlo nejspíše vzniknout někdy ve 12. století na dosud nezastavěném území v sousedství hustě zastavěného pobřežního pásu sídel, kde již původní uliční síť svými rozměry nedostačovala – podobně jako tomu bylo o sto let později v první polovině třináctého století při vyměření **Havelského tržiště**.

Tam bylo dosti místa pro velké trhy a tam se mohly zastavovat a tábořit kupecké karavany. Nejspíš proto tam vznikl **Ungelt** jako královská celnice a zároveň „zájezdní hostinec“ pro cizí kupce a jejich karavany.

Snad ještě přesvědčivějším dokladem rostoucího významu nového tržiště je, že se právě v jeho okolí dochovalo několik desítek románských budov. Je tomu tak ovšem i proto, že se dřívější přízemí ocitla pod povrchem země, když byla jako obrana proti záplavám pomocí násypů zvýšena úroveň pražských ulic.

Mezi těmito domy byly i velké stavby, které je možno označit jako *paláce*. Je z nich v románské podobě zachován a přístupný známý **dům pánů z Kunštátu a Poděbrad** v Řetězové ulici. Smutný osud postihl v místě větvení Platnéřské a Kaprovy ulice tak zvanou Andělskou kolej, patřící mezi nejstarší kamenné domy v Praze. Přes četné přestavby se dochovalo její třípodlažní románské jádro až do počátku 20. století, kdy kromě v podzemí skrytého původního přízemí neuniklo zničení při stavbě druhé nové radniční budovy.

Kromě hradů se stal prestižním objektem Prahy **Juditin most**, jehož stavbu zahájil český král Vladislav před rokem 1160. Byla to i v celé tehdejší Evropě mimořádná stavba jak co do technického řešení, tak i působivosti. Most byl přes 500 m dlouhý, byl nesen 20 pilíři a jeho šířka byla téměř 7 m, což je o málo méně než u Karlova mostu. Byl postaven z tmavě červeného pískovce a měl na obou předmostích mohutné věže, které doposud existují v pozdějších objektech. Na malostranském břehu je jádrem té nižší z obou existujících mosteckých věží, zatím co na břehu pravém je věž včleněna do rizalitu křížovnického kláštera. Nedávno byly též upřesňovány polohy jeho mostních pilířů v těsném sousedství Karlova mostu.

Dalšími velkými stavebními soubory této doby byly *kláštery*. Druhým nejstarším z nich - po svatojiřském na Pražském hradě - je benediktinský **klášter v Břevnově**, založený roku 993 sv. Vojtěchem. Byl sice v té době poměrně daleko za městem, ale jistě ne náhodou při již zmíněné hlavní cestě spojující Prahu se Západem a navíc v místě, kde má Brusnice svůj pramen, nazvaný pak po sv. Vojtěchu.

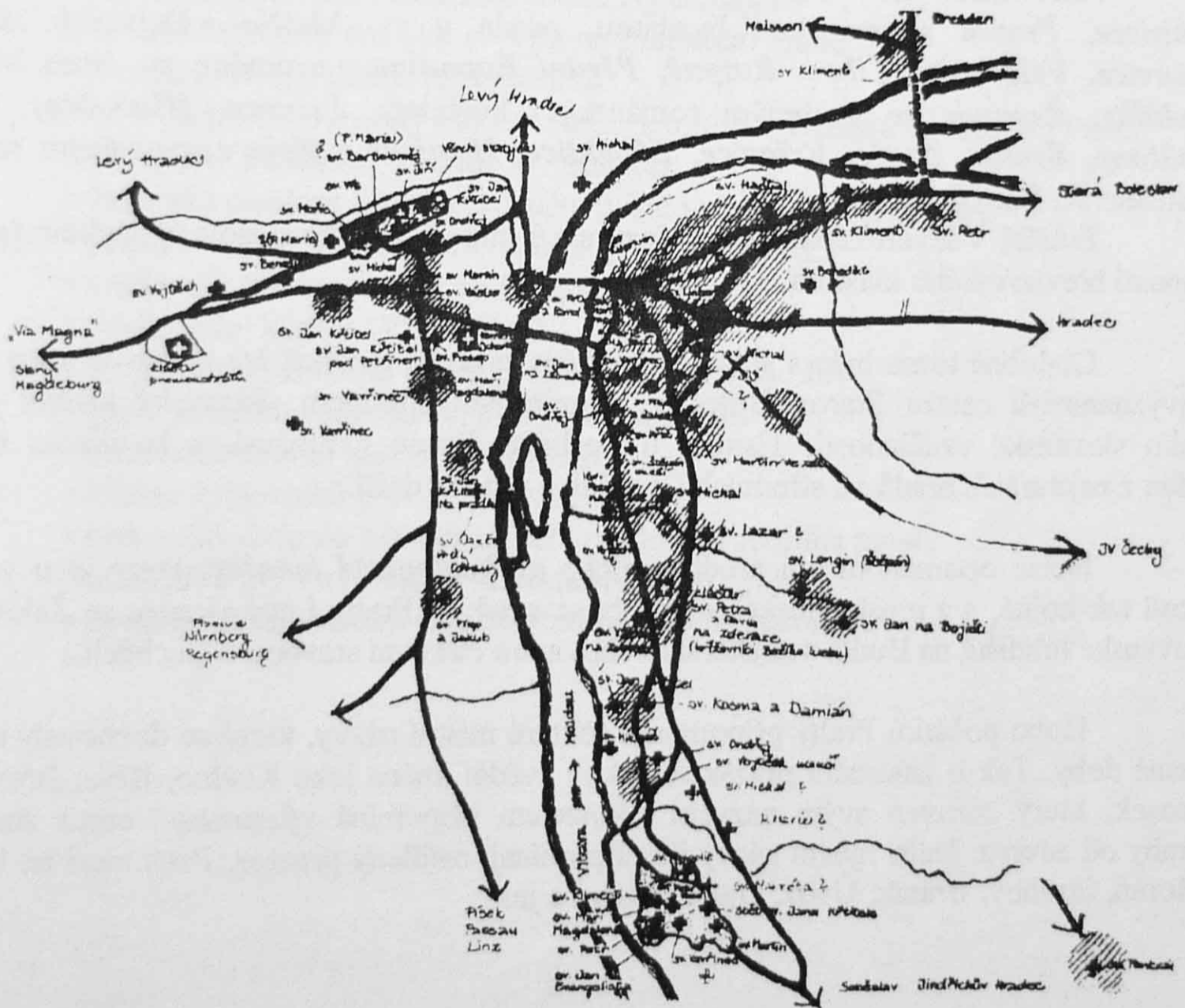
Při téže cestě - v místě, kde začíná sestupovat do pražské kotliny - byl roku 1140 založen Vladislavem II. pro tehdy nově vzniklý řád premonstrátů rozlehlý klášter, nazývaný podle místa **Strahov**, nebo také v analogii s jeruzalémským návrším Sion. O významu tohoto založení svědčí, že byl areál kláštera mnohokrát rozšiřován a dodnes patří mezi hlavní dominanty města.

O málo později než Strahovský klášter vyrostla jižně od levobřežního předmostí Juditina mostu **komenda maltézských rytířů** se sídlem komtura, špitálem a dalším vybavením, včetně přilehlé osady, která si až do konce 18. století zachovala svá na komendu vázaná svěbytná práva. Byl to výraz Vladislavova uznání maltézským rytířům, kteří mu poskytli během jeho účasti na křížové výpravě do Svaté země pohostinství a útulek. Hlavní součástí celého areálu je kostel P. Marie pod řetězem, kde se dochovaly nevelké pozůstatky původního románského trojlodí.

Severně od předmostí se na konci 12. století rozložil **dvorec pražských biskupů**, zaujímající tehdy rozsáhlé území, jeho součástí byly i dnešní Vojanovy sady. Z tohoto dvorce se zachovaly pouze fragmenty, jako je jeho 20 m vysoká věž, vestavěná do domu čp. 57 při náměstíčku, pojmenovaném po Janu IV. z Dražic, který byl posledním pražským biskupem před povýšením jeho úřadu na arcibiskupství.

Někde v místě dnešního Malostranského náměstí mohlo být v té době další tržiště, protože při existenci Juditina mostu došlo ke zvýraznění spojnice mezi jižním hradním vstupem a tímto mostem. Právě tam se sešla cesta od Pražského hradu s cestou sestupující „úvozem“ od Strahova a zřejmě i s cestou, vedoucí od jihu souběžně s řekou.

Na pravém břehu bylo na počátku 13. století již rozsáhlé osídlení, jehož hlavním tržištěm se stávalo dnešní Staroměstské náměstí. V uliční síti zde hrály rozhodující úlohu tři paprsky, které se sbíhaly ke klárovskému brodu na tzv. **Rejdiště** v místě dnešního Palachova náměstí.

26. Praha ve 12. století – osídlené území, hlavní cesty a kostely

Sem pravděpodobně podle archeologických příznaků směřovala i Dlouhá ulice, jejíž poslední úsek mohl být až dodatečně zaměřen na Staroměstské náměstí. Tyto trasy byly zřetelné až do doby asanace Josefova na konci 19. stol. a jejich stopu zhruba sledují dnešní ulice Široká, Kaprova a Husova, která jako hlavní spojnice k Vyšehradu dále pokračovala směrem k jihu dnešní ulicí Spálenou a Vyšehradskou.

Na rozdíl od tohoto trojzubce hlavních cest k brodu se nevytvořilo přímé a dostatečně dimenzované spojení od Staroměstského náměstím k Juditinu a ani k pozdějšímu Karlovu mostu. Nestalo se tak asi proto, že v době stavby mostů – to znamená ve 12. století zde uliční síť a zastavění všech bloků byly již do té míry fixovány, že je nešlo měnit. Svědčí o tom dodnes podzemní románské části mnoha domů, jako jeden z dokladů dávnosti osad, které se rozkládaly podél pravého vltavského břehu.

Na přelomu 12. a 13. století byla Praha na tehdejší dobu v celé Evropě mimořádně rozlehlou a polycentrickou **středověkou aglomerací**. Byly tu dva mocně opevněné hrady, kamenný most, kláštery, několik desítek kostelů, kamenné románské domy, osady cizích kupců a královská celnice.

Použití názvu aglomerace je oprávněné i proto, že kromě osídlení na levém břehu v podhradí a sídelního pásu od Petřské čtvrti až po Vyšehrad existovaly na dnešním území Prahy již v románské době další početné osady, z nichž některé dodnes dokládají své stáří románskými církevními stavbami.

Patří mezi ně dávné **Bubny** s kostelíkem sv. Klimenta, **Holešovice**, **Ovenec**, **Bohnicce**, **Prosek** s románskou bazilikou, osada u sv. Matěje v Dejvicích, **Střešovice**, **Vokovice**, **Veleslavín**, **Liboc**, **Ruzyně**, **Přední Kopanina** s rotundou sv. Maří Magdaleny, **Stodůlky**, **Řeporyje** se zbořeným románským kostelem, **Jinonice**, **Hlubočepy**, **Zbraslav**, **Modřany**, **Braník**, **Nusle**, **Vršovice**, **Záběhlice**, **Hostivař** a **Kyje** s opevněným románským kostelem sv. Bartoloměje.

Zvláště v severozápadním sektoru ale i jinde byly tyto osady výsledkem kolonizační činnosti břevnovského kláštera.

Obdobně tomu bylo v širším **pražském zázemí**, z něhož lze jmenovat jako historicky nejvýznamnější centra Starou Boleslav s kapitulním chrámem, Sázavský klášter jako středisko slovanské vzdělanosti, Tismice u Českého Brodu s románskou bazilikou, Okoř jako jeden z nejstarších hradů ve středních Čechách a mnohé další.

Nelze opomenout ani předhistorické **archeologické lokality**, které jsou v pražském okolí tak hojné, a z praslovanského období severně od Prahy Levý Hradec se Žalovem, nebo slovanské hradiště na Budči s nejstarší dochovanou církevní stavbou v Čechách..

Dobu počátků Prahy připomínají některé místní názvy, které se dochovaly až do současné doby. Tak o zalesnění pražského okolí svědčí jména jako Kladno, Břve, Břevnov nebo Prosek, který zároveň svým názvem i kostelem připomíná významnou cestu směřující do Prahy od severu. Další místní názvy již připomínají osídlený prostor. Patří mezi ně Pohořelec, Moráň, Strahov, Braník, Úvoz, Újezd, Obora a jiné.

Samotný název Prahy vyvolává nejvíce diskusí, které zřejmě nebudou nikdy uzavřeny. Toto pojmenování bývá – kromě tesařského prahu v Libušině prorocství – spojováno se staroslovanským označováním říčního břehu, s kamennými prahy v peřejích a na brodech, stejně jako s pražením - obilí, kovů nebo lesa. Často se objevuje také úvaha o vyprahlém návrší, na kterém byl postaven Pražský hrad.

Tyto hypotézy jsou obvykle zdůvodňovány jazykovědnými konstrukcemi. Pokud bychom vycházeli z toho, co mohlo být pro Prahu v té době tím nejdůležitějším a jedinečným, pak to asi nebylo pražení obilí ani říční břeh, ale především brody, které měly nesporně hlavní význam při vzniku Prahy. V tom případě by se mohla jevit souvislost s kamennými prahy ve vodě jako nejpravděpodobnější.

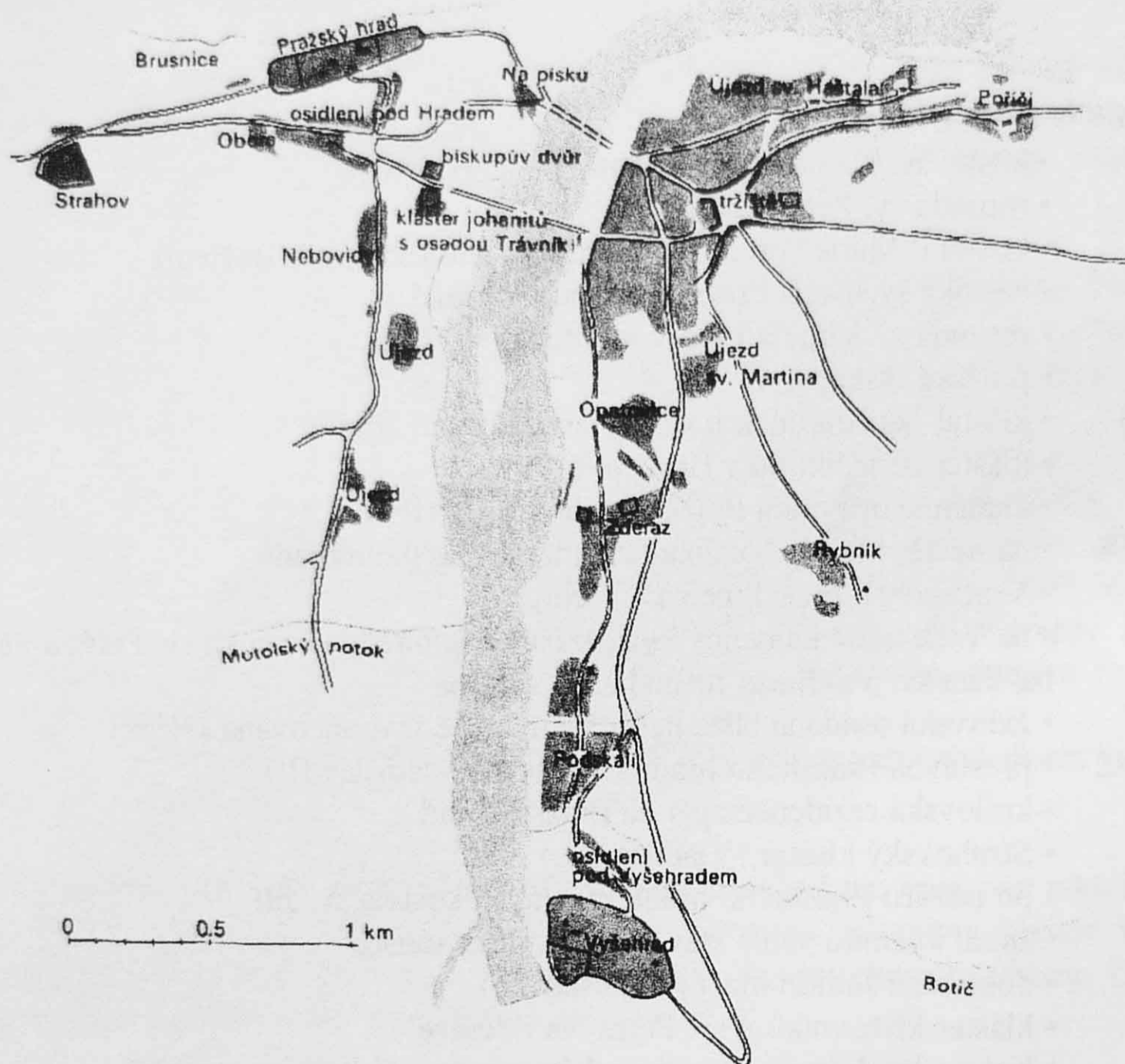
Chronologický přehled

- 894 -   ▪ kostel sv. Klimenta na Levém Hradci (Bořivoj)
- 895   ▪ rotunda sv. Petra na Budči
- 898   ▪ kostel P. Marie "před tím dvorem u velikých vrat" (Bořivoj)
- 915 - 920   ▪ basilika sv. Jiří na Pražském hradě (Vratislav)
- po 926   ▪ rotunda sv. Víta na Pražském hradě (sv. Václav)
- 973   ▪ pražské biskupství
- kolem 973   ▪ klášter benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě
- 993   ▪ klášter benediktinů v Břevnově
- po 1041   ▪ kamenné opevnění Pražského hradu (Břetislav I.)
- 1060 - 1096 ▪ na místě rotundy basilika sv. Víta na Pražském hradě
- 1070   ▪ Vratislav II. přesídluje na Vyšehrad
- po 1070   ▪ na Vyšehradě kamenný knížecí palác, kapitula a basilika sv. Petra a Pavla, basilika sv. Vavřince, rotunda sv. Martina
- 1096   ▪ židovská osadna blíž neurčeném místě vydrancována křižáky
- 1135 - 1182 ▪ přestavba Pražského hradu (Soběslav, Vladislav II.)
- 1140   ▪ královská rezidence zpět na Pražský hrad
- 1140   ▪ Strahovský klášter (Vladislav II.)
- 1142   ▪ po požáru Pražského hradu přestavba kostela sv. Jiří
- 165   ▪ špitál johanitů vedle stavěného Juditina mostu
- 1172   ▪ dokončen Juditin most (Vladislav II.)
- před 1188   ▪ klášter křižovníků u sv. Petra Na Zderaze
- 1215   ▪ biskupský dvůr na malostranském předmostí Juditina mostu
- 1223   ▪ templáři u sv. Vavřince na staroměstském území
- 1226   ▪ dominikáni na staroměstském předmostí Juditina mostu

II. STŘEDOVĚKÁ METROPOLE

II.1. PRAŽSKÁ MĚSTA

Na počátku 13. století se sice nadále zachovával význam podhradí a předhradí jak Pražského hradu, tak i Vyšehradu, avšak nejvýznamnějším soustředěním hospodářských aktivit se stále zřetelněji stávalo dnešní staroměstské území.

27. Město na počátku 13. stol.

se dvěma hrady a zřetelným soustředěním osídlení na území budoucího Starého Města

Jeho význam vyplýval z polohy u nejdůležitějšího klárovského brodu a zároveň u již několik desítek let existujícího kamenného Juditina mostu. Toto území nabízelo dostatek rezerv pro další rozvoj a lišilo se tak od přece jen stísněného levobřežního podhradí. Možná určitý odstup od panovnických sídel dával navíc kupcům a řemeslníkům pocit větší samostatnosti. Právě zde se od 12. století postavilo nejvíce kamenných měšťanských domů a při největším tržišti se Ungelt stal celnicí a zároveň základnou cizích obchodníků.

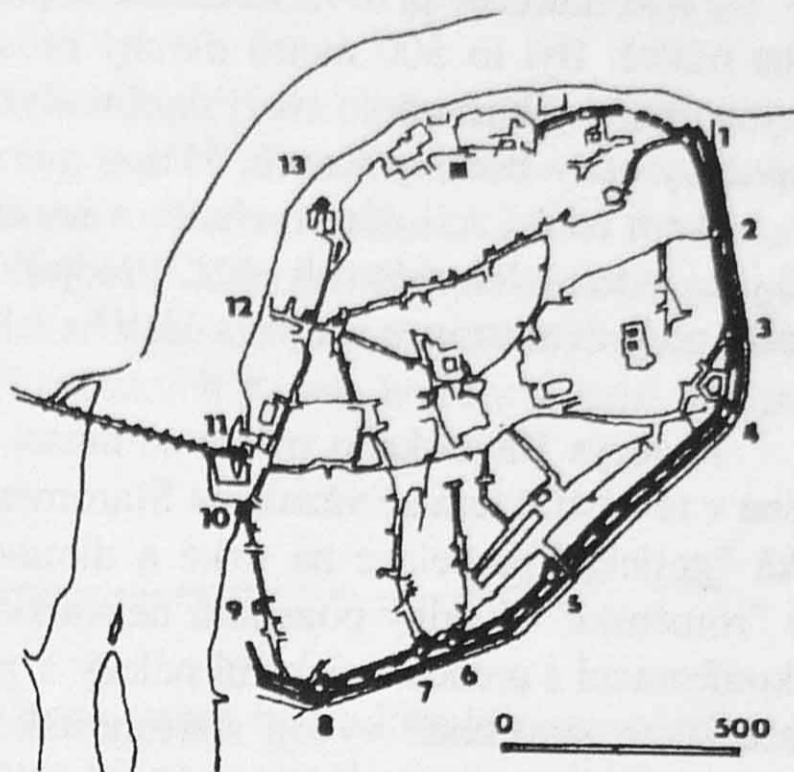
Staré Město

Obvykle se soudí, že počátkem 12. století byly na pražském území opevněny pouze hrady a své zdi měly obvykle kláštery a dvorce. Někteří znalci dějin města však vyslovují předpoklad, že již snad některé osady mohly být nějakým způsobem ohrazeny a tím chráněny.

Chybějící celkové opevnění mocenského i hospodářského centra království se stalo obzvláště nebezpečným v situaci, kdy byla střední Evropa na počátku 13. století ohrožena vpádem Tatarů. Proto Václav I. podle staré kroniky „dal obezdit město pražské a jiné trhové vsi, které se v naší obecné řeči nazývají města, nařídil opevnit dřevem nebo kamením, donucuje řeholní i světské duchovní ke stavění hradeb a příkopů týchž měst“.

28. Staré Město – opevnění a brány

- 1- brána sv.Františka na konci Klimentské ulice
- 2- brána na konci Dlouhé třídy
- 3- brána sv.Benedikta na konci Královovské ulice
- 4- brána sv.Ambrože (Odraná) na konci Celetné ulice
- 5- Svatohavelská brána (Nová) na Můstku
- 6- Svatomartinská brána v Perlové ulici
- 7- Zderazská brána na Perštýně
- 8- Svatoštěpánská brána u Voršilské ulice
- 9- fortna sv. Ondřeje u Konviktské ulice
- 10- brána sv.Jana Na Zábradlí
- 11- Staroměstská mostecká věž
- 12- brána sv.Valentina na konci Kaprovy ulice
- 13- Židovská fortna při ústí Pařížské ulice

Předpokládá se, že ještě před rokem 1250 byly dokončeny **hradby** o celkové délce 1700 metrů, které vymezily staroměstské území o rozloze zhruba 140 ha.

Městská hradba byla dvojitá a podle archeologických nálezů byla zpevněna vnějším 25 m širokým a 6 m hlubokým příkopem, jehož stěny byly také vyzděny z kamene. Hradba byla přes 10 m vysoká a měla 13 bran s věžemi, z nichž některé byly až 30 m vysoké.

Brány byly u dnešních ulic Dlouhé, Královovské, Celetné a Na Můstku – kde byl při stavbě metra nalezen a ve vestibulu stejnojmenné stanice dochován můstek přes hradební příkop. Další brány byly u ulice Perlové, Na Perštýně a u ulice Karolíny Světlé. Součástí hradeb byly hranolové věže, rozmístěné ve vzdálenosti zhruba 60 m. Fragmenty tří z nich jsou zachovány uvnitř bloků při ulici Bartolomějské a Na Perštýně.

O něco později bylo Staré Město opevněno i směrem k vodě, kde bylo 5 bran, z nichž nejdůležitější byly dvě - u dnešní Kaprovy ulice, vedoucí ke klárovskému brodu, a zejména staroměstská mostecká věž tehdy ještě Juditina mostu. U ulice Klimentské byla jenom fortna, takže se význam tohoto dříve důležitého spojení podél řeky směrem na Moravu značně oslabil. Brána byla u širší a přímější ulice Dlouhé, směřující ke Staroměstskému náměstí.

Území, které bylo určeno k opevnění, zahrnovalo pouze těžištní část již tehdy osídleného pásu podél pravého vltavského břehu. Hradby se proto nemohly vyhnout existujícímu zastavění a tak došlo k tomu, že prořaly na jižním okraji Starého Města starou osadu Újezd sv.Martina, jejíž tehdy ještě románský kostel se od té doby nazývá „ve zdi“. Obdobně se ocitl

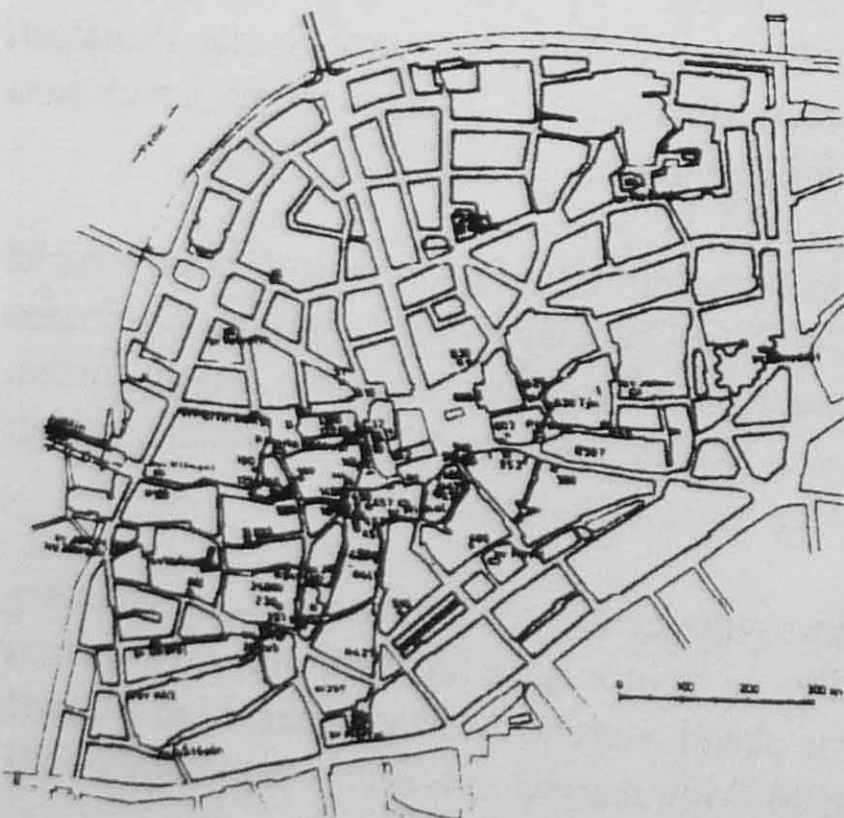
přímo v trase hradby i dnes již neexistující kostel sv. Benedikta, který stál v místě obchodního domu Kotva. Vně městských hradeb zůstaly mnohé osady jako byly Chudobice, Rybník, Na Zderaze, Podskalí, směrem na sever Poříčí a v místě dnešní Vladislavovy ulice pravděpodobně existující stará židovská osada.

Vymezení a opevnění Starého Města pražského bylo doprovázeno ještě další pro vývoj pražského půdorysu velmi důležitou událostí. Když se totiž začal vymezovat hradební okrsek, tak se ukázalo, že je neosídlen nebo velmi málo osídlen prostor mezi dnešní Prašnou bránou a Perštýnem. Václav I. proto uložil svému mincmistru Eberhartovi založit „*nové město okolo svatého Havla*“ – nazývané dnes **Havelské město**.

To je skutečně prvé nově založené pražské město. O velkorysosti jeho založení svědčí rozloha tržiště. Byl to 500 metrů dlouhý prostor ve tvaru vřetene mezi dnešním Ovocným a Uhelným trhem, jehož obrys tvoří dnešní Rytířská a Havelská ulice. Teprve později na něm postupně vyrostly budovy Kotců, klášter při sv. Havlovi a nakonec i Stavovské divadlo. Při tomto velkém tržišti stál dům rychtáře a honosné patricijské domy, z nichž některé měly podobně jako v italských městech věže. Předpokládá se, že až ke konci 13. století se staroměstská část i po právní stránce spojila s částí havelskou.

Půdorys Havelského města se musel přizpůsobit již existujícím objektům a parcelaci zejména v té části, která se vázala na Staroměstské náměstí. Zde se do dnešních dnů zachovala typická „gotická“ parcelace na úzké a dlouhé stavební pozemky. Ta se liší od nepravidelné rostlé „románské“ skladby pozemků nejstarších částí Starého města. Jeho půdorys jako celek by v konfrontaci s archeologickými nálezy a poznatky o původním utváření terénu přinesl informace jak o stavebním vývoji staroměstského území i obecněji o počátcích středověkých měst.

Na přelomu 12. a 13. století ovlivnilo život města **zakládání mlýnů**, pro které byly na Vltavě stavěny jezy. To vyvolávalo časté záplavy a proto došlo na tu dobu k velkorysému rozhodnutí zvýšit pomocí násypů úroveň městských ulic. Nejzřetelněji se to jeví u Týnské školy, stojící před kostelem P. Marie před Týnem. Sama škola, která má dnes ovšem mnohem pozdější renesanční průčelí, je založena ještě na původním terénu, zatím co na nové úrovni o něco výše stojí její *loubí*, které je samo o sobě jedním z prvních dokladů rané gotické architektury a patří mezi vůbec nejstarší dochovaná středověká městská loubí v celé Evropě.

29. Staré Město

románské kostely na území Starého Města vyjadřují těžiště osídlení kolem Malého rynečku a při cestě na Vyšehrad

Vymezení a opevnění Starého Města bylo podnětem k jeho dalšímu rozkvětu. Projevil se **výstavbou kostelů** a zvláště a kulturně důležitého **Anežského kláštera**.

Do této doby patří příchod gotické architektury, která se brzy uplatnila právě na staroměstských stavbách. Anežský klášter, založený z podnětu sv. Anežky jejím bratrem Václavem I. před rokem 1234, se začal stavět ještě v románském slohu, ale jeho důležité části jako je kněžiště, kapitulní síň a zejména dvoulodní **kostel sv. Františka** již představují nový gotický sloh. Mezi rané gotické stavby patří i **Staronová synagoga**, dokládající významnost na staroměstském území ležící židovské osady.

Z dalších tehdejších pražských svatyní je třeba připomenout **kostel sv. Michala** při dnešní Melantrichově ulici, který byl tehdy pravděpodobně největším románským kostelem na staroměstském území. Roku 1232 byl Václavem I. založen **klášter minoritů u sv. Jakuba** a roku 1232 se ke **kostelu sv. Klimenta** – na místě dnešního Klementina – přestěhovali z Poříče dominikáni, stejně jako se k bráně sv. Benedikta u dnešní Královodvorské ulice přestěhovali němečtí rytíři. V polovině 13. století se přímo na staroměstském předmostí Juditina mostu usadil český řád křížovníků s červenou hvězdou.

Při staroměstském tržišti si již dříve němečtí kupci založili **kostel sv. Mikuláše**, který se po založení Starého Města stal kostelem farním a před zřízením radnice se v něm konala obecní shromáždění. Na protější straně stál již dávno existující románský **kostel P. Marie před Týnem** při špitálu, sloužícím cizím kupcům. Ještě ve 13. století byl přebudován na gotický chrám, který se začal znovu přestavovat v době Karla IV. do dnešní podoby. Takto by bylo možno jmenovat ještě mnoho dalších církevních i světských staveb, které v té době vyjadřovaly význam Starého Města.

Malá Strana

Praha rostla ve 13. století tak rychle, že se velmi brzy ukázalo staroměstské území jako nepostačující. Proto Přemysl Otakar II. krátce po nastoupení na trůn založil v roce 1257 další pražské město. To bylo nazváno „*Novým městem pod hradem pražským*“ nebo též ve vztahu ke Starému Městu „*Menším městem pražským*“.

Bylo to jedno z desítek měst, která založil Přemysl Otakar II. v souladu se svým názorem, že „*důstojnost království roste s výstavností měst*“. V kronice z doby Karla IV. se říká, že Přemysl Otakar II. „*ve snaze zajistit obyvatelům svého království mír, začal ohrazovat města hradbami a opevňovat hrady ..... Také zvláště pečlivě opevnil Pražský hrad velmi pevnými zdmi, věžemi a příkopy.....a také Menší Město pražské opevnil zdmi a příkopy a připojil je k témuž hradu*“.

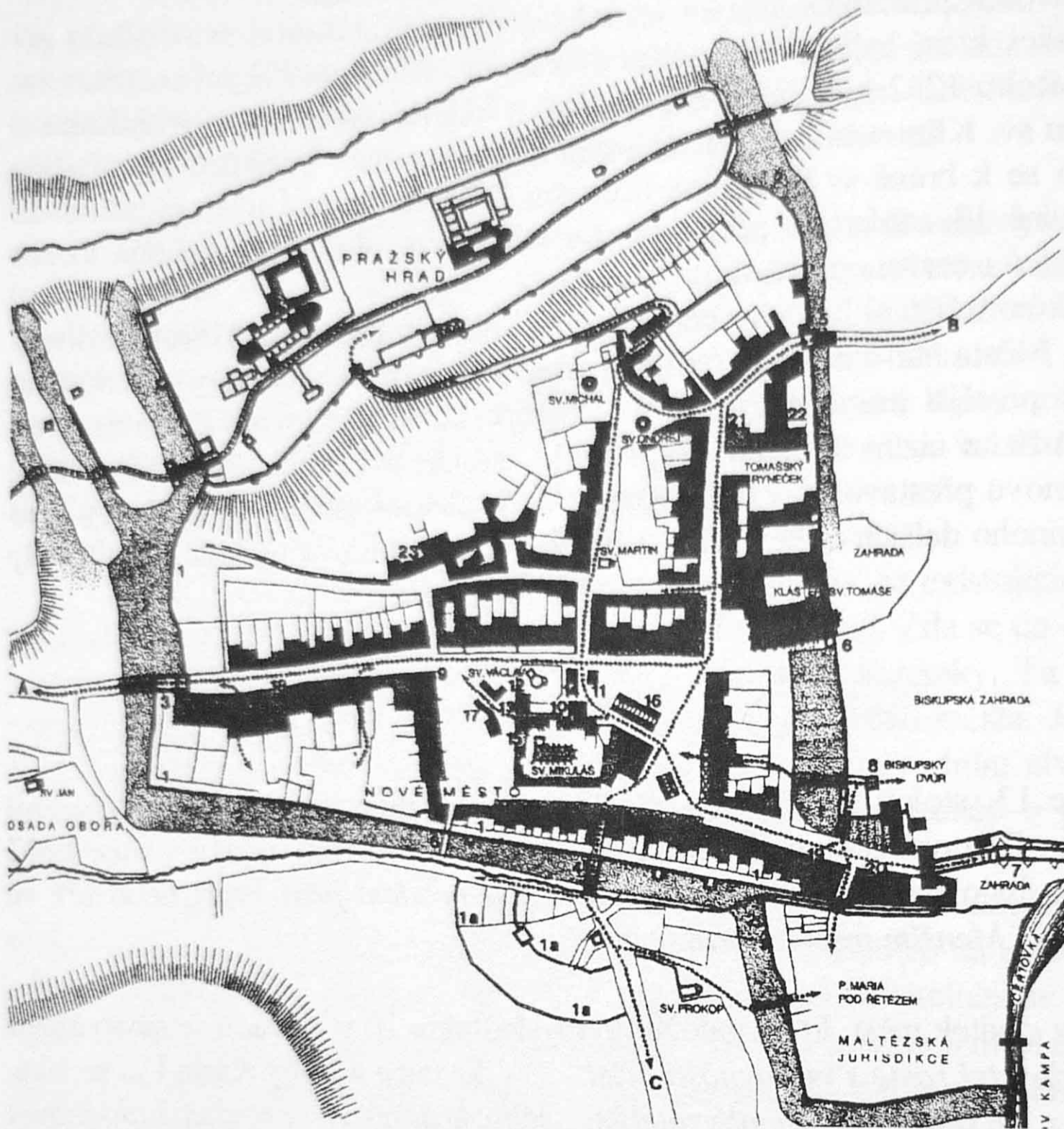
Malostranské založení se ovšem odehrávalo na odpradávná osídleném území na úpatí Pražského hradu. Dokládají to archeologické nálezy, jako je například zjištění mnoha kulturních vrstev o výšce přesahující 2 m, nebo nejnovější objevy dávné dřevem zpevněné cesty a dokonce i fragment opevnění kolem sídliště z raného středověku.

Při založení Malé Strany byly do ní pojaty některé starší levobřežní osady, a tak pravidelně založenou částí je především obdélné Malostranské náměstí, zaujímající asi osminu celého hradbami vymezeného území. Uprostřed tržiště již tehdy stál kostelík sv. Václava, patřící podle legend mezi nejstarší na pražském území.

Pravidelné založení prozrazuje svou trasou přímá ulice k Juditinu mostu. Tím nejdůležitějším zřejmě pro Přemysla Otakara II. bylo, že územím takto opevněného města vedla hlavní spojnice mezi kamenným mostem a jižním – dnes již neexistujícím, ale tehdy hlavním – vstupem do Pražského hradu. Byla to velmi strmá cesta, stoupající od východního konce dnešní Sněmovní ulice – původního **Pětikostelního náměstí**, kde se pravděpodobně

rozkládalo těžiště raně středověkého podhradí. Cesta vedla strmě ke III.hradnímu nádvoří, to znamená přímo ke královskému paláci a hlavnímu chrámu.

30. Malá Strana v rozloze původního založení Přemyslem Otakarem II.

- 1-opevnění
- 2- příkop.
- 3- Strahovská brána
- 4- Újezdská brána
- 5- Písecká brána
- 6- fortny (branky)
- 7- Juditin most, 8 -fortna biskupského dvora,
- 9- asi dům lokátora
- 10- radní dům,
- 11- obecní kuchyně
- 12- fara sv.Václava
- 13- uhelná huť
- 14- stará škola
- 15- nová škola
- 16- masné krámy
- 17- krámce
- 18-domy probošta
- 19-23 domy církevních a světských pánů
- A-B cesta západ-východ
- C jižní cesta
- D cesta ze Starého Města na Pražský hrad

Tehdy ovšem neměla Malá Strana rozlohu od Strahova až k Újezdu, kterou dosáhla až po polovině 14. století v nových hradbách Karla IV. Osady, jako byly Rybáře při ústí Brusnice do Vltavy v místě dnešního Klárova, Trávník v sousedství komendy Johanitů, Nebovidy podél dnešní Karmelitské ulice, Újezd u sv. Jana pod Petřínem a Obora na Jánském vršku, ležely vně původních malostranských hradeb.

Opevněné území o rozloze pouhých 20 ha sahalo směrem k východu pouze ke klášteru sv.Tomáše a biskupskému dvoru, přičemž městská brána byla nedaleko dnešního Valdštejnského náměstí. Také směrem na západ sahalo jen zhruba do poloviny dnešní Nerudovy ulice, kde je dodnes zachován původní polohu brány připomínající výklenek u Thunovského paláce – italského velvyslanectví.

Směrem na jih byly tehdejší městské hradby bezprostředně za domy, lemujícími hlavní tržště. Jejich pozůstatky se nacházejí uvnitř dnešního bloku mezi Malostranským náměstím a širokou ulicí, nazývanou dnes Tržště. Ta by se však měla spíše jmenovat Na příkopě, protože právě tam procházel původní městský příkop.

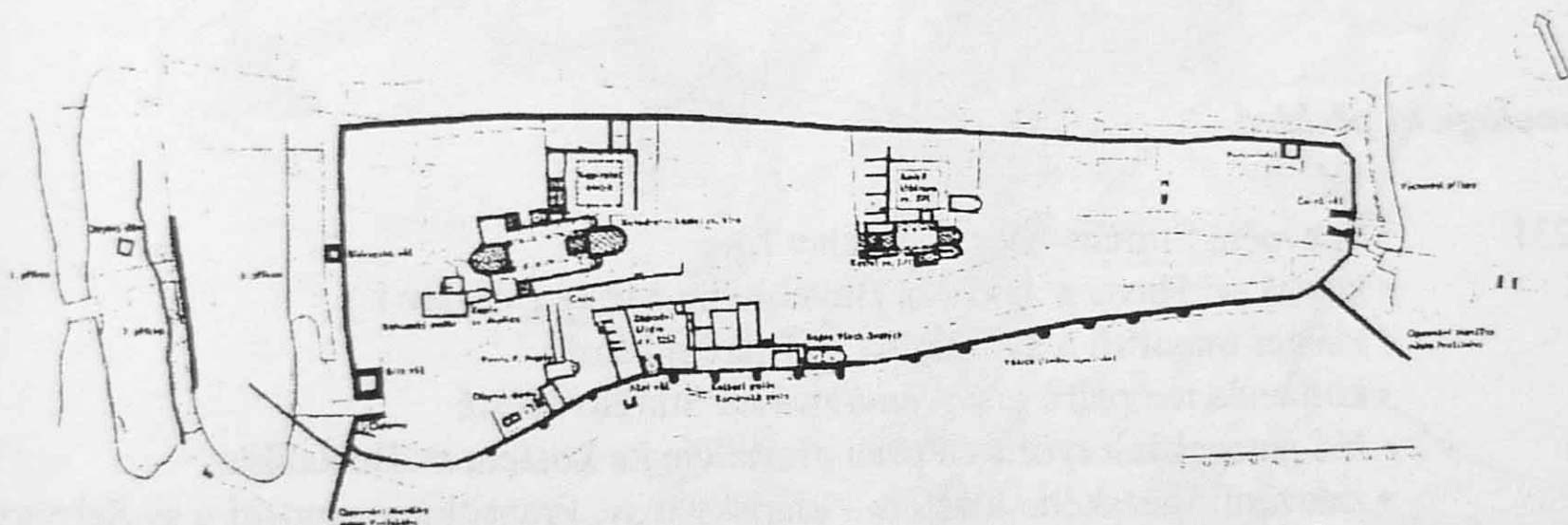
Obdobně jako ve Starém Městě došlo též na malostranském území ke značné nové výstavbě. Ještě před koncem 13. století byl postaven gotický **kostel sv. Mikuláše**, vysvěcený v roce 1283, který sloužil obdobně jako staroměstský pro shromáždění obyvatel. V téže době se začal severně od hlavního tržiště stavět velký **chrám sv. Tomáše**, při němž byl založen klášter augustiniánů. Území uvnitř hradeb však bylo tak malé, že bylo nutno pro další kláštery, jako byly například magdalenitky s románským **kostelem sv. Maří Magdaleny** vyhledávat místa v Nebovidech vně hradeb.

Význam Malé Strany ovšem nikdy nedosáhl úrovně Starého Města. Projevovalo se to nejen hospodářsky, ale například i tím, že celé malostranské pobřeží patřilo Starému Městu stejně jako mu patřily malostranské hradby včetně cla, vybíraného u jejich bran. Kromě toho měli nadále i Maltézští rytíři včetně přilehlého osídlení svá samostatná práva, stejně jako areál biskupského dvora.

Hradčany

Někdy kolem roku 1320 dostalo statut města prastaré předhradí – Hradčany. Nestaly se královským městem, ale pouze městem poddanským, patřícím královské komoře. Byly založeny především proto, aby byli co nejbližší k Pražskému hradu jeho obyvatelé, povinovani pomocnými pracemi, včetně úklidu hradních prostor a obory. Kromě nich zde bydleli kanovníci svatovítské kapituly ve frontě domů mezi dnešním Arcibiskupským a původním Martinickým palácem.

31. Pražský hrad koncem 13. století

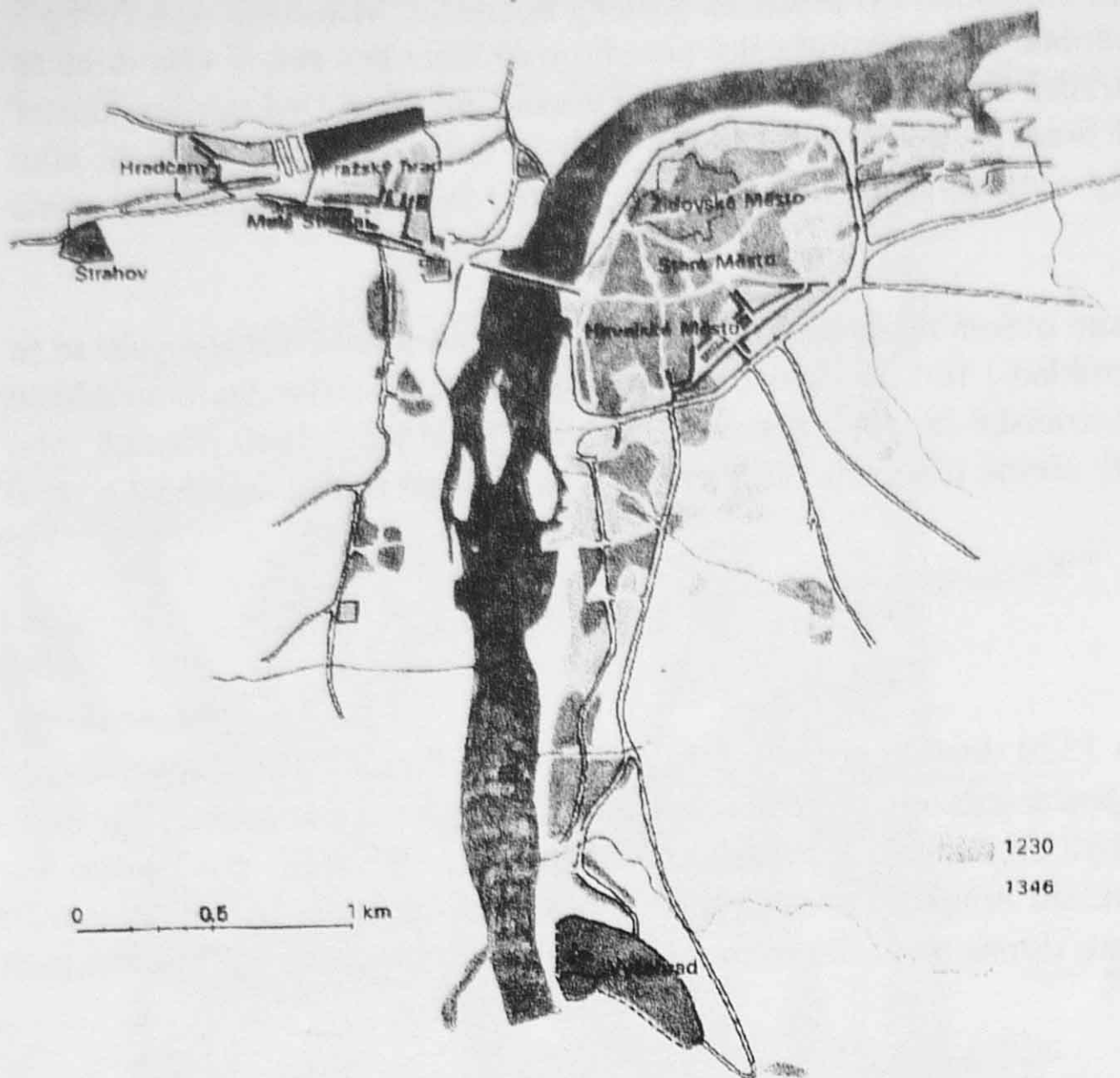

Na rozdíl od Starého Města i Malé Strany byly zprvu Hradčany nebohatým městečkem a kromě farního **kostela sv. Benedikta** při Hradčanském náměstí neměly tehdy žádnou významnější stavbu. Jejich rozloha necelých 10 ha byla velmi skromnou a omezovala se téměř jen na prostor Hradčanského náměstí a kolem něj stojící domy. Jednoduchý ve své podstatě rostlý půdorys připomíná dodnes dávné sběžiště dvou důležitých ke Hradu vedoucích cest. O založení tak lze hovořit jen ve smyslu právním, protože skromná práva byla udělena již existujícímu osídlení.

Založením Hradčan se završila důležitá fáze utváření středověké Prahy před polovinou 14. století, kdy Jana Lucemburského na českém trůně střídal jeho syn Karel IV. Již tehdy byla Praha se svými dvěma hrady a třemi opevněnými městy jedním z největších sídelních útvarů středověké Evropy. Ani to však nestačilo českému králi a římskému císaři Karlu IV., který se rozhodl vytvořit z Prahy středověké velkoměsto a císařskou rezidenci.

32. Pražská města od počátku 13. do poloviny 14. století

Staré Město s Havelským Městem, Malá Strana v původním opevnění a Hradčany

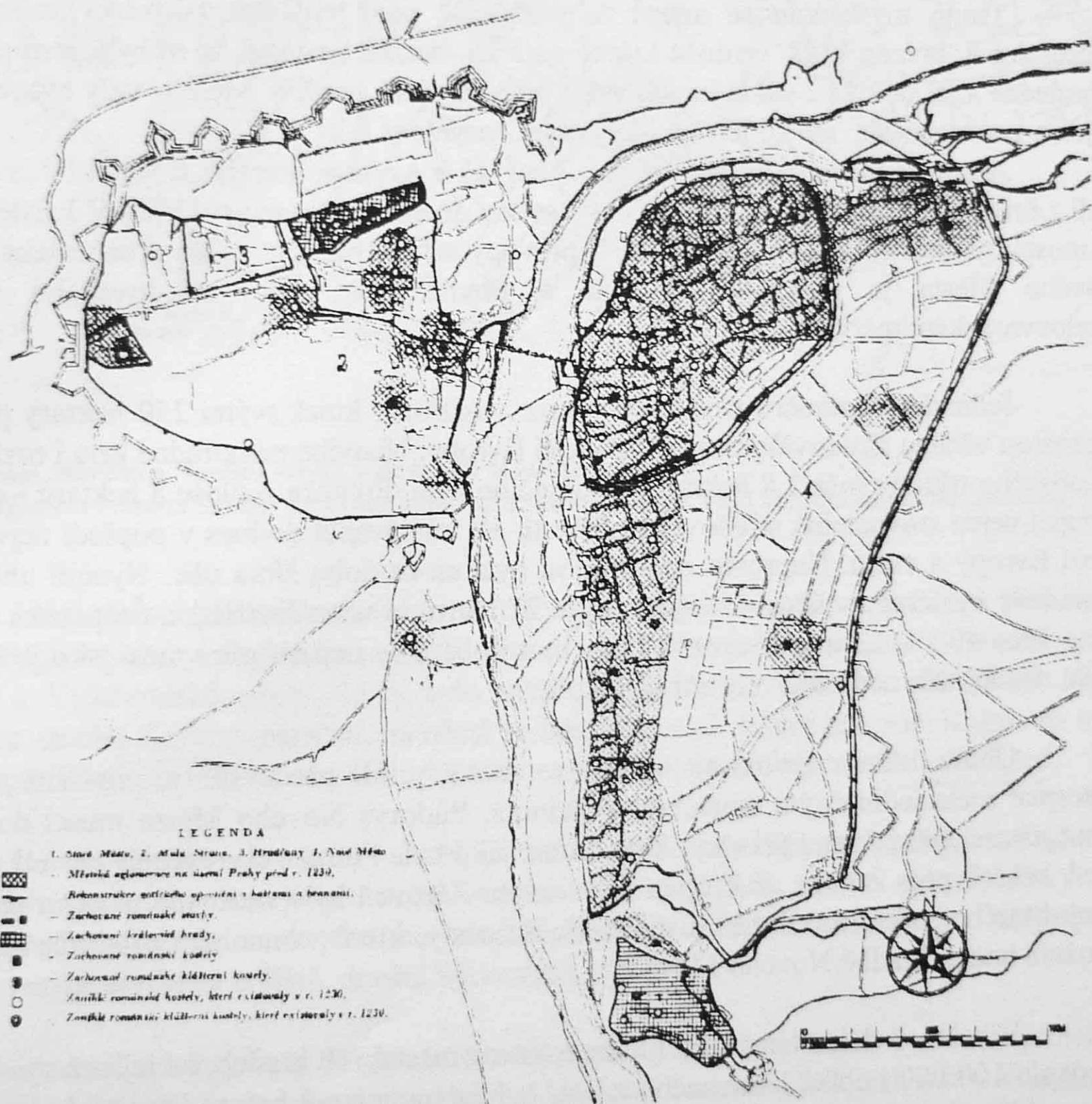
Chronologický přehled

po 1231	▪ opevnění Starého Města (Václav I.)
1232	▪ kostel sv. Havla a založení Havelského Města (Václav I.)
	▪ klášter minoritů u sv. Jakuba na Starém Městě
	▪ komenda templářů u sv. Vavřince na Starém Městě
1233	▪ řád německých rytířů z Poříčí přesídluje ke kostelu sv. Benedikta
1234	▪ založení Anežského kláštera - klarisky u sv. Františka a minoriti u sv. Salvátora
1252	▪ přestavba paláce a nové opevnění Pražského hradu
	▪ křížovníci s červenou hvězdou k Juditinu mostu
1257	▪ založení Malé Strany (Přemysl Otakar II.)
1268	▪ snad založení Královské obory (Přemysl Otakar II.)
	▪ lovecký hrádek na Zbraslavi
před 1270	▪ zvyšování úrovně terénu na Starém Městě
kolem 1270	▪ stavba Staronové synagogy na Starém Městě
1278	▪ přestavba opevnění Pražského hradu
1283	▪ farní kostel sv. Mikuláše na Malé Straně
1285	▪ klášter augustiniánů s kostelem sv. Tomáše na Malé Straně
1292	▪ cisterciácký klášter Aula regia na Zbraslavi
1301	▪ přestavba biskupského dvora na Malé Straně
1319	▪ založen kostel sv. Jakuba na Starém Městě
kolem 1320	▪ založení Hradčan

II.2. PRAHA KARLA IV.

Nejstarší dochované vyobrazení Prahy pochází z kroniky vydané v roce 1493 v Augsburgu s finanční pomocí bohatého norimberského kupce Schreiera. Autorem textu byl lékař a historik Hartmann Schedel a dřevorytové ilustrace jsou dílem W.Pleydenwurffa a M.Wolgemuta. V této kronice, zachycující vývoj „od počátku světa až do 15. století“ nalezneme pohled na Prahu s Vyšehradem v době, kdy již končilo období gotického stavebního slohu, který vyvrcholil o sto let dříve v období Karla IV. Je to zdůrazněno v doprovodném textu, patřícím mezi nejstarší popisy Prahy. Nalezneme v něm i pověst o založení města kněžnou Libuší včetně vyprávění o muži, který na návrší budoucího Pražského hradu tesal práh.

Nejvíce obdivu vyjádřil H.Schedel pro dobu, kdy „naposledy za panování císaře Karla Čtvrtého to království České ve slávě mocné a rozkvětu přenáramném bylo, takže ni žádné království v celé Evropě Českému se vyrovnati nemohlo rozmanitostí, nádherností a pěkností kostelů a chrámů Božích“. Z té doby je především v kronice uvedeno založení Nového Města a jeho opevnění, výstavba nového královského paláce, založení klášterů a univerzity, která je označena jako „škola svobodných umění“.

33. Čtyři pražská města v polovině 14. století s vyznačením území, osídlených před rokem 1230. Barokní opevnění je až z období po roce 1650

Od té doby byly osudy Karla IV., jeho historický význam, mnohostranná činnost i významné zakladatelské působení v Praze mnohokrát popsány. Podle jeho kronikáře Prokopa Lupáče se Karel IV. vyjádřil slovy, že „*mámet' i my také znamenitá a nejpřednější města, jimiž se všecko téměř císařství říšské, jakžkoli jest rozšířeno, okrašluje i ozdobuje, a jmenovitě tyto: Řím největší, Lubek najpěknější, Norembek najbohatší a Prahu najveselejší a milou*“.

Nové Město

Rozhodnutí Karla IV. o tom, že hlavní město Českého království se zároveň stane sídelním městem císařů Římské říše, bylo ojedinělé. Do té doby totiž žádné trvalé sídelní město neexistovalo a císařové pobývali v různých místech říše. Tímto záměrem Karla IV. si lze vysvětlit jeho velkorysé stavební záměry ve městě, které již tak patřilo mezi největší v Evropě.

Přesto se Karel IV. rozhodl Prahu rozšířit o Nové Město a nové části Malé Strany a Hradčan. Zároveň zvýraznil její důležitost zřízením arcibiskupství a založením univerzity, ozdobil ji skvělými stavbami katedrály, Kamenného mostu a dalších církevních a světských budov. Učinil z ní tak význačné centrum nejen v mocenském smyslu, ale též v kultuře a umění.

Touto myšlenkou se musel zabývat ještě před vydáním zakládací listiny Nového Města dne 8. března 1348, protože krátce poté 26. března - a ví se, že to bylo před půl čtvrtou odpoledne - již pokládal základní kámen k novoměstské hradbě. Muselo tedy být rozhodnuto nejen o poloze města, ale i o jeho *půdorysném rozvržení*.

Autorem plánu mohl být nejspíše **Matyáš z Arrasu**, kterého si Karel IV. s sebou přivedl z Francie a pověřil ho od roku 1344 stavbou dnešního chrámu sv. Víta. V každém případě to musel být někdo dobře obeznámený s principy stavby měst, protože urbanistická koncepce Nového Města je naprosto ojedinělá a představuje vrchol středověkého urbanismu v celoevropském měřítku.

Jedinečnost záměru nespočívá pouze v rozloze, která svými 250 hektary předstihuje naprostou většinu středověkých měst tehdejší Evropy. Neméně mimořádné jsou i rozlohy tržišť - Koňského trhu o ploše 3,8 hektarů a Dobyččího trhu dokonce o ploše 8 hektarů - opět předstihující nejen srovnatelná středověká náměstí, ale zůstávající dodnes v popředí největších náměstí Evropy a světa. Naprosto neobvyklou byla na tu dobu šířka ulic. Nynější ulice Žitná a Ječná byly vyměřeny v šířce 45 loktů, to je 27 metrů, a ulice Jindřišská, Štěpánská a Hybernská o šířce 40 loktů, to je 23 metrů. Bylo to v době, kdy nejširší ulice měst jako je Paříž nebo Kolín nad Rýnem nedosahovaly ani 10 metrů.

Obdiv dodnes vyvolávají nejen tyto rozměry, ale především promyšlená *půdorysná koncepce* zcela jedinečným způsobem zvládnutá. Půdorys Nového Města musel do sebe pojmout již zastavěná území při vltavském břehu, jako byla Petrská čtvrť a celý pás od staroměstských hradeb přes Zderaz až k úpatí Vyšehradu. Zároveň bylo nezbytné navázat na existující brány Starého města a důležité k nim vedoucí cesty, které v mnohém předurčovaly počet a položení bran v hradbě Nového Města.

V celkové délce téměř 3,5 kilometrů novoměstských hradeb, na jejichž stavbu se spotřebovalo 100 000 kubíků kamenného zdiva, byly zřízeny jen 4 brány. Byla to *brána Poříčská* na konci Petrské ulice, na konci Hybernské ulice *brána Horská*, nazývaná tak proto, že byla na

cestě do Kutné Hory, dále to byla *brána Koňská* na horním konci Koňského trhu a posléze na horním konci ulice Ječné *brána Svinská*, kterou se zřejmě honil dobytek na Dobytčí trh.

34. Navázání Starého a Nového Města v prostoru Mústku.

Založení kostela P. Marie Sněžné již v roce 1347 ovlivnilo šířku a parcelaci dolního konce Václavského náměstí.

Celé území bylo komponováno ze tří vzájemně propojených *městských sektorů*. Za nejdůležitější z nich byl zřejmě považován sektor, jehož osou je spojnice k Vyšehradu – dnešní Spálená a Vyšehradská ulice. Na ní bylo vytyčeno největší a nejdůležitější **tržiště Forum Magnum**, dnešní Karlovo náměstí, na němž se lidu ukazovaly říšské insignie. Kolmo na tržiště vedly dvě nejširší – téměř 30 metrů široké – ulice celého Nového Města – Ječná a Žitná.

Osou druhého sektoru byl téměř tři čtvrtiny kilometru dlouhý **Koňský trh** se sítí na něj kolmých ulic, vymezujících velké městské bloky. Třetí sektor se musel vyrovnat s existujícím zastavěním a tak jeho osu tvoří Hybernská ulice, probíhající mimo zřejmě dříve vyrostlé **trojúhelníkové tržiště**, dnešní Senovážné náměstí.

Tyto tři sektory byly vzájemně provázány sítí ulic do jednoho celku. Nejdůležitější z nich byla a zůstává osa na sebe navazujících a Václavské náměstí křížících ulic – Vodičkovy a Jindřišské. Tato osa spojuje tři hlavní novoměstská náměstí a při jejím ústí do Karlova náměstí stojí novoměstská radnice.

Základní osnovu Nového Města určovalo nejen rozložení ulic a tržišť, ale zároveň promyšlené a hluboce symbolické rozmístění a zasvěcení chrámů a klášterů, které se staly ohnisky městského života a zároveň dominantami jeho siluety.

Již v září 1347 byl před Havelskou bránou založen *karmelitánský klášter s kostelem P. Marie Sněžné*. Je to založení, které záměrně navazuje svým názvem na římskou St. Maria Maggiore, která se o 150 let později stala jedním z uzlových bodů při přestavbě Říma za Sixta V. Kostel P. Marie Sněžné, který se tehdy nepodařilo dostavět, byl situován dříve, než bylo definitivně rozhodnuto o půdorysné osnově Nového Města. Je pravděpodobně příčinou, proč má dolní a horní část Václavského náměstí různou šířku.

V tomtéž roce 1347 byly usazeni slovanští *benediktýni v klášteře na Slovanech* – ne náhodou při cestě na Vyšehrad, což byl výraz Karlova přihlášení k jeho slovanským předkům z matčiny strany. Vymohl dokonce pro tento klášter slovanskou liturgii a učinil z něj významné centrum středověkého umění. V tomto klášteře hlaholským písmem napsaná a bohatě zdobená kniha doputovala až do katedrály v Remeši, kde byla považována za tak posvátnou, že na ni přísahali francouzští králové.

Brzy po založení města byl roku 1350 zřízen *augustiniánský klášter na „hoře Karlově“*, nazývané také Větrov, která byla se svými 241 m nad mořem, nejvyšším místem novoměstského území. Zde se opět Karel IV. přihlásil k tradici Karla Velikého, za jehož pokračovatele se považoval. Centrální dispozice klášterního kostela měla připomínat osmibokou pohřební kapli Karla Velikého v Cáchách.

Obdobně byla hlubokou symbolikou naplněna i další církevní založení. Dnešní dům U Hybernů naproti Prašné bráně byl v roce 1354 založeným *klášteřem italských benediktýnů*, zasvěceným sv. Ambrožovi, který měl připomínat korunovaci Karla IV. za římského krále v chrámu sv. Ambrože v Miláně.

Symbolický význam mělo založení *kláštera augustiniánek*, zasvěceného patronce teologie a vědy sv. Kateřině, stejně jako u P. Marie Na Slupi klášter servitů, povolanych z Florencie. Umístování těchto významných staveb mělo zvýraznit dominantní polohy, aby se Praha mohla pyšnit tím, že má sedm návrší jako Řím. Z dalších církevních staveb měly pro město velkou důležitost i farní kostely - sv. Jindřicha pro čtvrt' severně od Václavského náměstí a sv. Štěpána ve Štěpánské ulici.

Pokud se právem zdůrazňuje mimořádné zaujetí Rudolfa II. pro sbírání uměleckých předmětů, pak nelze opomenout, že i Karel IV. byl velkorysým sběratelem, přičemž navíc se „předměty“ jeho sbírky na rozdíl od většiny Rudolfových v Praze dodnes zachovaly. Pro nově zakládané pražské chrámy shromáždil velké bohatství ostatků svatých, které získával v celém křesťanském světě. Největší bohatství však představují jím založené chrámy samy o sobě, protože každý z nich má zcela zvláštní **dispoziční a architektonické řešení** a ve svém celku tyto stavby tvoří vzácnou sbírku prototypů středověké církevní architektury.

Na žádost Karla IV. dokonce papež Inocenc VI. zřídil v roce 1355 pro Prahu nový církevní svátek, nazvaný „Den svátostí“, což byl první pátek po neděli Velikonoční. V tento den se ze zvlášť k tomu zřízené dřevěné věže na Karlově náměstí ukazovaly lidu svaté ostatky a zároveň i říšské korunovační klenoty. Z roku 1369 je zde doložena účast více než 100 000 lidí. Snad i tímto záměrem si lze vysvětlit neobyčejnou rozlohu dnešního Karlova náměstí, které bylo v té době nazýváno Fórum Magnum. V roce 1382 zde byla pro Den svátostí postavena *kaple Božího těla*, která by dnes svým ojedinělým hvězdicovým řešením patřila mezi nej-

cennější architektonické památky Prahy – kdyby nebyla koncem 18. století v důsledku reformy Josefa II. zbořena.

Při založení Nového Města se nebylo možno vyhnout řešení jeho složitých vztahů ke Starému Městu, protože to bylo vlastně novoměstským územím odříznuto od svého celého zázemí na pravém vltavském břehu. Karel IV. si byl tohoto problému vědom a snažil se ho řešit propůjčením dvou novoměstských bran – brány Horské a Poříčské – do správy Starého Města. Nesplněno zůstalo rozhodnutí Karla IV. z roku 1367, aby se města spojila a zbořila se staroměstská hradba, která je oddělovala. Příkaz k neuskutečněnému spojení obou měst byl nakonec o deset let později zrušen.

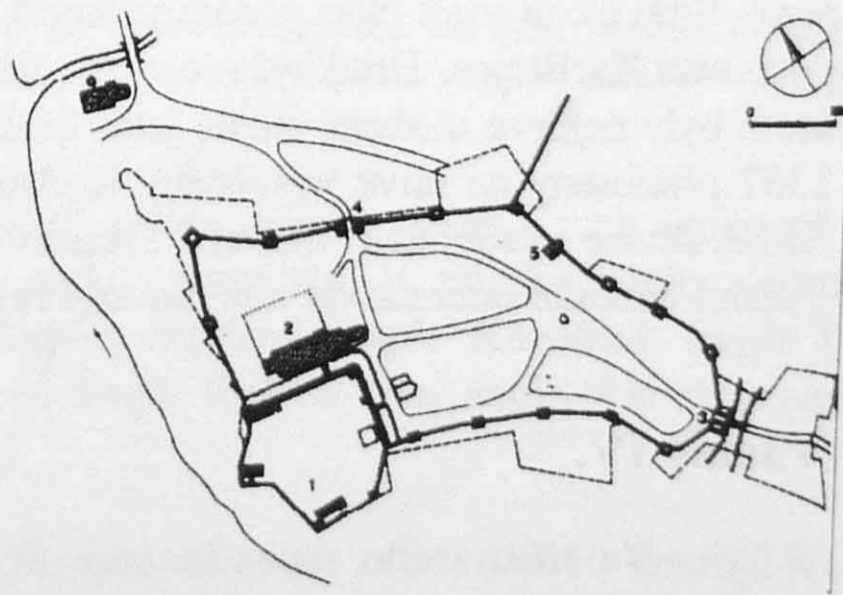
Velkorysost a velkolepost založení Nového Města pražského však neznamenal, že by Karel IV. opomíjel ostatní části svého sídelního města. Již při příjezdu do Prahy v roce 1333 začal obnovovat **Pražský hrad** a na místě roku 1303 požárem poničeného románského paláce začal stavět dvoupatrový gotický palác s trůním sálem, který byl později doplněn kaplí Všech svatých podle vzoru pařížské Sainte Chapelle.

Palác stál v bezprostředním sousedství novostavby katedrály sv. Víta a jejich vztah byl zvýrazněn orientací hlavního vstupu a polohou svatováclavské kaple. Celý areál Hradu byl nově opevněn a na dvou hlavních vstupních bránách byly dokonce pozlaceny střechy – opět jako náznak inspirace biblickým Novým Jeruzalémem.

Nemenší pozornost Karel IV. věnoval **Vyšehradu**, považovanému tehdy za nejstarší sídlo českých vládařů. Hlásil se tím k tradici svých přemyslovských předků a proto na Vyšehrad umístil podle jím vypracovaného korunovačního řádu českých králů začátek korunovačního obřadu. Vyšehrad byl nově opevněn a jeho k Praze orientovaná hlavní brána dostala symbolický název Jeruzalémská. Uvnitř Vyšehradu se začal goticky přestavovat kapitulní chrám sv. Petra a Pavla a nově stavět královský palác.

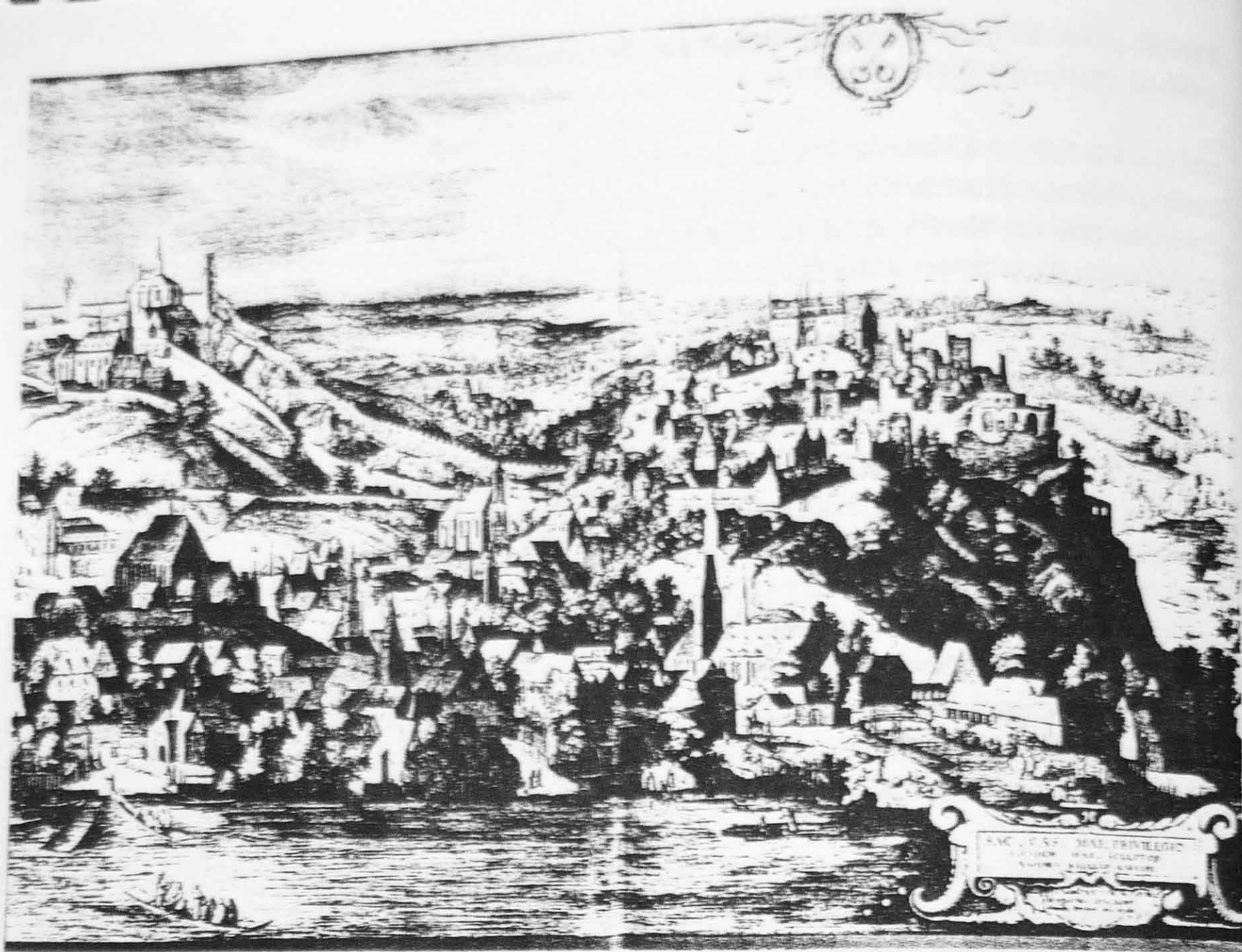
Nové hradby byly vybudovány nejen po obvodu Nového Města na pravém vltavském břehu, ale i na břehu levém, kde tím došlo k prostorovému propojení a několikanásobnému zvětšení Malé Strany a Hradčan. Tam bylo pražské území podstatně rozšířeno až k Pohořelci a směrem k Újezdu.

Součástí městských hradeb se stala známá **Hladová zeď**, která zahrnula do soustavy pražských opevnění i Petřín. Na jeho úpatí byla postavena nová Újezdská brána. Rozloha Malé Strany se tak více než zpětinásobila a dosáhla svými 116 hektary téměř rozlohu Starého Města. Dokonce na desetinásobek vyrostlo území Hradčan.

35. Vyšehrad v době Karla IV.

1- královské sídlo, 2- basilika sv. Petra a Pavla, 3- brána Špička, 4- Jeruzalémská brána, 5- kostel sv. Jana Stětí, 6- kostel Pokory Panny Marie

36. Vyšehrad na vedutě Filipa van der Bossche z roku 1608

je zaznamenán jako zřícenina s dominantou dochované brány Špička z doby Karla IV. Vlevo na návrší Karlova - nejvyšším místě Nového Města - je z téže doby klášter s kostelem P. Marie a sv. Karla Velikého, dokončeným až v renesančním období. Většina objektů na vedutě má ještě středověký vzhled.

Chlubou Karla IV i pražských měst se stal také přes 9 metrů široký a více než 500 m dlouhý nově založený **Kamenný most**. Ten byl opevněn a zároveň ozdoben mosteckými věžemi, nemajícími sobě rovných. Mostu bylo souzeno, aby se stal na půl tisíciletí jediným v Praze a tak v mnohém spoluurčoval její vývoj a mnohé dějinné události.

Do obrazu Prahy Karla IV. patřily rozlehlé vinice, které byly z jeho podnětu založeny na příznivě orientovaných svazích kolem města. Došlo tak k ojedinělé kultivaci pražského zázemí. Širší okolí však bylo nadále pokryto hustými lesy, v nichž si Karel IV. vybral místo pro postavení Karlštejna. Hrad byl určen pro uchovávání korunovačních klenotů Svaté římské říše, které byly nejprve uloženy stejně jako české královské klenoty v chrámu sv. Víta a od března 1357 přeneseny na nově vysvěcený Karlštejn. Proto byla hlavním prostorem hradu Kaple sv. Kříže, skvěle vyzdobená Mistrem Theodorikem 130 tabulovými obrazy světců, kteří měli jako Vojsko nebeské ochraňovat zde uložené relikvie a říšské korunovační klenoty.

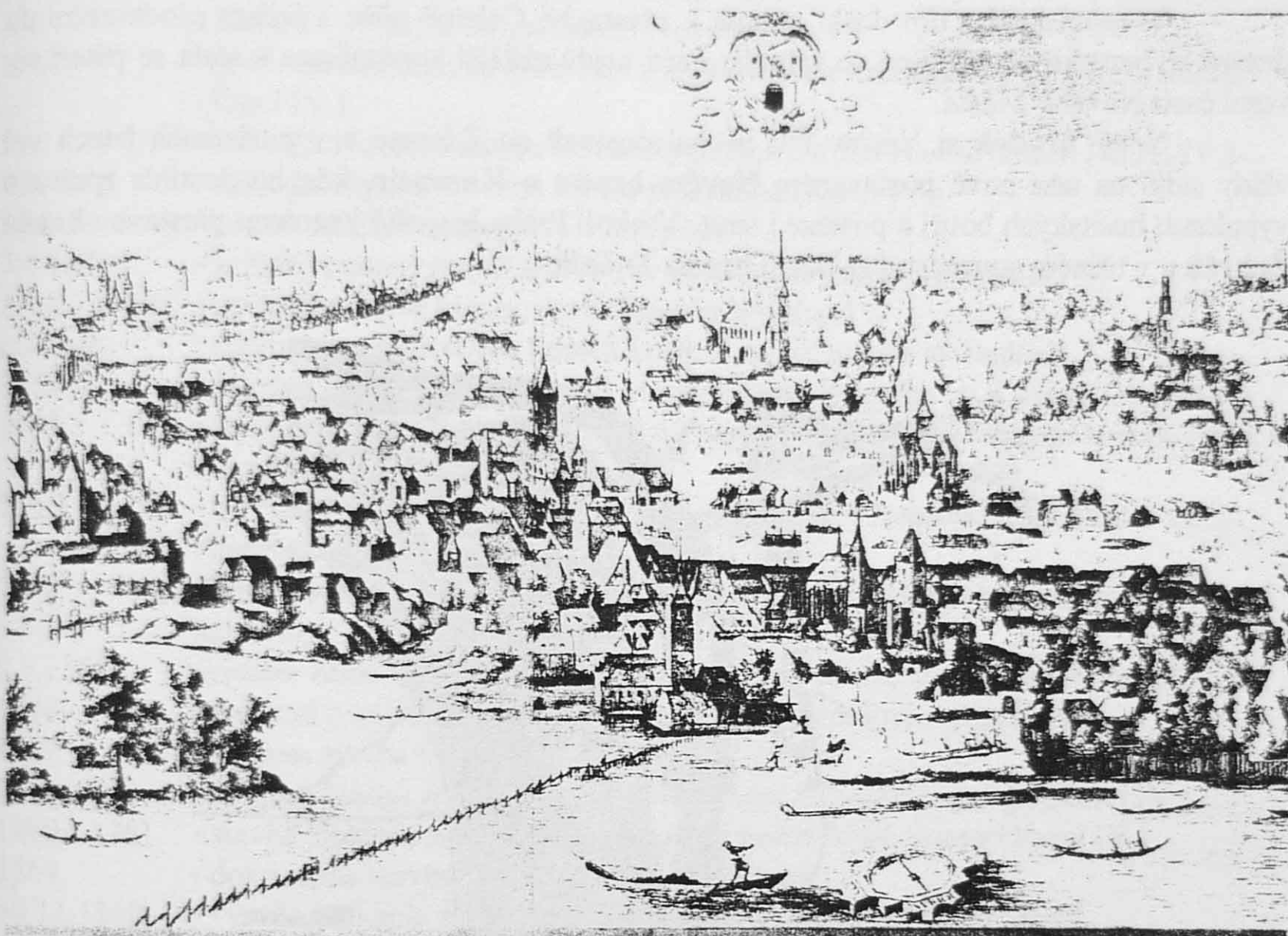
Václav IV.

Ve stínu svého slavného otce zůstal Václav IV., který nastoupil na trůn jako sedmnáctiletý a bylo mu souzeno vládnout po čtyři desetiletí v těžké a složité době. Přitom v období jeho vlády dovršila Praha jednu z klíčových epoch svého stavebního rozkvětu. Petrarkův přítel

a lombardský humanista Uberto Decembrio, působící jako vyslanec na dvoře Václava IV., v jednom ze svých dopisů sděluje o Praze, že „*město výstavností budov do výše se zvedá, kolem středu svého přepěkné ulice má, v každé z nich se určitá díla provozují. Nádherné jsou i jeho chrámy ...*“.

Za Václava IV. se dále stavělo mnoho objektů, které nestačil Karel IV. dokončit. Na Pražském hradě, kde pokračovala ve své činnosti Parlérova dvorní huť, byl roku 1392 položen *základní kámen hlavní lodi chrámu sv. Víta* a přistouplilo se rovněž ke stavbě jeho věže. Dostavoval se též hradní královský palác.

Rozhodně nelze opomenout výstavbu a plastickou výzdobu staroměstské mostecké věže, právem považované za nejkrásnější gotickou stavbu tohoto druhu v celé Evropě.

37. Okolí Václavského a Karlova náměstí na vedutě Filipa van der Bossche z roku 1606

Převládají zde zcela středověké budovy včetně novoměstského opevnění. Do doby Václava IV. patří kaple Božího těla, jejíž centrální dispozice a zvláště osové umístění na Karlově náměstí jako by o sto let předstihovaly vývoj prostorového cítění.

Stavby Václavovy doby jsou architektonicky významné tím, že se v nich projevují v plaménkových kružbách a síťových klenbách znaky přechodu k pozdní gotice. Mezi novostavby na Starém Městě patří **Betlémská kaple**, arkýřová **kaple Karolina**, **kaple P. Marie** na Staroměstské radnici a na Novém Městě **kaple Božího těla**, neobvykle situovaná v ose Ječné ulice na Karlově náměstí.

Obraz Prahy té doby by jistě nebyl úplný bez připomenutí, že roku 1410 sestrojil hodinářský mistr Mikuláš z Kadaně radniční orloj, přičemž se řídil výpočty a výkresy významného astronoma, matematika a lékaře Jana Šindlera z Karlovy univerzity. Vznikl tak astronomický

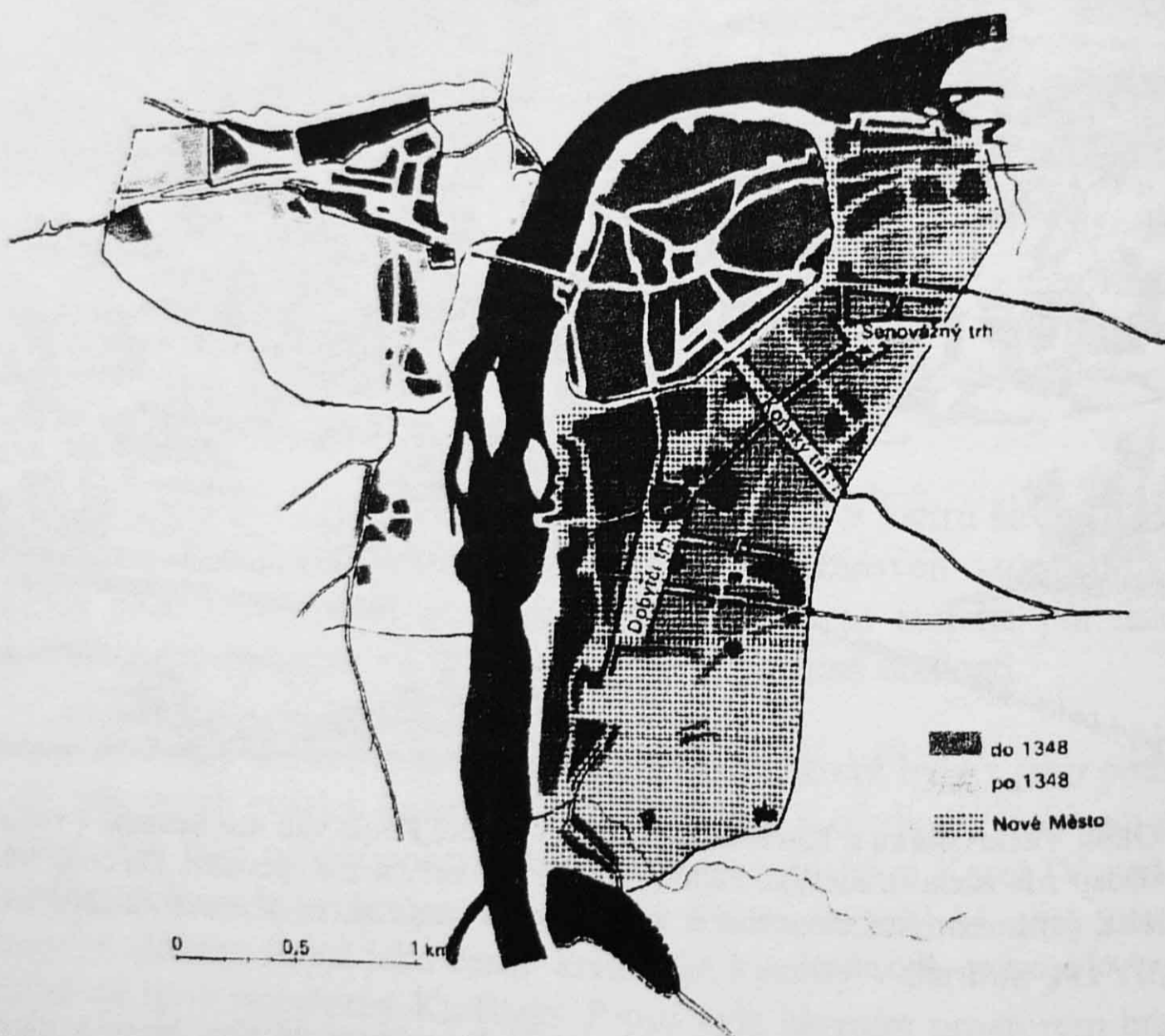
ciferník, doplněný Parlářovskou hutí o kamenickou výzdobu. Do téže doby spadá zřízení staroměstského tzv. šestipanského úřadu, který mimo jiné povoloval domovní znamení tak, aby se neopakovala. Dále pokračovala stavba **Týnského kostela, kostela P. Marie Sněžné** a johanitské **P. Marie pod řetězem**. Na novoměstském území byla nejdůležitější od roku 1382 budovaná **kaple Božího těla** na Dobytčím trhu – dnešním Karlově náměstí.

Období vlády Václava IV. je také považováno za vyvrcholení architektury gotických měšťanských domů.

Svým posláním tvoří zvláštní skupinu ty stavby, které Václav IV. využíval jako své sídla. Byl to kromě Pražského hradu na prvním místě **Králův dvůr** v místě dnešního Obecního domu, který byl postaven během několika let tak, že jej Václav IV. mohl již roku 1383 obývat. V těsném sousedství Králova dvora byl postaven také dvůr pro královnu.

V souvislosti s tím došlo zřejmě k přestavbě Celetné ulice a jejímu prodloužení do dnešní Hybernské ulice, která se zařadila mezi nejdůležitější komunikace a stala se páteří severní části Nového Města.

Nový hrádek si Václav IV. nechal postavit na Zderaze a v posledních letech své vlády sídlil na také nově postaveném **Novém hradu u Kunratic**, kde ho dostihla zpráva o vypuknutí husitských bouří a posléze i smrt. V okolí Prahy lze ještě jmenovat přestavbu **hradu Žebrák** a v těsném sousedství založení **hradu Točnick**.

38. Koncepce Nového Města s hlavními prostorovými osami

Na konci 14. století tak byla Praha skutečným středověkým velkoměstem a zároveň skutečnou aglomerací, obklopenou věncem středověkých měst, klášterů, hradů, hrádků a tvrzí. Její počet obyvatel se blížil 50 000 a na rozloze zhruba 8 km² se skládala ze dvou velkolepých královských hradů a ze čtyř samostatných středověkých měst s celkem čtyřmi tisíci měšťanskými domy. Tím dosáhla ve svém vývoji jednoho z vrcholů, kterému dodnes vděčí za mnoho svých památek a kulturních, architektonických a urbanistických hodnot.

Chronologický přehled

- 1320 • zpráva o Královské oboře v Ovenci
- 1331 • nařízení o dláždění ulic Starého Města a o udržování čistoty ulic, hradeb a příkopů
- 1333 • návrat Karla IV. z Itálie do Prahy, zahájení obnovy paláce na Pražském hradě
- 23.8.1338 • zakoupen dům Wolflina od Kamene pro radnici
- 1339 • zahájena stavba kostela sv. Jiljí na Starém Městě
- 1342 • Jan Lucemburský založil kartuziánský klášter na území dnešního Smíchova
- 3.2.1342 • Juditin most nenapravitelně pobořen velkou vodou s ledovými krami
- 30.4.1344 • pražské biskupství povýšil papež Klimentem VI. na arcibiskupství
- 21.11.1344 • položen základní kámen novostavby chrámu sv. Víta na Pražském hradě, vedení stavby se ujal Matyáš z Arrasu
- 3.4.1347 • Karel IV. vyjádřil úmysl založit Nové Město
- 3.9.1347 • před staroměstskými hradbami založen klášter karmelitánů u P. Marie Sněžné (Karel IV.)
- 21.11.1347 • zakládací listina kláštera slovanských benediktinů Na Slovanech (Karel IV.)
- 8.3.1348 • zakládací listina Nového Města pražského (Karel IV.)
- 26.3.1348 • položen základní kámen Nového Města
- 7.4.1348 • založena univerzita (Karel IV. se souhlasem papeže Klimenta VI.)
- 1348 - 1350 • opevněno Nové Město, nově opevněn Vyšehrad
- po 1348 • stavba novoměstských farních kostelů sv. Štěpána a sv. Jindřich
- 1350 • založen kostel Nanebevzetí P. Marie a Karla Velikého na Karlově (Karel IV.)
- 1354 • stavba dřevěné věže na Karlově náměstí pro ukazování říšských korunovačních klenotů a ostatků svatých lidu
- 1355 • u Prašné brány na novoměstském území založen benediktinský klášter sv. Ambrože (Karel IV.)
- 1356 • počátek působení Petra Parléře jako vedoucího stavební huti svatovítské katedrály
- 9.7.1357 • položen základní kámen nového Kamenného mostu, stavbu vedl P. Parléř
- 1358 • nařízení o zakládání vinic v okruhu 3 mil kolem Prahy (Karel IV.)
- 1359 • zahájena stavba Kotců před kostelem sv. Havla
- 24.3.1360 • založen klášter servitů a kostel Zvěstování P. Marie Na Slupi (Karel IV.)
- 1360 - 1361 • stavba Hladové zdi kolem rozšířeného území Malé Strany (Karel IV.)
- 1364 • dokončena stavba věže staroměstské radnice
- 30.11.1368 • vysvěcena kaple sv. Václava v chrámu sv. Víta na pražském hradě
- 1369 • zahájena stavba kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (Karel IV.)
- 1370- 1371 • mozaika Posledního soudu nad jižní předsíní chrámu sv. Víta
- po 1373 • založena osada Pohořelec západně od Hradčan
- 1377 • zpráva o radnici Nového Města na Karlově náměstí
- 1380 - 1390 • sochařská výzdoba staroměstské Mostecké věže
- 4.8.1381 • dokončena kaple staroměstské radnice s arkýřem
- 1382 • stavba kaple Božího těla na Karlově náměstí
- 28.8.1383 • přestavba Rotlevova domu pro potřeby univerzity – Karolinum (Václav IV.)
- 12.7.1385 • vysvěcen chór chrámu sv. Víta
- 24.5.1391 • založena Betlémská kaple
- 1398 • presbytář chrámu sv. Víta uzavřen zdí
- 1410 • zpráva o orloji na Staroměstské radnici
- 1410 - 1412 • stavba Nového hradu v Kunratickém lese (Václav IV.)

II.3. PRAHA POZDNÍ GOTIKY

Vývoj Prahy má určité vrcholy, na které se obvykle nejvíce soustřeďuje pozornost. Patří mezi ně období Karla IV. a dále Rudolfa II. Za obou těchto vladařů byla Praha evropským mocenským i kulturním centrem, rezidencí českých králů, kteří byli zároveň císaři Římské říše.

Při takovém pohledu však neprávem ustupují do pozadí složitými ději naplněná dvě století, oddělující doby vlády těchto dvou vladařů. Přitom tato epocha zahrnuje celé husitské období, během něhož stála Praha na vrcholu své politické moci, i panování Jiřího z Poděbrad, který se ukázal být politikem evropského formátu. Patří do ní též období polských Jagellonců - Vladislava II. a Ludvíka, které skončilo v roce 1526 bitvou s Turky u Mohače.

Ve stavebním a architektonickém vývoji Prahy představují tato dvě století důležitou vývojovou epochu, která navazuje na vrcholnou gotiku doby Karla IV. a zahrnuje ještě více než celé století pozdní gotiky, přesahující až do počátku 16. století. Tehdy se zároveň začala ještě za Jagellonců ve srovnání s ostatní Evropou časně prosazovat renesance.

Z tohoto pohledu je zřejmé, že období mezi Karlem IV. a Rudolfem II. z hlediska stavebního, architektonického a urbanistického vývoje výrazně zasáhlo do obrazu Prahy a obohatilo ji o další jedinečné hodnoty.

Praha husitská

Václav IV. a zvláště jeho otec Karel IV. si jistě představovali, že Prahu budou jako velkolepé rezidenční město českých králů a římských císařů. Ve skutečnosti však vytvářeli monumentální scénu pro děje husitského hnutí. Tato scéna působila o to dramatičtěji, že některé objekty se nepodařilo dokončit ani za Václava IV.

Dominantu města tvořil fragment chrámu sv. Víta s prázdným obloukem velkého okna a nedostavěnou věží. Stejně tak byl ještě bez věží Týnský kostel, kostelu na Karlově chyběla klenba a na rozmezí Starého a Nového Města se do výšky vzpínalo pouze kněžiště P. Marie Sněžné.

Po ulicích a náměstích tohoto středověkého velkoměsta proudily revoluční davy, hnané touhou po odvetě těm církevním a světským institucím, které se stavěly proti Husovu učení. Již druhý den po smrti Václava IV. byl rozkotán Janem Lucemburským založený Karlovský klášter před Újezdskou bránou, o němž se dodnes neví, kde přesně stával. Příliš dlouhým by byl seznam těch kostelů a klášterů, které byly tak či onak zasaženy.

V následujících letech 1420-21 se Praha proměnila ve **velké bojiště**, protože na Pražském hradě i na Vyšehradě byly posádky věrné císaři Zikmundovi. Tito jeho vojáci z obavy před útokem vypalovali a ničili domy před svými hradbami a totéž činili i Pražané, kteří chtěli zabránit tomu, aby Zikmundovi vojáci mohli snadněji proniknout do města.

Tak se stalo, že se v rumiště proměnila téměř celá Malá Strana na úpatí Hradu, který kapituloval až v polovině roku 1421. Stejně tak byla zničena jižní část Nového Města, za což se husité pomstili po dobytí Vyšehradu rozvalením jeho hradeb a následnou proměnou celého

návrtší na **Město hory Vyšehradu**, čímž chtěli zabránit, aby se již nikdy nestal oporou královské moci.

Z mnoha dočasných opevnění a záseků je nejznámější pevnůstka na Vítkově, o níž byla svedena známá vítězná bitva husitů s křižáky. V době, kdy byl Vyšehrad obsazen Zikmundovým vojskem, vybudovali husité v okolí celou soustavu opevnění. Patřily mezi ně sruby na vltavských březích, mezi nimiž se natahovaly řetězy, zabraňující zásobování vyšehradské posádky pomocí člunů, které nechal Zikmund převézt z Litoměřic až do Berouna.

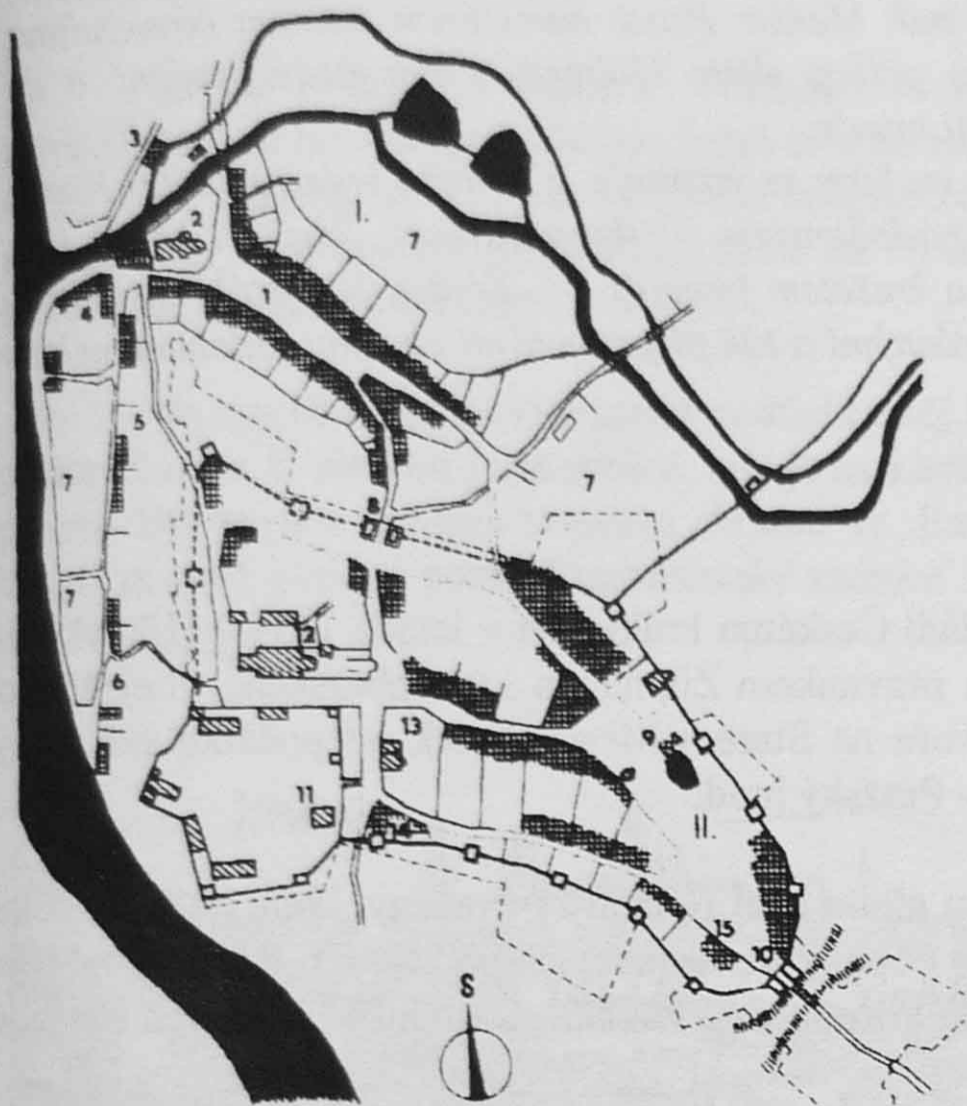
39. Město hory Vyšehradu v 15. století

I. Dolní město (podhradí)

- 1- tržiště
- 2- špitál s kostelem Pokory P. Marie
- 3- mlýn, 4- vápenice,
- 5-6 domy „pod horou“
- 7- vinice, chmelnice, zahrady

II. Horní město

- 8- Jeruzalémská brána,
- 9- tržiště s kostelem sv. Jana Stětí a rotundou sv. Martina,
- 10- brána Špička,
- 11- sídlo krále a purkrabího
- 12- bývalý okrsek kapituly,
- 13- děkanský dvůr
- 14- škola,
- 15- dům střelce

Toto vše se dělo v době, kdy Praha podstatně ovlivňovala osudy celé země. Projevilo se to mimo jiné tím, že **Jiří z Poděbrad** byl roku 1458 zvolen králem na Staroměstské radnici, odkud nejprve šel do Týnského kostela, avšak přece jen byl tradičně korunován v rozestavěné Svatovítské katedrále.

Jako zemský správce bydlel v letech 1453-1458 v Řetězové ulici v románském rodinném paláci pánů z Kunštátu, který zvýšil o jedno patro a rozšířil o hospodářská stavení. Po volbě králem se jeho sídlem stal Králův dvůr, odkud také v březnu 1471 vyšel jeho pohřební průvod.

V době jeho vlády, vyplněné mnoha jinými starostmi, začala postupná obnova poničených pražských měst. Její součástí bylo kromě obnovy měšťanských domů dokončení severní věže Týnského kostela a jeho průčelního štítu s výklenkem, kde se nad městem tyčila až do roku 1626 socha Jiřího z Poděbrad a pozlacený kalich. Staroměstská radnice byla rozšířena o velkou goticky zaklenutou síň, zbořenou bohužel koncem 18. století, a dále o dva měšťanské domy, kde byla zřízena nová radniční síň. Stavěla se též větší z malostranských mosteckých věží. Nezapomnělo se ani na městské opevnění, které bylo opravováno a rozšiřováno.

Eneáš Silvius, pozdější papež, vylíčil Prahu v polovině 15. století ve své „Kronice české“, vydané v roce 1458 latinsky a v roce 1510 v českém překladu.

Na základě osobního poznání města při jeho návštěvě napsal, že Praha není „ani menšie, ani neznameníťšie nežli etruzská Florencia, na tři strany rozdělená, kterýmž jména přezdělí: Menšie Praha, Stará a Nová. Malý levý bok Multavy řeky drží a vrchu se připojuje, na kterém ustaven jest královský zámek a svatého Víta biskupský a hlavní chrám.

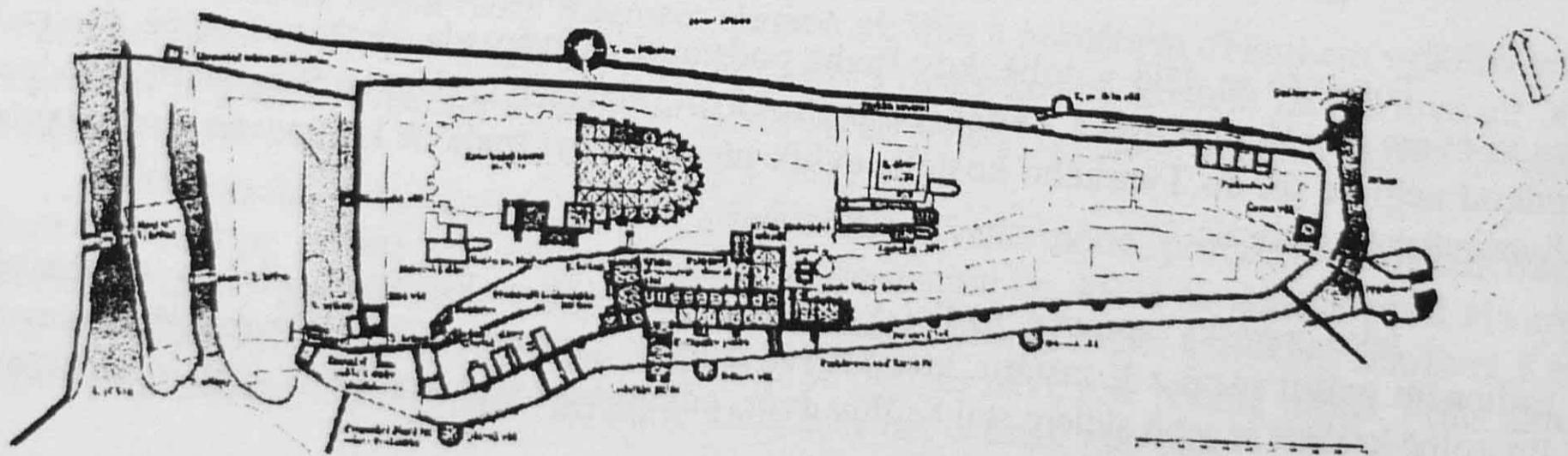
Stará Praha na rovině leží, všecka velikým a znamenitým stavením ozdobená, mezi kterýmžto stavením rathaus, ryňk, Kostel Matky Božie před Týnem a koleji císaře Karla divnými vyvyšují chválami. Připojuje se pak Menšie Praze kamenným mostem čtrmezcitma sklepuov vzdéli. Nové Město od Starého příkop dělie hluboký, s obú stran vyzděný a do kteréhož snadně z řeky voda přivedena býti muože.

To také město veliké jest a až k vrchóm se vztahuje, z nichžto jeden svatého Karla, druhý svaté Kateřiny, třetí Vyšehrad ku podobenství zámku vystavený, kdežto i koleje jest, kteréžto probošta a kancléře království a knížetem jmenují ..... Žádné jistě království věku našeho ve vsie Európii tak hustými, tak krásnými a tak připravenými chrámy ozdobené nebylo jako české“.

Vladislavská gotika

Český král Vladislav II., který vládl Českému království v letech 1471-1516 byl nejstarším synem polského krále Kazimíra a pravnukem Zikmunda Lucemburského. Stejně jako Jiří z Poděbrad sídlil zprvu v Králově dvoře na Starém Městě, avšak od počátku své vlády zamýšlel obnovit tradiční královské sídlo – Pražský hrad.

Z tohoto hlediska sehrály kladnou úlohu jeho neshody s Pražany, které jej vedly roku 1484 k přesídlení na Hrad a urychlení jeho obnovy a přestavby. Jeho zájem o Prahu nebyl přerušen ani rokem 1490, kdy získal uherskou korunu a na základě podmínky uherských stavů se přestěhoval do Budína.

40. Pražský hrad kolem roku 1500 se stavbami vrcholné a pozdní vladislavské gotiky.

Období jeho vlády je z hlediska vývoje pražské architektury tak významné, že se hovoří o tzv. „vladislavské gotice“ jako výrazném a specifickém fenoménu. Návštěvníci Pražského hradu si ani neuvědomují, jak mnoho ze staveb, které obdivují, bylo vybudováno ve Vladislavově době. Na prvním místě je jistě nutno jmenovat *Velký trůnní sál*, nazývaný dnes Vladislavský, postavený v letech 1487-1502. Je to světově ojedinělý pozdně gotický prostor o rozměrech 62x16 m a výšce překrásné síťové klenby dosahující 13 m.

Mezi další ozdoby královského paláce patří tzv. *Vladislavova ložnice*, která byla a dodnes je spojena dvěma oblouky s tehdy postavenou svatovítskou oratoří. Do tohoto souboru patří i tzv. *Jezdecké schody* s plasticky modelovanou klenbou.

Největší zásluhu o tato díla má dvorní architekt Benedikt Ried z Pístova, který přišel do Prahy z jižního Německa. Jeho prvním stavebním úkolem bylo zlepšit hradní opevnění, což se mimo jiné projevilo vybudováním tří nových již pro dělostřelbu přizpůsobených *věží* – **Daliborky, Bílé věže a Mihulky**.

Kromě Pražského hradu se Vladislavova doba projevila i dole ve městě. Tam byla největší stavbou nová městská brána, která se dnes nazývá **Prašnábrána**. Bylo to vlastně gesto města vůči Vladislavovi II., protože stála bezprostředně v sousedství Králova dvora. Tempo její výstavby se proto po odstěhování krále na Hrad podstatně zpomalilo a byla obnovena a dokončena vlastně až koncem 19. století.

Na stavbě brány se významně podílel Matěj Rejsek, vynikající umělec, který mimo jiné přestavěl **dům U zlatého jednorožce**, kde je na klenbě v přízemní síni zachován jeho vytesaný podpis. Byl rovněž hlavním tvůrcem chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře. Do téže doby patří krásný pozdně gotický portál Staroměstské radnice stejně jako síťová klenba presbyteria kostela Na Karlově.

41. Nejstarší veduta Prahy od M. Wohlgemutha a W. Pleydenwurfa ze Schedelovy kroniky
Zachycuje město ve zlomovém roce 1493, kdy se v jeho obraze poprvé uplatnila renesance v řešení dekoru oken Vladislavského sálu a krátce oté v novostavbě křídla Ludvíkova paláce.

Nejvýraznějším *urbanistickým zásahem do pražského půdorysu* se stalo proražení nové ulice, nazývané dnes Vladislavova. Byla vytýčena na místě roku 1478 zrušeného Velkého židovského hřbitova, sloužícího českým židovským obcím, a nazývala se proto až do poloviny 19. stol. Židovská zahrada. Některé nejstarší náhrobky byly odtud přeneseny na staroměstský Židovský hřbitov.

Období vlády Vladislava II. i jeho syna Ludvíka není charakterizováno pouze vynikajícími stavebními díly pozdní gotiky, která řadí Prahu mezi nejdůležitější centra tohoto slohového údobí v celoevropském měřítku. Je zároveň dobou nástupu zcela nového z Itálie přineseného renesančního slohu.

Chronologický přehled

- listopad 1419 ▪ počátek bojů uvnitř pražských měst
- květen 1420 ▪ vypálen Strahovský klášter a zbytek Malé Strany husity, příchod táborských polních vojsk a počátek obléhání Pražského hradu
- 14.7.1420 ▪ bitva na Vítkově a ztroskotání křižáckého tažení proti husitům
- srpen 1420 ▪ pobořen křižovnický klášter Na Zderaze, klášter sv. Ambrože a zbraslavský klášter
- listopad 1420 ▪ posádka Vyšehradu se po obléhání vzdala Pražanům, kteří rozbořili následně opevnění
- červen 1421 ▪ královská města v čele s Prahou se na čáslavském sněmu stávají rovnoprávními šlechtě a čtyři zástupci Prahy byli zvoleni do dvacetičlenné zemské vlády
- 7.6.1421 ▪ kapitulace Zikmundovy posádky Pražského hradu a jeho následné zachvácení městskou chudinou
- 30.6.1421-1424 ▪ spojení pražských měst
- 5. - 6.5.1434 ▪ vojsko panské jednoty obsadilo pražská města
- 3.9.1448 ▪ Jiří z Poděbrad vstoupil do Prahy a stal se „správcem a ředitelem měst pražských“
- 1452 ▪ na návrší Vyšehradu založeno Město hory Vyšehradu
- 1455-1456 ▪ stavba radniční věže Nového Města na Karlově náměstí
- 1458-1490 ▪ rozšiřování a přestavba Staroměstské radnice
- 1462-1463 ▪ dokončen štít hlavní lodi chrámu P. Marie před Týnem a do výklenku postavena socha Jiřího z Poděbrad a pozlacený kalich
- 1463-1965 ▪ vybudována severní věž chrámu P. Marie před Týnem a následně v letech 1506-1511 věž jižní
- 20.3..1475 ▪ Vladislav II. položil základní kámen Prašné brány, postavené na místě starší věže
- duben 1485 ▪ Vladislav II. přesídlil z Králova dvora na Starém Městě na Pražský hrad a zahájil jeho opevňování a přestavbu
- 1489 ▪ stavba staroměstské vodárenské věže u Karlova mostu
- 1493 ▪ nejstarší vyobrazení Prahy ve Schedelově Liber chronicarum
- 1493-1502 ▪ Benedikt Ried staví Vladislavský sál jako součást královského paláce na Pražském hradě a následně do sálu vedoucí Jezdecké schody
- 1495 ▪ stavba novoměstské vodárenské věže nazývané Šítkovská, u níž dnes stojí budova Mánesa
- před 1500 ▪ Benedikt Ried postavil královský lovecký letohrádek v Královské oboře
- 1503-1510 ▪ Benedikt Ried staví tzv. Ludvíkův palác jako nové křídlo královského paláce na Pražském hradě
- 1509-1511 ▪ pokus o pokračování stavby chrámu sv. Víta za vedení Benedikta Rieda
- 1519-1535 ▪ stavba Pinkasovy synagogy na místě starší židovské modlitebny

III. PRAHA RENESANCE A BAROKA

III.1. PRAHA RENESANČNÍ

Renesance přicházela z Itálie do Českého království v době, kdy se na Pražském hradě stavěl velkolepý Vladislavský sál. Ten má sice zejména svou klenbou na prvý pohled charakteristické znaky gotických staveb, avšak jeho pojetí jako velkého, vzdušného a prosvětleného prostoru již mělo mnoho společného s renesancí, jejíž tvarosloví se ohlásilo na rámování jeho oken, datovaných rokem 1493.

Ve srovnání s většinou zemí severně od Alp se v Českém království uplatnila renesance poměrně časně. Bylo to dáno nejen relativní blízkostí Itálie, ale i zásluhou Jagellonců, panujících též v Uhersku, kde měl královský dvůr od poloviny 15. stol. výrazné kontakty s Itálií.

Plného rozvinutí se renesance dočkala po nástupu Habsburků na český trůn. Nemohla se však stát znakem nových hospodářských a společenských poměrů, charakterizovaných v Itálii rostoucím významem a nezávislostí měst a jejich finančního patriciátu, ale především jako v celé Evropě módní dvorský sloh.

Praha v této době přestávala být městem, které podstatně ovlivňovalo politiku celého království, v jehož radní síni byli voleni čeští králové a která si dokonce osobovala právo veta při jejich volbě. Boj o udržení takové pozice začal za Vladislava Jagellonského a vyvrcholil v roce 1547 povstáním, v němž se proti Habsburkům spojila nekatolická šlechta s královskými městy. Potlačení vzpoury využil Ferdinand k omezování práv Prahy, která se stávala občas využívanou vladařskou rezidencí a byla ovládána dvorskými úředníky.

Praha Jagellonců

Pro Prahu a zvláště pro Pražský hrad bylo štěstím, že, jak píše Palacký, měl Vladislav II. „*mysl pro velké výstavné stavby*“ a usiloval „*vybudovat hrad ke slávě a potěšení svému i potomních českých králů*“.

Tím byl pověřen **Benedikt Ried**, který působil na Pražském hradě od počátku 80. let 15. století. Nejprve byl zaměstnán jako vojenský inženýr a jeho úkolem bylo posílit a doplnit opevnění Pražského hradu. Po pětiletém působení byl roku 1490 pověřen vedením královské stavební hutě a v této funkci realizoval takové stavby, jako byl Vladislavský palác. Byl zřejmě oddán gotice, avšak zároveň měl pochopení pro nové umělecké snahy, které snad poznal na královském budínském dvoře.

O přitažlivosti nového architektonického výrazu svědčí, že v těsném sousedství Vladislavského sálu bylo krátce po roce 1500 postaveno tzv. **Ludvíkovo křídlo**, v němž již renesanční architektonické články zřetelně převažují. Ani to však neznamenal ukončení éry gotiky na Pražském hradě.

Ještě o padesát let později – již za vlády Ferdinanda I. – byla ve Svatovítské katedrále Bonifácem Wohlmudem postavena hudební kruchta s pozdně gotickými prvky klenebných žeber. Obdobně tomu bylo roku 1559 při zaklenování Staré sněmovny – i když složitě splétaná kamenná žebra mají pouze výzdobnou funkci na klenbě, která by se udržela i bez nich.

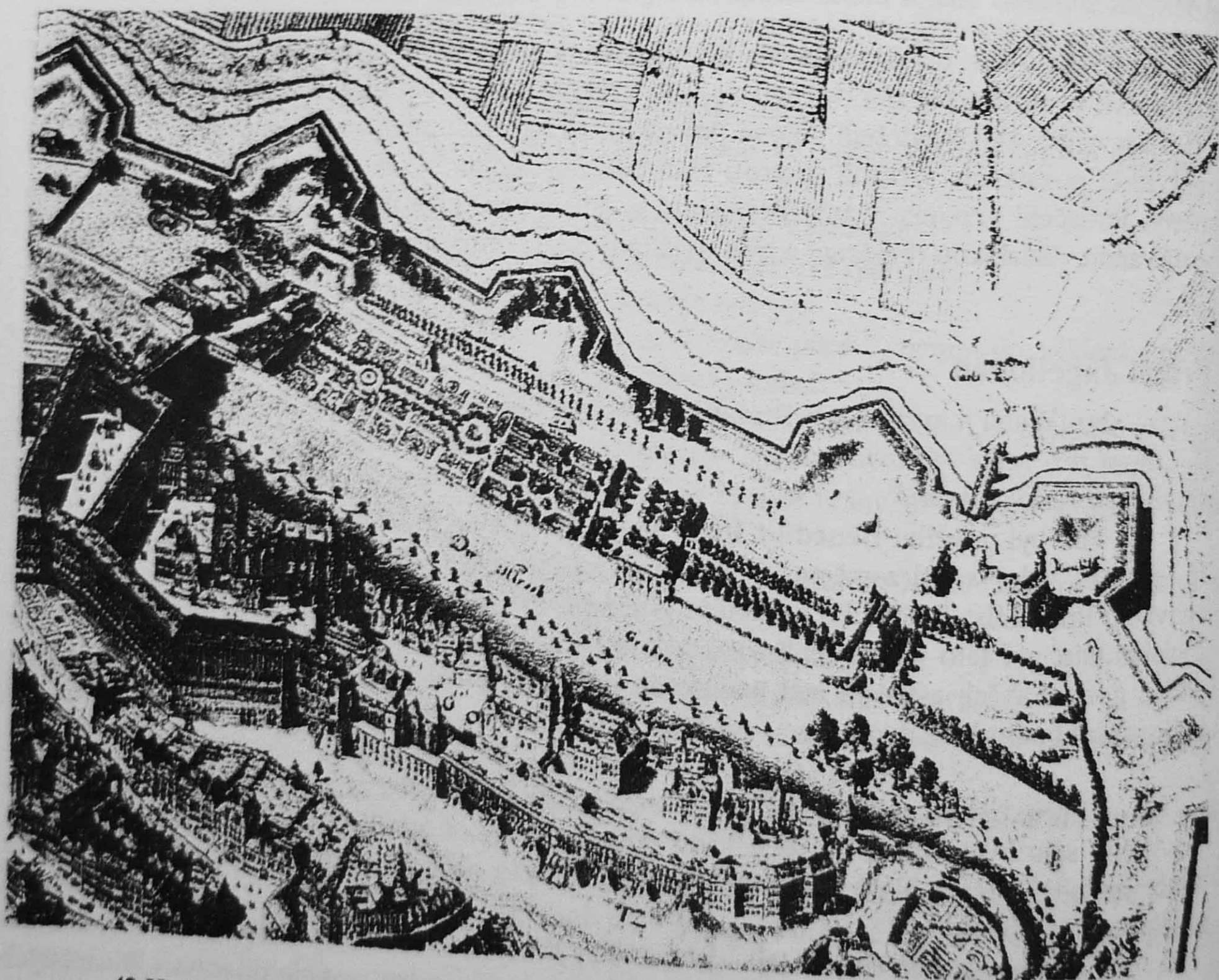
Předpokládá se, že zejména v počátečním období rané renesance byly kopírovány tehdy v Itálii publikované „katalogy“, obsahující nákresy předloh architektonických článků, portálů, ostění oken a celých částí staveb. Takový původ si můžeme představit například u portálu, kterým ozdobila Riedova huť na samém počátku 16. stol. jižní bok klášterního kostela sv. Jiří na Pražském hradě.

Pro úplnost je třeba dodat, že se stejně časně projevila renesance i mimo Prahu, jak o tom svědčí zámecké portály v Tovačově a Moravské Třebové, patřící do stejných let jako okna Vladislavského sálu.

Renesanční rezidence

Volba Ferdinanda I. českým králem v říjnu 1526 a jeho následná korunovace v únoru 1527 představuje důležitý předěl v dějinách naší země a zároveň ve vývoji Prahy. Bylo to v roce, kdy byla ne naposledy obležena Turky Vídeň, ve srovnání s Prahou co do rozlohy a počtu obyvatel méně než poloviční.

Do té doby patří méně známé vyobrazení Prahy v albu kolorovaných perokreseb, uloženém ve Würzburgu. Zachycuje z let 1536 – 37 byť nepřesně stav města před nástupem renesančních přestaveb.

42. Královská zahrada, založená v polovině 16. století, byla doplněna jízdárnou, míčovnou a především v letech 1538-1563 Královským letohrádkem (Belveder) a spojena s Hradem Prašným mostem.

Ferdinand začal přestavovat **Pražský hrad** jako své královské a císařské sídlo. Nejprve bylo třeba pro něj a jeho manželku Annu Jagellonskou vybudovat tzv. „nové pokoje“, které by jim poskytovaly dobrou a dvorskému životu odpovídající prostředí. Součástí tohoto komfortu bylo o málo později v roce 1540 vybudování hradního vodovodu a úprava druhého hradního nádvoří.

Obvyklou a pro nové způsoby života panovnického dvora nezbytnou součástí tehdejších renesančních rezidencí byly **zahrady**, obsahující skleníky, oranžerie, jízdárny, míčovny a zvěřince. Taková zahrada u stále ještě středověkého Hradu chyběla a proto již roku 1534 ji Ferdinand I. nechal založit severně od Pražského hradu za hlubokou průrvou Jeleního příkopu, přes který byl postaven tzv. **Prašný most**.

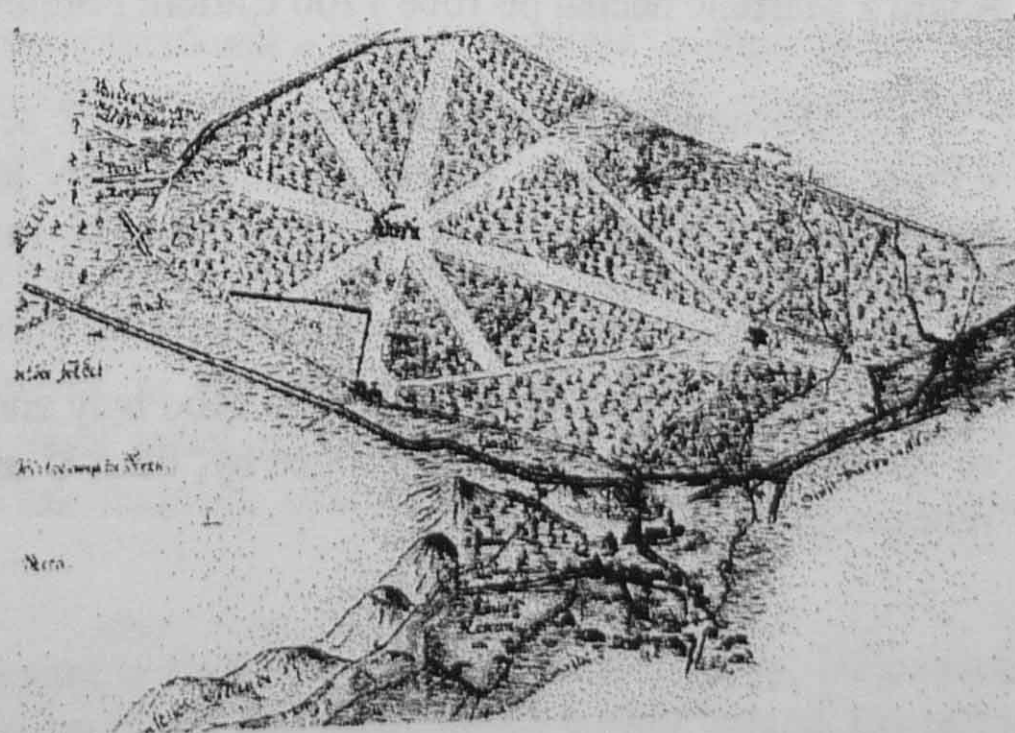
Pod 16. stol. - letohrádky zahrady
Vyvrcholením budování „libosadu“ byla v letech 1538-1563 stavba **Královského letohrádku**, kterou byli pověřeni vynikající italské stavitele na základě projektu a modelu **Paola della Stella**. V těsném sousedství letohrádku, později zvýšeného o jedno patro, byla zahrada ozdobena v letech 1558-1568 bronzovou „zpívající“ fontánou.

Letohrádek, považovaný za nejkrásnější renesanční stavbu severně od Alp, byl určen pro královnu Annu, která však zemřela ještě v době jeho dokončování. Mnozí hledají jeho vzor například v Palladiově bazilice ve Vicenze, která však byla postavena o několik let později.

Mezi další stavební počiny na Pražském hradě patří oprava **opevnění**, výstavba bašt a reprezentačních bran a úprava **Zámeckých schodů**. Pro siluetu Prahy je charakteristickou renesanční helmice na chrámu sv. Víta z roku 1561, dílo Bonifáce Wohlmuta. V 16. století byla též odlita většina zvonů svatovítské katedrály, včetně největšího Zikmunda.

Svým podílem přispěl Ferdinandův druhorozený syn Ferdinand, nazývaný později Štýrský, kterého roku 1548 jmenoval často nepřítomný císař svým pražským místodržícím. Všeobecně je znám jeho román s Filipínou Welsarovou, dcerou z bohaté rodiny augsburských bankéřů, financujících vzestup Habsburgů. Pro ni nechal roku 1555 postavit u Liboce uvnitř Nové obory **letohrádek Hvězdu** s neobvyklým půdorysem, salou terrenou, náznakem opevnění a v interiérech s bohatou štukovou výzdobou, provedenou italskými mistry.

Současně s tím byla obora upravena v renesančním duchu pomocí velkorysé kompozice alejí, které jako paprsky propojují letohrádek se třemi branami ve vnější zdi.

43. Obora Hvězda byla vytvořena s renesanční dispozicí roku 1534 jako místo pro dvorní slavnosti na zalesněném území západně od Pražského hradu. V letech 1555-1556 ji arcivévoda Ferdinand nechal upravit a doplnit letohrádkem – jak je znázorněno na dochované pozdější mapce hradního vodovodu z roku 1723.

Velké soustředění architektonické činnosti v prostoru Pražského hradu vedlo k tomu, že byl roku 1548 zřízen pro Hrad samostatný stavební úřad, jehož prvním ředitelem byl císařský stavitel Hans Tirol. O dvacet let později byl pro Hrad dokonce vydán zvláštní stavební řád.

Renesanční proměny města

Pro nástup renesance do Prahy měly význam dvě události z roku 1541. Byl to velký a zhoubný požár, kterému podlehl celý pražský levý břeh - Malá Strana, Hradčany i Hrad. Odhaduje se, že bylo celkem zničeno na 200 domů a zahynulo více než 50 lidí. Tato událost uvolnila prostor pro různé regulační zásahy a především pro renesanční architekturu, která se uplatnila při obnově těchto částí města.

Druhou událostí byla v tomtéž roce 1541 cesta padesáti mladých českých pánů a rytířů do Janova, kde měli uvítat ze Španělska se vracejícího nově zvoleného českého krále Maxmiliána II. Čekání se protáhlo na celý rok a členové výpravy tak poznali nový životní a umělecký sloh a stali se svědky renesanční přestavby bohatého italského města.

Tento pobyt byl tak působivý, že si po návratu jednotlivé rody začaly stavět v novém slohu *paláce* jak v Praze, tak i ve svých venkovských poddanských městech, která zároveň v novém slohu upravovali. V některých případech to byly novostavby, ale ještě častěji přestavby a spojování starších gotických domů. Těchto paláců se však v jejich původní podobě dochovalo poměrně málo, protože byly znovu přestavovány v období baroka a klasicismu i později.

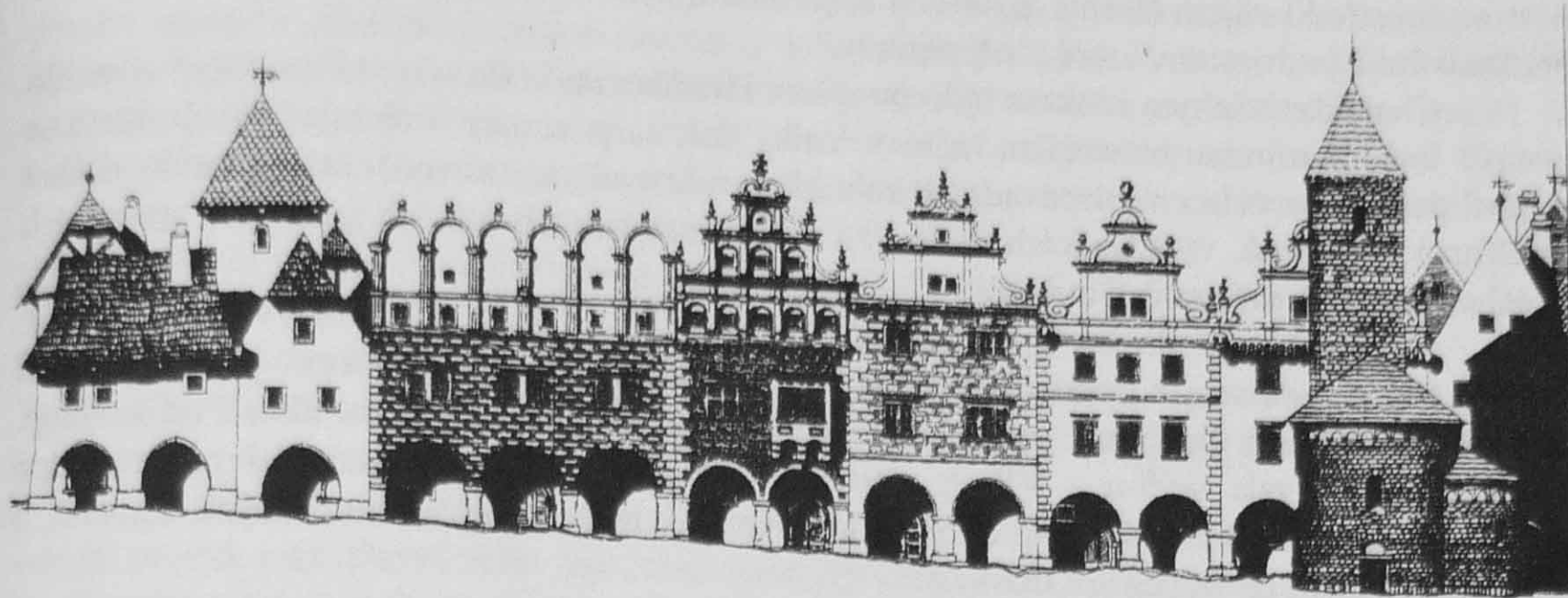
První šlechtické paláce, které svou rozlohou a výstavností soupeřily se stavbami královskými, vznikaly v polovině 16. století uvnitř Hradu a v jeho těsném sousedství.

Byl to původně **palác Lobkovický** – nyní **Schwarzemburský** – na Hradčanském náměstí, který se začal stavět již roku 1545 a dodnes si zachoval renesanční vzhled, respektovaný Josefem Schulzem při úpravách v roce 1871. Přímo uvnitř Hradu v Jiřské ulici si v těchže letech postavili neméně honosné paláce Rožmberkové a Pernštejnové, které však byly později podstatně přestavěny.

Dalším příkladem je **Martinický palác** na Hradčanském náměstí, který vznikl přestavbou starších gotických domů a zachoval se s původním renesančním průčelím, sgrafity, arkádami a malovanými renesančními dřevěnými stropy především proto, že si bohatý Jiří Adam z Martinic nechal po roce 1700 Carlem Fontanou nedaleko postavit palác nový.

Dochované *měšťanské stavby*, u nichž se nový sloh uplatnil o něco později, jsou v Praze poměrně vzácné. Nejčastěji se zachovaly jejich renesanční portály, tesané z kamene. Mezi časné příklady patří portál Novoměstské radnice z roku 1526, nebo západní portál Týnského dvora z roku 1560.

Spíše výjimečně se dochovaly nebo byly znovu obnoveny štíty a průčelí domů, někde i se sgrafity. Takovým příkladem může být dům **U minuty** v bloku Staroměstské radnice nebo renesanční štít **Týnské školy**.

44. Severní fronta Malostranského náměstí byla po požáru z roku 1541 obnovena již v renesančním slohu. Nové cítění vyniká ve srovnání s tehdy ještě dochovanou románskou rotundou sv. Václava a gotickými domy na nároží Sněmovní ulice.

Vzácnými se stala renesanční *nádvoří* domů, zdobená někdy vícepatrovými arkádami. Takové nádvoří má dům **U dvou zlatých medvědů** na nároží Melantrichovy a Kožné ulice, u něhož je také zachován bohatě zdobený renesanční portál. Renesanční nádvoří s lodžií je u domu **Granovských** v Týnském dvoře a v Dlouhé třídě v domě **U zlatého stromu**.

Praha Rudolfa II.

Závěrečnou fází stavebního vývoje renesanční Prahy bylo období vlády Rudolfa II., který byl roku 1575 korunován a krátce poté si vybral jako své sídlo Prahu, která se tak stala nejvýznamnějším mocenským a kulturním centrem přinejmenším ve střední Evropě.

Toto období však neslavně skončilo v roce 1611 vpádem Pasovských do Prahy a Rudolfovou abdikací. Rok poté se Rudolfův nástupce Matyáš rozhodl přesídlit do Vídně, ačkoliv jí stále ještě hrozila turecká obležení, kterých se definitivně zbavila až roku 1683.

Rudolf II. byl vychován ve Španělsku, kde se v té době stavěl Escorial a po přesídlení do Prahy neztratil zájem o tuto zvláštní kombinaci královského sídla a kláštera. Nechal se o dalším postupu stavebních prací soustavně informovat a někteří badatelé usuzují, že tím hledal inspiraci pro přestavbu své pražské rezidence. Pro ni uvolnili dostatek prostředků čeští stavové, potěšení volbou Prahy za císařské sídlo.

Výstavba **Pražského hradu** a tím méně sídelního města nepatřila mezi Rudolfovy hlavní zájmy, avšak přece jen jeho dobu připomínají mnohé stavební činy. Nejznámějším svědectvím jím podnícené stavební činnosti je na Pražském hradě roku 1596 dokončený *Španělský sál* a dále *Nový sál* a pod nimi ležící rozsáhlé konírny. K dalším podstatným zásahům do celkové hradní dispozice však nedošlo, ačkoliv si jako stavitele Hradu povolal Giovanniho Gargioliho až z Florencie.

Sama Praha se obohatila o zajímavé a architektonicky hodnotné stavby. Nejpodstatnější stavební proměny se projeví na levém břehu – na Hradčanech a Malé Straně. Do těchto

měst se soustředil zájem šlechty a dalších stavebníků, kteří se snažili být co nejbližší dvoru a prostředkům a hodnostem, které z něj plynuly.

Charakteristickým znakem bylo povýšení Hradčan na královské město, které si mohlo postavit byt i skromnou renesanční radnici. Velký tlak na pozemky v těchto částech města se projevil dalšími parcelacemi dosavadních zahrad. Rozšiřovaly se tak možnosti výstavby paláců i měšťanských domů, využívajících často slučování dosavadních úzkých gotických stavebních parcel a zdobících svá průčelí atikami.

Nelze opomenout úpravy **Královské obory**. Byla spojena s Hradem a jeho zahradami přímou přes 1,5 km dlouhou lipovou alejí, jejímž pozůstatkem je dnešní ulice Pod kaštany. Obora se zásobovala vodou z Vltavy pomocí Rudolfovy štol, představující pozoruhodné inženýrské dílo té doby. Na okraji obory stál **Císařský mlýn** s brusírnou drahých kamenů, z něhož dnes málem nezbyvají ani trosky.

Stavby z období vlády Rudolfa II. a po něm následujícího Matyáše až po počátek třicetileté války jsou zajímavé z hlediska slohového vývoje pražské architektury. Jsou charakteristickými projevy *renesančního manýrismu* a dokonce za předzvěstí bližšího se baroka.

Charakteristickou pro tuto architekturu renesančního „fin de siècle“ je tvorba v Praze působícího italského architekta G. M. Filippiho. Při vstupu do areálu Strahovského kláštera je jeho dílem **kostelík sv. Rocha** z roku 1602, na němž uplatnil gotizující okna a opěráky zároveň s renesančními portály a římsami.

Tentýž architekt byl na Pražském hradě autorem **Matyášovy brány** z roku 1614, která nese typické znaky italského manýrismu. Byla po dlouhou dobu přisuzována významnému italskému architektovi V. Scamozzimu, který navštívil Prahu v diplomatické misi. Zároveň byl Filippi autorem tehdy protestantského **kostela sv. Trojice** na Malé Straně v Karmelitské ulici, jehož stavba byla umožněna dočasnou náboženskou tolerancí.

Tam uplatnil inspiraci římskými již barokními kostely. Je to dnešní **kostel P. Marie Vítězné**, který byl později znovu barokně přestavěn, orientován do Karmelitské ulice a stal se světově známým soškou Pražského Jezulátka.

Zřetelným projevem *nastupujícího baroka* je v Karlově ulici vedle sv. Salvátora **Vlašská kaple Nanebevzetí P. Marie** z let 1590 - 1597 s oválným půdorysem, který dosáhl v barokní době značné obliby. Kapli na tomto exponovaném místě postavil pro jezuitu D. Bossi snad podle projektu římského architekta O. Mascarina.

Byla určena pro stále početnější **italskou kolonii**, která si krátce po roce 1600 založila na Malé Straně svou vlastní čtvrť jako největší nový urbanistický soubor tehdejší Prahy. Jejím základem byla Vlašská – dnešní Břetislavova – ulice a dále špitál Casa d'Italia s kostelem sv. Karla Boromejského, postavené zčásti na místě zahrady Strahovského kláštera a dále tři zakoupených domů.

Renesanční Praha byla živým, výstavným a uměleckými díly bohatě zdobeným městem, které se na konci 16. stol. svými 60 000 obyvatel řadilo mezi největší v Evropě. Zlepšovalo se vybavení, dláždily se ulice a zavádělo se *osvětlení*.

Jednotlivá pražská města stavěla své *vodovody*, jejichž svědectvím jsou dodnes nejdobnější **Krocínova kašna** na Staroměstském náměstí z roku 1596, bohužel dnes již neexistující.

Období renesanční architektury však bylo přece jen příliš krátkým na to, aby mohlo přinést nějakou zásadní proměnu města a jeho obrazu. Nový sloh vstupoval do velké a výstavné gotické Prahy, v níž nadále zůstala zachována středověká soustava ulic a náměstí, jen místy a nepříliš významně doplněná dílčími parcelacemi bývalých zahrad. Zachována zůstala i gotická silueta města již proto, že se v této době téměř nestavěly církevní stavby a nové věže.

Pro následný stavební vývoj pražských měst měl důležitý význam **příchod jezuitů**. Ti sice nejvíce rozvinuli svou stavební činnost až v barokním období, ale již v polovině 16. století dokázali získat areál Klementina, ležící v klíčovém místě města na pravobřežním předmostí kamenného mostu a navíc při nejdůležitější komunikaci, která byla v té době hlavní obchodní tepnou celé pražské aglomerace.

Výběr této lokality ovlivnil z Vídně povoláný odborný poradce Petr Canibius, který odmítl převzít jako hlavní sídlo řádu malostranský klášter Maří Magdaleny a stejně tak areál u sv. Tomáše. O mocenské pozici jezuitů přitom svědčí, že dokázali překonat odpor dominikánů, kteří v místě pozdějšího Klementina sídlili již od 13. století.

Krátce nato projeví jezuité svou předvídavost zřízením konviktu pro syny ze šlechtických rodin a také alumnátu pro nemajetné. Ještě před koncem století byla založena kolegia tovaryšstva Ježíšova v Olomouci, Brně, Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci a Kladsku.

Ze svých styků s císařským dvorem v té době také dokázalo těžit **Židovské Město**. Nevyplývalo to jen z bohatství předních rodin v čele s bohatým primasem a stavebním mecenášem „dvorním židem“ Mordechajem Maislem.

Neméně významnou byla také vysoká kulturní úroveň, jejímž dokladem je působení rabiho Jehudi Löwa a jeho žáka – učence, matematika a historika Davida Ganse. Toto vše se projevilo ve stavebním vývoji ghetta. Podařilo se rozšířit jeho rozlohu i území jeho hřbitova, byla zbudována reprezentační radnice, rituální lázeň a modlitebna se školou pro chudé děti.

V té době bylo postaveno několik soukromých **synagog**, Pinkasova synagoga byla rozšířena o renesanční síň a navíc byly nově postaveny tři nové veřejné synagogy. Byla to v sousedství radnice tzv. Vysoká nebo také **Radniční synagoga**, **synagoga Klausova** a roku 1592 **Maislova synagoga**.

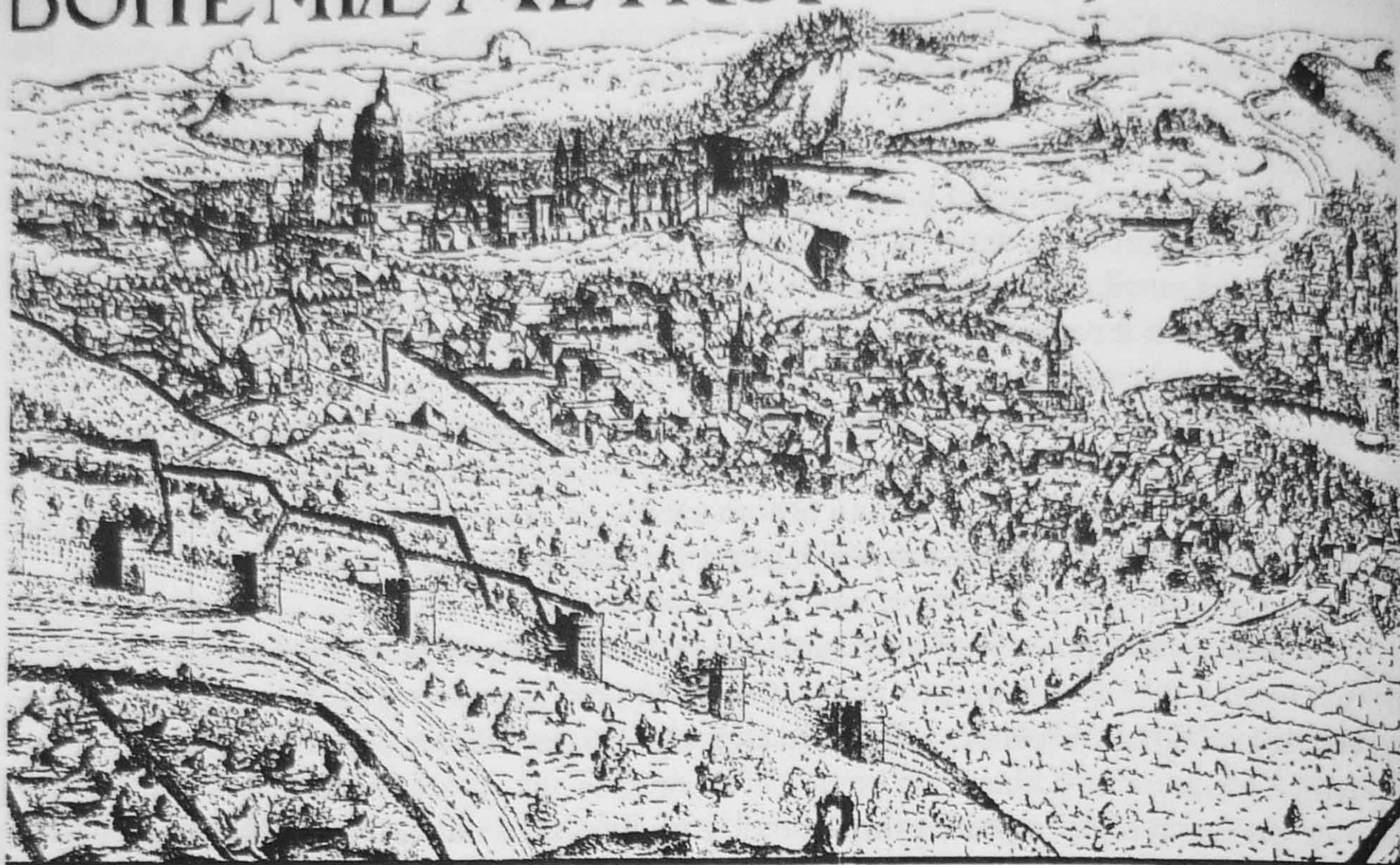
Židovské Město mělo vysokou školu talmudu, špitál a samozřejmě všechna další zařízení jako byl dům pohřebního bratrstva.

Tehdejší obraz Prahy je již zachycen na podrobně prokreslených **vedutách**. Byl to z roku 1562 celkový pohled tzv. Vratislavský prospekt od J.Kozla a M.Petrleho. Mimořádně cenný je svou přesností a podrobností veduta do tisku připravená J.Sadelerem podle kresby královského vyšíváče Filipa van den Bosche.

Nelze opomenout ani Willenbergovu vedutu z roku 1602 a krásný pohled ze Seminářské zahrady od V.Hollara, zachycující ještě město před Bílou Horou. Je škoda, že se nezachovaly podrobné plány, které nechali pro Prahu vypracovat Ferdinand I., Maxmilián a posléze Rudolf II.

Jak to dokládají v té době již početné dobové popisy a vyobrazení města patří renesance mezi pozoruhodné vývojové fáze Prahy. Právě nevelký počet dochovaných stavebních památek z této doby by se měl stát o to větším podnětem k jejich zachování, ochraně a obnově.

BOHEMIÆ METROPOLIS

45. Veduta J.Kozla a M.Peterleho z roku 1562 zaznamenává renesanční stavby a přestavby především v areálu Pražského hradu.

Chronologický přehled

- 1530   ▪ založena obora Hvězda
- 14.8.1535   ▪ dokončen dřevěný most přes Jelení příkop do královské zahrady
- 1538   ▪ Giovanni Spazio začal výstavbu královského letohrádku
- 1540   ▪ výstavba vodovodu pro Pražský hrad z pramenů u Liboce a Veleslavína
- 2.6.1541   ▪ požár Malé Strany, Hradčan a Pražského hradu zničil 197 domů a poškodil i hradní palác a chrám sv. Víta
- po 1541   ▪ prozatímní cihlová zeď uzavřela chór chrámu sv. Víta na Pražském hradě
- 1545-1576   ▪ na území Pražského hradu byly postaveny dva renesanční paláce – Rožmberský a Pernštejnský, patřící později Lobkovicům
- 1547   ▪ Ferdinand I. omezil práva pražských měst
- 1555-1556   ▪ místodržitel Ferdinand Tyrolský nechal postavit letohrádek Hvězda
- 1556-1570   ▪ Bonifác Wohlmüt působil v Praze na dvorských stavbách
- 1557-1563   ▪ Bonifác Wohlmüt dostavěl královský letohrádek
- 1562   ▪ Malá Strana si postavila vodárenskou věž na levém břehu u dnešního Jiráskova mostu
- kol 1562   ▪ zahájena stavba Lobkovického, dne Schwarzenberského paláce na Hradčanském náměstí

- 1562-1564 • renesanční dům F.Grispeka na Hradčanském náměstí byl přestavěn na Arcibiskupský palác H.Tirolelem
- 1567-1569 • stavba Mičovny v královské zahradě O.Avostalisem a B.Wohlmudem
- 1571 • instalace „Zpívající fontány“ u královského letohrádku
- 1575 • založena Vlašská kongregace při kapli Nanebevzetí P.Marie na Malé Straně
- 1578-1602 • stavba jezuitského kostela sv. Salvátora na Křižovnickém náměstí
- 1584 • proražena Rudolfova štola pro zásobování Královské obory vodou
- 1589-1596 • stavba Rudolfovy galerie na Pražském hradě
- 1590-1592 • stavba Meiselovy synagogy
- 1591-1604 • postaven vlašský okrsek se špitálem na Malé Straně
- 1596 • stavba mramorové Krocínovy kašny na Staroměstském náměstí, nazvané podle purkmistra Krocína z Drahobejle
- 1.9.1598 • Hradčany povýšeny Rudolfem II. na královské město
- 1600-1602 • stavba kláštera kapucínů s kostelem P.Marie na Loretánském náměstí, stavba sálů pro sbírky Rudolfa II. na pražském hradě
- 1601-1604 • stavba radnice na Hradčanech
- 1603-1606 • stavba císařských koníren a Španělského sálu na Pražském hradě
- 1606 • stavba 2. tzv. dolejší vodárenské věže pro Nové Město u dnešního Štefánikova mostu
- 1611 • stavba luteránských kostelů Nejsvětější Trojice, dnešní P.Marie Vítězné na Malé Straně a sv. Salvátora na Starém Městě
- 1613-1617 • stavba kostela sv. Karla Boromejského při vlašském špitálu na Malé Straně
- 1614 • stavba Matyášovy brány na Pražském hradě
- 1617-1619 • přestavba Malostranské radnice
- 1618 • zesilování pražského středověkého opevnění podle nových opevňovacích způsobů

III.2. PRAHA BAROKNÍ

Desítky barokních paláců a na ně navazujících zahrad, stejně jako mnohé chrámy a kláštery a početná barokní průčelí měšťanských domů mohou vyvolat dojem, že Praha je barokním městem.

Baroko se přitom v Praze neprojevuje pouze na jednotlivých budovách, ale především ve slohovém výrazu celých ulic a náměstí a zároveň v siluetě města, v níž se v této době na rozdíl od středověkých štíhlých věží uplatnily vznosné kupole, zvýrazněné zelení měděných krytin.

46. Axonometrický plán J.D.Hubera z let 1765-1769 podrobně zachycuje Prahu na vrcholu její barokní výstavby

Stejně tak se baroko ozývá v mariánských a morových sloupech a v desítkách sousoší, zdobících náměstí, průčelí paláců a chrámů a měnicích dokonce gotický Karlův most na velkolepou galerii barokní plastiky.

Celá tato působivá barokní scéna, která snad nemá sobě rovnou, je však přece jen založena na gotickém půdorysu středověké metropole. Platí to o síti ulic a obrysech náměstí i o jednotlivých domech. Ty byly v barokním období ve skutečnosti jen výjimečně novostavbami a většinou v nich lze nalézt pozůstatky původních gotických domů a církevních staveb.

V této kontinuitě spočívá nenapodobitelné kouzlo „pražského baroka“. Na rozdíl od barokních měst, jako je například severoitalský Turín, nenalezneme v Praze až příliš dlouhé, přímé a jednotně řešené městské třídy, nebo přísně symetrické prostory náměstí.

V Praze baroko vstoupilo do města s pevně fixovanou středověkou osnovou a většinou ji nejen respektovalo, ale dokonce i jedinečným způsobem využilo a dále obohatilo. Působivost pražské barokní architektury je umocňována právě tím, že se pro ni charakteristická pravidelnost a symetrie včleňuje do nepravidelných asymetrických situací a prostorů. Tím je dále zvýrazňována její dynamičnost a emocionální působivost.

Z barokního období je zachováno mnoho *vyobrazení města* jako celku i jeho jednotlivých nejdůležitějších prostorů a staveb. Prvou vedutou z této doby je celkový pohled na Prahu od **Folperta van Ouden Allen** z roku 1685. Ten podrobně vykreslil město, v němž je ještě cítit plně jeho středověký původ, ale zároveň již vidíme nejen stavby renesanční, ale i první barokní paláce a chrámy.

Z mnoha dalších vedutistů byl mimořádně pilným **Bedřich Bernard Werner**. Ten v polovině 18. století nakreslil zajímavé a méně obvyklé celkové pohledy na celé město – jako například pohled od východu již s působivým barokním opevněním. Kromě toho na desítkách grafických listů přesně vykreslil jednotlivá náměstí, ulice a zvláště nově postavené budovy.

Zhruba sto let po Ouden Allenovi nakreslil v roce 1769 celkový axonometrický pohled na Prahu **Josef Daniel Huber** na 12 listech o celkovém rozměru 255 x 244 cm. Je to obraz Prahy na vrcholu jejího barokního rozkvětu – a na rozdíl od jen o málo pozdějších plánů – ještě před zničením mnoha církevních staveb v důsledku reformy Josefa II.

Huberova veduta, zhotovená jako dar českých stavů císařovně Marii Terezii, zůstává trvale uložena v Národní knihovně ve Vídni a Praha se zatím nepokusila získat alespoň kvalitní faksimile tohoto jedinečného díla, jehož mnohem méně působivá fotografická kopie doprovází Lagweilův model v Muzeu hlavního města Prahy.

Z mnoha dalších vyobrazení Prahy vyniká soubor kreseb zachycujících v jednotlivých místech Prahy korunovační průvod Marie Terezie.

Praha v 17. a 18. století

Rozsáhlá barokní přestavba Prahy, která probíhala jen o něco více než jedno století, by mohla vyvolat dojem, že tomu napomohly příznivé společenské a hospodářské podmínky. Ve skutečnosti však České království prožívalo dramatické děje a jeho hlavní město se postupně proměňovalo ze sídla císaře a krále Rudolfa II. na provinciální centrum. Dokonce i správa Českého království byla přenesena do Vídně a tak Praha měla pro Rakousko-Uherskou monarchii nanejvýš význam jako vojenská garnizóna a pevnost.

Vstup do barokního období byl poznamenán *třicetiletou válkou*, která zachvátila většinu tehdejší Evropy. Tato válka započala na Bělohorské pláni v listopadu roku 1620 a skončila sice uzavřením Vestfálského míru v severoněmeckém Münsteru, avšak její poslední válečné operace opět probíhaly roku 1648 švédským obléháním Prahy.

Nástup protireformace způsobil rozsáhlou emigraci šlechty i měšťanů a opuštění mnoha nemovitostí na území města. V téže době byla Praha postižena např. v roce 1680 a znovu v letech 1713-1715 velkými morovými ranami. Kolem poloviny 18. století bylo město několikrát obléháno, ostřelováno a okupováno francouzskými, bavorskými, pruskými a dokonce i rakouskými vojsky.

To vše vedlo k oslabování hospodářské základny města a k jeho vylidňování do té míry, že počet obyvatel klesl během poloviny století zhruba na 20 tisíc, což je třetina stavu v době vlády Rudolfa II. Teprve v následujících desetiletích počet obyvatel Prahy znovu rostl, aby dosáhl na konci 18. století osmdesáti tisíc. V té době však již významná evropská města překračovala stotisícovou hranici. Vídeň, s níž Praha co do významu soupeřila, dosáhla na konci 18. století téměř čtvrtmilionové hranice, Paříž měla půl milionu a Londýn dokonce milion obyvatel.

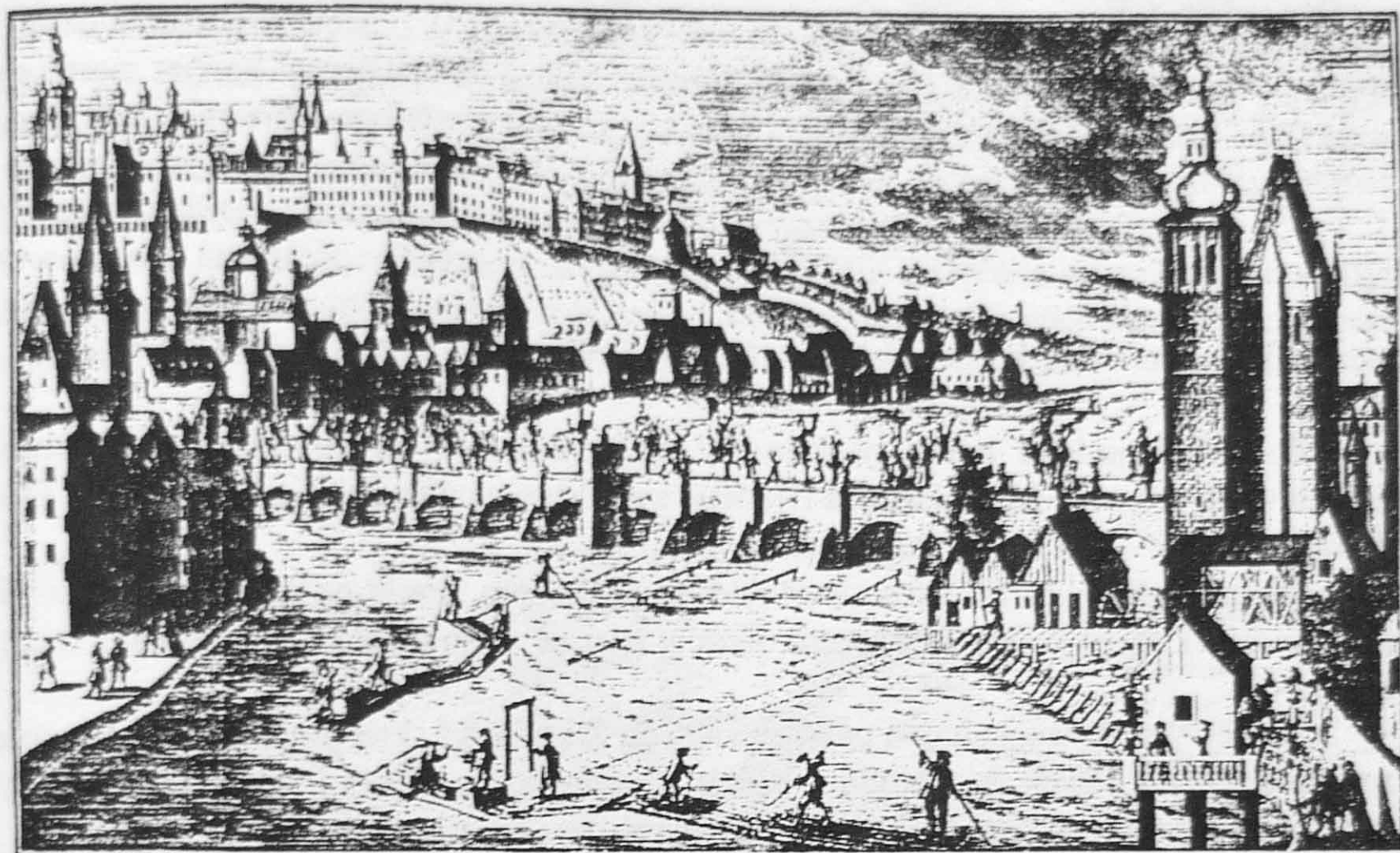

47. Staroměstské náměstí, jak jej zachytili F. a F. Hegerovi v roce 1794. Před koncem 18. století dosáhlo své vrcholné – a dnes zdaleka nedosažené – prostorové kompozice i společenského významu

Tím neuvěřitelnější je co do objemu a zvláště architektonické úrovně mimořádná *stavební aktivita* ve městě, které zřejmě stále toužilo po obnovení své sídelní funkce. Zároveň jako by honosnými církevními stavbami chtělo prokázat, že již není dávno odbojným městem husitským, ale dokonce ani ne protestantským. Tyto motivy mohly patřit mezi příčiny mimodynamického baroka, majícího své těžiště v severní Itálii, Rakousku, Bavorsku a ne na posledním místě v Českém království.

V rozsáhlé stavební činnosti našli uplatnění nejen čeští, ale v převážné míře italští, rakouští a němečtí malíři, sochaři a hlavně architekti. Byly to někdy celé rody, které se v Praze usazovaly a získávaly v ní měšťanská práva.

Z mnoha desítek tvůrců z celé Evropy stáli v popředí z Italů C. Lurago, G.D. Orsi nebo F. Caratti a dále ve Francii narozený a v Itálii vyškolený J.B. Mathey. Ojedinělými osobnostmi byli J.B. Aichel-Santini, Kryštof Dientzenhofer a jeho ještě významnější syn Kilián Ignác. Spolu s nimi pracovali tak vynikající malíři a sochaři jako byl Škréta, Bendl, Brokoff, Brandl, Braun, Rainer a další, kteří proměnili barokní Prahu v exteriéru i interiérech na skvělou a jedinečnou uměleckou galerii.

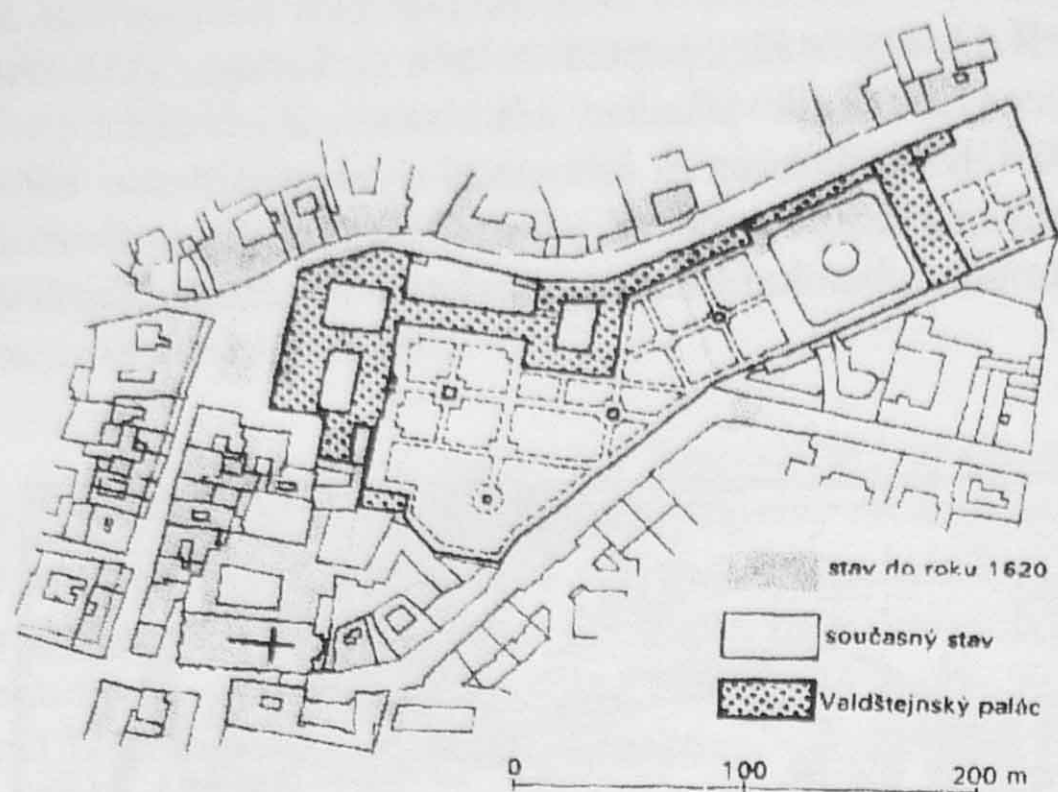
48. Karlův most na rytině B. Wenera z poloviny 18. století je znázorněn jako skvělá galerie barokních sousoší

Kromě v Praze usedlých tvůrců, se na výstavbě města podíleli i převážně v cizině působící architekti. Z nich si patří co do významu na první místo vídeňský Jan Bernard Fischer z Erlachu, podle jehož projektu byl v Praze postaven Clam-Gallasův palác, nebo římský Carlo Fontana, autor nového Martinického paláce v Loretánské ulici. Marie Terezie vyslala do Prahy svého dvorního architekta Niccolu Pacassiho, který na sklonku této epochy zásadně přestavěl paláce a nádvoří Pražského hradu do jejich dnešní spíše zámecké podoby, vyvolávající stále pochybnosti o oprávněnosti a hodnotě takového zásahu.

Paláce a chrámy

Signálem nového architektonického vzhledu a zároveň i měřítka Prahy se stala již v prvních letech třicetileté války zahájená výstavba **Valdštejnského paláce**, kterému musela na úpatí Pražského hradu na Malé Straně ustoupit celá okrajová čtvrť, zvaná do té doby Na Pískách. Bylo tam podle dobových údajů 25 domů, 4 zahrady, městská vápenice a další stavby.

Velkorysému záměru musel dokonce ustoupit celý úsek malostranských hradeb včetně městské brány, která byla přenesena tak, aby nepřekážela rozsáhlým úpravám, prováděným italskými staviteli a inženýry ve Valdštejnových službách.

Během necelých deseti let byl palácový soubor postaven a vyzdoben malbami a sochařskými díly. Jeho důležitým motivem se stala kromě poněkud stísněného průčelí překrásná *sala terrena*, otevírající se do zahrady se

sochami Adriana de Vries, které se ještě za třicetileté války staly kořistí švédských vojsk.

Po Valdštejnském paláci následovaly další palácové stavby, které nově utvářely většinu hlavních prostorů Malé Strany a Hradčan a nacházely uplatnění – jako například **Clam-Gallasovský palác** – i na území staroměstském.

Svou polohou i měřítkem soupeří dodnes s průčelím Hradu **palác Černínský** s působivým palladiánským průčelím, které nemá nikde v Evropě obdobu, a zdvojenou salou terrenou do zahrady.

Stejně výstavnými jsou dva paláce mocných Šternberků, kteří si navíc nechali postavit v Troji předměstský zámek se zahradou. V čele Hradčanského náměstí byl krátce po polovině 17. stol. postaven **palác Thun-Hohensteinský**, nazývaný dnes *Toskánský*.

Bylo by možno pokračovat *palácem Lobkovickým*, *Kolovratským* a jedním z posledních projektů Dientzenhoferových – **palácem Kinských**, který již nese znaky přechodu ke zdobnému rokoku.

Názvy paláců se během let měnily podle nových majitelů a stejně tak se měnila i jejich architektura, protože některé z nich – jako např. Arcibiskupský palác na Hradčanském náměstí – byly během tohoto období několikrát upravovány podle rychle se střídajícího dobového vkusu.

Stejně početnými jako paláce jsou *církevní stavby* z této doby – ať již novostavby nebo častěji zásadní přestavby starších středověkých kostelů a klášterů. Jako první v pobělohorské době byla zahájena v roce 1626 stavba **Lorety** na Hradčanech a krátce poté roku 1628 byl založen na Bílé Hoře klášter s kostelem, který dostal svou definitivní podobu na počátku 18. století.

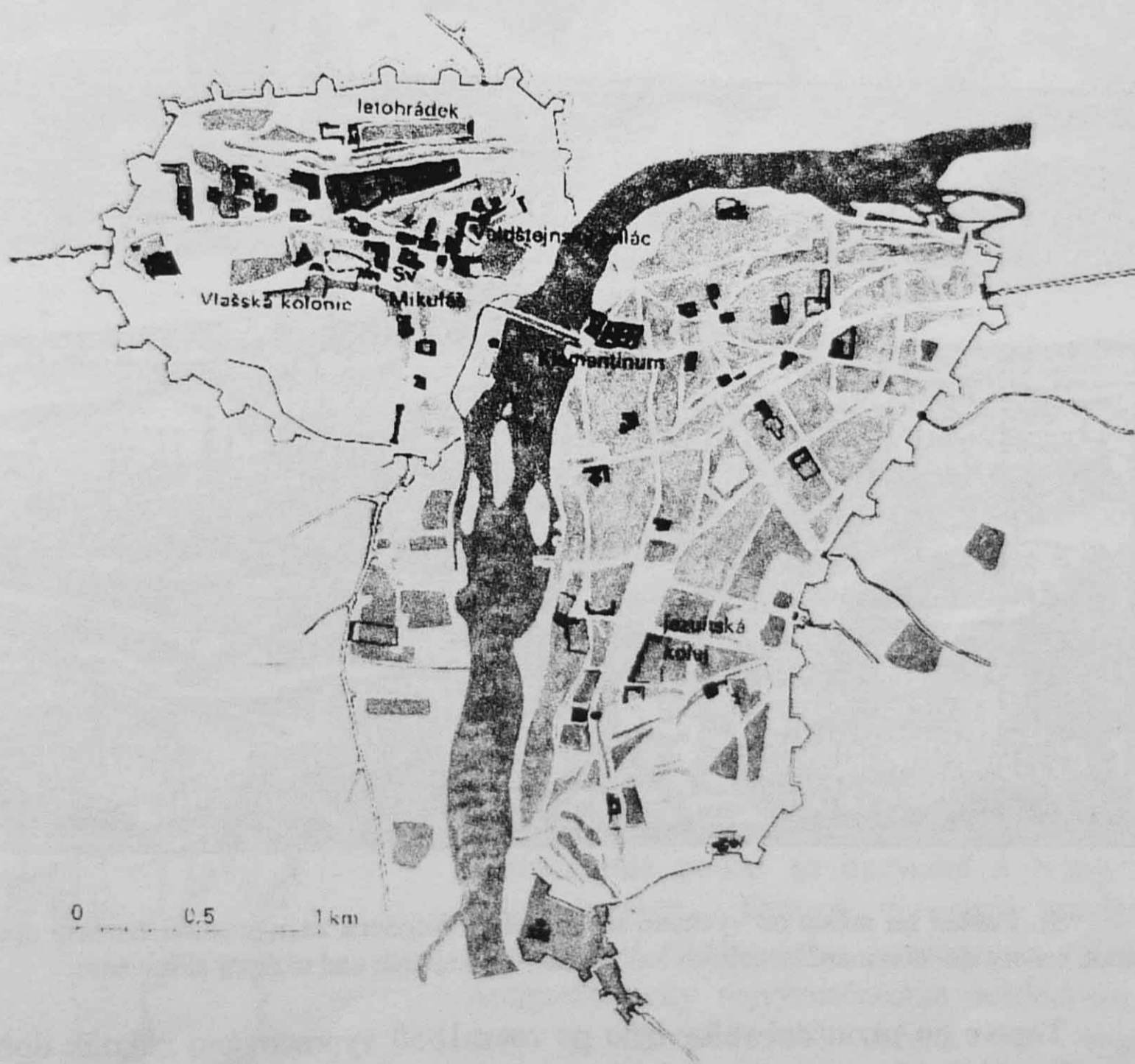
Výrazným projevem období protireformace se stala rozsáhlá *stavební činnost jezuitů*, kteří vytvořili roku 1623 v Čechách samostatnou řádovou provincii a ovládli pražskou univerzitu. Ve třech nejdůležitějších pražských městech si vybuodovali své opěrné body v prozíravě zvolených dominantních polohách.

Nejdůležitější z nich bylo **Klementinum** o rozloze téměř dva hektary s pěti nádvořími, dvěma kostely a dvěma věžemi – z nichž jednou je dodnes proslulá hvězdárenská věž. Bylo to tehdy největší pražské staveniště v klíčovém místě na staroměstském předmostí Karlova mostu při dnešní Karlově ulici.

Neméně důmyslným byl výběr místa na Malé Straně. Tam přes odpor obce zaujali místo v těžišti uprostřed hlavního tržního náměstí, kde jim muselo pro stavbu **jezuitské koleje** a **kostela sv. Mikuláše** ustoupit nejen 25 domů, ale i staroslavná rotunda sv. Václava. Pro vyjádření své prestiže si zde zvolili otce a syna Dientzenhoferovy a jako jejich následovníka A. Luraga, kteří zde postavili jednu z nejkrásnějších pražských dominant.

Stejně klíčové místo si vybrali na Novém Městě na největším tržišti – dnešním Karlově náměstí pro **kostel sv. Ignáce a kolej**, sloužící dnes jako Fakultní nemocnice. I tam je to rozsáhlý areál, který zaujal 23 domovních parcel a 13 zahrad. Na jeho řešení dokonce roku 1655 uspořádali soutěž a chrám na dominantním nároží Ječné ulice, inspirovaný římským jezuitským kostelem Il Gesú, zasvětili zakladateli svého řádu sv. Ignácovi.

Navíc si jezuité u Čertovky a na úpatí Letné zřídili zahrady a letní rezidence. Bývalý Milíčův Jeruzalém přestavěli na dnešní Konvikt, sloužící jako kolej jejich šlechtických studentů, a na nároží Nerudovy ulice zřídili gymnázium.

50. Renesanční a barokní objekty postavené v 16.-18.století se dnes výrazně uplatňují v prostorové skladbě a siluetě historického jádra

Stavební činnost jezuitů se projevila i v okolí města, jak o tom svědčí z té doby rozsáhlý soubor v Tuchoměřicích, kde si přestavbou a podstatným rozšířením staré tvrze vytvořili předměstskou rezidenci.

Za jezuity nezůstávaly pozadu ani ostatní církevní instituce. Desítky kostelů byly většinou tak zásadně přestavovány, že z jejich původního středověkého stavu zůstalo zachováno jen jejich situování. Příkladem jsou barokní přestavby Strahovského nebo Břevnovského kláštera, jejichž stavební vývoj od dochovaných románských částí až po dnešek je vynikajícím svědectvím stavebních proměn Prahy.

Praha jako pevnost

Několikeré obléhání Prahy v době třicetileté války a velké změny ve způsobech vedení vojenských operací, stejně jako uplatnění dělostřelectva zřetelně prokázaly, že dosavadní pražské opevnění je zastaralé. Od doby Karla IV. se jen upravovaly jeho některé úseky a různé pevnůstky a záseky z husitské doby již dávno zmizely.

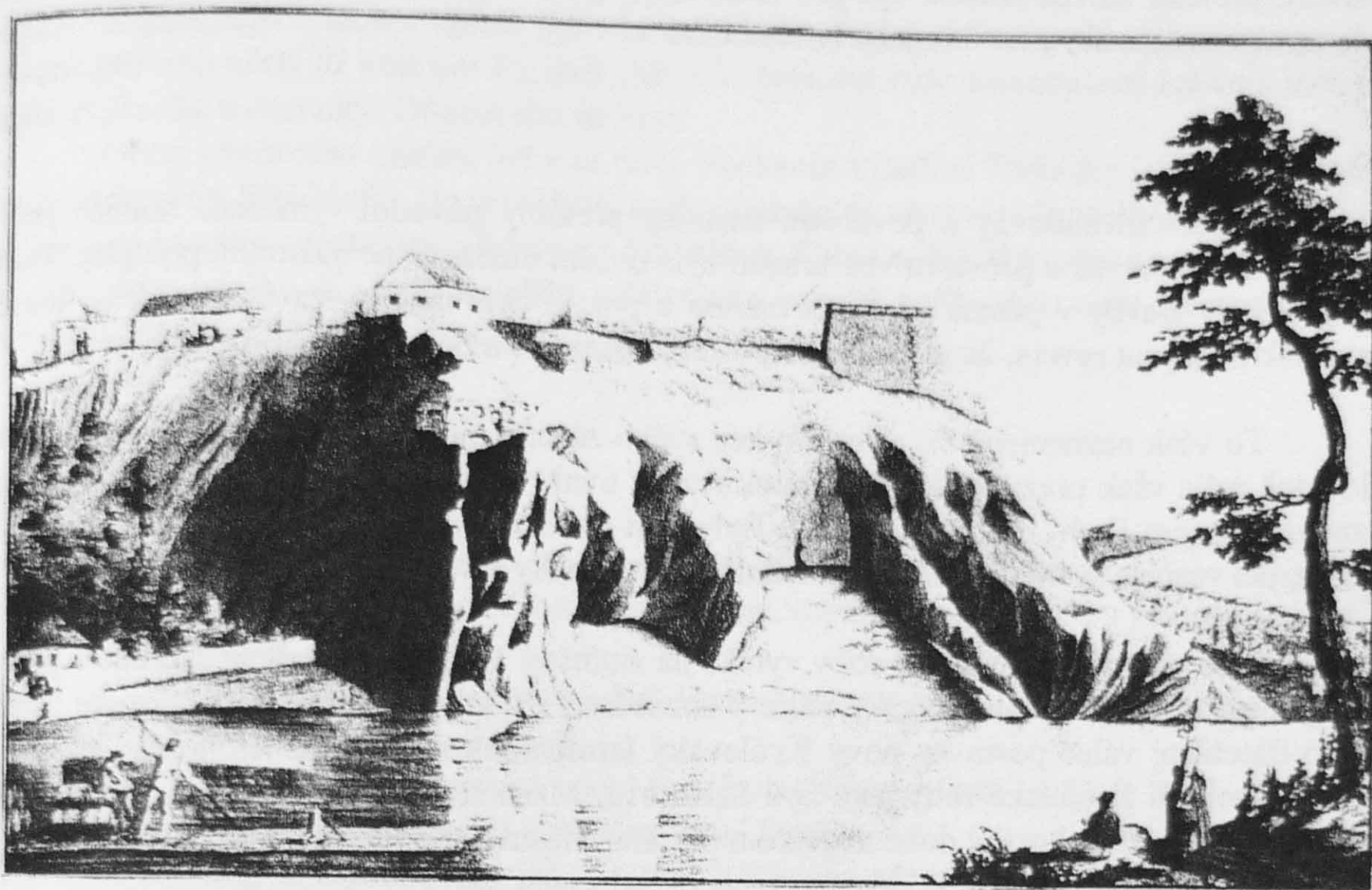
Ferdinand I. dokonce roku 1547 zakázal jakékoliv opravy městských hradeb bez královského souhlasu – asi proto, že si nebyl jist věrností města. Stavovské povstání se jen jednoduchými zemními šancemi před Strahovskou bránou pokoušelo poněkud zlepšit obranyschopnost města a stejně málo účinnými byly opravy opevnění a budování zemních bastionů během třicetileté války.

51. Pohled na město od východu na rytině B. Wernera zaznamenává barokní opevnění a siluetu zdobenou bohatstvím dominant kostelních lodí a věží, vynikajících nad nízkým zastavěním

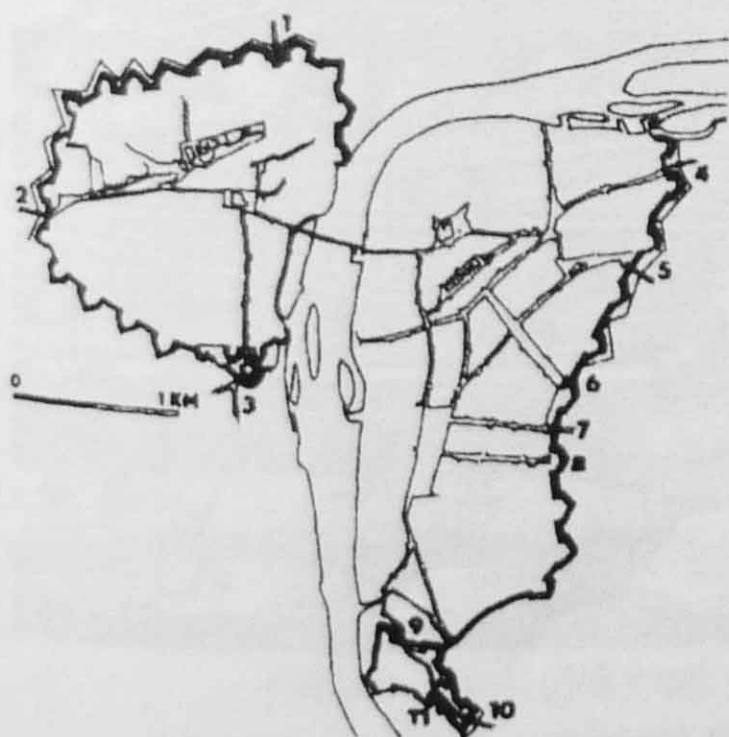
Teprve po ukončení války bylo po roce 1650 vypracováno několik době a významu města odpovídajících variant opevnění Prahy. Jejich součástí byly mohutné cihelné bastiony a zároveň výstavba hlavní městské pevnosti – **citadely**, která byla tehdy nezbytnou součástí opevnění.

Nejčastěji se uvažovalo o umístění citadely na Strahově, na Vyšehradě nebo dokonce na místě Pražského hradu, odkud bylo možno ovládnout důležité přístupy k městu i město samé, vůči kterému byla citadela též opevněna. Nakonec byl vybrán Vyšehrad pro svou příhodnou rozlohu a snad i proto, že ležel ve směru cesty do Vídně. Naštěstí se nehodil Pražský hrad, protože při stavbě citadely by musely být rozkotány mnohé existující budovy.

52. Návrší Vyšehradu na vedutě K.Plutha z roku 1791 si zachovalo svou působivost i když se proměnilo na citadelu pražského opevnění

O stavbě opevnění a jeho financování se definitivně rozhodlo až v roce 1659 a stavba se pak táhla osm desetiletí. Některé brány byly dokonce přestavovány ještě po polovině 19.století krátce před tím, než byla pevnostní funkce Prahy zrušena a začalo se s bouráním hradeb.

53. Brány barokního opevnění: 1- Písecká, 2- Strahovská, 3- Újezdská, 4- Poříčská, 5- Nová, 6- Koňská, 7- Žitná, 8- Slepá, 9- Jeruzalémská, 10- Tábořská, 11- Leopoldova

Výstavba Prahy jako pevnosti se ovšem neomezovala pouze na opevnění a brány. Bylo nutno postavit i kasárna, zbrojnice, stavby pro proviantní zásobování, konírny a jízárny. Architektonicky nejvýznačnějším svědectvím této doby je **Invalidovna**, určená pro vojenské vysloužilce.

O její výstavbě na základě odkazu Petra Strozziho bylo rozhodnuto až roku 1728.

Ze zpracovaných projektů byl vybrán návrh K.I. Dientzenhofera, který ovšem musel být schválen až ve Vídni. Měl to být rozsáhlý komplex pro 4 000 invalidů s jejich rodinnými příslušníky, včetně kostela a farnosti, školy, lékařské služby, hospody, krámů, knihovny a dokonce vlastního hasičského sboru. V sousedství byl zřízen hřbitov a zprvu se počítalo i s vlastním mlýnem, pivovarem a dokonce vinopalnou.

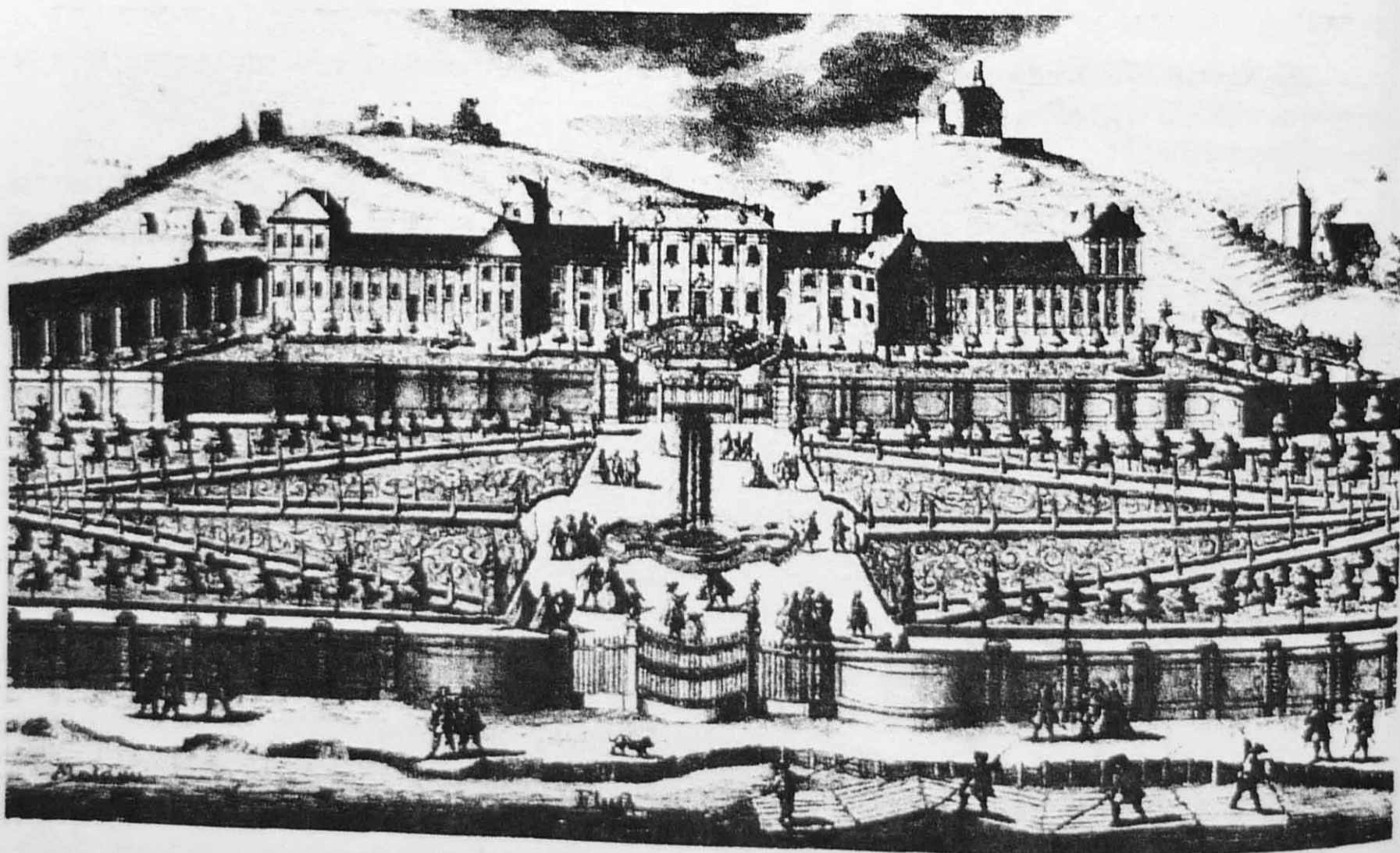
Z velkorysého konceptu, uspořádaného do devíti nádvoří, bylo postaveno jen jedno nádvoří, protože stavba musela být pro nedostatek prostředků roku 1737 zastavena a torzo bylo upraveno tak, aby působilo jako hotové dílo.

Okolí Prahy

Objekt Invalidovny a pevnostní bastiony přesáhly původní vymezené hranice pražských měst. Výstavba v prostoru vně hradeb byla ovšem omezena pevnostními předpisy, které nepřipouštěly stavby v pásmu před opevněním a pokud byly takové stavby povoleny, musel stavebník podepsat revers, že je v případě potřeby okamžitě a bez náhrady odstraní.

To však neznamená, že se město bez svého zázemí mohlo plně obejít. Na rozdíl např. od Vídně měla však pražská města dostatek rezerv uvnitř hradeb a tak ještě v této době nelze rozpoznat kolem Prahy vznik *předměstí*. Byly tam ovšem početné a již z raného středověku pocházející vesnice se svými mnohdy románskými kostelíky, dvorce a letohrádky.

Z nových staveb barokní doby vyniká již zmíněný **Trojský zámek** se zahradou, jehož osa byla orientována na Šternberský palác v sousedství Pražského hradu. V Královské oboře byl po třicetileté válce postaven nový **Královský letohrádek** a podobné letohrádky si začaly stavět nejbohatší šlechtické rody jako byli Slavatové, Martinicové a další. Starší *Libeňský zámeček* se stal v pobělohorské době majetkem Starého Města a byl barokně přestavěn.

54. Trojský zámek, vyobrazený B. Wernerem, byl největší šlechtickou rezidencí vně hradeb.

Šlechtici a bohatí měšťané si stavěli kolem Prahy hospodářské **dvory**, viničné lisy a mlýny. Na konci tohoto období se již v okolí Prahy napočítalo mnoho desítek takových staveb, pro které byly vybírány především příznivě orientované jižní svahy.

Mezi městská zařízení vysunovaná daleko za hradby patřila v té době **morová pohřebiště**, která se na přelomu 18. a 19. stol. proměnila na městské hřbitovy, protože se již nesmělo pohřbívat uvnitř měst.

Nejznámější z těchto lokalit byl v té době málo osídlený katastr olšanský, zakoupený městem pro tyto účely již koncem 16. stol. Morové hřbitovy byly doprovázeny kaplemi jako je **kaple sv. Rocha** u dnešního Olšanského náměstí.

Obraz pražského zázemí byl v té době obohacen i dalšími kostelíky jako byl zejména **poutní kostel na Bílé Hoře**. Do téže doby patří dominantně situované kostelíky jako je *sv. Jan na Chuchlí*, barokně přestavěný zlíchovský **kostelík s. Filipa a Jakuba** nebo **kostel sv. Matěje** nad Šáreckým údolím. K těmto a dalším klášterům a kostelům vedly často aleje zdobené sousošími, kapličkami a křížovými cestami.

Chronologický přehled

- 1623-1630   ▪ stavba Valdštejnského paláce na Malé Straně
- 1625   ▪ dominikáni získávají kostel sv. Jiljí na Starém Městě a staví v jeho sousedství klášter
- 1626   ▪ zahájena stavba Lorety na Hradčanech, stavba kláštera barnabitů u kostela sv. Benedikta na Hradčanech
- 1627   ▪ založen klášter servitů u sv. Michala na Starém Městě
- po 1631   ▪ stavba Vrtbovského paláce na Malé Straně
- 1634   ▪ nejstarší dochovaný plán Starého a Nového Města od zemského měřiče S.Globice
- 1636-1656   ▪ stavba kapucínského kostela sv. Josefa na dnešním náměstí Republiky
- 1636-1644   ▪ luteránský kostel na Malé Straně přestavěn na katolický kostel P. Marie Vítězné
- 1643-1656   ▪ stavba Schönbornského paláce na Malé Straně
- 20.9.1650   ▪ vztyčení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí
- 1651-1668   ▪ barokní přestavba Lobkovického paláce na Pražském hradě (C.Lurago)
- 1654-1660   ▪ stavba západního křídla Klementina (C.Lurago)
- 1656   ▪ zahájena stavba dominikánského kostela sv. Maří Magdaleny na Malé Straně (F.Caratti)
- 1657-1720   ▪ budování barokního opevnění s 31 bastiony, vyšehradskou citadelou a 11 bránami
- 1659-1770   ▪ stavba jezuitské koleje na Novém Městě na dnešním Karlově náměstí
- 1660   ▪ založen jezuitský konvent na Starém Městě
- 1663   ▪ rozšířena Hradní rampa jako spojnice Nerudovy ulice s Hradčanským náměstím
- 1665-1699   ▪ stavba kostela sv. Ignáce na Karlově náměstí (C.Lurago)
- 1669-1694   ▪ stavba Černínského paláce na Hradčanech (F.Caratti)
- 1671   ▪ zahájena stavba kláštera karmelitánů při kostele sv. Havla na Starém Městě
- zřízen Teologický sál ve Strahovském klášteře (J.D.Orsi)

- 3.9.1673 ▪ císař Leopold I. položil základní kámen k dostavbě chrámu sv. Víta, která se nerealizovala
- 6.9.1673 ▪ položen základní kámen chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně
- 1674-1678 ▪ stavba kláštera Voršilek na Novém Městě při dnešní Národní třídě
- 1676-1690 ▪ stavba jezuitského domu profesů na Malostranském náměstí (J.D.Orsi, F.Lurago)
- 1680 ▪ umístěna jezdecká socha sv.Václava na Koňském trhu, dnešním Václavským náměstí (J.J.Bendl)
- 1679-1688 ▪ stavba křížovnického kostela sv. Františka na staroměstském předmostí Karlova mostu (J.B.Mathey)
- 1679-1689 ▪ stavba Šternberského letohrádku Troja (J.B.Mathey)
- 1680 ▪ zřízen morový hřbitov na pozemcích Olšan a postaven hřbitovní kostel sv.Rocha (J.B.Mathey)
- založen morový hřbitov pro Nové Město v sousedství Olšan a pro Malou Stranu a Hradčany v Košřích
- 1683 ▪ umístěna socha sv. Jana Nepomuckého na Karlově mostě
- po 1684 ▪ stavba budovy konventu paulánů na Staroměstském náměstí (T.I.Bayer)
- 1685 ▪ veduta Prahy (Ouden Allen)
- 1686-1692 ▪ stavba kostela sv. Josefa při klášteře karmelitek na Malé Straně
- 1689-1691 ▪ stavba Toskánského paláce na Hradčanském náměstí (J.B.Mathey)
- 1694 ▪ Velká jízdárna na Pražském hradě (J.B.Mathey)
- 1704 ▪ dokončen poutní areál na Bílé Hoře s kostelem P.Marie
- 1707 ▪ založena inženýrská škola
- 1715 ▪ postaven letohrádek Belvedere na Letné (zbořen 1742)
- postaven letohrádek Amerika Na Bojišti (K.I.Dientzenhofer)
- 1720 ▪ zřízena terasová zahrada u Vrtbovského paláce
- 1725 ▪ postaven Dientzenhoferův letohrádek (dnešní Portheimka) na Smíchově (K.I.Dientzenhofer)
- 1730 ▪ zahájena stavba Invalidovny
- 12.5.1743 ▪ korunovace Marie Terezie, výzdoba města, veduty

II.

První zeměměřičsky zhotovený plán Prahy z let 1811-1815 je dílem dělostřeleckého poručíka Josefa Jüttnera

Je to období, z něhož se dochovala početná písemná a grafická svědectví o stavu a vývoji města, první statistiky a podrobné popisy, detailní mapy, celkové i dílčí veduty, včetně ojedinělého Langweilova modelu podstatné části historického městského jádra.

Reformy Josefa II.

Nutnost reforem absolutistické monarchie si uvědomovala již Marie Terezie, která v závěrečném období své vlády byť s nesouhlasem naslouchala názorům svého syna a následníka Josefa II. Ten v roce 1771 vykonal jako spoluvládce císařovny cestu do Čech, která se pro něj stala podnětem k zahájení nápravných opatření ve všech sférách státní správy a veřejného života.

Plně mohl své názory a představy uplatnit v nedlouhých deseti letech své vlády mezi lety 1780 až 1790. Jeho reformní zásahy se týkaly jak církevních institucí, tak i státní správy, přičemž mu šlo jistě do značné míry o racionální využívání finančních prostředků. Většina těchto reforem se bezprostředně dotkla Prahy a projevila se výrazně v jejím stavebním uspořádání.

V církevní sféře bylo již v roce 1773 zrušením jezuitského řádu papežem Klimentem XIV. zahájeno **redukování církevních institucí**, které se plně rozvinulo na základě Josefem II. v letech 1782-1786 vydaných dekretů. Rušení se podle Josefa II. týkalo těch z nich, které nepřinášely společnosti žádný zřejmý užitek. Byly zasaženy nejenom instituce chudé, ale zároveň ty bohaté, jejichž prostředky měly být využity pro státní financování církevní správy.

Mnoho významných církevních staveb, uměleckých děl, rukopisů, knih, obrazů a soch padlo tehdy za obět' osvíceneckému racionalismu. Knihy z bohaté jezuitské knihovny v Klementinu se prodávaly na váhu a v malostranském profesním domě vedle sv. Mikuláše se jimi po dva roky topilo. Obrazoborectví, následující krátce po velkém rozkvětu barokního umění, zasáhlo též zbytky na pražském Hradě zachovaných sbírek Rudolfa II. To nejcennější, co ještě zbylo po kořistnících třicetileté války, se odvezlo do Vídně a vše ostatní se v roce 1782 za minimální peníz vydražilo a pokud některé předměty nezískaly kupce, byly naházeny do Jeleního příkopu.

V Praze bylo celkem zrušeno 20 klášterů a 38 kostelů a kaplí, z nichž některé byly více či méně přestavěny, nebo případně i zbořeny. Řeholníci a řeholnice byli přestěhováni do jiných klášterů a spíše výjimečně se později podařilo některé ze vzácných staveb obnovit. Historicky a architektonicky nedocenitelný klášter Na Františku se proměnil na srostlici dílen a chudinských obydlí. Stejně tak klášter sv. Jiří na Pražském hradě byl Josefem II. spolu s letohrádkem královny Anny, Jízdárnou a Míčovnou určen pro vojenské sklady a kasárna.

Zanikla Betlémská kaple spolu s jí obklopujícím hřbitovem, z něhož byly náhrobní desky použity na opravu Karlova mostu. Nemenší ztrátou je zboření památné kaple Božího těla na Karlově náměstí, nebo kaple P. Marie Einsiedelské, zdobící do té doby hradní rampu. Mezi kláštery určené ke zrušení patřili i strahovští premonstráti, kteří však dokázali diplomatickou politikou tomuto osudu uniknout a jako výraz díků umístili na průčelí nového objektu své knihovny medailon s portrétem Josefa II. Ve prospěch Josefa II. je třeba uvést, že některé církevní objekty byly využity pro obecně užitečná zařízení jako byla všeobecná nemocnice, porodnice s nalezincem, ústav pro choromyslné nebo sirotčince, starobince a chudobince.

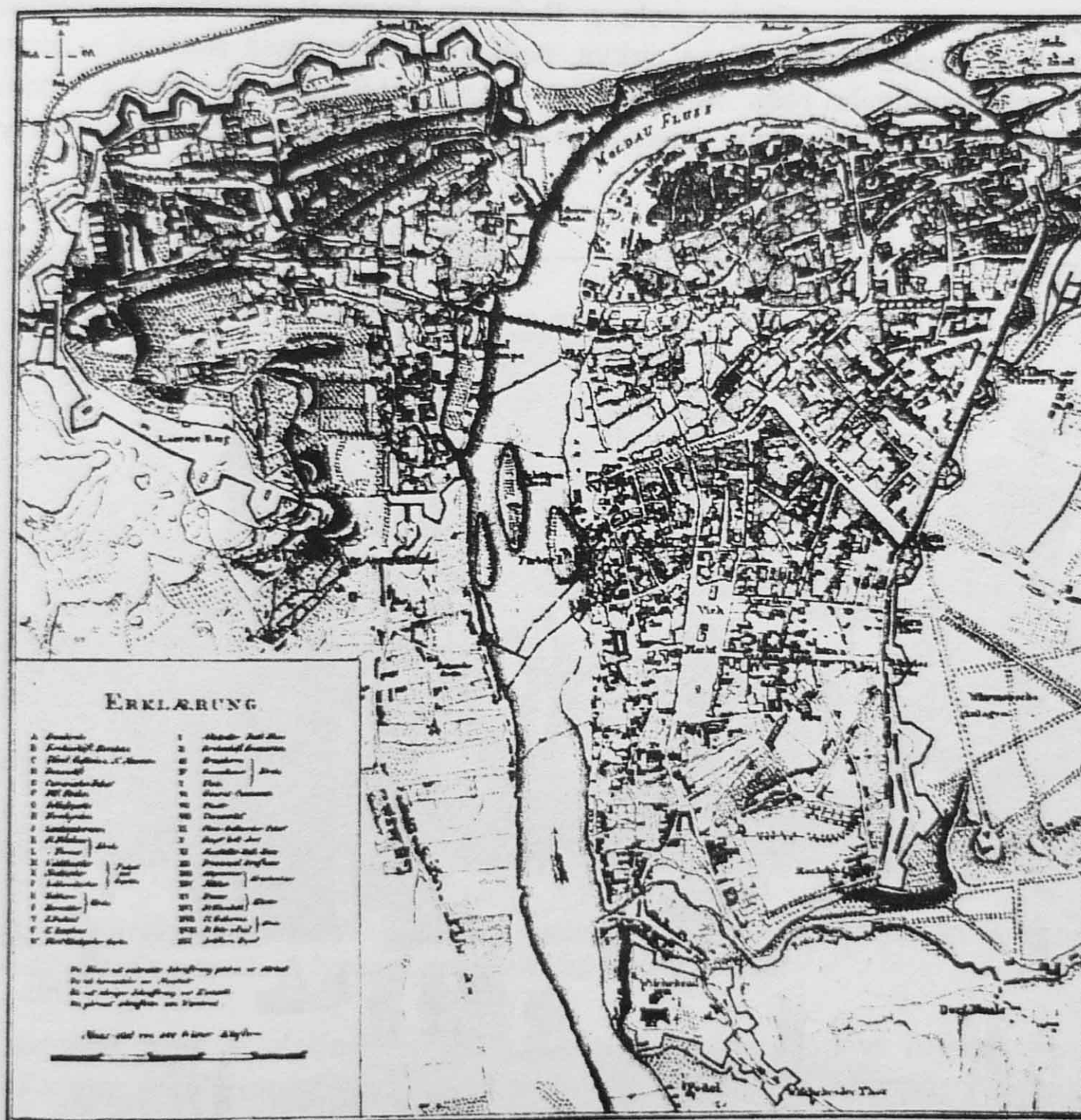
Názorným záznamem těchto proměn Prahy je *podrobná mapa Prahy*, zpracovaná roku 1791 při příležitosti korunovace Josefova nástupce Leopolda II. pražským stavebním podnikatelem a profesorem techniky Františkem Hergetem. Zachycuje základní změny, vyvolané Josefovými reformami, a mnohé dosavadní církevní objekty označuje buď jako „bývalé“, nebo u nich uvádí jejich nové funkce – pokud nejsou již vůbec ani zaznamenány, protože se prodaly do soukromých rukou či byly zbořeny.

Sloučení pražských měst

Josefovy reformy se netýkaly pouze církevních institucí. V Praze tu nejpodstatnější změnu představuje jeho rozhodnutí z roku 1784, kterým byla dosavadní čtyři samostatná *královská města sloučena do jednoho císařského a královského hlavního města Prahy*.

Staré Město se tak stalo městskou čtvrtí **Praha I.**, *Nové Město* Prahou **II.**, *Malá Strana* Prahou **III.** a *Hradčany* Prahou **IV.**

PLAN VON PRAAG

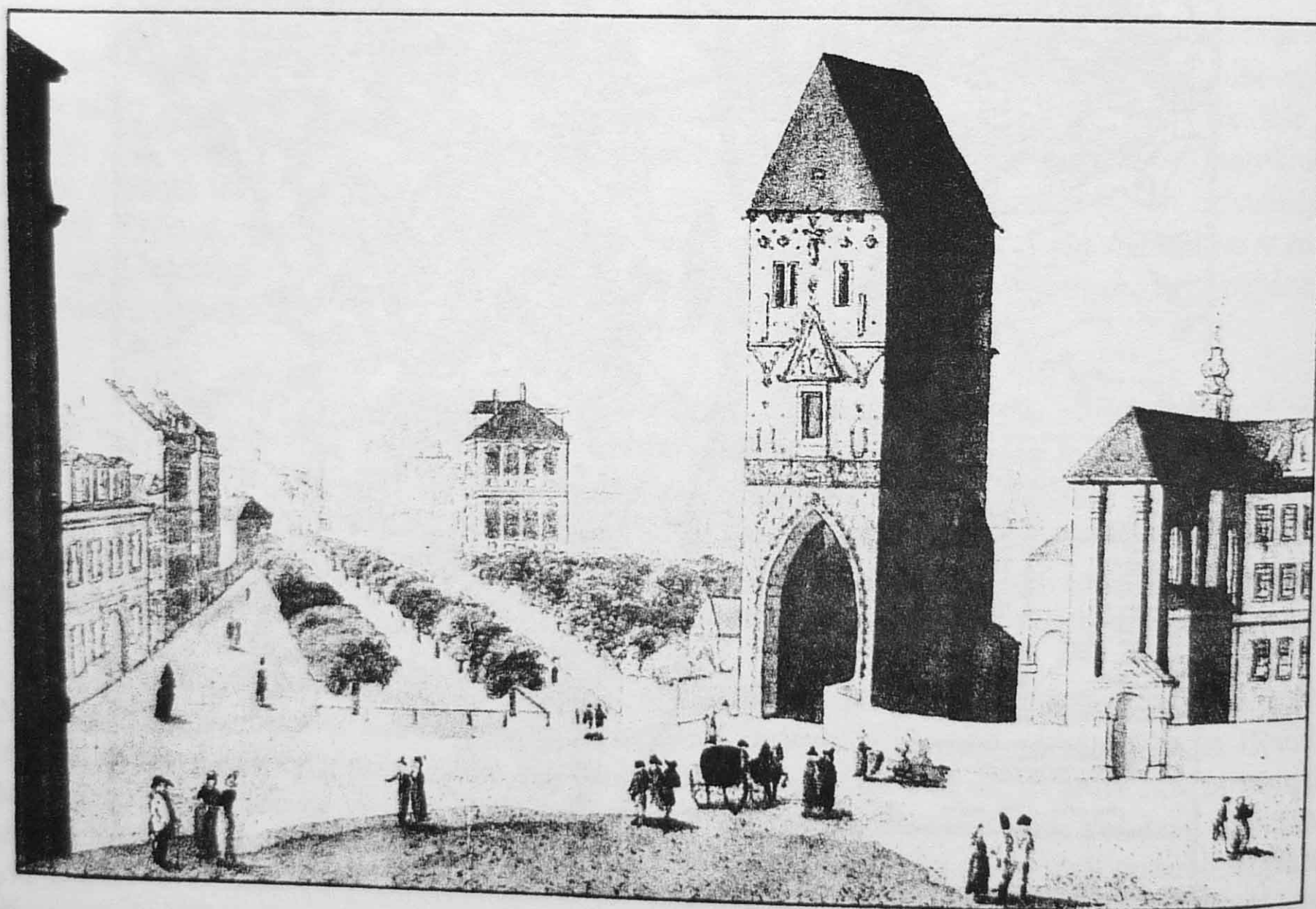
56. Praha na plánu z roku 1831 je ještě městem uzavřeným ve dvojím věnci gotických hradeb a barokního opevnění.

Zároveň byly zrušeny mnohé ještě ze středověku přežívající úřady a soudy, stejně jako různá tzv. postranní práva, vyjímající určité stavby nebo areály z městských pravomocí. Celé město o rozloze něco přes 700 ha se 76 000 obyvateli včetně vojáků bylo na základě dvorského dekretu podřízeno úřednickému magistrátu, jehož vedením bylo pověřeno 28 magistrátních radů v čele s purkmistrem. Sídlem magistrátu se stala **Staroměstská radnice**, která samozřejmě nemohla pro úřednický aparát stačit a byla tak brzy zahájena její přestavba, při níž byla mimo jiné v následujících desetiletích zbořena velká gotická radniční síň.

Josefínské reformy se dotkly mnoha sfér pražského života. Právě tehdy se začaly uplatňovat **stavební předpisy**, navazující na roku 1782 vydaný požární řád. Roku 1789 si magistrát vyhradil schvalování všech projektů pro novou výstavbu a dokonce i pro přestavbu existujících domů s tím, aby „*se hledělo na pevnost a pravidelnost a zároveň na přímou ulic*“. Tato slova již jsou předzvěstí budoucích asanačních zásahů a vytyčování nových uličních čar, kterým padlo v následujících desetiletích za oběť mnoho památkových objektů.

Josefínskými reformami v jejich celku byla zahájena nebo alespoň předznamenána další epocha vývoje Prahy, která proměňovala její historický a středověkem založený obraz na typické město epochy průmyslové revoluce. Reformy Josefa II. přinesly náboženskou toleranci a povolení činnosti evangelické církve, počátky modernizace školství a zdravotnictví, schválení nového studijního řádu na univerzitě, zákaz pohřbívání ve městě a v souvislosti s tím založení nových do dnešní doby existujících pohřebišť, jako jsou Olšanské hřbitovy.

57. Ulice V Alejích nazývaná také Staré aleje, vznikla po roce 1780 zasypáním bývalého staroměstského hradebního příkopu. Veduta L. Paukerta z roku 1790 zobrazuje nový prostor již s vysázenou kaštanovou alejí. Nové aleje vznikly na dnešní Národní třídě zasypáním příkopů v roce 1781 a vysázením lipové aleje.

Vrchnostenské prosazování reformou ovšem muselo překonat odpor a vyžadovalo tudíž zřízení dostatečně účinného byrokratického aparátu. Nebyla to tedy žádná liberalizace nebo posílení samosprávy, ale naopak další utužení centralizace řízení a s tím spojené germanizace. Podle nařízení Josefa II. byla znalost němčiny podmínkou pro přijetí do vyšších státních služeb a od roku 1784 se i na pražské univerzitě mohlo přednášet pouze německy.

Změna dobového vkusu

Společenské proměny nemohly nenalézt svůj výraz ve změně názoru na barokní umění, které vycházelo ze zcela odlišných duchovních a náboženských pozic. Ještě nedávno tak bohatě rozkvétající baroko se náhle stalo předmětem kritiky a bylo považováno za výraz špatného vkusu.

Barokní sochy, zdobící Karlův most, byly posuzovány jako znehodnocování krásné gotické stavby. Architektura tak ztrácela svou dosavadní orientaci a byla vystavována vlivům vídeňského úředního slohu, uplatněného Pacassim na přestavbě Pražského hradu. Bylo to období jakéhosi pro konec každého slohového období charakteristického eklektismu, kdy se na stavbách uplatňoval rokokový dekor stejně jako vliv francouzské architektury z období vlády posledních Ludvíků.

58. První pražské nádraží Františka I. – dnešní Masarykovo – bylo v klasicistním slohu postaveno v letech 1844-1845 podle projektu A. Jünlinga pro železniční spojení s Vídní.

Obdobně jako ve většině evropských zemí se z této slohové nejistoty vynořil jako převládající výraz *klasicismus*. Ten sice stejně jako baroko ve své podstatě navazoval na antické architektonické tvarosloví, avšak činil to podstatně jiným způsobem. Na rozdíl od plasticity a tvarové přebujlosti baroka působí klasicistní stavby stroze a plošně.

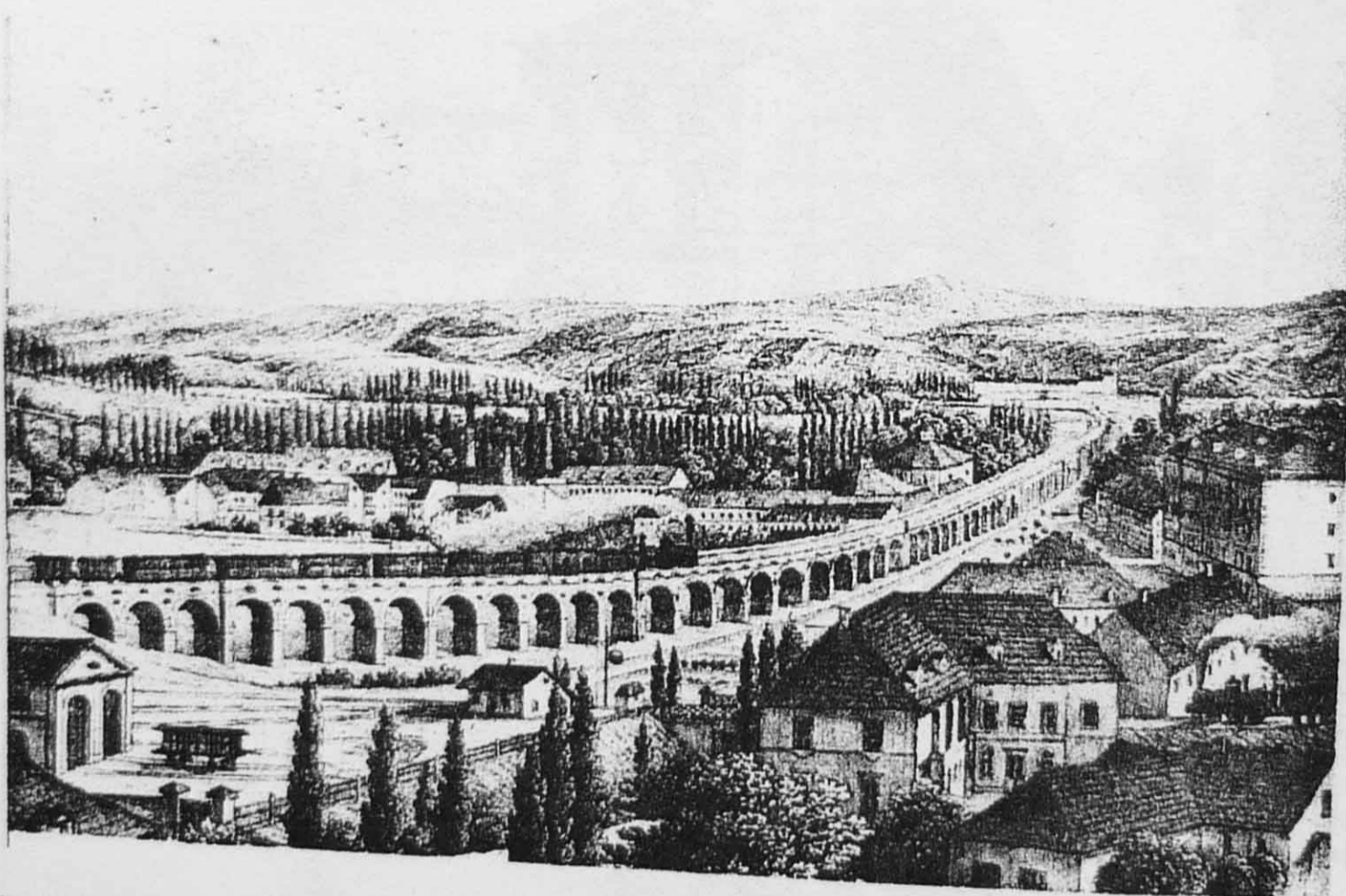
Raným příkladem jsou díla Antonína Haffeneckera jako je v letech 1781-1783 postavené **Nosticovo divadlo**, dnešní *Stavovské*, které bylo roku 1859 poněkud přestavěno.

Od téhož autora je v Hybernské ulici **Sweerts-Šporkovský palác**, dnešní **Lidový dům**. Do téže doby patří od Matěje Hummela na Malostranském náměstí průčelí **Lichtenštejnského paláce**, dnešní sídlo AMU.

Po roce 1800 se v pražské architektuře současně s klasicismem uplatňuje nastupující **romantismus**, těžící z inspirace historickými slohy. Obzvláště oblíbenou se stává gotika, která zprvu přijímá znaky anglické tudorské gotiky. Příkladem je lovecký zámek v Královské oboře, přestavěný J.F.Jöndlem v roce 1804 podle projektu Jiřího Fischera z dosavadní renesanční podoby do romantického gotizujícího vzhledu.

Charakteristickým projevem u nás nepříliš častého **empíru** – císařského slohu Napoleonovy doby – je piaristický **kostel sv. Kříže** Na příkopě z roku 1820, řešený rovněž J.Fischerem. Do téhož roku patří smíchovská **vila Kinských** s dobově komponovanou zahradou. **Berlínská mincovna** od Jindřicha Gentze, dnes již neexistující, inspirovala J.Fischera k architektonickému řešení přestavby bývalého kostela a kláštera řádu hybernů proti Prašné bráně na **celnici**.

Do josefinské doby patří počátky zájmu o umělecké a architektonické památky. Souviselo to zřejmě s odporem proti ničení uměleckých děl a jejich vyvážení do ciziny. V roce 1796 byla vlasteneckou šlechtou založena **Společnost vlasteneckých přátel umění**, jejímž cílem bylo chránit kulturní památky a založit uměleckou galerii a Akademii. Obdobné cíle sledovala o 40 let pozdější Společnost vlasteneckého muzea, jejíž jednatel František Palacký vypracoval podrobný program, obsahující mimo jiné „**uměleckou archeologii**“, včetně soupisu památek a jejich ochrany.

59. Negrelliho železniční viadukt z let 1846-1850 vnesl do pražské krajiny nový prvek stavby inženýrské a zároveň nové měřítko.

V první polovině 19. století se v Praze zřetelně hlásila nová doba a **nástup průmyslové revoluce**, stejně jako českého národního probuzení. V pražských předměstích - zvláště na Smíchově - již krátce po roce 1800 začaly vyrůstat první **kartounky** a brzy na to **strojírenské závody**. Jako první byla roku 1833 založena **Thomasova strojírenská továrna**

na rozmezí Karlína a Libně a od roku 1843 začala na Smíchově pracovat **Ringhoferova továrna** na železniční vagóny, která v tomto oboru brzy zaujala první místo v celé monarchii.

V roce 1845 vjel do Prahy na dnešní Masarykovo nádraží **první vlak** od Vídně a brzy poté získala Praha železniční spojení ze Smíchova směrem na západ do Plzně a dále do Bavorska a západní Evropy.

Po více než kilometr dlouhém **Negrelliho viaduktu**, který byl po půl století nejdelší stavbou tohoto druhu v tehdejší Evropě, opouštěla Praha trať směrem na sever do Ústí nad Labem, Děčína a dále do Drážďan a Berlína.

Karel Chotek

Více než 160 let slouží Praze Chotkova silnice, spojující centrum města s Pražským hradem, Bubencí, Dejvicemi a celým severozápadním městským sektorem. Nazývá se tak na počest nejvyššího purkrabího Karla Chotka, který ji nechal vybudovat.

Připomíná zároveň starý český šlechtický rod Chotků z Plzeňska, známý těm, kteří se zajímají o evropské dějiny. Karlova vnučka Sofie byla manželkou následníka habsburského trůnu arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, s nímž při atentátu v Sarajevu v roce 1914 zahynula.

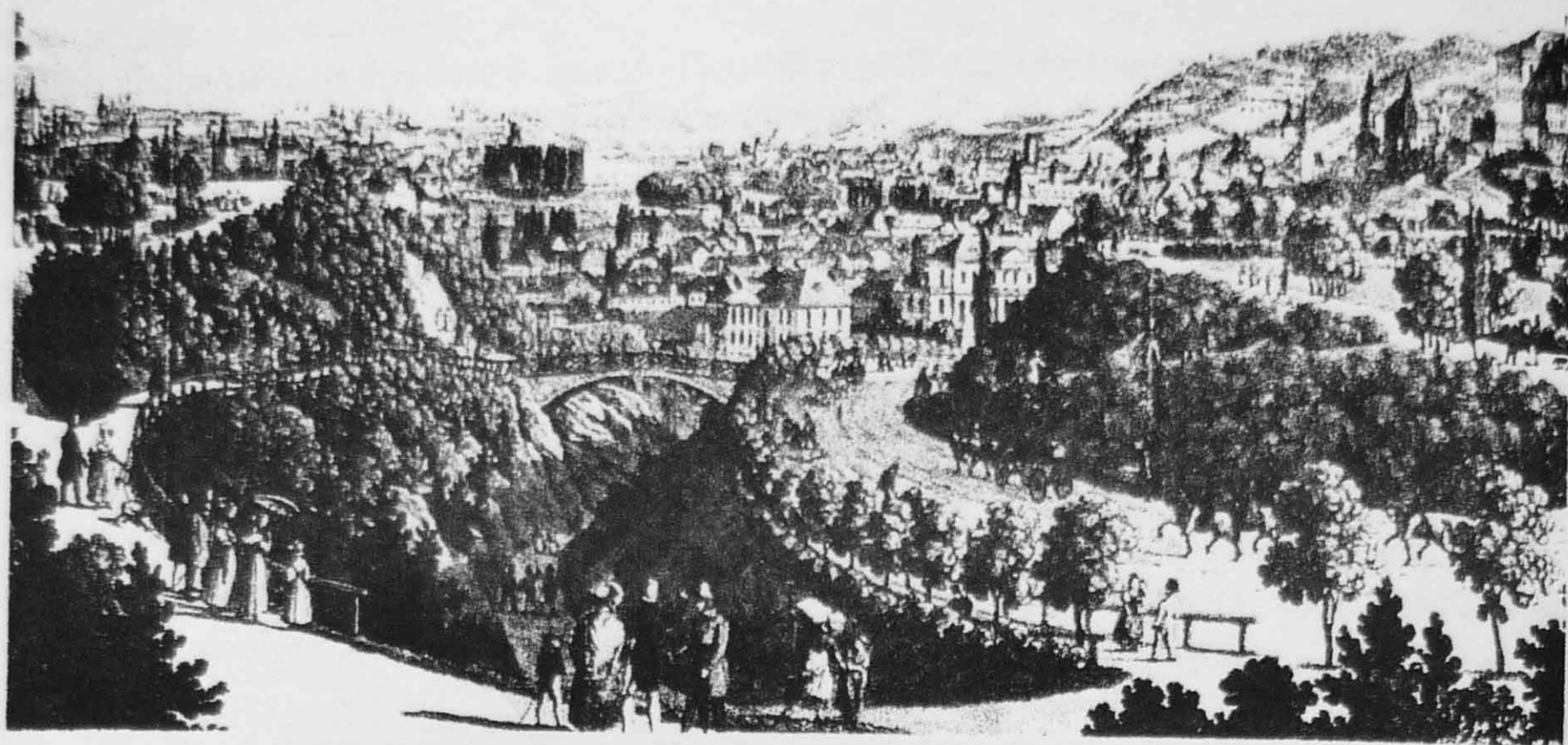
Karlův otec Jan Rudolf Chotek byl na samém počátku 19. století v letech 1802-1805 purkrabím Českého království. Krátké působení v této funkci a napoleonské války mu zne-možnily uskutečnit na tehdejší dobu mimořádné projekty. Uvažoval o prvním dopravním obchvatu historického města, který by odstranil ucpávání Karlova mostu formanskými vozy.

Nechal proto připravovat novou komunikaci, která měla překročit Vltavu novým mostem přes Štvanici a pak pokračovat po Letné až ke Strahovu, kde by navázala na tzv. Říšskou cestu, směřující do západních částí země a dále do západní Evropy. Založil pro stavbu tohoto mostu akciovou společnost, avšak ve Vídni bylo přemostění Vltavy považováno v době napoleonských válek za oslabení pevnostní funkce Prahy.

Těsně před odchodem do Vídně do vysoké státní funkce se Jan Rudolf roku 1804 stal předsedou **Královské české společnosti nauk** a tuto funkci zastával až do své smrti v roce 1824. Po celý život si dopisoval s českými učiteli a umělci. Do doby jeho působení patří úprava Novoměstské radnice, přestavba letohrádku v Královské oboře, podpora vzniku pr- vých manufaktur a zlepšování silniční sítě v celé zemi.

Mnohem více příležitostí k realizaci svých záměrů měl jeho pátý syn Karel Chotek, který byl jmenován nejvyšším purkrabím v Čechách v roce 1826 a v této funkci setrval téměř dvacet let do roku 1843. Příčinou jeho odvolání byla pravděpodobně nelibost Vídně s jeho přílišným zaujetím pro České království a Prahu a vynakládání nadměrných prostředků pro tyto účely.

Ihned po příchodu do Prahy se začal učit u Palackého česky a zároveň vydal nařízení, že pro jakýkoliv vývoz památek a uměleckých děl je nutný souhlas guberniální kanceláře. V mnoha námětech navázal na záměry svého otce. Krátce po svém nástupu do funkce založil znovu roku 1827 akciovou společnost pro stavbu druhého pražského mostu, který původně také zamýšlel situovat pod Letnou v prodloužení dnešní Revoluční ulice. Stejně jako otec také zamýšlel situovat pod Letnou v prodloužení dnešní Revoluční ulice. Stejně jako otec povzbuzoval rozvoj hospodářský i kulturní, podnítil založení **Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách**, pořádání zemědělských výstav a dále v roce 1830 založení Matice české a o pět let později vznik **Krasoumné jednoty**.

60. **Chotkova silnice** byla dokončena roku 1831 pro lepší spojení města a Pražského hradu. Navázalo na ni zřízení Lidových (Chotkových) sadů jako prvního nově založeného veřejného parku.

Zasloužil se o další *modernizaci silniční sítě* v celé zemi a zvláště v Praze připomíná několik důležitých staveb dobu jeho působení.

Patří mezi ně na prvé místo již zmíněná **Chotkova silnice** z roku 1831, spojující Klárov s Píseckou bránou, a o dva roky později vybudovaný první pražský veřejný park - Lidové sady, nazvaný později **Chotkovy sady**. Tehdejší obliba serpentín se projevila nejen u Chotkovy silnice, ale též na nové cestě z Prahy k tzv. Nové nebo Cihelné bráně na Vyšehradě, vybudované v letech 1841-2.

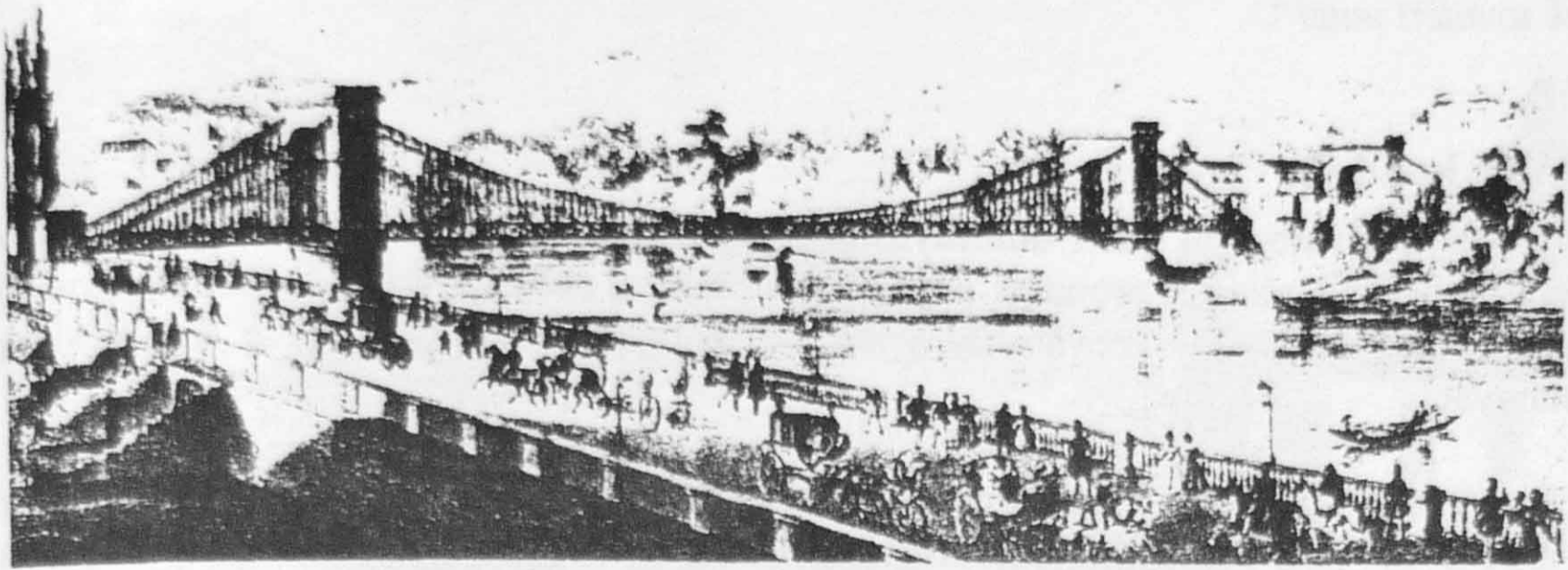
Největší serpentina se měla vybudovat od tehdy ještě existující Újezdské brány po svahu Petřína a Seminářské zahrady až na Pohořelec. Pro tuto „Petřínskou komunikaci“ se vypracovaly podrobné technické projekty a stojí za zmínku, že tato vždy velmi sporná komunikace byla ještě v roce 1929 zahrnuta Státní regulační komisí do regulačního plánu Prahy a byla považována i nadále za jednu z nejdůležitějších komunikačních staveb – a teprve nyní je vlastně nahrazena Strahovským tunelem.

V době působení Karla Chotka se začala rozvíjet prvá *pražská předměstí* – zejména Karlín a Smíchov. Symbolickým projevem vztahu města a jeho okolí se v letech 1839-1841 stalo vybudování po téměř 500 letech dalšího pražského mostu, spojujícího město Prahu se Smíchovem.

Byl to **řetězový most Františka I.** podle projektu Bedřicha Schnircha a byl později nahrazen dnešním mostem Legií. Navazoval na tzv. Nové aleje, vzniklé zasypáním dávného příkopu mezi Starým a Novým Městem v trase dnešní Národní třídy.

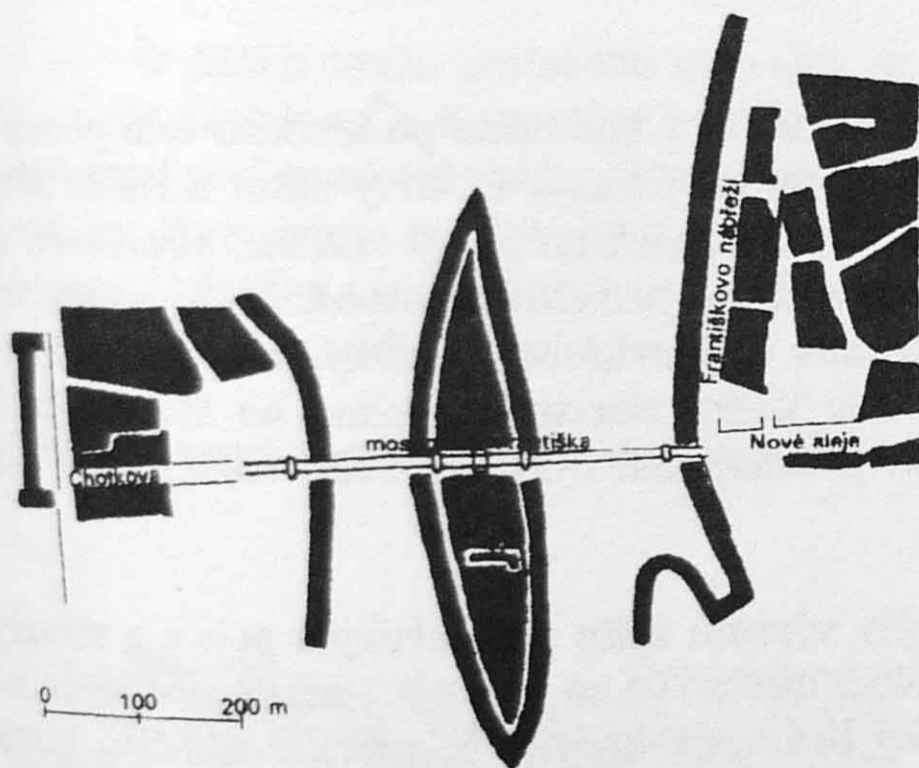

61. Řetězový most císaře Františka I. z let 1839-1841 byl postaven jako spojení města s rodícím se smíchovským předměstím. V popředí je dnešní Smetanovo nábřeží – nábřežní komunikace musela být nasypána vysoko nad původním vltavským břehem. Výškový rozdíl je dodnes zřetelný mezi Divadelní ulicí a Národní třídou.

Spolu s tímto mostem byl podle projektu Bernarda Gruebera postaven prvý úsek **pražského nábřeží** v délce 300 metrů až ke Křižovnickému náměstí, které bylo nově zpřístupněno a upraveno. Na tento záměr navázala regulace levobřežního předměstí a nová klasicistní výstavba domů podél dnešní Vítězné třídy na úpatí Petřína.

62. Františkovo nábřeží, řetězový most a úprava obou předměstí se staly největší klasicistní regulací v polovině 19. století,

Do Chotkovy doby patří také regulace a vydláždění důležitých prostorů Starého Města a Hradčan, stejně jako Václavského náměstí a na něj navazujících novoměstských ulic.

Nově byla upravena silnice na vrchol Petřína, stavěl se vodovod, byl opraven Týnský chrám a letohrádek královny Anny.

Karel Chotek podporoval činnost *Komise pro zkrášlení města* a inicioval vysazování parků. Důležitou byla parková úprava již roku 1804 pro veřejnost otevřené Královské obory stejně jako aleje a parky na stále ještě existujících městských opevněních, která se proměnila na oblíbené promenády s kavárnami.

Lze zaznamenat mnohé ušlechtilé činy jako bylo *založení Klárova ústavu slepců*, celodenních opatroven pro děti nemajetných rodin, chudinských ústavů, nebo mimo Prahu úpravy lázeňských měst Karlových Varů, Mariánských lázní a Teplic, stejně jako obnova zpustlého Karlštejna.

Všechny události a stavby Chotkovy doby jsou zřetelnými signály společenských a hospodářských proměn, které přetvořily Prahu v průběhu 19. století z osmdesátitisícového provinciálního a do své minulosti zahleděného města na více než půlmilionovou moderní evropskou metropoli.

K.V.Zap ve svém Průvodci po Praze z roku 1848 připomíná zásluhy Karla Chotka, „*kteřý každé krásné a dobré myšlenky k zvelebení Prahy s nadšeností se chápal, a rázně ji ve skutek uváděti uměl*“.

Bourání hradeb

Nejen symbolem ale i důležitým předpokladem vstupu Prahy do nové doby bylo bourání hradeb. O zásadní proměně názoru na opevnění města svědčí, že ještě v první polovině 19. století se hradby zpevňovaly a jen o několik desetiletí později se začaly postupně odstraňovat.

Prvním podnětem k úvahám o jiném využití hradebního pásma a případném odstranění hradeb byl již v roce 1749 dekret Marie Terezie o zrušení pevnosti Praha. Toho využil fortifikační ředitel K.Cremeri a založil na části pevnostních valů morušové plantáže, v nichž vysadil přes 25 tisíc stromů.

Zároveň těsně za hradbami začaly vznikat zahrady, z nichž nejznámějšími byly z let 1800-1813 tzv. **Wimmerovy sady** s alejemi a restaurací s tanečním sálem. V roce 1818 však byla Praha znovu vyhlášena pevností a dokonce se obnovily i když v nevelkém rozsahu opevňovací práce.

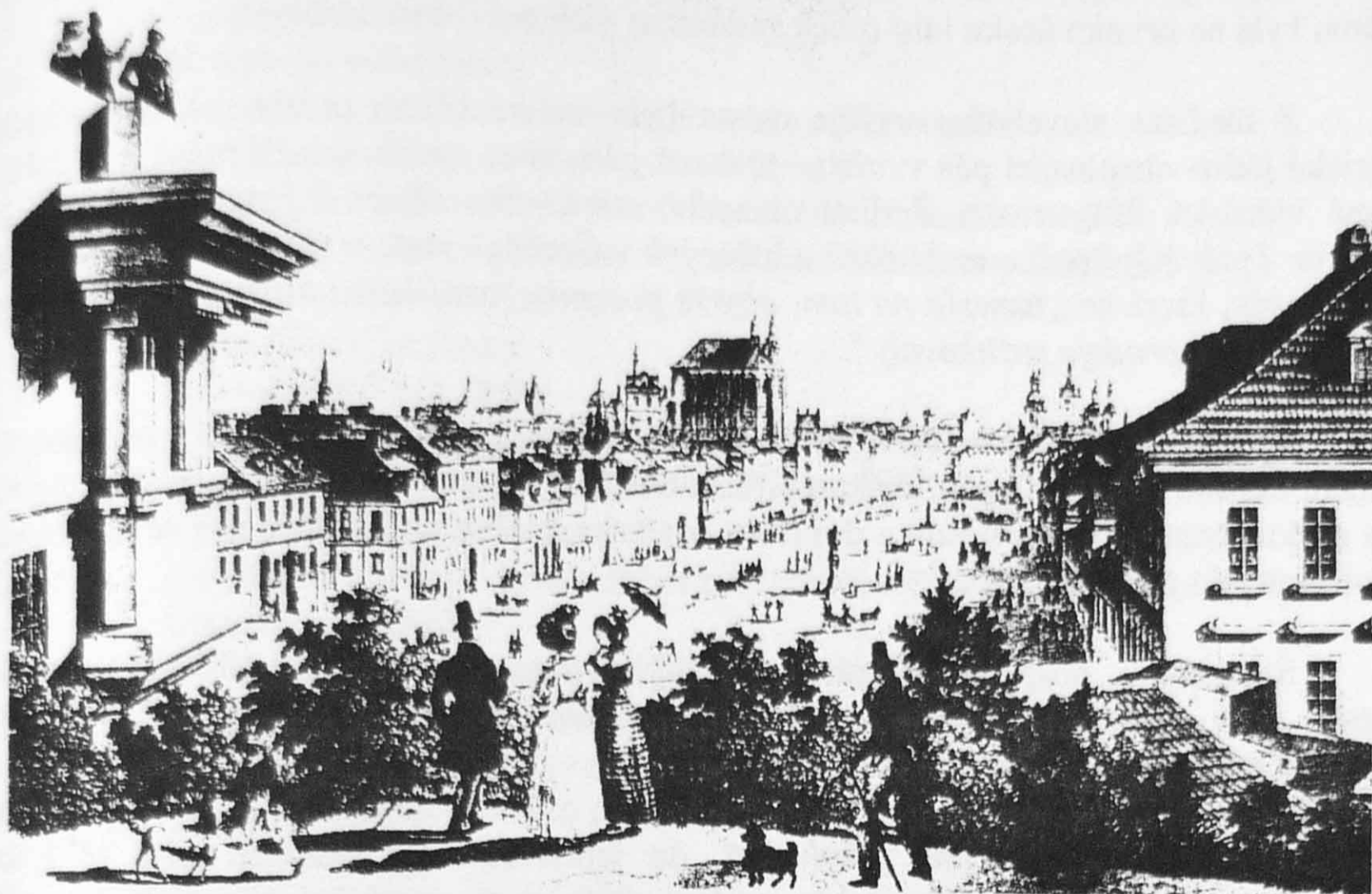
Z podnětu Karla Chotka však byla od roku 1827 budována po hřebenu valů proměnáda, doplněná v polovině století dvěma oblíbenými kavárnami. Dobový autor S.Heller líčí, že „*od Poříčské brány až ke Slepé bráně byly na hradbách úpravné, vzdušné, stromovím a křovinami osázené procházky....*“, které „*ihned takovou přitažlivost osvědčily, že postaveny záhy na bastionech mezi Novou a Koňskou bránou dvě prostorné kavárny, kdež letní dobou třikrát do téhodne hrávaly vojenské hudby*“. Na levém vltavském břehu „*na Mariánských hradbách: tam byla volnost, tam byl obrovský prostor, tam byl čistý, svěží vzduch, tam byl učiněný venkov!*“

Opevnění a zvláště městské brány měly význam spíše pro celníky a policii a stávaly se v té době především reprezentačním symbolem města. To se projevilo zvláště **přestavbami městských bran**. Příkladem může být **Koňská brána** na konci Václavského náměstí, která byla roku 1831 podle vzoru vídeňské hradní brány přestavěna P.Nobilem v empírovém slohu a až do svého zbourání v roce 1875 sloužila její terasa na střeše jako vyhlídka.

Obdobně byla zazděna stará Újezdská brána a vedle postavena v novogotickém slohu roku 1862 brána nová, která byla odstraněna v roce 1891. Jen 17 let vydržela v roce 1858 postavená nová **Poříčská brána**, u níž na podzim 1874 započalo bourání pražských hradeb.

Na Vyšehradě byla roku 1841 nahrazena původní Jeruzalémská brána novou empírovou tzv. **Cihelnou bránou**, která zlepšila průjezd silnice na Tábor. Pro železniční koleje vedoucí do prvního pražského Státního nádraží – dnešního Masarykova – bylo proraženo šest nových bran, pečlivě hlídaných a na noc zamykaných.

63. Václavské náměstí na vedutě V. Morstadta z roku 1835 znázorňuje v popředí promenádní cestu po hradbách s vyhlídkovou terasou na Koňské bráně

O dalším osudu pražského opevnění rozhodl v říjnu 1866 František Josef I. při příležitosti své návštěvy Čech po válce s Pruskem. Vyhlásil Prahu otevřeným městem a souhlasil „aby stará zeď hradební města Prahy byla rozbořena“. Ovšem na rozdíl od Vídně, která o deset let dříve získala hradební pás jako císařský dar, musela Praha za území uvolněné „pro obecnou radost“ a „pro budoucí se rozvinutí města“ draze platit a to dokonce s podmínkou, že v případě války zřídí vhodné opevnění.

64. Počátek bourání pražského opevnění v roce 1874 u Poříčské brány zachycuje snad jediná fotografie.

Původně měly být pozemky poskytnuty jako náhrada škod, způsobených pruskou okupací zdarma, ale nakonec požadavky eráru více než desetkrát překračovaly reálný odhad obce.

Jen za první úsek mezi Poříčí a Žitnou (Slepou) bránou s rozlohou pouhých 18 ha zaplatila po dlouhých jednání v roce 1875 jeden a čtvrt miliónu zlatých.

Další úsek až po Botič mohla obec za téměř 500 tisíc zlatých zakoupit až v roce 1888, v roce byla jako poslední zbourána Strahovská brána a teprve v roce 1907 získala obec poslední zbývající pozemky. Navíc musela na svůj náklad zbourat hradby, vyvézt stavební rum a zasypat příkopy, takže kromě pozemkových spekulantů dosti vydělal zednický mistr, kterému byla na prvním úseku tato práce zadána za více než 20 tisíc zlatých.

Z hlediska stavebního vývoje města byla ovšem hlavní otázka jak bude uvolněný historické jádro obepínající pás využit – přičemž jako vzor mohla sloužit právě v té době budovaná vídeňská Ringstrasse. Ředitel obecního stavebního úřadu F.Finger již v roce 1870 napsal ve Zprávách Spolku architektů a inženýrů v Čechách stat', v níž objasňoval stanovisko městské rady, která se „*usnesla na tom, aby se pozemky fortifikační na stavební místa rozdělily a způsobem prodeje zužitkovaly*“.

Spolek architektů a inženýrů za vedení J.Schulze navrhoval vytvořit na celém 6 km dlouhém okruhu městský park, Eliškou Krásnohorskou vedené ženy a čeští lékaři protestovali proti spekulativnímu využití území a dokonce vojenská správa požadovala aby se nejméně 20% území věnovalo pro veřejné parky.

Stavební a hospodářský úřad pražský vypracoval po roce 1874 projekt **široké městské třídy** – vlastně předchůdce dnešní tak sporné severojižní magistrály – počítající dokonce s posunem staveniště Národního muzea.

Mezitím se však činila **předměstí**, do jejich katastrů bylo již roku 1871 území fortifikací začleněno. Nic nepomohlo vydání řádu pro zastavění bývalých pevnostních pozemků ani žádost pražské obce na místodržitelství, aby uložilo předměstím koordinovat své regulační plány pro toto území. Zejména Vinohrady urychleně rozparcelovaly úsek mezi Václavským náměstím a Karlovem a vytvořily tak k již existujícímu Státnímu nádraží další překážku uskutečnění nějakého velkorysejšího záměru.

I.Herrmann tehdejší situaci charakterizoval slovy, že „*Praha však promeškala příznivou dobu, aby si zabezpečila pozemky za hradbami...Byla jednak chuda, její finance stísněné, a tehdejší otcové Prahy nebyli ani dost prozíraví, neviděli do budoucnosti, aby si pro pokračování města zabezpečili pozemky za branami...Pražská „budoucnost“ měřila se vždy měrou liliputánskou*“ – což bohužel neplatilo jen při bourání hradeb a mnohdy platí dodnes.

Chronologický přehled

- 1755-1775 ▪ klasicistní přestavba Pražského hradu (N. Pacassi), odstraněny zbytky hradního opevnění
- 1769 ▪ Huberův plán Prahy (axonometrie)
- 1773 ▪ zrušen jezuitský řád
- 1782 ▪ zřízeny Nové aleje na místě zasypaného hradebního příkopu v trase dnešní Národní třídy
- 1782-1783 ▪ reformy Josefa II., zrušeno 23 klášterů a 35 kostelů, zákaz pohřbívání ve městě
- 1784 ▪ spojením pražských měst vzniká Královské hlavní město Praha, rozdělené na čtyři čtvrtě – Praha I. Staré Město, Praha II. Nové Město, Praha III. Malá Strana, Praha IV. Hradčany

- 1787 ▪ ve městě již existuje 12 manufaktur
- 1789 ▪ vzniká Hergetův plán Prahy
- korunovace Leopolda II.
- 1791 ▪ korunovace Františka I.
- průmyslová výstava v Klementinu
- 1800 80 000 obyvatel města
- 1800-1810 ▪ Salmovský palác na Hradčanském nám. (F.Pavlíček)
- 1804 ▪ Královská obora otevřena pro veřejnost
- novogotická přestavba Místodržitelského letohrádku (J.Fišer)
- 1808-1809 ▪ založena vojenská plovárna v místě dnešní Strakovy akademie
- 1808-1811 ▪ přestavba kláštera Hybernů (J.Fišer)
- 1811-1815 ▪ Jüttnerův plán Prahy
- 1815 ▪ stavební řád pro Prahu
- 1817-1825 ▪ přestavba Platýzu (J.Hausknecht)
- 1824 ▪ kostel sv. Kříže na dnešní ulici Na Příkopě (J.Fišer)
- 1826-1834 ▪ Langweilův model Prahy
- 1828-1838 ▪ koňka do Lán pro dovoz dřeva z krivoklátských lesů, ukončena na dnešním Dejvickém nádraží
- 1830 ▪ dokončena kanalizace Starého Města a Nového Města
- 1831 ▪ dokončena stavba Chotkovy silnice
- 1833 ▪ založen první veřejný park Lidová zahrada (od 1841 Chotkovy sady)
- 1835 ▪ dokončena dlažba všech ulic Prahy kromě horní části Koňského trhu (Václavské náměstí)
- 1839 ▪ postavena Občanská plovárna
- 1838-1848 ▪ stavba novogotického křídla Staroměstské radnice (P.Nobile)
- 1841 ▪ dokončen řetězový most Františka I. na místě dnešního mostu Legií
- založen Klárův ústav slepců
- 1841-1845 ▪ vybudováno první nábřeží (dnešní Smetanovo) s klasicistními domy
- 1842 ▪ zavedena omnibusová doprava
- 1844 ▪ založena Jednota pro dostavění chrámu sv.Víta
- 28.-30.3.1845 ▪ povodeň, která ovlivnila výšku nově zakládaných nábřeží
- 1844-1845 ▪ stavba Státního nádraží Františka I. - dnešní Masarykovo (A.Jüngling)
- 20.8.1845 ▪ příjezd prvního vlaku do Prahy
- 1846 ▪ sady na Petříně se staly majetkem obce
- 1846-1849 ▪ postaven Negrelliho viaduktu pro železniční trať do Děčína (A.Negrelli)
- 1847 ▪ plynové osvětlení hlavních ulic Prahy z plynárny v Karlíně
- 1850 ▪ připojení Josefova (bývalého Židovského Města) jako Prahy V.

IV.2. PRAŽSKÁ PŘEDMĚSTÍ

Významným fenoménem novodobého vývoje Prahy je v průběhu 19. století vznik a růst pražských předměstí, v nichž na konci 19. století žilo ve většinou ještě k městu nepřipojených obcích téměř dvakrát více obyvatel, než ve vlastním historickém jádru. Rychle rostoucí předměstí zásadně změnila celé pražské okolí a podstatně ovlivnila další stavební vývoj na území historického jádra.

Ve srovnání s většinou velkých evropských měst jsou pražská předměstí poměrně mladá. Je to důsledek mimořádné rozlohy středověkého města, schopného po pět století pojmout nové stavební nároky. Zároveň však je to způsobeno tím, že počet obyvatel Prahy od doby Karla IV. vzrostl jen o několik desítek tisíc.

Je to podstatný rozdíl proti těm městům, která se sice ve středověku nemohla svou velikostí a výstavností rovnat Praze, avšak poté jí co do počtu obyvatel zvláště od 17. století mnohonásobně převýšila.

Příkladem mohou být v nejbližším sousedství taková města jako je Berlín nebo Vídeň. Ta měla ve srovnání s Prahou nevelká středověká historická jádra a tak mohly být novodobé potřeby jejich dalšího růstu uspokojovány pouze za hradbami v předměstích, která byla dokonce často opevňována. Západně od historického jádra Berlína vyrůstala již v 17. a 18. století předměstí, z nichž jsou nejznámějšími Dorotheenstadt nebo ještě rozlehlejší ve dvou stavebních fázích budovaný Friedrichstadt.

Obdobně ve Vídni musely být v důsledku nedostatku ploch uvnitř hradeb budovány v předměstích již v baroku mnohé církevní a palácové stavby, jako je Karlskirche, oba Belvedery nebo později v devatenáctém století Votivkirche. Obdobný vývoj byl charakteristickým pro Paříž, Londýn, Amsterdam a další evropská města.

Okolí historické Prahy

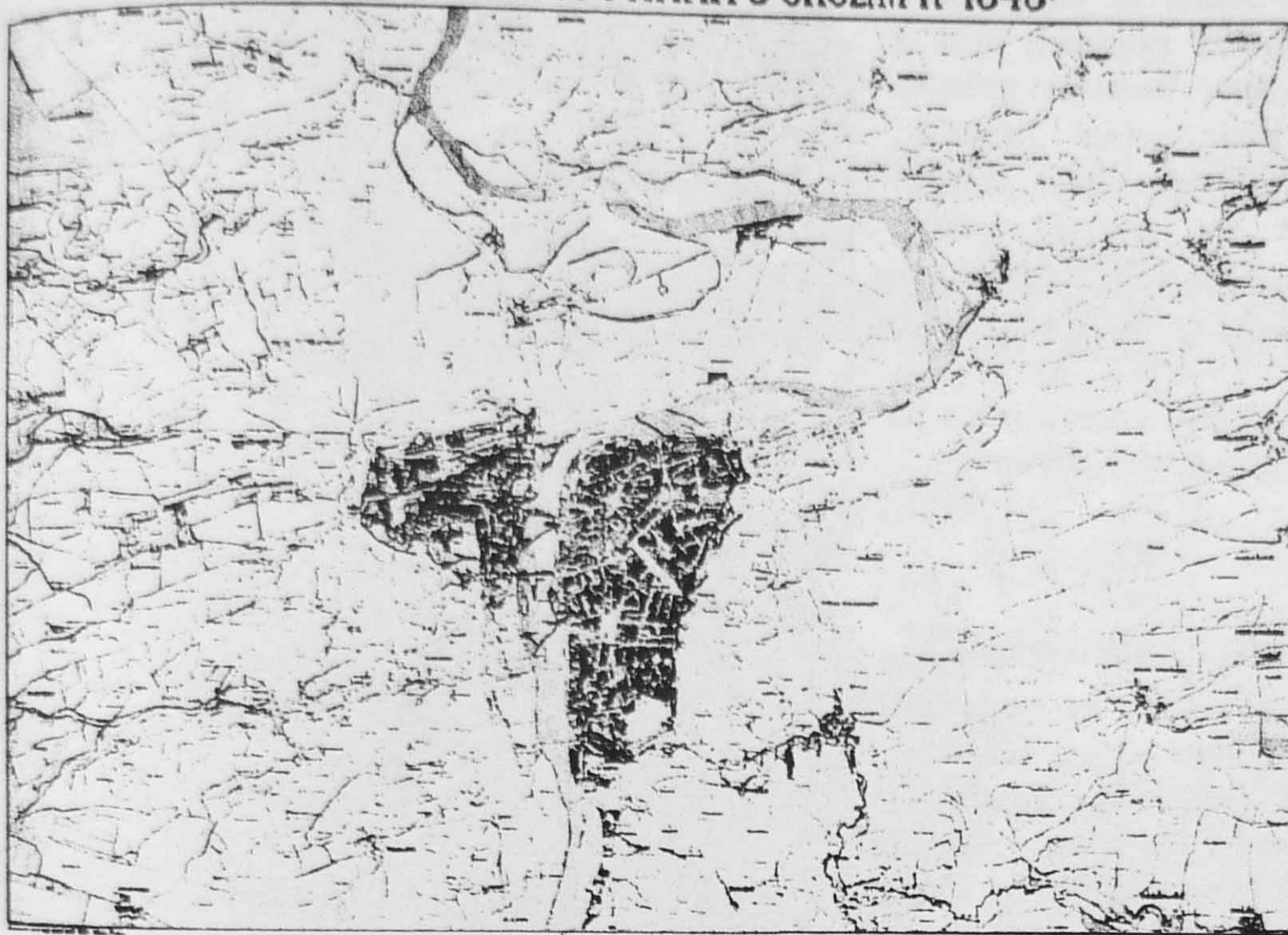
Pozdní vznik pražských předměstských čtvrtí ovšem neznamena, že by se za pražským středověkým a později barokním opevněním nacházelo nekultivované a neosídlené území. Nepříznivě se tam sice projevovaly důsledky početných vojenských vpádů, které vždy znovu a znovu ničily stavby a další výsledky lidské práce, avšak přesto se kolem Prahy dodnes zachovaly stopy dávného osídlení.

Bohaté archeologické nálezy jsou svědectvím dávných sídel a dnes již zaniklých hradišť, těžících z bohatství přírodních zdrojů i z výhodné polohy na dávných cestách k vltavským brodům. Totéž platí o slovanském osídlení, stejně jako o síti středověkých vesnic, městeček a měst i hradů a klášterů, obklopujících Prahu.

O nevelkém počtu obyvatel v pražském zázemí svědčí, že v roce 1784 bylo na celém Špitálském poli, v dnešním Karlíně, pouhých 37 domů a na Smíchově 60 domů. Ještě méně bylo osídlena krajina východně od novoměstských hradeb, kde na velké rozloze dnešních Vinohrad a Žižkova bylo pouze 51 domů. Bylo to území oddělené od města hradbami a přístupné pouze několika bránami, které byly hlídány a od časného večera až do rána zavřeny.

65. Plán Prahy s širším okolím z roku 1848 zaznamenává vně hradeb významnější historické předměstské obce jako byly Nusle, Libeň a na levém břehu Holešovice a Bubeneč. Těsně před hradbami lze rozeznat zárodky Karlína a Smíchova.

KRÁL. HLAVNÍ MĚSTO PRAHA S OKOLÍM R. 1848.

Z počátku 19. století patří mezi význačné stavby za hradbami **zámeček Kinských** se zahradou na svahu Petřina.

To byla doba, kdy si **budování předměstských dvorců** a domů oblíbily lépe situované měšťanské vrstvy. Mnohé místní názvy a názvy ulic na území bývalých pražských předměstí, jako je například Hanspaulka, Ořechovka, Klamovka, Cibulka, Smetanka, Zvonařka a nesčetné další, dodnes připomínají buď jména majitelů původních usedlostí nebo dřívější existenci okrasných či užitkových zahrad.

Současně s tím bylo území za hradbami protkáváno **sítěmi silnic cest** a alejí – jako byly třeba Wimmrovy aleje v okolí dnešního náměstí Míru, jejichž trasy zanechaly své stopy v dnešní uliční síti.

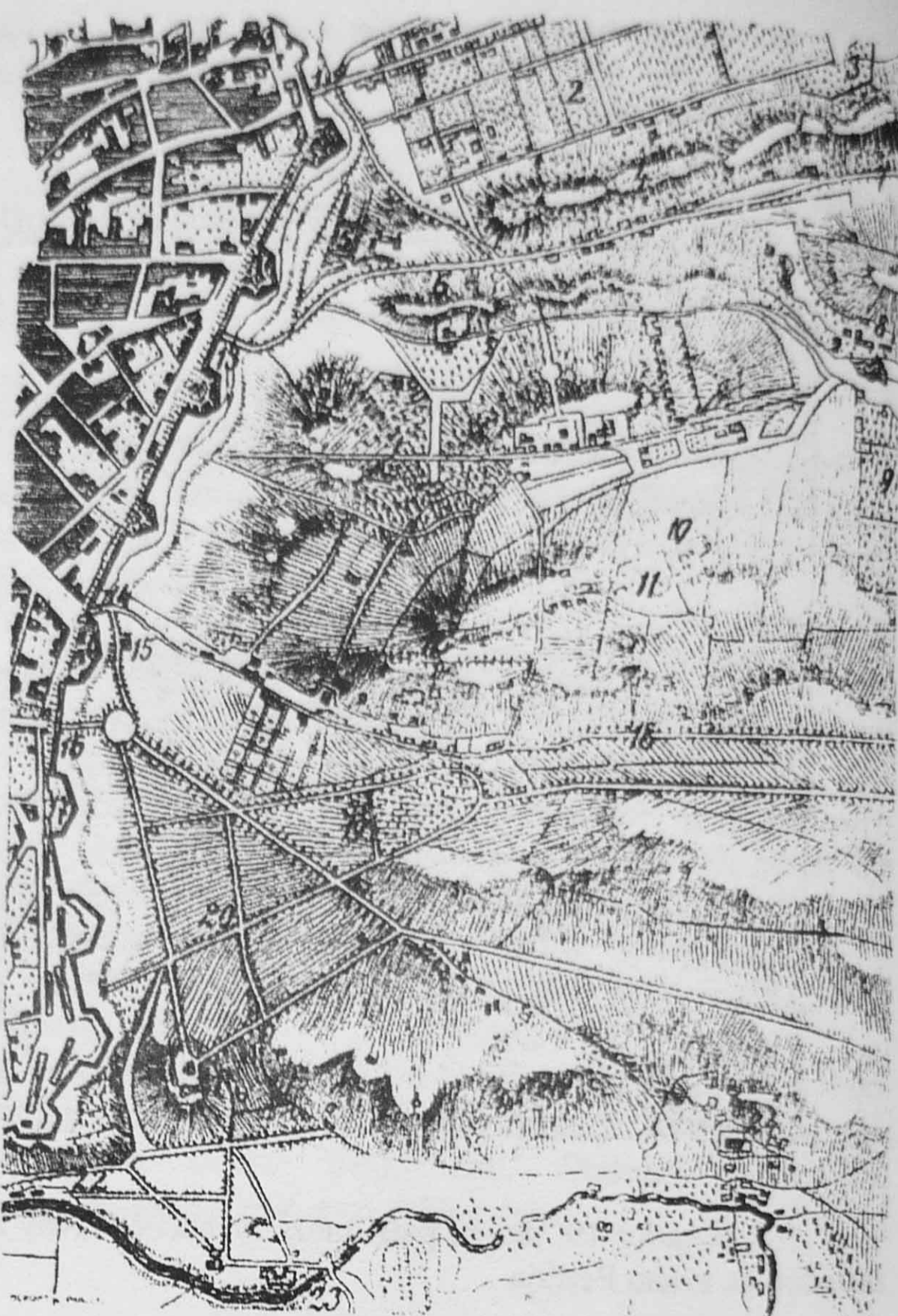
V bezprostředním zázemí hradbami vymezeného města existovaly na mnoha místech venkovské obce s dvorci, usedlostmi, kostelíky a zámečky, jejichž názvy zůstaly zachovány v pojmenováních městských částí jako jsou například Bubny, Holešovice, Libeň, Nusle, Vršovice, Malešice, Hostivař, Pankrác, Braník, Chuchle, Zbraslav, Radotín, Košíře a četné další.

Dávná předměstská krajina byla sice pohlcena mnohonásobně se rozrůstající Prahou, avšak tím spíše by se nemělo zapomínat na zachování a případně obnovu stop historické krajiny kolem Prahy, které se uchovaly do dnešních dnů.

Ta patří též do paměti Prahy a navíc může obohatit a zkrášlit její dnešní životní prostředí. Jedná se například o trasy dávných poutních cest z Prahy do Staré Boleslavi nebo na Svatou Horu, staré hřbitovy, aleje a zahrady stejně jako o jednotlivé byt' svými rozměry nevelké objekty usedlostí, mlýnů, kapliček nebo zájezdních hostinců, které by měly obohacovat naši krajinu nejen na idylických Ladových obrázcích.

Zrod a vývoj předměstí

Ne všude za pražskými hradbami byly stejně výhodné podmínky pro vznik předměstské zástavby, pro stavbu obytných domů a zvláště pro zakládání manufaktur a továren, které nemohly nalézt místo uvnitř historického jádra pro své přílišné plošné nároky a v důsledku ceny pozemků uvnitř města.

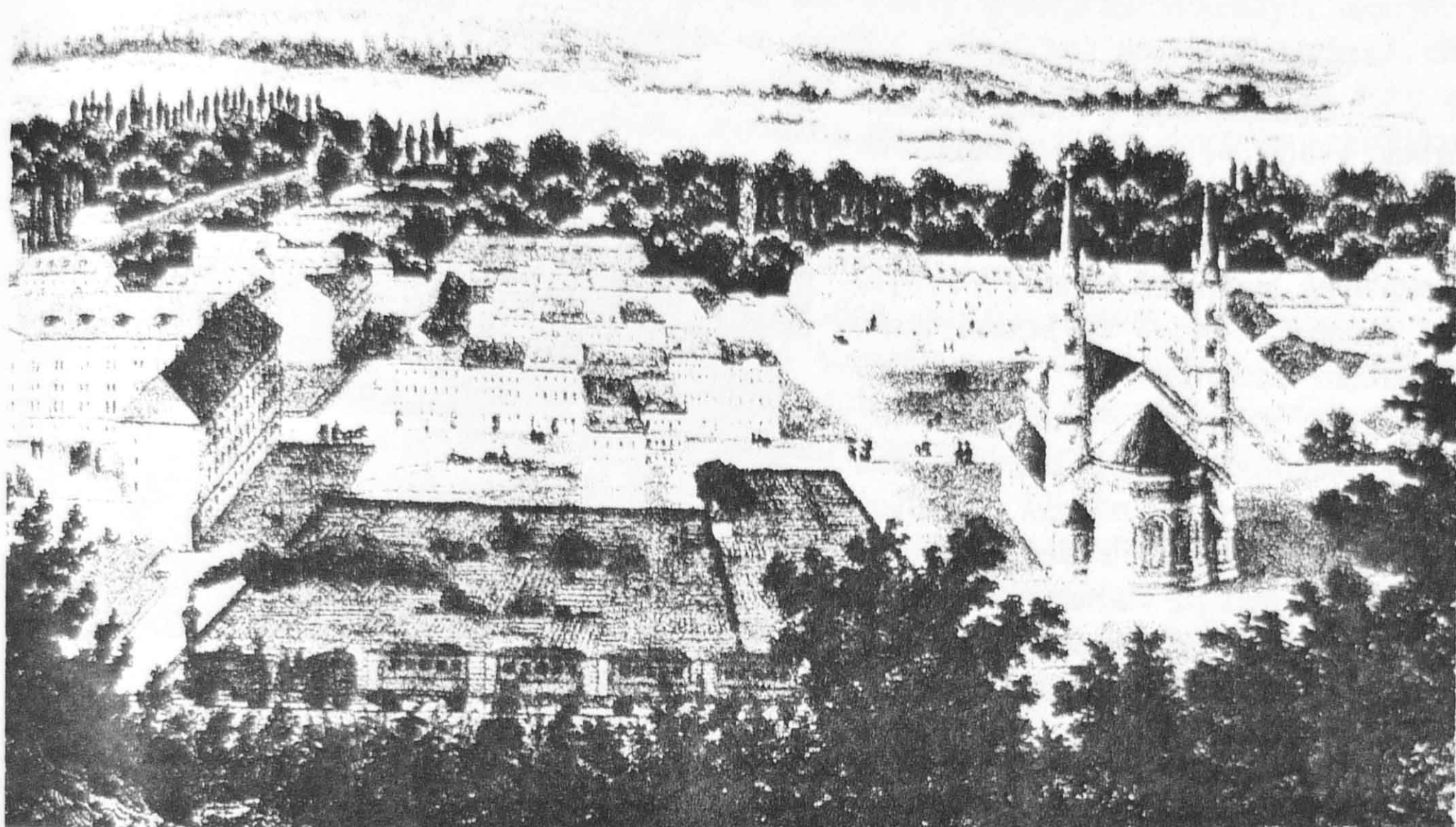
66. Území budoucích Vinohrad a Žižkova, kde existovaly ještě v roce 1835 pouze nepočetné usedlosti a výrazná kresba Wimmrových alejí.

Zájem podnikatelů vyvolala především území Karlína a Smíchova. Zaujímalala dobře dostupná rovinná území, ležící bezprostředně před městskými branami – Poříčskou a Újezdskou. Velký význam měl nejsnadnější přístup k Vltavě, jejíž vodu potřebovali jak obyvatelé, tak zvláště průmyslová výroba.

Stejně jako se podstatně lišily přírodní podmínky a vývojové předpoklady jednotlivých území, lišila se podstatně i jejich ekonomická základna a stavební koncepce. Ze všech předměstí byl pouze **Karlín** plánovitě založen na šachovnicovém půdorysu podle projektu z roku 1816.

Podepsal ho zemský stavební ředitel Jiří Fischer – mimo jiné autor představby Hybernů a spolutvůrce Mariánských lázní jako dodnes jednoho z nejkrásnějších evropských lázeňských měst. Na rozdíl od romantického krajinářského řešení Mariánských Lázní má Karlín typický velkorysý plán epochy klasicismu, jehož původní působivost je dnes zcela potlačena pozdější převýšenou a výrazově nejednotnou zástavbou.

Na počátku založení Karlína určila pochozí komise hlavní zásady, na jejichž základě první návrh plánu vypracovalo vojenské generální ředitelství a předložila jej již v roce 1916 zemskému guberniu. Bylo stanoveno, že hlavní ulicí se stane existující císařská silnice, vedoucí od Poříčské brány. Rovnoběžně s ní vedly další tři ulice, které byly protínány příčnými ulicemi, vymežujícími jednotlivé bloky.

Hlavní náměstí mělo být mezi třetí a čtvrtou příčnou ulicí a měl na něm stát kostel se školou a farou v sousedství. Na nároží každého bloku měl být hostinec a na vltavském břehu se soustřeďovala řemesla, masné krámy a jatky.

Pro vlastní výstavbu byly stanoveny přísné zastavovací podmínky, které se dokonce staly určitou brzdou výstavby. Domy musely být nejméně jednopatrové, střechy mohly mít pouze nespalné krytiny a vnitřní dispozice měla odpovídat zdravotním požadavkům. Nepřipouštěly se žádné otvory ve štitových zdech ani zřizování sklepů pod veřejným prostranstvím. Stavět směli pouze pražští stavitelé a majitelé domů byli zavázáni zřídit chodníky, udržovat žumpy a přispět na vybudování kanalizace.

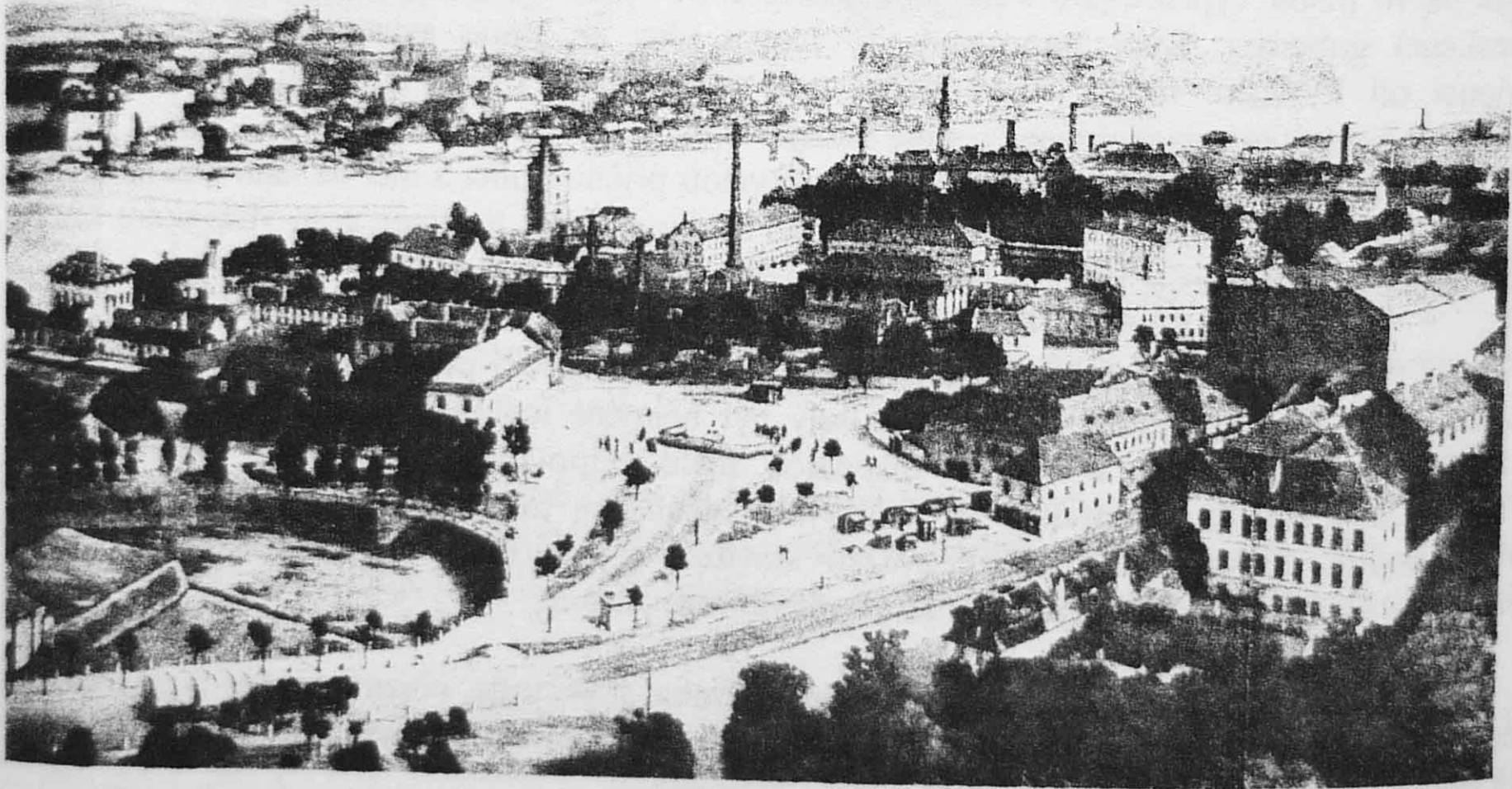
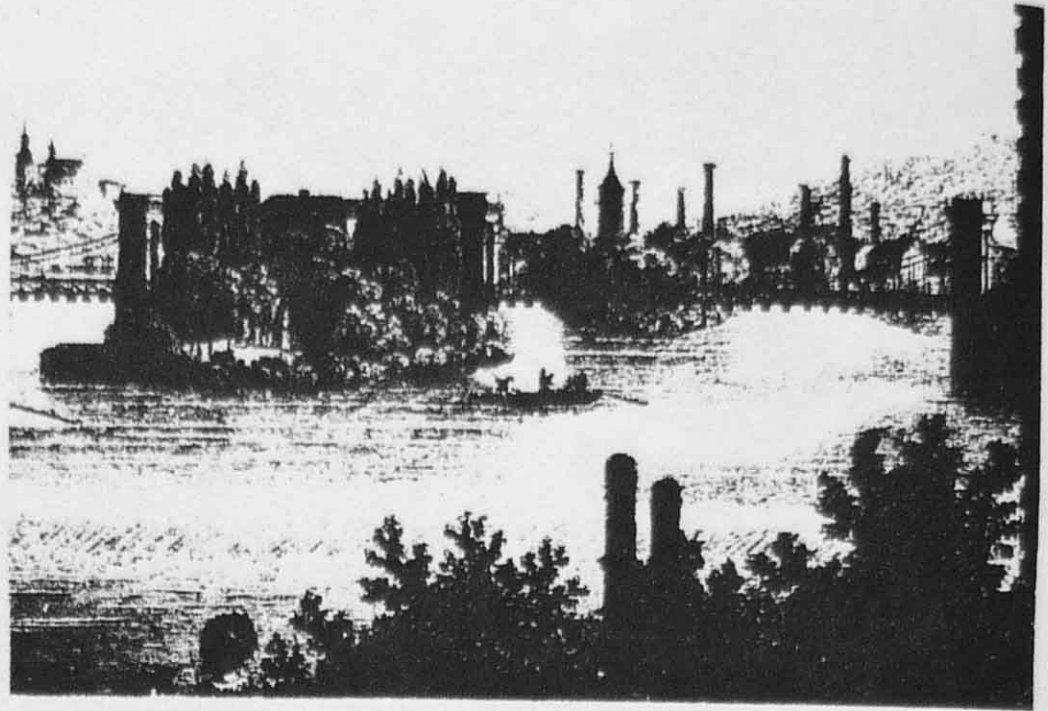
Protože v době založení Karlína byla Praha stále ještě vojenskou pevností, musel každý majitel domu podepsat revers, podle něhož v případě vojenského ohrožení byl povinen na žádost vojenské správy bez náhrady svůj dům odstranit.

Na **Smíchově** byly podmínky mnohem volnější a možná i proto toto zprvu vůbec neregulované předměstí rostlo rychleji. Právě tam vznikaly již kolem roku 1815 jedny z prvních pražských kartounek a František Ringhoffer sem v roce 1852 přenesl svou původně kotlářskou dílnu z vnitřního města a vybudoval z ní v Rakousko - Uhersku největší továrnu na výrobu železničních vagónů.

68. Pohled z Kamy na Smíchov v roce 1860 podle V. Morstadta zaznamenal nové dominanty pražské městské krajiny

Smíchovský rodák Jakub Arbes vylíčil ve svých vzpomínkách svou rodnou obec tak, že

„po nynějším rázu velkoměstském, po výstavných budovách nynějších nebylo ani památky. Bylať to pouhá viska s několika továrnami – z větší části zelinářské zahrady, bělidla na kartouny, několik cihelen, dvě tři větší hostinské zahrady, několik bývalých sídel šlechtických, z nichž některé proměněny byly již v továrny – pak asi 150 domků, ba chatrčí, vesměs šindelem nebo došky pokrytých; tu a tam nějaký dům jednopatrový a jenom dvě až tři budovy více než dvoupatrové...“.

69. Tovární budovy na Smíchově v roce 1875 vyfotografoval F. Fridrich ze zahrady Kinských na petřínském svahu.

Od poloviny 19. století přistoupily k výhodám Karlína a Smíchova *železniční tratě* s předměstskými nádražími a možnostmi vybudování vleček. Obdobně výhodné vlastnosti měla **Libeň** a poněkud vzdálenější **Vysočany**, kde vodu poskytovala Rokytká. Navíc ve vzdálenějších polohách byly pozemky lacinější, vhodné pro průmyslové podniky.

Naproti tomu jižním směrem na pravém břehu končila dlouho Praha Podskalím, protože další případný rozvoj byl blokován až do Vltavy spadajícím skalnatým návrším Vyšehradu. Na levém břehu nemohl směrem na východ pokračovat rozvoj v navázání na dnešní Klárov, protože tam Letenská terasa spadala svým prudkým svahem až do řeky a žádná komunikace podél vody neexistovala. Poměrně dlouho zůstal pro městskou zástavbu nevyužit hůře přístupný, často zaplavovaný a posléze vojskem pro dělostřelecká cvičení využívaný holešovický meandr Vltavy.

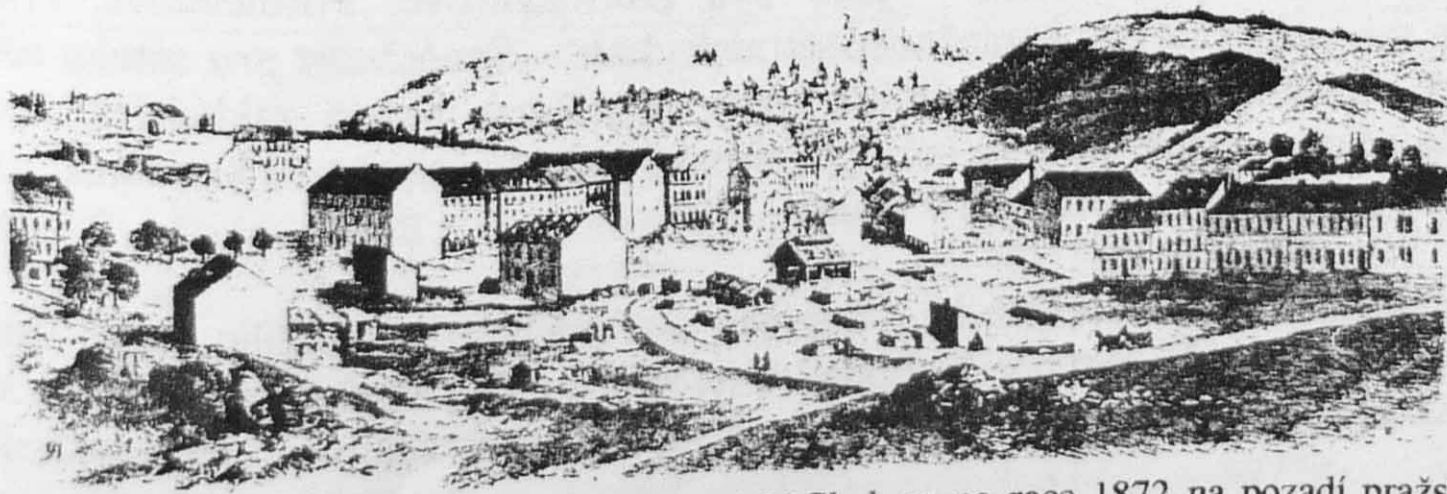
Odlišné podmínky nabízelo území východně od novoměstských hradeb mezi Vítkovem a Nuselským údolím. Tam v těsném sousedství Nového Města a největších pražských tržišť existovalo velmi dlouho málo osídlené území, známé především svými vinohrady a usedlostmi na příznivě k západu a jihu orientovaných svazích. Dodnes tuto dobu připomíná v letech 1871-1888 postavená **Gröbova vila**.

Byly tu též předměstské zahrady, aleje, výletní hostince a zejména ve druhé polovině 19. století tančírny, arény a letní divadla. Tehdy populární *divadla* jako byla **Aréna** ve Pštrosce, **Švandova aréna**, **Nové české divadlo**, **Pištěkova aréna** a četná další, postavená vesměs ze dřeva, musela však ustoupit novým parcelacím a stavebnímu podnikání.

Území sice leželo přímo za městskými branami, avšak nemělo dostatek vody a ani později přímo přes něj nevedla žádná železniční trať. Tím se stalo, že nebylo – spíše ke svému prospěchu nijak lákavým pro průmysl a k jeho využití pro výstavbu obytných domů se přistoupilo v době prudkého růstu pražského obyvatelstva koncem 19. století.

Díky tomu se celý rozsáhlý původně vinohradský a posléze na **Vinohrady** a **Žižkov** v roce 1875 rozdělený katastr proměnil na největší nové obytné předměstí Prahy. Ani to však nemělo jednotný charakter.

Dnešní žižkovská část, odříznutá od města železničními tratěmi a situovaná na klimaticky nevýhodném severním svahu, se vyvíjela spíše jako obytná čtvrť pro ty, kteří nacházeli své pracovní uplatnění v nedalekém karlínském a libeňském průmyslu.

70. Žižkovský stavební boom zaznamenal V. Chalupa po roce 1872 na pozadí pražské historické siluety.

S výjimkou pravidelně založeného Karlína vypadala všechna ostatní předměstí obdobně a měla zejména ve svých nejstarších stavebních fázích typické rostlé půdorysy, barokně působící souběh ulic k náměstí Míru stopou původních cest, silnic a alejí. Na Vinohradech je doba, kdy zde žádné domy nestály. Teprve později si jednotlivá předměstí pořizovala jednoduché regulační plány ještě nezastavěných ploch, jak o tom svědčí pobřežní část Smíchova, nebo novější části Vinohrad, Žižkova a Holešovic, kde měla původní rostlá jádra nevelké rozměry.

Praha usilovala po mnoho desetiletí o **připojení předměstí**, v nichž mohla získat další rozvojové možnosti a zároveň spolu s nimi lépe řešit mnohé nové potřeby zásobování vodou, odkanalizování a tehdy již zřetelné nároky veřejné dopravy.

Teprve roku 1883 došlo k připojení **Vyšehradu** jako poslední části původního středověkého města, přejmenované na **Prahu VI**. Krátce poté se v roce 1884 se podařilo připojit katastr **Holešovice-Bubny** jako **Prahu VII**, a až v roce 1901 jako poslední přírůstek před 1. světovou válkou **Libeň** jako **Prahu VIII**. Byl to jistě pro Prahu velký přínos, protože se její území zvětšilo téměř na trojnásobek - na 20 km² s více než 200 tisíci obyvatel.

Dále ovšem pokračovala jednání, docházelo k dílčím dohodám například v souvislosti s budováním káranského vodovodu, avšak další pokrok v tomto směru přineslo až období po 1. světové válce. Drobné předměstské obce mezitím postupně vyrůstaly na sídelní celky s desítkami tisíc obyvatel, které se domohly statutů královských měst a některé byly dokonce sídly okresních úřadů a soudů, pod něž spadalo celé pražské okolí.

Kolem roku 1900 patřila stále ještě samostatná pražská předměstí mezi vůbec největší česká města. Tak v roce 1890 měla Praha (I-VII) i s vojenskou posádkou 182 530 obyvatel. Po ní následovala s 50 000 Plzeň a pak již Žižkov, Vinohrady a Smíchov. Teprve po nich následoval Liberec s 30 000 obyvatel a další města.

V roce 1910 byla na prvním místě Praha (I-VIII) s 218 573 obyvatel, pak následovalo Brno (112 114), Plzeň (78 150) a pak opět následovala pražská předměstí - Vinohrady (77 073), Žižkov (72 170) a Smíchov (51 744).

Přehled o růstu obyvatelstva pražských předměstí do doby vzniku Velké Prahy
podává následující tabulka

	1850	1869	1880	1890	1900	1910	1921
Smíchov	2608	15382	24984	2646	47135	51791	56249
Karlín	2927	13384	17250	19540	21555	24230	25051
Libeň	2210	5845	9669	12536	21242	27192	29679
Vinohrady	213	5318	14531	34531	52504	77120	76700
Žižkov	x	292	21212	41236	59326	72173	71766
Vysočany	617	1766	2334	3329	4406	6898	8554
Nusle	562	2387	5555	11740	20122	30874	34160
Holešovice- Bubny	1401	3094	17357	22131	30814	39724	46335

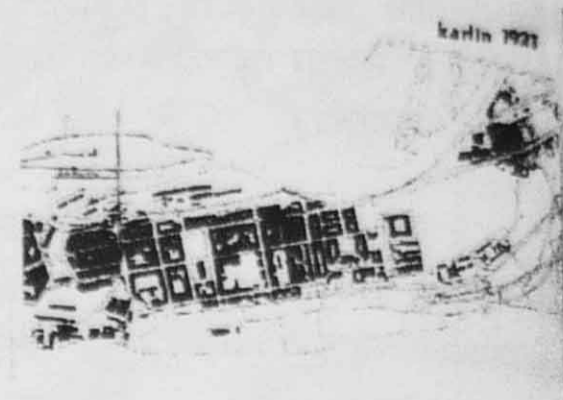
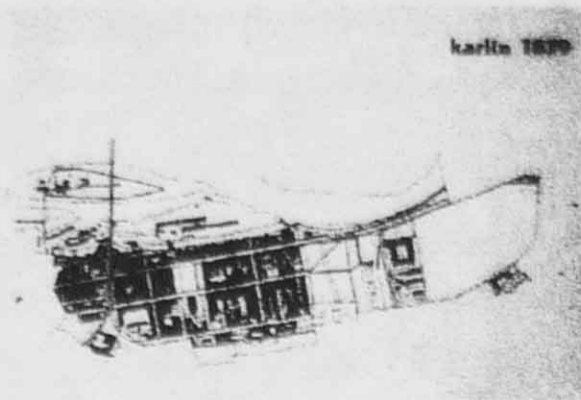
72. Růst nejdůležitějších pražských předměstí od poloviny 19. století do jejich začlenění do Velké Prahy

Karlín

1841

1879

1921

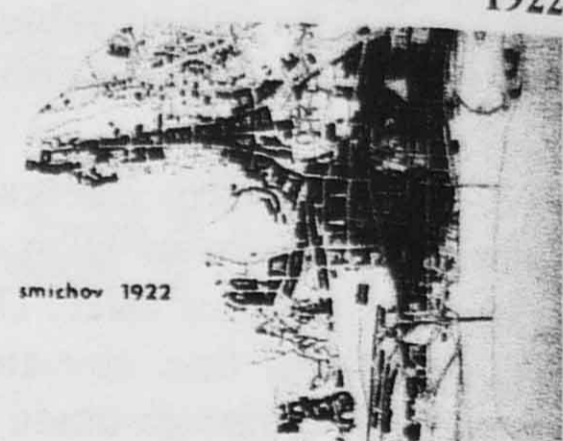
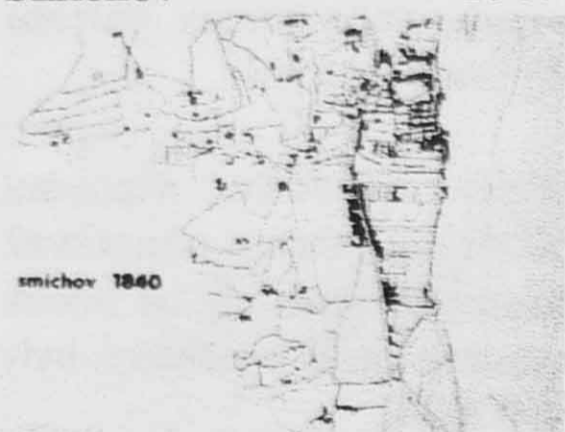

Smíchov

1840

1882

1922

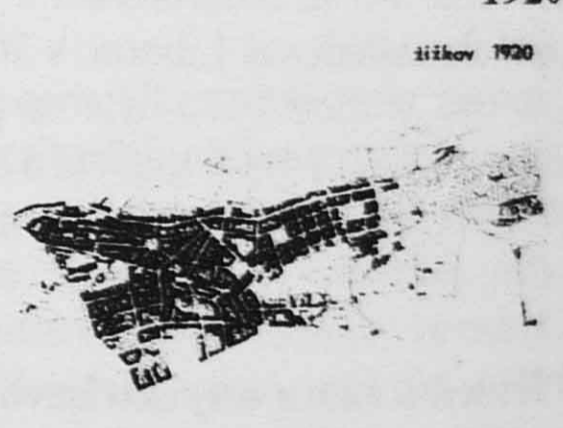
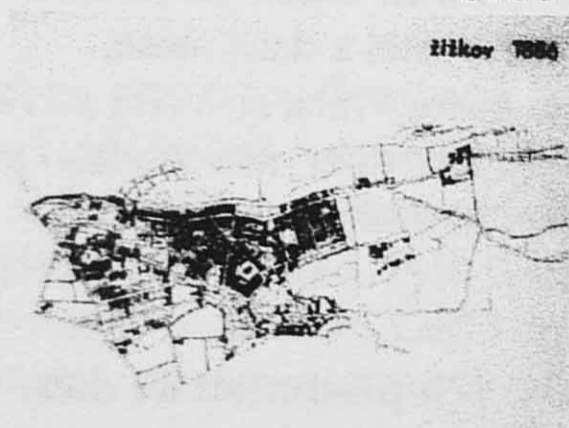
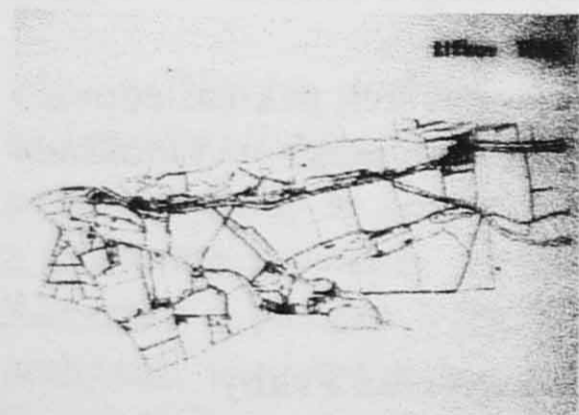

Žižkov

1840

1886

1920

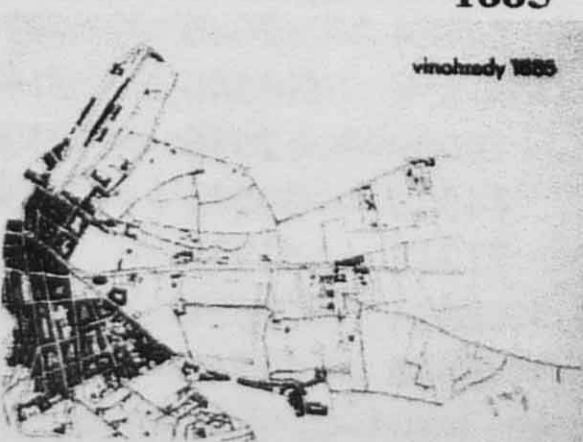
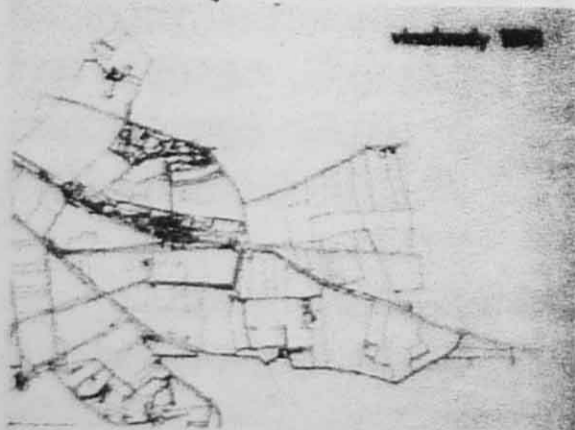

Vinohrady

1841

1885

1922

Rychlý růst předměstí, jejich hospodářský rozkvět a prestiž se projevovaly v jejich výstavnosti. Každé z nich chtělo mít krásný *kostel*, jako kulturní centrum tak zvaný *Národní dům*, neorenesanční *radnici*, *tržnici*, *vodárnu*, pokud možno i *divadlo*. Není náhodou, že kalínský *kostel sv. Cyrila a Metoděje*, smíchovský *kostel sv. Václava* nebo vinohradský *chrám sv. Ludmila* patří mezi důležité projevy české architektury i výtvarného umění své doby.

Mimořádně projevovaly svou prestiž velké a bohaté **Vinohrady**, jak o tom svědčí soubor veřejných budov kolem Náměstí míru, vrcholící kromě chrámu sv. Ludmily pro českou kulturu tak důležitým divadlem a společenskému životu sloužícím Národním domem. Nelze se divit, že to byly právě Vinohrady, které stály v čele odporu pražských předměstí k návrhům města Prahy na jejich připojení.

Značnou roli přitom hrály finanční aspekty, protože se předměstí obávala příliš vysokých pražských městských dávek a poplatků. Nechtěla poskytovat své vlastní finanční zdroje do pokladny města, jehož některé čtvrtě – jako byl Josefov i Staré Město – začínaly ve 2. polovině 19. století zřetelně chudnout.

Samostatnost předměstí měla nepříznivý vliv při bourání novoměstských hradeb, které započalo na Poříčí po roce 1874. Nepodařilo uplatnit nějakou pražskou analogii vídeňské Ringstrasse nebo velkorysého brněnského řešení.

Praha pochopitelně usilovala o připojení předměstí nejen proto, že tím chtěla zvýšit vlastní prestiž. Byla to pouze předměstí, která mohla městu poskytnout dostatečně velké volné plochy pro taková zařízení jako byly plynárny a jatky, nebo do městského rozpočtu přispívající průmyslové závody. Tyto pražské snahy byly ovšem obtížně realizovatelné a při odporu předměstí hrály podstatnou úlohu politické, ekonomické a společenské motivy.

Právě proto bylo tak důležitým připojení území **Holešovice-Bubny** (Prahy VII.) Jinak by nemělo město kam umístit **areál Výstaviště**, které posloužilo slavné Jubilejní výstavě v roce 1891 a následně mnoha dalším výstavám jako byla Výstava architektury a inženýrství, nebo Výstava obchodní a živnostenské komory.

Obtíže s připojováním dalších předměstí ovšem neznamenal, že by nedocházelo mezi Prahou a okolními obcemi k žádné koordinaci. Jako kladný příklad lze uvést projekt kanalizace, na kterém se začalo především z hygienických důvodů pracovat od počátku 80. let. Pro tento projekt, který musel z technických důvodů zahrnout bez ohledu na správní hranice celé tehdy urbanizované území, byl vyhotoven jakýsi první regulační plán, do něhož byly zakresleny jednotlivé v té době existující dílčí regulace a parcelace.

Na **kanalizační systém** byla vypsána soutěž a k posouzení jejích výsledků přijel z Frankfurtu nad Mohanem do Prahy jeden z nejlepších městských inženýrů té doby William Henry Lindley, který se nakonec stal sám autorem výsledného projektu z roku 1893. Praha se dnes chlubí tehdy založenými stavbami stok i bubenečské čistírny jak pro jejich důmyslnost, tak i vynikající stavební provedení. Obdobně byla úspěšnou stavba káranského vodovodu, koordinace vedení tras koňky a na konci století elektrifikace prvních tramvajových tratí.

Pražská předměstí existovala jako samostatná města a obce až do konce roku 1921, kdy se od 1.1.1922 sloučila s dosavadním městským jádrem do tzv. **Velké Prahy**. Do dnešních dnů však obyvatelé bývalých předměstí chodí „do Prahy“ a starousedlíci jsou lokálními patrioty svých čtvrtí, které by si měly zachovat svůj svébytný charakter jako důležitou součást obrazu Prahy.

Chronologický přehled

- 1800-1813 ▪ na území dnešních Vinohrad založeny Wimmerovy aleje - základ půdorysu Vinohrad
- 1814 ▪ na Smíchově založena první manufaktura na výrobu, barvení a potiskování kartounů
- 1817 ▪ založen Karlín jako „předměstí“
- 1821-1831 ▪ na Smíchově stavba vily Kinských (J.Koch)
- 1832 ▪ v Libni založena první strojírenská továrna (J.Thomas)
▪ v Karlíně založen přístav
- 1836 ▪ v Karlíně upraven původní plán a zmenšeno náměstí
- 1838 ▪ Smíchov povýšen císařským reskriptem na předměstí
- 1849-1849 ▪ v Karlíně postavena kasárna
- 1849 ▪ území na východ od města Prahy sloučeno do obce Vinohrady s jen o málo více než 200 obyvatel
- 1852 ▪ na Smíchově založena Ringhofferova továrna
- 1850 ▪ Holešovic a Bubny spojeny do jedné obce
- 1851 ▪ v Karlíně postavena provizorní dřevěná kaple sv. Cyrila a Metoděje
- 1853-1874 ▪ na Smíchově přestavěn měšťanský dům na radnici (J.Schulz)
- 1854-1863 ▪ v Karlíně stavba kostel Cyrila a Metoděje (K.Rössner, I.Ullmann)
- 1858 ▪ založena Jednota pro vysazování stromů
- 1860 ▪ na Letné založen sad s kavárnou
- 1861 ▪ na Špitálském poli (Karlín) zbořen kostel Obrácení sv.Pavla
- 1861-1862 ▪ na Smíchově otevřeno nádraží České západní dráhy
- 1863 ▪ na Smíchově postavena synagoga
- 1865-1866 ▪ Holešovice-Bubny spojeny s Prahou řetězovým mostem Františka Josefa I.
- 1866 ▪ na Žižkově zahájen provoz Pražské obecní plynárny
- 1867 ▪ na Letné založeny Rudolfovy sady
▪ Smíchov sídlem okresního hejtmanství
- 1868 ▪ na Žižkově postavena Pražská obecní plynárna
- 1868-1898 ▪ na Císařské louce dostihová dráha
- 1869 ▪ založen Smíchovský akciový pivovar
▪ založena Společnost pro stavbu dělnických bytů v Praze
- 1870 ▪ v Nuslích založen Nový pivovar
- 1871-1873 ▪ vypracován regulační plán celého katastru Vinohrad (J.Knorr)
- 1871-1885 ▪ působení Švandovy arény na Smíchově
- 1872 ▪ železniční spojení Smíchovského nádraží s nádražím Františka Josefa I.
- 1875 ▪ obec Vinohrady rozdělena na Vinohrady I. (budoucí Žižkov) a Vinohrady II. (Vinohrady)
▪ zahájen provoz koňky v Karlíně
- 1876-1878 ▪ mezi Prahou a Smíchovem postaven Palackého most se sousošími od J.V. Myslbeka (J.Reiter)
- 1877 ▪ mezi Prahou a Smíchovem zahájen provoz koňské dráhy
- 1879 ▪ Vinohrady povýšeny na město
- 1881 ▪ v Karlíně otevřeno varietní divadlo (1896-1898 přestavba B.Ohman)
▪ Žižkov povýšen na město (název Žižkov od 1877)
- 1881-1885 ▪ na Smíchově postaven kostel sv.Václava (A.Barvitijs)
- 1882 ▪ na Žižkově založen spolek pro vybudování Žižkova pomníku
- 1882-1884 ▪ na Smíchově postaven ženský klášter Sacré Coeur (G.Bethun)

- 1884 ▪ Holešovice-Bubny připojeny ke Praze jako Praha VII.
- 1886 ▪ Stavební řád pro Prahu, Karlín a Smíchov
- 1888-1891 ▪ v Karlíně postavena radnice (A. Baum, B. Münzberger)
- 1888-1891 ▪ na Smíchově postaven klášter beuronských benediktinek s kostelem sv. Gabriela (G. Bethun, H. Hemptinn)
- 1888-1893 ▪ na Vinohradech postaven kostel sv. Ludmily (J. Mocker)
- 1890 ▪ zahájen provoz elektrické dráhy mezi Libní a Karlínem (F. Křížík)
- 1890 ▪ na Žižkově postavena radnice (M. Šimáček)
- 1891 ▪ na Smíchově zbořen kostel sv. Filipa a Jakuba
- 1892 ▪ zbořena Újezdská brána mezi Malou Stranou a Smíchovem
- 1893 ▪ na Vinohradech založen Měšťanský pivovar
- 1893-1894 ▪ na Vinohradech postaven Národní dům (A. Turek)
- 1895 ▪ v Holešovicích zahájen provoz jatek
- 1896 ▪ v Karlíně zrušeno vojenské cvičiště
- 1896 ▪ nerealizovaný návrh parní tramvaje z Příkopů na Vinohrady
- 1897 ▪ první projekt zastavění Letenské pláně (J. Koula)
- 1897 ▪ elektrická tramvaj na Vinohradech
- 1897 ▪ elektrická tramvaj mezi Andělem na Smíchově a Klamovkou v Košířích
- 1898 ▪ Libeň povýšena na město
- 1898 ▪ Nusle povýšeny na město
- 1898-1902 ▪ na Smíchově postavena kasárna
- 1899 ▪ v Nuslích postavena radnice (A. Turek)
- 1899 ▪ na Žižkově zřízena elektrická dráha
- 1899 ▪ na Smíchově zbořen Slavatovský letohrádek
- 1899-1903 ▪ na Žižkově postaven kostel sv. Prokopa (F. Mikš)
- 1900 ▪ Vinohrady 1097 domů a 52 000 obyvatel, Smíchov 1021 domů a přes 47 000 obyvatel, Žižkov 972 domů a téměř 60 000 obyvatel, Karlín 432 domů a přes 21 000 obyvatel
- 1901 ▪ Libeň připojena ke Praze jako Praha VIII. – Praha tím dosáhla rozlohy 20km² a něco pře 200 000 obyvatel
- 1902 ▪ Vršovice povýšeny na město
- 1902 ▪ založena Vinohradská nemocnice
- 1902 ▪ na Vinohradech otevřena Městská tržnice (A. Turek)
- 1902 ▪ na patě Kinské zahrady otevřen výstavní pavilon SVÚ Mánes pro výstavu A. Rodina (J. Kotěra)
- 1903 ▪ Smíchov povýšen na město
- 1904-1907 ▪ na Vinohradech postaveno divadlo (A. Čenský)
- 1905 ▪ založen Nový Karlín kolem dnešního Lyčkova náměstí
- 1907-1908 ▪ na Smíchově postaveny Národní dům a tržnice (A. Čenský)
- 1910-1911 ▪ v Karlíně postaven Národní dům (J. Sakař)
- 1910-1911 ▪ na Floře postaven vodojem na vodu z Káraného
- 1912 ▪ první soutěž na pomník J. Žižky na Vítkově

IV.3. PŘESTAVBY, REGULACE A ASANACE

Urbanizační a industrializační procesy 19. století vyvolaly ve městech podstatné stavební změny, které se promítaly do růstu předměstí, uspokojující potřeby nově vznikajícího průmyslu, rozsáhlých nádraží, skladišť, přístavů, plynáren a na konci století i elektráren, jatek a samozřejmě i obytných domů.

Ve druhé polovině 19. století obyvatelstvo předměstí většinou mnohokrát předstihovala lidnatost dosavadních městských jader a také v ekonomické sféře zaujímala předměstí stále důležitější pozici. Proto první konference inženýrů a architektů, které se zabývaly městy, měly jako své hlavní téma právě rozšiřování měst. Bylo nutno řešit hospodářské a právní aspekty připojování obcí a zároveň hledat nejvhodnější a technicky zvládnutelné uspořádání nově rostoucích městských čtvrtí, koncipovat jejich zastavovací plány a navrhovat co nejjednodušší způsoby jejich parcelace a vybavení technickou infrastrukturou.

Ukázalo se však, že nové problémy měst nelze řešit pouze rozšiřováním jejich zastavěných území. Neméně důležitými se stávaly přestavby, regulace a asanace jejich původních historických jader.

Regulace

Několikanásobná rozloha měst vyvolávala tlak na historická jádra, která se postupně musela proměňovat v centra se všemi jejich nově vznikajícími funkcemi. Tato proměna se zprvu prosazovala živelně, ale města brzy poznala, že se neobejdou bez tzv. regulací, jejichž podstatou bylo určování nových stavebních a uličních čar, vytyčování a prorážení nových širších a přímějších ulic, umístění nových velkých veřejných budov a parcelace stavebních bloků na co nejpříhodnější pozemky.

Když se v roce 1887 pražská městská rada zabývala regulací zastavění historického jádra charakterizoval J. Pacold hlavní poslání regulací takto: *“V první řadě mají mít vliv na regulování měst vůbec a zvláště jejich starších částí ohledy zdravotní, jež jsou podmíněny šířkou a směrem ulic kteréž se mají řídit pokud možno dle panujících větrů a slunečních stran, dále číselné rozvrhy náměstí a parků, provedení dle možností správné, soustavné kanalizace s odstraněním spodních vod nejméně po hloubku domovních sklepů, potom hlavně vhodný poměr zastavené plochy ku nezastavené, prospěšnou formou a velikostí stavenišť jednotlivých. K ohledům zdravotním druží se ohledy estetické a komunikační“.*

Nově vytyčené širší ulice měly umožňovat výstavbu vyšších a tím výnosnějších činžovních domů. Zároveň měly usnadňovat budování kanalizací, vodovodů, plynovodů a dalších technických sítí a uspokojovat potřeby rostoucí osobní i nákladové dopravy. Východiskem stavebních zásahů byly **regulační plány**, které někdy řešily pouze jednu ulici nebo náměstí, avšak jindy se zpracovávaly pro celé městské čtvrtě a spíše výjimečně pro celá města.

V souvislosti s tím se někdy vypisovaly **soutěže**, které měly přinést taková řešení, která by především byla technicky zvládnutelná a zároveň přinášela pro stavebníky předpokládané výnosy.

Návrhy regulací byla poplatné dobovému vkusu, který si – i z praktických důvodů – Praze se návrhy regulačních opatření zaměřovala především na území historického Starého Města, které stále ještě zůstávalo centrem trvale rostoucího města. Novým požadavkům ne- parcel.

73. Vítězný soutěžní návrh „Finis Ghetto“ předpokládal takové zásahy do uličních čar, které by neumožnily zachovat na Starém Městě většinu historických domů a původních prostorů.

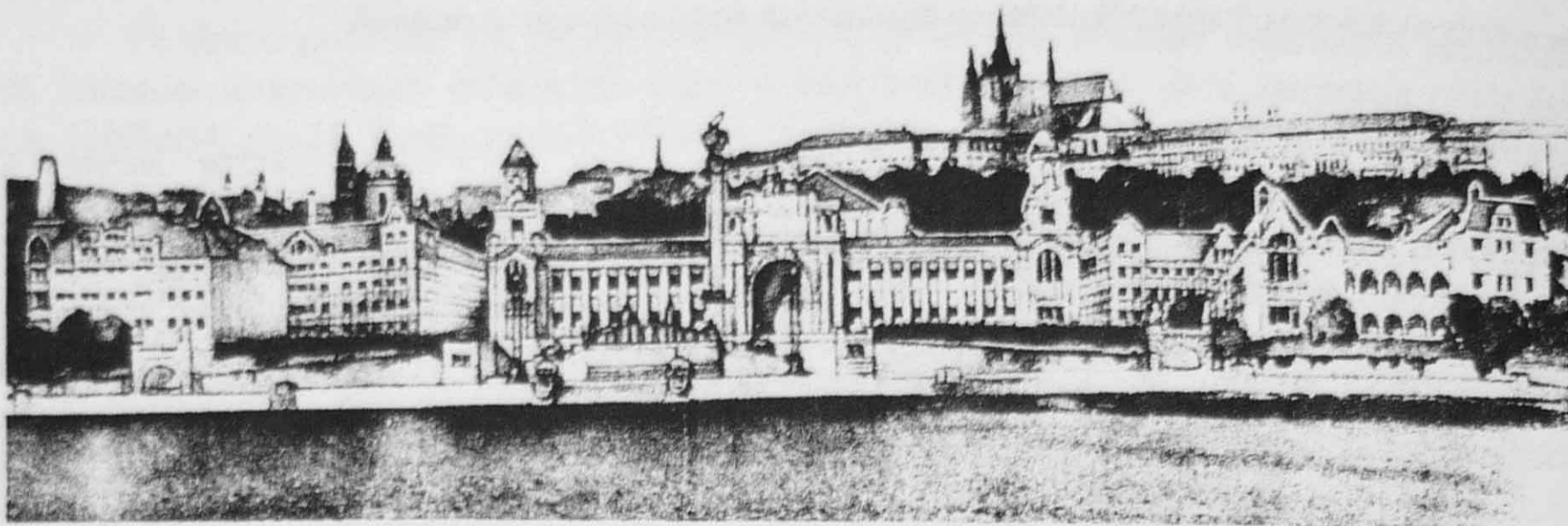

Na Starém Městě se mnohokrát uvažovalo o prodloužení Václavského náměstí přes Staré Město až k Vltavě, nebo alespoň o nalezení nejvhodnějšího komunikačního spojení Václavského a Staroměstského náměstí tak, aby mezi nimi mohla jezdit tramvaj. Tato trasa se hledala buď v Michalské nebo Melantrichově ulici, na které se již začalo bourat a za oběť regulaci tak padl v roce 1893 krásný renesanční Melantrichův dům. Pro snadnější vedení tramvaje Karlovou ulicí a dále přes Karlův most měla být ubourána část Klementina a zbořen chrám sv. Salvátora i s Vlašskou kaplí. Bez regulačních zásahů se nemohla obejít ani výstavba nových mostů a nábřeží, která zcela změnila k řece přivrácenou tvář Prahy.

Dlouho se postupovalo podle různých dílčích řešení a teprve v roce 1886 byla vypsána veřejná soutěž na řešení regulace Starého a Židovského Města. Přinesla velmi neuspokojivé výsledky ve všech pěti předložených návrzích. Soutěžící nebrali žádný ohled na existující urbanistické a architektonické hodnoty.

Přesto se však první cena, kterou pod příznačným názvem „*Finis Ghetto*“ předložil městský geometr Alfréd Hurtig se svými spolupracovníky, stala podkladem úředního projektu. Byl to tzv. plán polohy, vypracovaný podle tehdejšího stavebního zákona a potvrzený roku 1889, který se stal podkladem pro přípravu asanace bývalého Židovského Města a jeho okolí. Všeobecná nespokojenost však vedla k tomu, že byla roku 1902 – v době, kdy však již asanace podle původního plánu probíhala – vypsána nová soutěž, která měla podle svého zadání brát větší ohled na existující hodnoty.

Na Malé Straně se různé regulační úpravy objevovaly velmi časně. Tak se například v roce 1850 se uvažovalo o železničním spojení dnešního Masarykova nádraží se Smíchovem a Radotínem tratí, která by vysokým viaduktem překračovala Karlův most. V obdobné trase se hledala Karlův most podcházející komunikace, o jejíž realizaci třeba za cenu zasypání Čertovky se diskutovalo ještě v souvislosti s regulačním plánem Prahy ve dvacátých letech následujícího století.

74. Regulace a zastavění malostranského nábřeží – soutěžní návrh A. Balšánka

Po Starém a Židovském Městě tak následovala v roce 1900 obdobná soutěž na řešení *regulace Malé Strany*. Tentokrát bylo předloženo devět projektů, které sice měly o něco vyšší úroveň, avšak ani ony se nevymanily z tehdejších urbanistických představ.

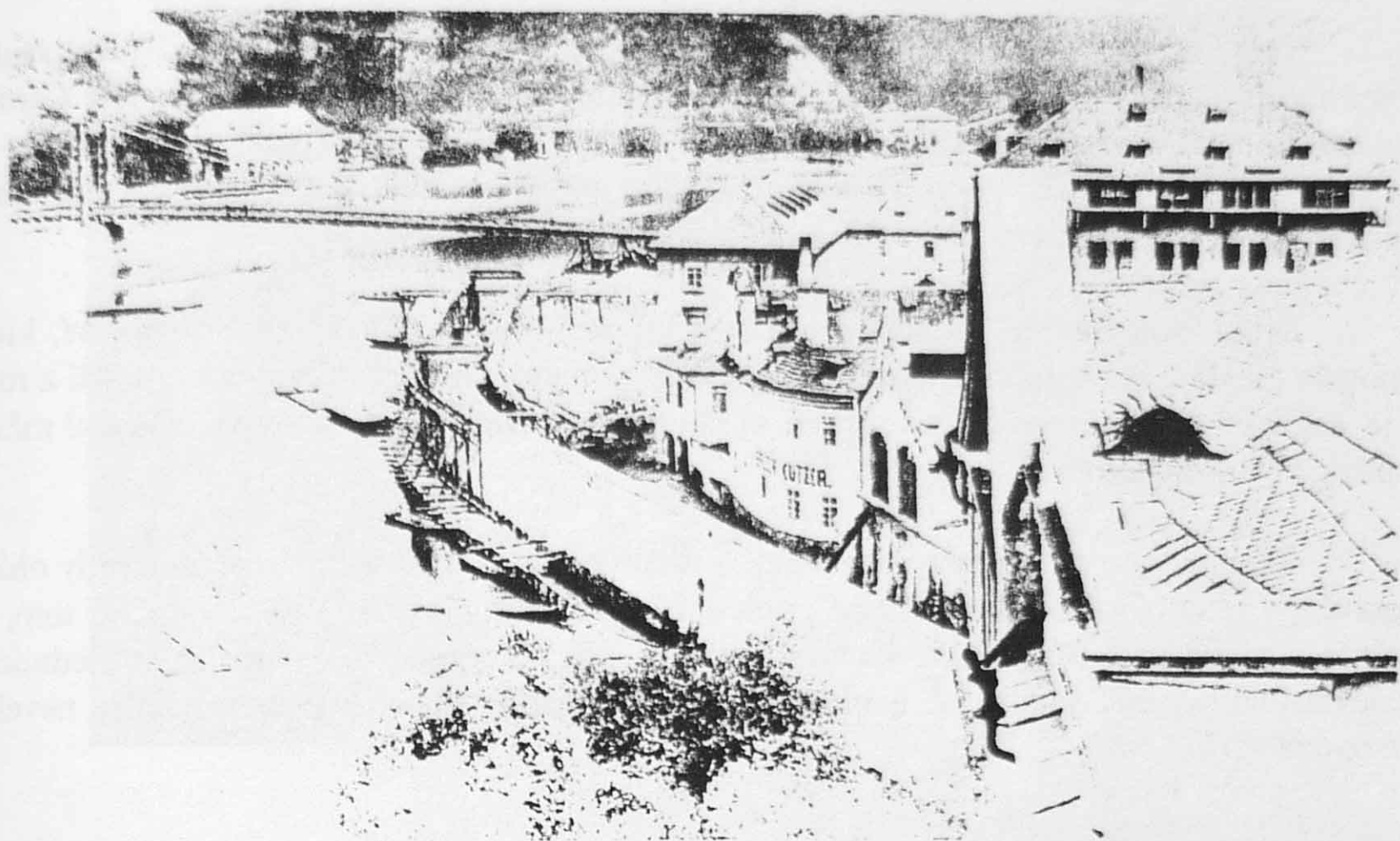
Prvou cenu získal návrh profesora České techniky A. Balšánka, který v dobovém duchu navrhoval postavit i na levém vltavském břehu novodobou vysokou nábřežní zeď a na ní od Kamy až po úpatí Letné umístit monumentální veřejné budovy. Je štěstím, že se z tohoto i později mnohokrát uvažované představy postavila podle projektu V. Roštlapila jen Strakova akademie – dnešní Úřad předsednictva vlády – v místě, které je relativně přijatelné.

Z realizovaných malostranských uličních regulací vyvolalo na přelomu 19. a 20. století největší spory prolomení stěny Malostranského náměstí, navrhované roku 1888 městským stavebním úřadem pro tramvajovou trať z Karmelitské ulice. Umělecká komise připouštěla jako krajní řešení dům s podjezdy, ale nakonec došlo ke zboření domu U Klíčů a dalších tří historických domů a na nátlak veřejnosti až po roce 1911 alespoň k obestavění stěn proluky.

Malostranské území přitahovalo vůbec velkou pozornost. Objevovaly se dokonce návrhy na postavení Zemského sněmu na Malostranském náměstí nebo na návrší Petřína, na vedení železnice nebo nového nábřeží podél Vltavy přes Kampu, na ubourání části Karlova mostu a podobně.

Mnohdy byly takové kuriózní návrhy vedeny těmi nejlepšími úmysly. Tak například na Staroměstském náměstí se navrhovalo zbourat všechny historické domy kolem Týnského chrámu, který by tak stál v parku, čímž měla tato významná stavba lépe vyniknout. Obdobný návrh byl ostatně předložen ve Vídni pro stavby kolem chrámu sv. Štěpána, kde k jejich zboření ovšem na rozdíl od Prahy skutečně došlo.

Nepoměrně menší zájem se při těchto regulacích orientoval na **Nové Město**. To mělo již od doby svého založení rozlehlé prostory, široké ulice a velké bloky, které umožňovaly využít stavební pozemky pro dostatečně vysoké a výnosné činžovní domy. Největším regulačním zásahem na novoměstském území bylo v prodloužení Ječné proražení Resslerovy ulice, vyvolané nezbytností zpřístupnění Jiráskova mostu a přes něj Smíchova.

75. Stavba nábrežní zdi v letech 1870-1878 – fotografie dokládá rozsah vyvolaných zásahů do pobřežních částí historického jádra. V pozadí je řetězová pěší lávka, která v letech 1870 až do stavby Mánesova mostu v roce 1914 spojovala Staré Město s Klárovem.

Regulační plány určovaly na celém území historické Prahy nové **uliční čáry**, které většinou sledovaly rozšíření původních ulic. Stopy těchto regulačních čar nalezneme na mnoha místech dodnes. Tam, kde byl zbořen nějaký starý historický dům, musel být nový obvykle mnohapatrový činžovní dům posunut na novou regulační čáru, aby se tím docílily mezi uličními frontami větší odstupy, například v Celetné ulici byl takto postaven Baťův obchodní dům. Dalším příkladem může být Dlouhá ulice a zcela nový půdorys podle úředních regulačních čar má také Perštýn.

Určování nových stavebních čar se uplatňoval nejen v historickém jádru, ale také na ulicích v nejstarších částech předměstí. Typickým příkladem mohou být „zubaté“ uliční čáry smíchovské Štefánikovy ulice, karlínské Sokolovské ulice nebo ulice M. Horákové mezi Strossmayerovým a Letenským náměstím v Praze 7.

Pamětní spis

Podstatný význam pro vývoj Prahy mělo v roce 1866 rozhodnutí císaře Františka Josefa o tom, že Praha již nebude pevnostním městem a bylo tudíž možno odstranit opevnění, které jí doposud pevně svíralo.

Vlastní realizace tohoto záměru ovšem nebyla jednoduchou a tak teprve v roce 1874 se začal bourat prvý úsek hradeb mezi Poříčím a dnešním náměstím I. P. Pavlova. Městu se tím nabídla velkolepá možnost důmyslně využít tento prostor, jako se to stalo již koncem padesátých let ve Vídni. Tam byla založena na místě zbouraných opevnění Ringstrasse jako soubor reprezentačních veřejných budov na základě velkorysé koncepce, vzešlé z mezinárodní soutěže.

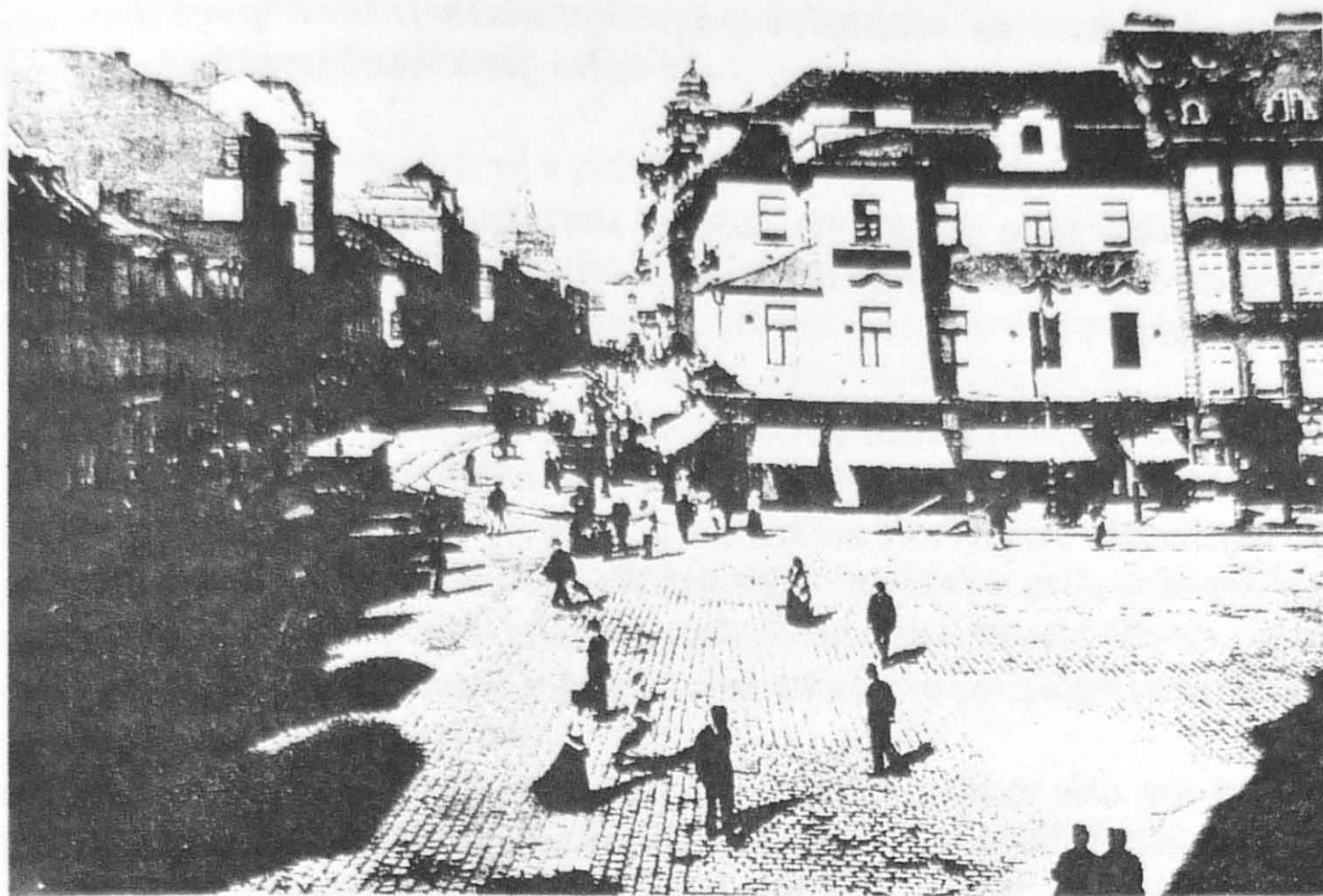
Vídeň ovšem nebyla jediným příkladem uplatňování moderních zásad plánování a stavby měst. Těsně po polovině století byl zpracován - opět na základě soutěže - I. Cerdou moderně koncipovaný plán rozšíření Barcelony a do téže doby patří projekt J. Hobrechta na rozšíření Berlína. Ten sice vyvolal velkou kritiku, avšak ve skutečnosti se stal základním vodítkem pro výstavbu města až po 30. léta dalšího století.

Druhá polovina 19. století byla obdobím, kdy vznikalo *prvé zákonodárství*, které sledovalo zlepšení stavu měst a jejich hygienických poměrů. Jako první vůbec se uvádí z roku 1848 anglický *Zákon o veřejném zdraví*, obsahující byť nedokonalé zásady zastavění měst i dispozic obytných domů.

Všechny tyto nové směry plánování a výstavby měst však v Praze nenacházely ohlas. Zastavění v pásu bývalého opevnění na pravém břehu kolem Nového Města svědčí o tom, že uvolněný prostor padl bez celkové koncepce za oběť dílčím regulacím a parcelacím, sledujícím především co největší výnosy. Z uvolněného území zůstaly zachovány jen ojedinělé nevelké parkové plochy.

76. Helmovy mlýny v Petřské čtvrti měly podle fotografie ještě v 90. letech staropražský ráz.

V tehdejší situaci se ozval důležitý hlas, varující před nebezpečím probíhající chaotické zástavby a formulující promyšlenou soustavu doporučení pro další rozvoj Prahy. Byl to v roce 1873 „*Pamětní spis stran upravení a rozšíření královského hlavního města Prahy*“, vypracovaný a městské radě předložený Spolkem architektů a inženýrů v království Českém. Jeho hlavním iniciátorem a zřejmě i autorem byl Josef Schulz, Zítkův spoluautor Národního divadla a Rudolfiny a autor budovy Národního muzea.

Nezbývá než obdivovat předvídavost Pamětního spisu, upozorňujícího na to, že „rozvin města dostoupí vždy během času onoho stádia, kde posavadní poměry nevyhovují, kde zakládání ulic a domů náhodě se přenechávati více nesmí, kdy na místě libovůle určitá myšlenka a řád své panování počínají a nové dráhy vytýkají, jimiž se bráti nutno jest, má-li se kýženeho cíle dosáhnouti. V takové zajisté situaci se zajisté nalézá královské naše město Praha“.

Následně Pamětní spis vyjmenovává požadavky zajišťující „by město na zdravém čerstvém vzduchu získalo a tím se poměry zdravotní zlepšily“. Nejdůležitějšími jsou čtyři pravidla, požadující „aby se :

- 1) ulice s ohledem na panující větry zakládaly;
- 2) výška stavení poměrnou k šířce ulice se stala;
- 3) velikost dvorů na určito s plochou zastavenou v souhlas uvedla;
- 4) části města, jež hlavně sídlem průmyslu jsou, tak situovala, by v ohledu zdravotním jiným na škodu nebyla.“

Požadavky zlepšování životního prostředí jsou dominantními i v dalších odstavcích, které se týkají umístování nemocnic, průmyslu a jatek, zásobování zdravou pitnou vodou, úpravy hřbitovů, odstraňování odpadků a odvádění odpadních vod.

Zvýrazněným písmem je vytištěno, že „*všechno toto upravování musí se však v takém způsobu dít, že stávající pomníky historické neporušeny zůstanou, v úplný soulad s okolím se uvedou, jakž toho jich cena umělecká a historická vyžaduje!*“

Předpokladem toho je „*určitý, náležitě prozkoumaný, zrale uvážený plán rozlohy budoucí. Potřeba rozšiřovati města v nynějším století objevila se skoro všude teprve nastalou potřebou regulovati je*“.

Opět zvýrazněným písmem je pak uvedeno, že „*jest to právem i povinností rady Královského hlavního města Prahy co nejprvnější a nejkompetentnější korporace, myšlenky rozšíření města se uchopiti, v čelo ruchu se postaviti a co nejvřeleji k provedení jejímu se přičiniti, kterýžto úkol arci jedním z nejtěžších, avšak ale přitom též i nejzáslužnějším jest. Tím zůstaví po sobě nejskvělejší pomník působení svého pro veškeré časy budoucí!*“

Pamětní spis dále uvádí způsob péče o historické město, v němž se v duchu dobových představ a podle pařížského vzoru připouštějí úpravy uličních čar i průlomy nových ulic. Není opomenuta ani dodnes nezvládnutá regulace Vltavy a řešení kanalizace, rozmístování obytných čtvrtí, uchovávání a rozšiřování zahrad a parků, doplňování veřejných budov a „*míst pro vyražení*“. Pokud se týká bydlení nezapomíná Spis na to „*jak dělnictvu nejsnáze zdravých a laciných bytů zjednati*“ i „*kdež máme lepší letohrádky a villy zámožnějších měšťanův umístiti*“.

Na více místech se spis vrací k estetickému působení města, protože „*když pak i stránce aesthetické slušnou věnujeme pozornost, když zrakem nepředpojatým způsob zakládání a úpravy měst počínaje dobou nejstarší až do přítomnosti prozpytujeme, tož vzácnou nabudeme zkušenost, že v práci té jedno z nejpřednějších míst umění, zvláště pak architektura zaujímala. A tuto poslední musíme i nyní co hlavní rádkyni k dílu, jež započítati se má, povolati, má-li toto vedle přiměřeného a jiným potřebám vyhovujícího provedení i v roucho výtvorův uměleckých odíti se*“.

Ve své závěrečné části klade Pamětní spis dnes neméně aktuální otázku: „*jaký hmotný užitek vyplyne z úpravy a rozšíření města, a v jaké míře zúročí se upotřebený kapitál?*“. Autoři nepochybují o tom, že uplatnění jimi navržených zásad dalšího rozvoje města přinese hospodářský výsledek. Zlepší se zdravotní poměry a zároveň se rozšíří „*přival cizincův, kteří tu rádi a déle meškati budou a kteří vydatnými podporovateli jak živnostnictví, tak i obchodu se stanou*“. Jako další přínos se uvádí zlepšení podmínek pro obchod a průmysl, vyjasnění cen pozemků, zvýšení bezpečnosti obyvatel a „*mravnosti veřejné*“. Jako poslední argument se znovu zdůrazňuje další zkrášlení města a tím zvýšení jeho přitažlivosti.

V posledních odstavcích se Pamětní spis vrací k základním předpokladům dosažení uvedených cílů. Znovu připomíná nezbytnost vypracovat celkový plán rozvoje města, změnit a modernizovat stavební řád a řešit způsoby financování výstavby. I pro nás zůstává trvale aktu-

ální myšlenka, že : „jen účastenstvím všech možno bude též všem požadavkům vyhověti, a dílo vytvořiti, jakéž úlohy této důstojné jest“.

Odmyslíme-li si archaický sloh, pak by Pamětní spis mohl být se stejnou oprávněností předložen v současné Praze. Snad ani překvapí, že tento spis, který měl skutečně světovou odbornou úroveň, byl radnicí i v tisku odmítnut a označen jako neznalecký a tendenční. Možná že dnes by se v obdobném případě stalo totéž.

Svaz architektů a inženýrů se v pozdější době znovu k tématu Prahy vracel například samostatným pamětním spisem o městské zeleni a zvláště pak vyjádřením k tomu „*jakých zásad nutno šetřiti při zamýšlené úpravě Prahy, zvláště Města Starého*“. V úvodu tohoto prohlášení z roku 1894 se konstatuje, že „*Spolek architektů a inženýrů předkládal již před 20 lety návrhy k uměleckému řešení mnohých částí města, které měly vzniknouti po zbourání hradeb pražských. Byl to marný hlas, nebyl vyslyšen a jaké následky měla nepřipravenost a neodbornost plánů, které předcházely stavebnímu skutku, toho jsme ještě dnes bohužel svědky*“.

Nový pamětní spis se zabýval tehdy aktuálními problémy jako bylo zahájení asanace, regulace uliční sítě a stavba nábřeží, počátky uplatňování elektřiny ve městě, potřeba nových mostů a také zachování specifického obrazu a kulturních hodnot města. Ani v tomto případě však nevyvolal spis žádné pozitivní činy a upadl v zapomenutí.

Pro srovnání s vídeňskými poměry připomeňme, že Spolek rakouských inženýrů a architektů předložil městské radě v roce 1877 – čtyři roky po Praze – také Pamětní spis o budoucím rozvoji Vídně, jehož hlavním autorem byl Heinrich von Ferstel. Jako předpoklad „*zdravého stavebního vývoje města*“ zdůrazňoval, že „*rozšiřování a regulace města může být správně řešena pouze po důkladných průzkumech*“ a zejména na základě „*promyšleného a výhledového plánu města*“.

Na rozdíl od povýšeneckého odmítnutí v Praze patřil vídeňský pamětní spis mezi impulsy pro vypsání mezinárodní soutěže na generální regulační plán Vídně v roce 1892. Jednu ze dvou prvních cen tehdy získal Otto Wagner, učitel první generace moderních českých architektů, a další čelný německý urbanista Josef Stübben. Praha se takového celkového plánu dočkala až v roce 1929 a to bez předcházející soutěže.

Asanace

Ještě v 19. století byla města postihována zhoubnými epidemiemi cholery, tyfu a jiných infekčních nemocí, o nich se již v té době vědělo, že jsou důsledkem nevyhovujících hygienických poměrů. Toto nebezpečí narůstalo v podmínkách stále větších hustě obydlených měst a proto se dalším důležitým tématem stavby měst staly tzv. asanace. Je to pojem, který je odvozen z francouzštiny a znamená „*ozdravění*“. Pro města a jejich části se začaly vypracovávat tzv. *asanační plány*, které sledovaly zlepšení hygienických podmínek.

Města mnohdy hledala zdroje kvalitní vody ve značných vzdálenostech desítek a někdy až stovek kilometrů. Pro Prahu, včetně předměstí, která se k projektu připojila, bylo nalezeno všestranně výhodné řešení a v roce 1913 se postavil první přívod pitné vody z Káraného. Splaškové vody byly obvykle odváděny do nejbližšího vodního toku, což byla v Praze Vltava.

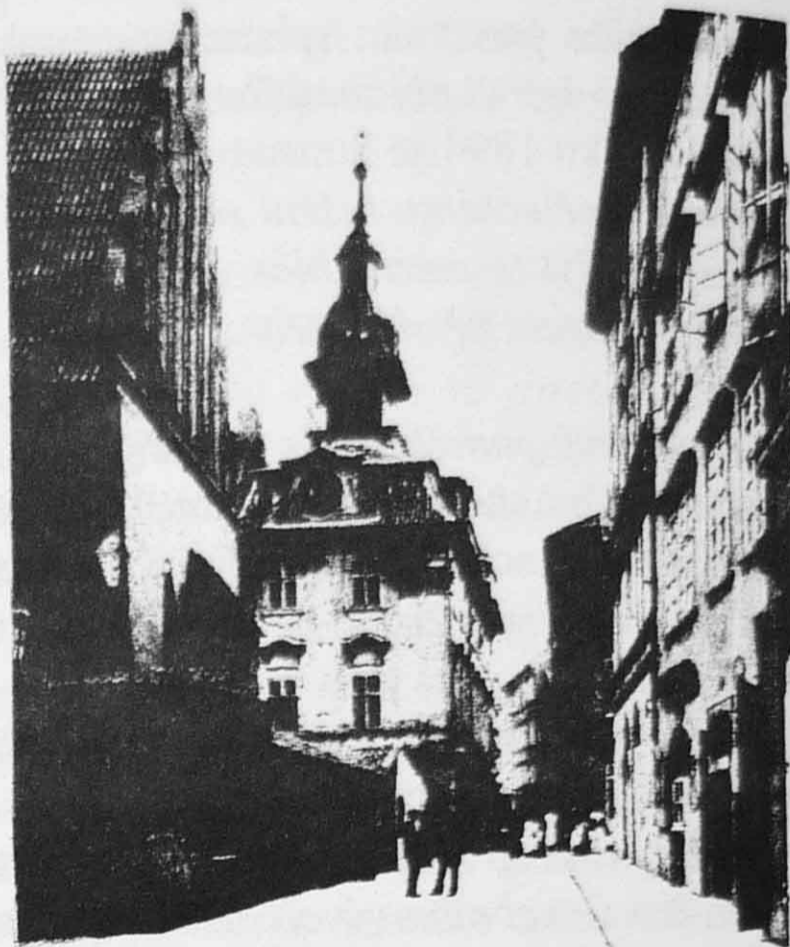
Teprve na konci století se ukázalo, že je nutno městské odpadní vody alespoň mechanicky čistit.

Asanace se ovšem neomezovala pouze na vodohospodářské sítě, ale její součástí byla obvykle přestavba hygienicky nejzávadnějších čtvrtí a mnohdy přeměna celé uliční sítě.

78. **Maiselova ulice** měla před asanací šířku a měřitko, které zvýrazňovaly historické dominanty Staronové synagogy a radnice

V Praze bylo takovým územím **bývalé Židovské Město**, které se po josefínských reformách stále více proměňovalo, včetně svého okolí, na bydliště městské chudiny. Po připojení ke Praze v roce 1850, kdy se stalo pátou pražskou čtvrtí, se začalo uvažovat o jeho přestavbě a přes počáteční úvahy o zachování všech památkově hodnotných objektů se postupně se docházelo k názoru, že bude nejlepší vše zbořit. Nakonec se podařilo alespoň uhájit soubor Staronové synagogy a několika dalších synagog, radnice a hřbitova.

Hygienické poměry byly jistě velmi špatné, jak o tom svědčí například vysoká hustota zastavění, která v roce 1890 činila 68% celkového území. Přes většinou nízké domy zde hustota obyvatel překračovala 1800 osob na hektar, což bylo 3x více než ve Starém Městě a o 500 obyvatel/ha více než na mnohem vyššími činžovními domy zastavěném Žižkově.

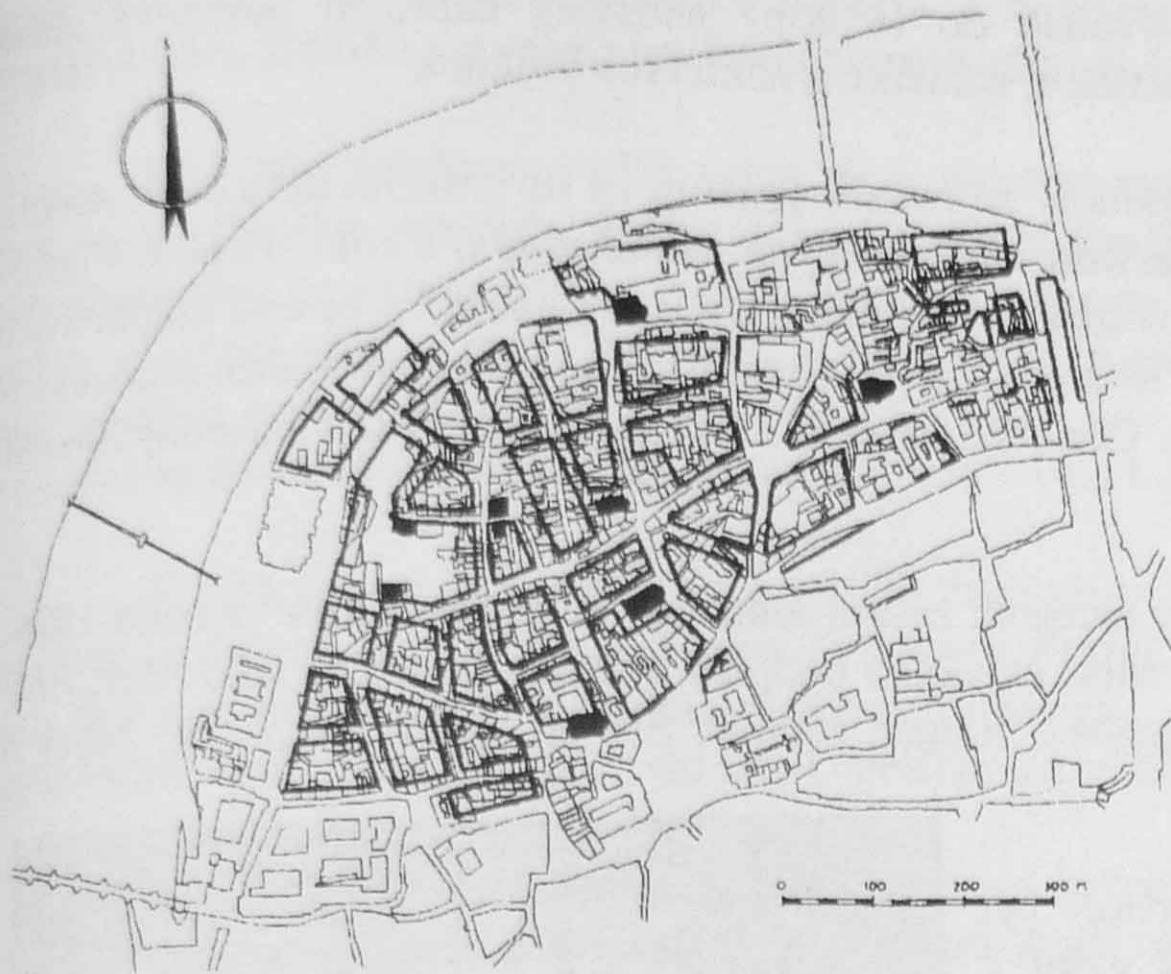

Roku 1883 městská zdravotní rada za předsednictví starosty T.Černého navrhla „by Josefov a dolejší část Starého města pobořeny byly a na základě moderní hygieny moderní město vystavěno bylo na státní útraty“. Na uvolněném místě se měla postavit nová obchodní čtvrť s průmyslovými podniky a přístavem na Vltavě. V roce 1886 byla císaři do Vídně podána žádost o vydání zákona, který by tuto „asanaci“ umožnil, na což navazovala již připomenutá soutěž na regulační plán.

Nakonec v roce 1893 skutečně František Josef I. podepsal pro Prahu zákon, určující podmínky pro vyvlastňování existujících objektů a osvobozující nové stavby na tomto území na 20 let od činžovní daně.

V **asanačním zákoně** byly vymezeny dva **asanační obvody**. Jeden z nich zahrnoval území celého **Josefova** - bývalého Židovského Města a přiléhajícího území **Starého Města** o rozloze 36,5 ha, na kterém v té době existovalo 584 domů s 1793 vlastníky. Druhým mnohem menším obvodem byla malá část novoměstského území při kostele sv. Vojtěcha, zaujímající jen 1,4 ha s 18 domy a 63 vlastníky. Zákon vyvolal velký zájem mnoha podnikatelů a dokonce se uvažovalo o vybudování náhradních domů pro dosavadní obyvatele, k čemuž však nakonec nedošlo.

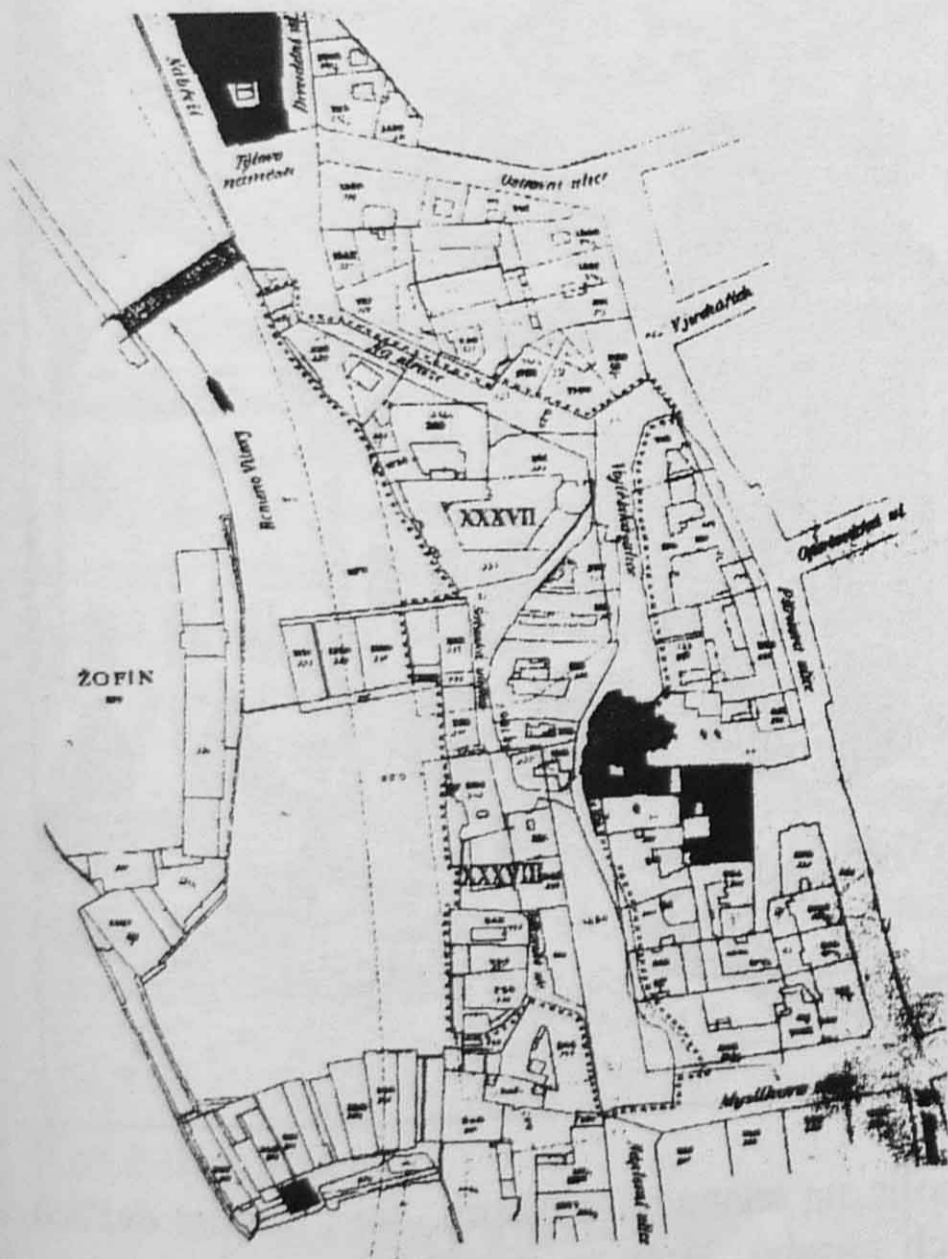
79. Regulační plán staroměstského asanačního obvodu z roku 1893 se stal základem provedených stavebních úprav celého území

Asanace se prováděla podle Hurtigova projektu, který alespoň poněkud respektoval vedení určitých ulic, jako je např. ulice Maiselova, která byla ovšem původně mnohem užší a romantičtější. Ostatní území bylo rozparcelováno pro činžovní domy a jako jediná volná plocha zůstal kousek zeleně v sousedství Staronové synagogy.

Hlavním prvkem nového plánu se stala 24 m široká **Mikulášská – dnešní Pařížská – třída**, kterou lidé také nazývali „Asanační“.

80. Novoměstský asanační obvod – jeho nevelká rozloha ve Vojtěšské čtvrti uvolňovala především prostor pro novostavby podél nábřeží

Mířila k Letenské pláni a po překročení mostu Svatopluka Čecha měla dále pokračovat buď průkopem nebo tunelem na Letenskou pláň. Tam měly být umístěny velké veřejné budovy jako byl objekt Zemského sněmu, nebo budovy České techniky, které později našly své místo v Dejvicích. Podle jiných projektů měla být celá Letenská pláň hustě zastavěna činžovními domy.

Podle asanačního zákona, jehož platnost se prodlužovala až do 30. let našeho století, bylo na staroměstském území zbořeno asi 800 domů. Na jejich místě vznikla nová městská čtvrť ve slohu eklektické historizující a secesní architektury, typické pro období kolem roku 1900.

Dnes jsou sice již tyto domy chráněny jako stavební památky, avšak oprávněnost asanačních zásahů stejně jako způsob provedení asanací dodnes zůstává předmětem zcela protikladných názorů.

Je však otázkou zda by se současnost dokázala lépe vyrovnat s tak složitým úkolem. Neschopnost dobře zvládnout podobné nesrovnatelně menší problémy o tom nesevčí

Péče o památky

Zahájení asanačních demolic, které dokonce jako by provokativně započaly na severní frontě Staroměstského náměstí, vyvolalo do té doby nebyvalý naprosto odmítavý ohlas pražského obyvatelstva a zejména umělců, studentů a některých politiků.

Počátky péče o kulturní hodnoty se ovšem nedatují až do samého konce 19. století. Již v roce 1796 byla založena *Společnost vlasteneckých přátel umění* a roku 1844 si Vlastenecké muzeum ustavilo svůj archeologický sbor. Roku 1864 si Umělecká beseda zřídila svou archeologickou komisi, která měla sledovat osudy alespoň těch nejvýznamnějších architektonických památek a to nejen v Praze. Obdobné úkoly si kladl za cíl roku 1889 založený *Spolek přátel starožitností českých*.

Novou fází boje za ochranu památek zahájil manifest „Českému lidu“ z roku 1896, jehož iniciátorem byl Vilém Mrštík. Mezi stovkami podpisů byla taková jména jako Aleš, Březina, Kramář, Masaryk, Mucha, Myslbek, Rieger, Schulz, Světlá, Šalda, Vrchlický, Zeyer a další.

Vášnivou obžalobou asanace byl spisek „*Bestia triumphans*“, který vyšel v březnu 1897 s obálkou Zdeňky Braunerové a obsahoval soubor statí na obranu historické Prahy od Viléma Mrštíka. Ten ostatně věnoval opěvování krás historické Prahy i svůj román *Santa Lucia*. Kritiku asanace najdeme ve spisech a vyjádřeních u F.Kafky, I.Herrmanna, J.Nerudy, Sv.Čecha, J.Kvapila a mnoha dalších.

Součástí kampaně za ochranu památek bylo vytvoření makety ve skutečné velikosti renesančního stavu Malostranského rynečku na Národopisné výstavě, uspořádané roku 1895 na pražském Výstavišti. V únoru 1896 uspořádala Měšťanská beseda maškarní ples na téma Praha za sto let. O aktuálnosti asanační tematiky svědčí úspěch komické zpěvohry od V.Štecha „*Náš dům v asanaci*“, která se hrála roku 1898 v divadle Urania na Výstavě architektury a inženýrství.

81. Obálka na Mrštíkův protestní spisek

Odpor veřejnosti se netýkal pouze demolic na asanačním území, ale i mnoha dalších navrhovaných a většinou provedených necitlivých zásahů. Bylo to například povolení novostavby Malostranské záložny na Malostranském náměstí, kde se zároveň prorazila Karmelitská ulice. Byl zbořen kostelík sv. Jana na Zábradlí v sousedství dnešního divadla Na Zábradlí, uvažovalo se dokonce o odstranění Invalidovny a Stavovského divadla.

Ještě na počátku 20. století byly poničeny jedinečné románské objekty, které musely ustoupit stavbě Nové radnice. Podařilo se však též něčemu zabránit. Jako příklad lze uvést zachování obou ke zboření určených kostelů - sv.Václava a sv.Karla Boromejského při Resslově ulici. Odložil se projekt rozšíření Husovy ulice pro tramvajovou trať.

Silný hlas veřejnosti vedl k tomu, že se městská rada začala zabývat ochranou alespoň těch nejdůležitějších památek. Město dokonce zřídilo Uměleckou komisi pod vedením autora Národního divadla Josefa Zítka, která měla dbát o uchování památek. Po necelých dvou letech svého působení však v roce 1898 tato komise resignovala na svou funkci, protože městská rada nedbala na její doporučení, využívala ji pouze jako zástěrku pokračujících demolic a dokonce se ani neobtěžovala sdělit komisi své stanovisko k jejím návrhům.

V této situaci byla svolána roku 1899 protestní schůze na Slovanském ostrově, která se stala podnětem pro založení **Klubu Za starou Prahu**. Ten již oslavil 100. výročí svého založení a je sice dodnes významnou pražskou institucí, avšak jeho návrhy a stanoviska obvykle stíhá stejný osud jako před sto lety Uměleckou komisi.

Na počátku roku 1894 byla pod tlakem veřejnosti ustavena **Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek královského hlavního města Prahy**. Ta v letech 1904 až 1915 vydala šest svazků svých Zpráv a následně ještě v letech 1925-1931 další tři svazky. Velmi aktuálně zní dodnes její varování před ničením a vyvážením kulturních hodnot, otištěné v Národních Listech ze 14. února 1894.

Zároveň s tím si o rok později zřídila svou **Archeologickou komisi Česká akademie věd a umění**. Nelze zapomenout ani na působení již v roce 1886 založené **Archeologické komise Umělecké besedy**, která vypracovala zprávu o 49 nejvýznamnějších památkách zničených mezi léty 1792 a 1885.

V boji za zachování historických hodnot nebyly opomíjeny ani velmi moderně chápané ekonomické a demografické aspekty. Již roku 1899 upozorňoval v Obzoru národohospodářském V. Chytil, že „otázka zachování starobylého a uměleckého rázu Prahy dotýká se svrchovanou měrou zájmů hospodářských a poměrů sociálních“. Připomínal nebezpečí vyliďňování městského centra a varoval před stavební spekulací, která „se skrývá za titulem stavebního ruchu a užívá hesel, kterým sama nerada vyhovuje“, což ostatně platí ještě více v současné době.

V dopisu z dubna 1898 napsal Ignát Herrmann tehdejšímu pražskému primátorovi Dr. Janu Podlipnému: „Přičiň se o zachování a záchranu všeho, co zachráněno býti může, aby nebylo bouráno, co nutně zbořeno býti nemusí a jméno tvoje nikdy nevymizí z vděčné paměti vrstevníků i potomků!“

Nové dominanty

Hospodářský a společenský rozvoj Prahy, těsně spojený s konkrétními projevy politického a kulturního obrozování českého národa, se výrazně promítly do výstavby důležitých veřejných budov, které se staly novými prostorovými dominantami města. Bylo štěstím, že nové velké stavební úkoly našly v té době jim odpovídající tvůrce, jako byl Ignác Ullmann, Antonín Barvitiuss, Josef Zítek, Josef Schulz, Antonín Wiehl a mnozí další. Ti také měli daným

úkolem odpovídající spolupracovníky v sochařích jako byl Bohuslav Schnirch a zvláště Josef Václav Myslbek, nebo v malířích, z nichž Mikuláš Aleš ozdobil svými sgrafity desítky pražských domů.

82. Původní budova Národního divadla krátce před dokončením na fotografii z roku 1878 s řetězovým mostem v popředí

Na prvé místo patří **Národní divadlo** nejen proto, že bylo prvou velkou stavbou tohoto druhu. Umělci, kteří se shromáždili k jeho výstavbě a umělecké výzdobě jsou právem označováni jako generace Národního divadla. Mimořádnou není jen sama budova, skvěle zvládnutá Josefem Zítkem na malém a tvarově nepříliš příhodném pozemku, ovšem šťastně situovaném na břehu Vltavy s otevřeným pohledem na nejkrásnější pražské panoráma levého břehu. Přitom se toto staveniště, situované tehdy na periferii města, zvoleno jistě i proto, že bylo k dispozici a nebylo drahé.

Obdobně lze hodnotit **Rudolfinum**. Bylo Josefem Zítkem a Josefem Schulzem opět architektonicky zvládnuto v exteriéru i interiéru a stejně jako Národní divadlo patří mezi pozoruhodné novorenesanční budovy i v evropském měřítku. Opět lze obdivovat umístění v ohybu Vltavy v ještě bezprostřednější vazbě na hradčanskou siluetu. Je však škoda, že autory navržené náměstí – dnešní Palachovo – nebylo dotvořeno fontánou, navrženou jejich asistentem Josefem Fantou. Jeho dnešní podoba je nehodná exponovaného místa, jej obklopujících budov i názvu náměstí.

Třetí z těchto velkých novorenesančních „paláců“ je **Národní muzeum**, jehož projekt byl svěřen na základě vítězného soutěžního návrhu Josefu Schulzovi. Také v tomto případě se

podarilo získat mimořádný pozemek. Uvolnil se zbořením městské brány a už se chystalo jeho rozdělení na parcely činžovních domů a rozprodání. Muzejní výbor zprvu nepovažoval toto místo za vhodné a vytrvale požadoval umístění uprostřed Karlova náměstí. Nakonec přece jen byla roku 1883 vypsána soutěž na pozemek na horním konci Václavského náměstí. Je to opět dominantní místo, i když možná je hmota muzea pro prostor náměstí poněkud těžká a navíc neměla příliš štěstí na další stavební vývoj svého okolí.

83. Václavské náměstí s právě dostavěným Národním muzeem a početnými novými domy – ale ještě bez sochy sv. Václava – zachytil v roce 1890 K. Bellman

Tyto tři společensky nejvýznamnější budovy ovšem zdaleka nevyčerpávají výčet kulturně, společensky, urbanisticky a architektonicky důležitých objektů, které v té době obohatily tvář města i jeho život.

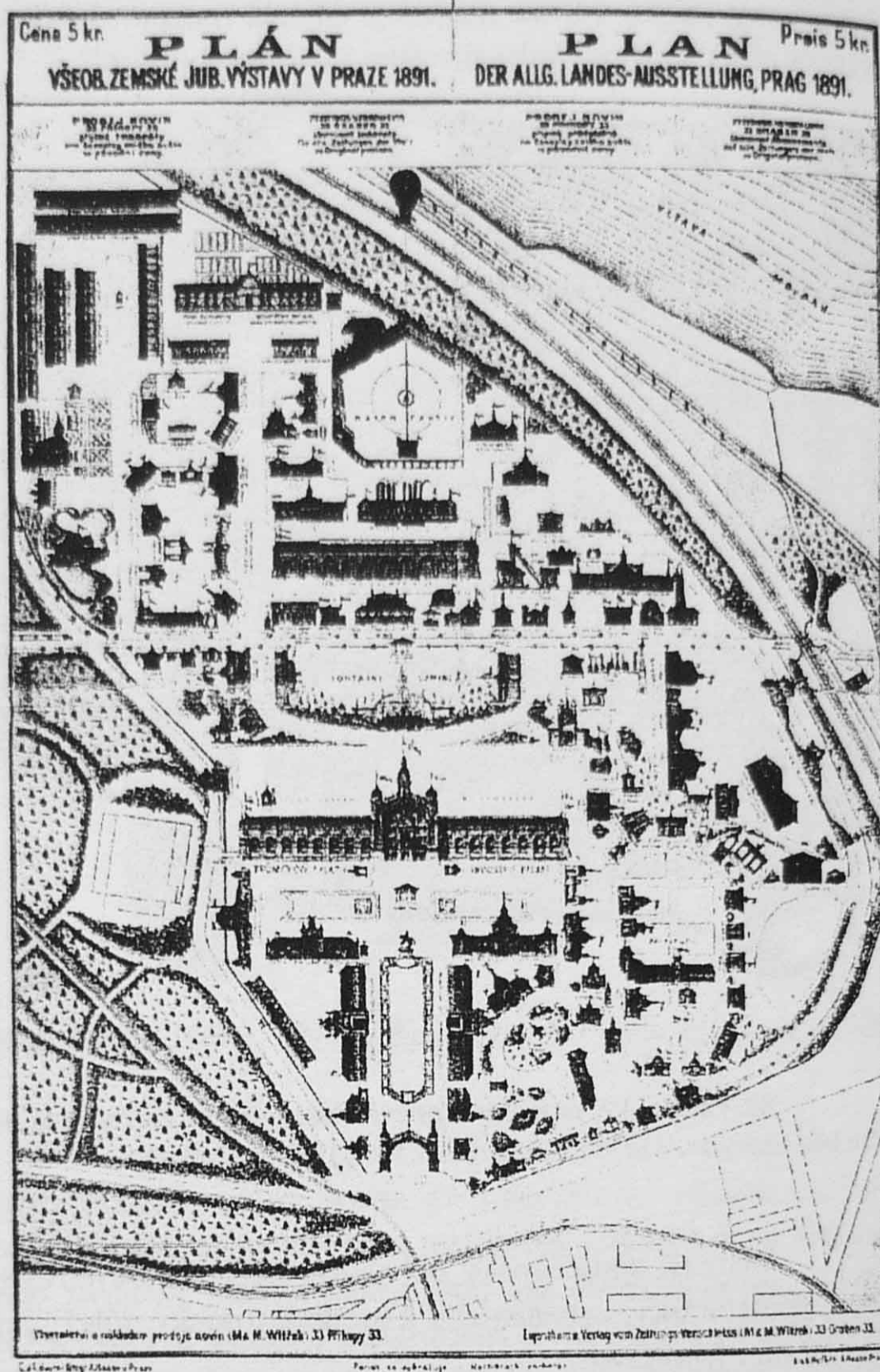
Bylo by třeba jistě jmenovat Ullmannovu budovu **České techniky** na Karlově náměstí, stejně jako jeho **palác Lažanských**, dnešní budovu prezidia České akademie věd proti Národnímu divadlu a roztomilou původně **Vyšší dívčí školu** ve Vodičkově ulici. Bez uvádění autorů alespoň uvedme budovy **Muzea hlavního města Prahy** na Těšnově, **Městské spořitelny pražské** v Rytířské ulici, **Uměleckoprůmyslového muzea** v sousedství Rudolfiny, nejstarší **Zemské banky království českého** Na příkopě nebo **Plodinové burzy** na Senovážném náměstí.

Tento výčet by mohl dále pokračovat a potvrdil by za jak mnoho vděčí obraz Prahy právě druhé polovině devatenáctého století.

Co do rozlohy a urbanistické koncepce byl v Praze devatenáctého století mimořádným dodnes částečně zachovaný výstavní areál, vybudovaný v roce 1891 na rozloze 36 hektarů na okraji Královské obory pro tak zvanou **Zemskou jubilejní výstavu**.

O pořádání výstavy rozhodl zemský sněm v roce 1888, a následně A. Wiehl s B. Münzbergerem vypracovali několik návrhů.

Až v létě 1890 začaly stavební práce, avšak 14. května následujícího roku mohla výstava slavnostně otevřít svou Wiehlem navrženou 20 metrů dřevěnou bránu a vést návštěvníky přes čestné nádvoří o délce 200 metrů se sochou Jiřího z Poděbrad, přenesenou později do Poděbrad, k Münzbergerovu Průmyslovému paláci o délce 238 metrů, výšce haly 25 metrů a více než padesátimetrovou věží se symbolem svatováclavské koruny na vrcholu.

84. Areál pražské jubilejní výstavy je největším urbanistickým souborem Prahy 19. století

Kromě vlastního areálu přinesla výstava Praze *první trať elektrické dráhy*, kterou v navázání na lanovou dráhu od tehdejšího mostu Františka Josefa I. pro pohodlí návštěvníků vybudoval v Ověnecké ulici na Letné F. Křížík, který byl také autorem obdivované světelné fontány na výstavišti. Na Petříně byla podle vzoru pařížské Eiffelovy věže postavena – i když pětkrát menší – rozhledna a k ní také lanová dráha. Uvažovalo se o vybudování železniční tratě, která by dopravovala výletníky od lanovky do Hvězdy a v roce 1893 byla dokonce pro tuto stavbu udělena koncese.

Obohacením pražské siluety se stal také na Letné stojící **Hanavský pavilon**, který byl původně součástí výstavního areálu.

Mezi velkými stavebními díly konce 19. století má zcela mimořádný význam *dostavba katedrály Sv. Víta* na Pražském hradě. Byl to velký stavební i kulturní čin, zvýrazňující paměť

nejskvělejších epoch Českého království. Dostavba katedrály byla sice dokončena až v roce 1929, ale k základním rozhodnutím došlo na konci minulého století. Podstatně se tím změnila celá silueta Pražského hradu a někteří se s novým tvarem této nejdůležitější pražské dominanty těžko smiřovali. Dnes však již si těžko představíme Pražský hrad pouze s fragmentem nedostavěného dómu.

Město před 100 lety

Na počátku 21. století se nabízí srovnání dnešní Prahy s jejím stavem před sto lety. Tehdy byla Praha stále ještě historickým městem, obtížně se osvobozujícím ze sevření středověkého a barokního opevnění. Dnes je to aglomerace, zasahující svými vlivy a nároky do vzdálenosti desítek kilometrů. Před sto lety byla Vídní zastiňovaným provinciálním městem, zatím co dnes je velkoměstem, řadícím se svým významem mezi přední nejen středoevropské metropole.

Na prahu 20. století měla rozlohu pouhých 20 km², zatím co dnes zaujímá 496,4 km², což představuje téměř čtyřicetinasobnou plochu. Včetně tehdy ještě samostatných předměstí za pražskými správními hranicemi pokrývaly stavby a jejich pozemky zhruba 30 km² zatím co dnes zaujímá urbanizované území jen uvnitř správních hranic více než desetinásobek.

Na svém správním území, sledujícím s výjimkou roku 1884 připojených Holešovic - Buben a roku 1901 Libně stále ještě hranici středověkých měst, měla tehdejší Praha zhruba 200 tisíc obyvatel a dnes jich má šestkrát tolik.

85. Kamenný Palackého most otevřený roku 1878 je třetím nejstarším mostem Prahy. Jeho dominantami byla čtyři sousoší od J.V.Myslbeke zpodobňující postavy českých bájí. Most byl poškozen na konci 2.světové války, při obnově v roce 1954 byl rozšířen, sousoší byla restaurována a přemístěna na Vyšehrad, kde jejich působivost je oslabena příliš nízkými sokly.

Hlavním veřejným dopravním prostředkem byla *koňka*, která v roce 1891 dosáhla rekordního počtu téměř 9 miliónů cestujících, k jejichž dopravě potřebovala přes 500 koní. Dnes městská veřejná doprava - metro, tramvaje a autobusy - dopraví tento počet za necelé tři dny. Ti co nepoužili koňku nebo prvních několik set metrů Křižíkovy *elektrické tramvaje* chodili po nevelkém městě pěšky, zatím co dnes jsou pěší stále více vytlačováni a ohrožováni *automobily*, jejichž počet se za uplynulá desetiletí více než zdvojnásobil a překročil 600 tisíc.

Tehdy bylo stále ještě celé okolí Prahy vně předměstí krásnou přírodou s nevelkými historickými obcemi, sady a zahradami, dvorci a vilami. Dnes v zázemí Prahy mezi sebou soupeří o nejpřitažlivější pozemky draví investoři stále větších nákupních a zábavních center, autoservisů, benzínových pump a parkovišť, skladů, vilových kolonií a mnoha dalších výnosných objektů.

Z takových porovnání, v nichž by jistě bylo možno dále pokračovat, vyplývá zdánlivě závěr, že tehdejší a dnešní Praha jsou dvěma naprosto odlišnými městy se zcela různými podmínkami, nároky a problémy.

Avšak stejně jako dnes tak i tehdy zápolilo město s obdobnými rozvojovými problémy. Diskutovalo se a diskutuje se i dnes o užitečnosti či zbytečnosti urbanistických plánů. Vedly se spory o situování jednotlivých budov i o trasy komunikací – tehdy tramvajových a dnes dálničních. Bojovalo se a opět se bojuje o záchranu historického jádra a jeho jednotlivých budov. Střetaly se a opět se střetají zcela protikladné názory.

Na konci 19. století nemohlo město ani tušit, jak velké změny jej očekávají ve století následujícím. I dnešní Praha stojí opět na přelomu století – a vlastně i tisíciletí – před podstatnými změnami. Jejím minulým vývojem se nezabýváme jenom proto, že jsou to zajímavé děje, které nám umožňují porozumět jejímu minulému architektonickému a urbanistickému utváření. Především nám však poznání minulosti na město současné a snažit se předvídat jeho další vývoj jako projekci trajektorií, které byly založeny a nasměrovány v jeho dávnější i nedávné minulosti.

Chronologický přehled

- 1850
  - 118 405 obyvatel
  - železnice Praha-Děčín s Negrelliho viaduktem o délce přes 1100 metrů
  - připojen Josefov jako Praha V.
  - ustaven Sbor pro zřízení českého národního divadla
- 1851-1859
  - přestaěn Černínský palác na jezdecká kasárna
- 1852
  - zakoupeno staveniště pro Národní divadlo
- 1857
  - Lannův palác (J.Kranner, 1879-82 úprava interiérů J.Schulz)
- 1858
  - stavba České spořitelny (I.Ullmann)
- 1858-1868
  - nemocnice Na slupi (B.Grueber aj.Niklas)
- 1859
  - Novoměstské divadlo pro 4-5 tisíc diváků (dřevěné, projekt 1855 J.Niklas)
  - rekonstruováno Stavovské divadlo
- 1860
  - palác Lažanských (I.Ullmann)
- 1860 – 1867
  - výstavba městské plynárny na Žižkově
- 1861
  - železnice Praha-Plzeň
  - nemocnice Na Karlově (B.Grueber a I.Ullmann)

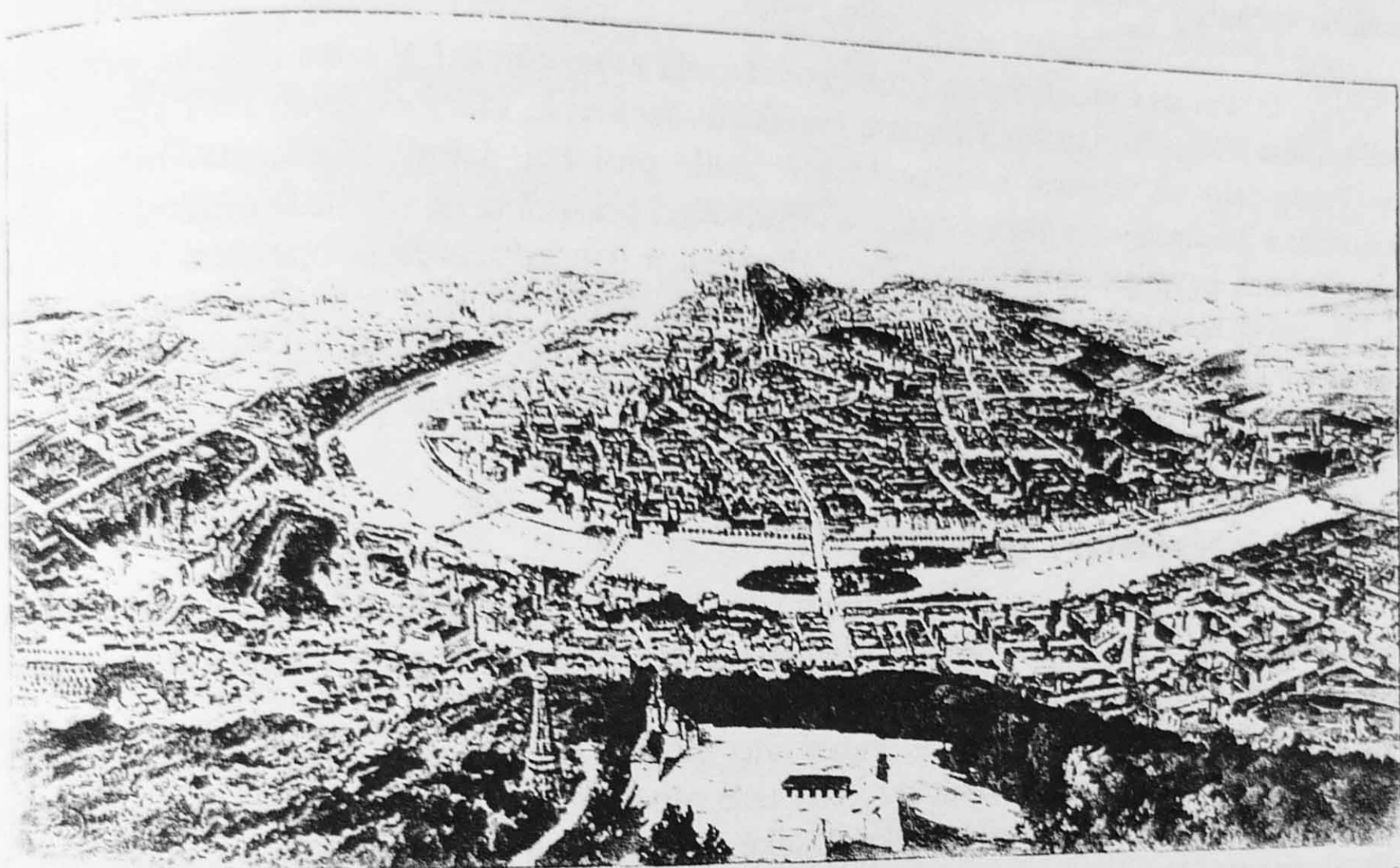
- 1861-1873 ▪ oprava staré části chrámu sv. Víta
- 1862 ▪ založen Sokol, Náprstkovo muzeum a spolek Typografia
- 1863 ▪ otevřeno Prozatímní divadlo (I.Ullmann)
- železnice Praha-Kladno
- most Františka Josefa I. (Eliščin)
- restaurace v Letenských sadech (I.Ullmann)
- 1865 ▪ I.Ullmann nabídl zdarma projekt Národního divadla
- 1866 ▪ druhá soutěž na Národní divadlo
- 1867 ▪ Česká technika na Karlově náměstí (I.Ullmann)
- Vyšší dívčí škola ve Vodičkově ulici (I.Ullmann)
- sokolovna v Sokolské ulici (I.Ullmann)
- 1867-1875 ▪ Zemská porodnice na Karlově (J.Hlávka)
- 1868 ▪ uložení základního kamene Národního divadla
- 1868-1870 ▪ Lannova vila (V.Barvitijs a I.Ullmann)
- 1869 ▪ veřejné lázně u mostu Františka Josefa (O.Ehlen)
- 1869-1871 ▪ Šebkův palác (I.Ullmann)
- 1870 ▪ dům Měšťanské besedy ve Vladislavově ulici
- řetězová lávka Klárov
- vila Grébovka (V.Barvitijs)
- 1870-1878 ▪ stavba nábřeží od Karlova mostu po řetězovou lávku na Klárov
- 1871 ▪ založena První českomoravská strojárna v Libni
- otevřen Vinohradský železniční tunel
- nádraží Františka Josefa (V.Barvitijs)
- 1871-1874 ▪ hlavní pošta v Jindřišské ulici (J.Bělský)
- 1872 ▪ zahájena stavba Techniky na Karlově náměstí
- otevřen železniční most pod Vyšehradem
- 1873 ▪ položen základní kámen k nové části chrámu sv. Víta
- pamětní spis Spolku architektů a inženýrů
- 1874 ▪ soutěž na Rudolfinum (Dům umělců)
- vyšehradské proboštství (J.Niklas)
- 1875 ▪ nádraží Těšnov (K. Schlimper)
- počátek bourání hradeb na Těšnově
- 1876 ▪ projekt Domu umělců (J.Zítek, J.Schulz)
- 1877 ▪ zahájen provoz kolejové koňky Karlín -Smíchov
- 1878 ▪ Palackého most (J.Reiter)
- 1881 ▪ požár Národního divadla
- 1881-85 ▪ kostel sv.Václava na Smíchově (V.Barvitijs, I.Ullmann)
- 1882 ▪ otevřen Dům umělců
- vinohradská vodárna (A.Turek)
- 1882-93 ▪ postavena Španělská synagoga v Dušní ulici (J.Niklas, Q.Bělský)
- 1883 ▪ otevřeno obnovené Národní divadlo
- pražská vodárna na Novotného lávce (A.Wiehl)
- připojen Vyšehrad ke Praze
- 1884 ▪ regulační plán Holešovic
- soutěž na Národní muzeum (1.cena J.Schulz)
- 1885 ▪ založeno Uměleckoprůmyslové muzeum (J.Schulz) a škola (F.Schmoranz, J.Machytka)

- 1886
  - přestavba společenské budovy na Slovanském ostrově (J.Fialka)
  - stavební řád pro Prahu
  - soutěž na asanaci Židovského Města
- 1888
  - otevřeno Německé divadlo – dnešní Státní opera (F.Fellner, H.Helmer)
  - odstraněno opevnění na Letenské pláni a vysázeno stromořadí
- 1889 – 1890
  - stavba nábřeží mezi Palackého a železničním mostem
- 1890
  - otevřen Slavín na Vyšehradském hřbitově (A.Wiehl)
  - hypoteční banka na Senovážném nám. (A. Wolf)
  - kadetní škola na místě bašty IX. nad Prašným mostem
  - otevřeno Národní muzeum (J.Schulz)
  - otevřen most Legií (A.Balšánek)
- 1891
  - Zemská jubilejní výstava
  - hlediště Hudebního divadla v Karlíně (B.Ohmann)
- 1893
  - založena Komise pro soupis historických a uměleckých památek královského hlavního města Prahy (působila do července 1919)
  - František Josef I. podepsal asanační zákon
  - kostel sv. Ludmily na Vinohradech (J.Mocker)
  - Národní dům na Vinohradech (A.Turek)
  - Akademie výtvarných umění na Letné (V.Roštlapil)
  - Strakova akademie (V.Roštlapil)
  - námět na most v prodloužení „asanační“ třídy, výstupní komunikaci a stavební využití Letné (J.Zeyer)
- 1894
  - stavba Městské spořitelny v Rytířské ulici zamezila průlom mezi Staroměstským a Václavským náměstím (A.Wiehl, O.Polívka)
  - nákladní přístav Holešovice
  - Staroměstská tržnice v Rytířské ulici (J.Fialka)
  - Plodinová burza na Senovážném náměstí (B.Ohmann)
- 1894 – 1895
  - ústřední jatka v Holešovicích (J.Srdínek)
  - pojišťovna Assicurazioni generali (B.Ohmann, O. Polívka)
  - regulační plán Malé Strany
- 1895
  - úřední regulační plán Letenské pláně bez spojení se Starým Městem
- 1895 – 1896
  - stavba nábřeží a komunikace pod Letnou
- 1896
  - Zemská banka Na příkopě (A. Balšánek)
  - otevřena Staroměstská tržnice v Rytířské ulici (J.Fialka)
- 1896 – 1899
  - návrh zpřístupnění Letenské pláně průkopem s bránou (J.Koula)
- 1897
  - Storchův dům na Staroměstském náměstí (B.Ohmann, M.Aleš)
- 1898
  - Muzeum hlavního města Prahy (A.Balšánek)
- 1899
  - dokončena stavba nábřeží mezi Palackého a Jiráskovým mostem
  - kadetka na Prašném mostě (J.Bertl)
- 1900
  - hotel Central v Hybernské ulici (B.Ohman a B.Bendelmayer, A.Dryák)
  - Peterkův dům na Václavském nám. (J.Kotěra)
- 1901
  - soutěž na upravovací plán Malé Strany
  - Trmalova vila ve Strašnicích (J.Kotěra)
  - Libeň připojena ke Praze (16,4.), 1. auto v Praze
  - soutěž na Staroměstskou radnici
  - druhá soutěž na upravovací plán Starého Města

V. PRAHA 20. STOLETÍ

V.1. NÁSTUP 20. STOLETÍ

Obraz dnešní Prahy, jejího centra a jednotlivých čtvrtí, náměstí a ulic, staveb a domů je tvořen především tím, co do něj vložilo 19. a 20. století. Jakkoliv se zejména ve svém vnějším vzhledu přínosy těchto dvou století tak podstatně liší, přece jen jsou si ve své podstatě velmi blízké.

86. Praha v prvních desetiletích 20. století byla velkoměstem, majícím s předměstími přes půl milionu obyvatel. V pohledu od západulze již rozeznat v Bubenči téměř úplně zastavěné letné a Holešovic, v dále Libeň a komíny vysočanského průmyslu, Karlín, Žižkov, Vinohrady, Nusle a Smíchov.

Bylo to 19. století, které připravilo základní předpoklady pro další vývoj ve století dvacátém. Rozlomilo sevření Prahy středověkými a barokními hradbami, znásobilo rozlohu i počet obyvatel městské aglomerace a založilo důležité základy jeho moderní ekonomiky.

Dodnes byt' poněkud jinými formami pokračující urbanizace se nemohla obejít bez nových technických a dopravních zařízení. Na prvním místě to bylo vybudování železniční sítě, která o půlstoletí dříve než automobil spojila Prahu s celou zemí i se zahraničím. Podstatné změny přinesla výstavba dalších pražských mostů a s nimi souvisejících nábřeží, lemovaných činžovními domy. Zcela se tak proměnilo idylické vltavské pobřeží se sklady dřeva a dalšími drobnými hospodářskými objekty, jak je známe ještě z Langweilova modelu a z Morstadtových a jiných vedut.

Již v devatenáctém století vstoupily do Prahy železné konstrukce, aby se uplatnily nejen při stavbě průmyslových a nádražních hal a tržnic, ale též byt' i pod historizujícími slupkami také na divadlech a dalších veřejných budovách. Právě na počátku nového století byly

konstrukční možnosti dále obohaceny **železovým betonem**, který se stal tak oblíbeným nejen českou moderní architekturou. Uvádí se, že první betonovou stavbou a to s rovnou střechou je v Praze při ulici u Brusnice z roku 1911 bývalý **sirotčinec** – dnes sloužící ministerstvu kultury. Železobetonové skelety byly v téže době použity při stavbě **Lucerny a Koruny**.

Dodnes – tejně jako ve své době – zůstávají podnětem ke střetávání mnohdy zcela protikladných názorů asanační zásahy, z nichž některé se později ukázaly být zbytečnými a Praha v této době ke své škodě ztratila některé opravdu jedinečné stavby. Při srovnání s jinými velkými evropskými městy však přesto byly zcela jedinečně dochovány základní hodnoty jejího historického jádra. Ostatně století dvacáté nemůže v tomto smyslu století devatenáctému příliš mnoho vyčítat.

O tom jaké problémy v té době považovala za nejdůležitější sama městská rada svědčí její suplika šesti slavobránami vítanému Františku Josefovi I., který v červnu 1901 přijel vlakem do Prahy, aby se účastnil vysvěcení nově podle projektu A. Balšánka postaveného **mostu Františka I.**, dnešního **mostu Legií**. Tehdy císařovi pražská obec předložila žádosti o získání levobřežních pevnostních pozemků mezi Újezdem a Bruskou, zrušení opevnění Vyšehradu a bašty nad Klárovem, obnovení hradní Míčovny, připojení pražských předměstí, postavení umělecké galerie a též finanční příspěvek na stavbu kanalizace a vodovodu. Nebylo opomenuto ani přání, aby v Praze trvale sídlil alespoň jeden z příslušníků císařského rodu.

Městské inženýrství a technika

Každodenní život a provoz Prahy jako každého soudobého a zvláště velkého města není možný bez stále početnějších a složitějších inženýrských staveb a technických zařízení, jejichž existence se považuje za samozřejmou.

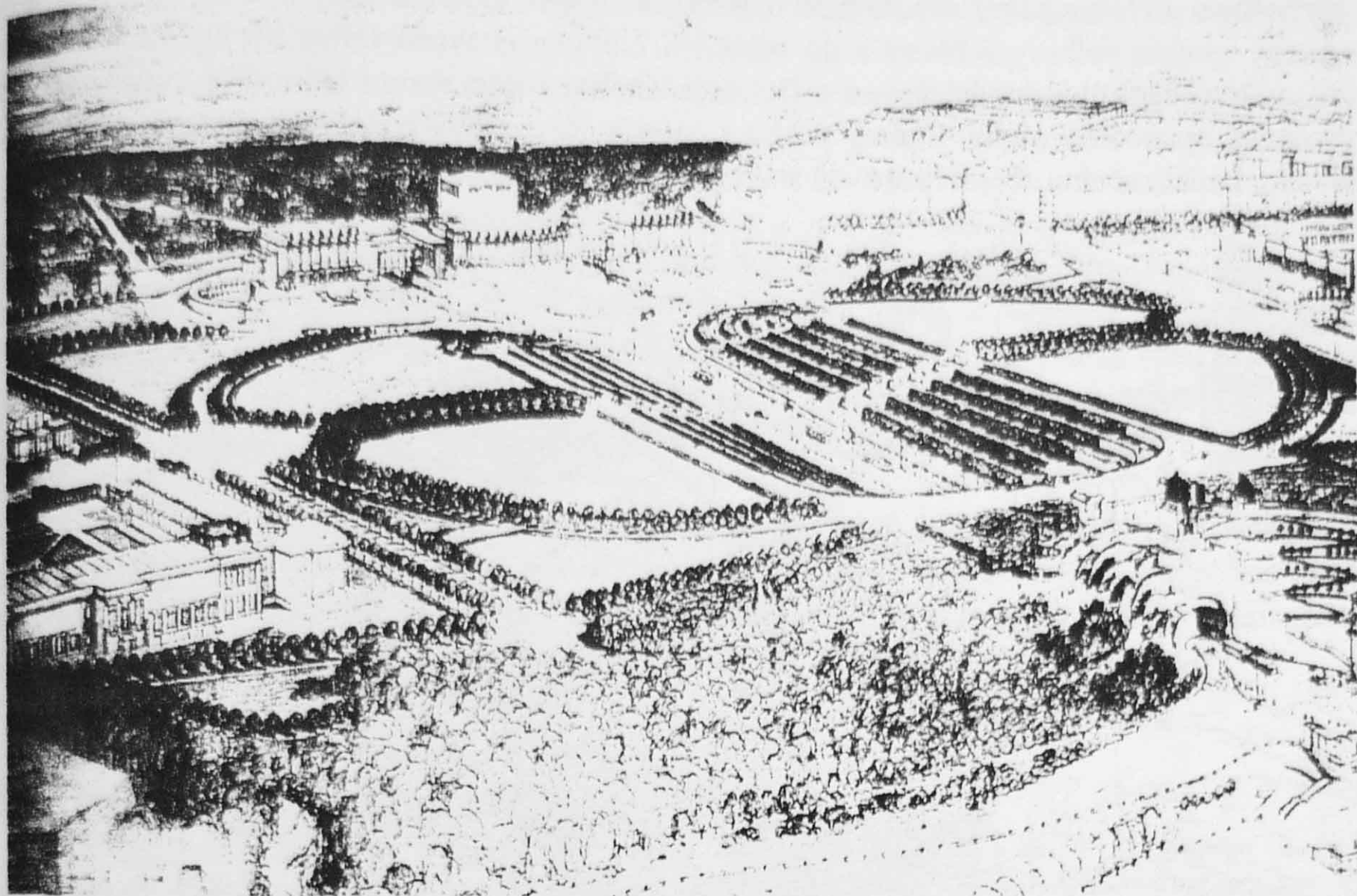
Přitom ještě po většinu 19. století tato zařízení neexistovala a lidé se museli bez nich obejít. Dokud měla města několik set nebo tisíc obyvatel, pak se jistě obešla bez veřejné dopravy. Když bylo zastavění měst nízké a řídké, bylo možno používat vodu ze studní, nebo ji případně rozvádět jednoduchým způsobem z řek a pramenů, které byly ještě převážně čisté.

Nejzřetelněji se v Praze nová doba projevila v **městské dopravě**. Zprvu to byla jenom **koňka**, jejíž první trať byla roku 1875 zřízena od Řetězového mostu k Poříčské bráně a dále pak až k Invalidovně do karlínského předměstí.

Prvý signál změny přinesla v době Jubilejní výstavy v roce 1891 v Ověnecké ulici na Letné Křížíkova **elektrická tramvaj**. Ta pak v krátké době zcela převládla na celém území města. Ve výhledu se počítalo s 50 km tratí, z nichž některé byly vedeny i těmi nejužšími soutěskami historického města. Tramvaj tehdy jezdila obloukem Prašné brány, Celetnou ulicí přes Staroměstské náměstí a dále do ulice Pařížské. Na Hradčanech existovala trať z Pohořelce Loretánskou ulicí, úzkou soutěskou uličky U kasáren a dále ulicí U Brusnice. Hledalo se spojení mezi Václavským a Staroměstským náměstím, přičemž se uvažoval buď průjezd Michalskou ulicí a Richtrovým domem na Malé náměstí nebo Melantrichovou ulicí přímo před portál Staroměstské radnice. Po určitou dobu jezdila tramvaj i přes Karlův most.

V tehdejší nadšení pro techniku se uvažovalo o parní tramvaji na Vinohrady, stejně jako o nejrůznějších lanových dráhách, které měly překonávat kopcovitý pražský terén. Z nich bylo v době Jubilejní výstavy uskutečněno spojení na Petřín k rozhledně a dále spojení po

svahu Letné k tramvajové trase v Ovencecké ulici. Nelze opomenout ani od té doby populární vltavskou paroplavbu navždy spojenou se jménem primátora Františka Dittricha.

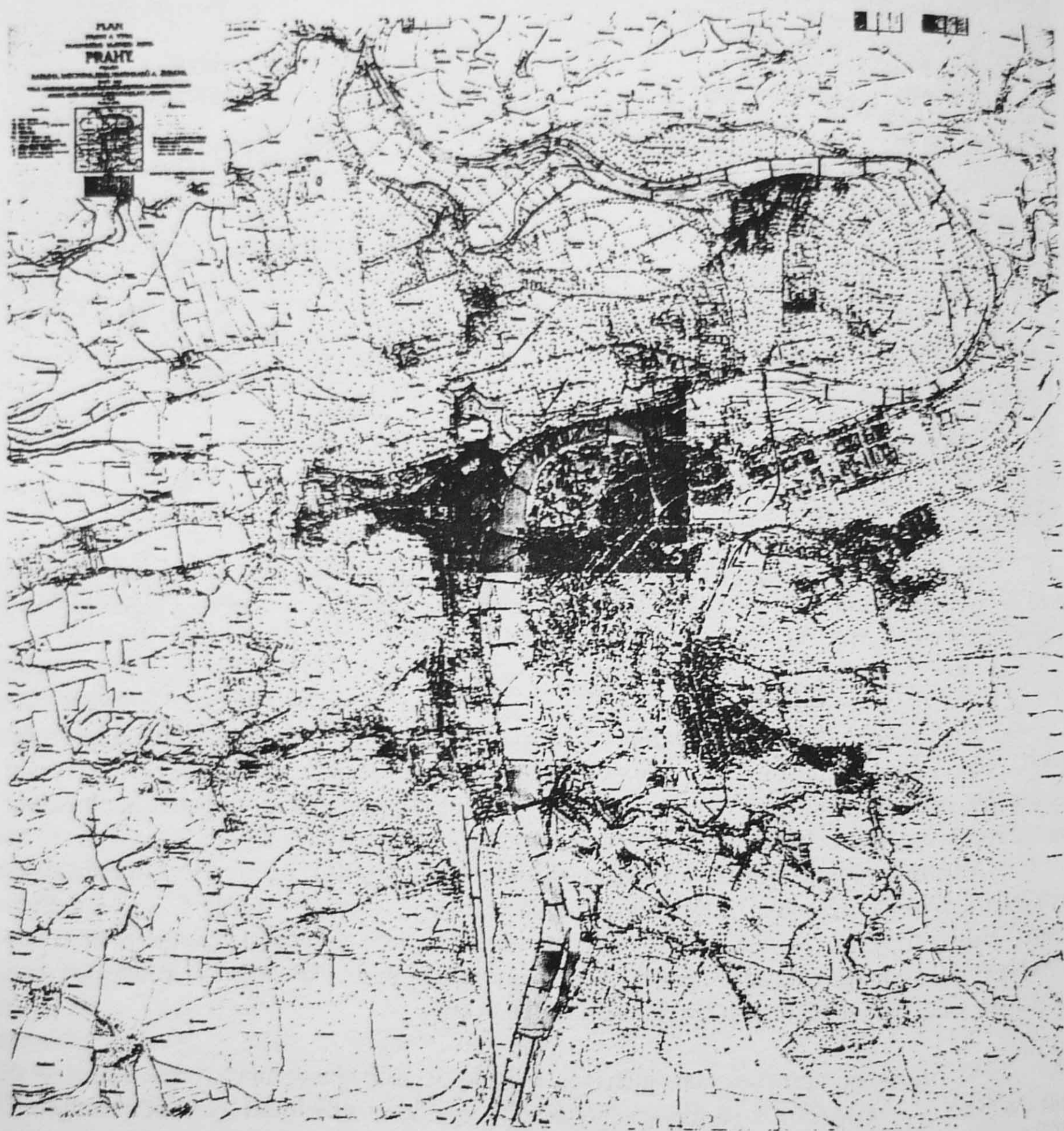
87. Spojení nově založené Pařížské třídy na Letenskou pláň - průkopem nebo tunelem a dále do Bubenče a Dejvic patřilo po roce 1900 mezi nejčastější témata architektů a dopravních inženýrů. Jeden z projektů vypracoval ještě s tradičním tvaroslovím A.Engel v roce 1908.

Ještě významnějším byl *vstup prvních automobilů* do Prahy. Když někdy kolem roku 1900 – obvykle se uvádí rok 1901 – se po pražských ulicích rozjel k velké zábavě kluků první automobil, nemohl nikdo tušit, že po stu letech se tento vynález stane v rukách lidí hrozbou další existenci měst a zvláště jejich životnímu prostředí.

V roce 1904 se v Praze konala První výstava automobilů, na které byly předvedeny celkem tři stroje, a již o dva roky později se na takové výstavě předvádělo 69 aut a dalších téměř 250 motocyklů. V roce 1907 vyjelo z tovární brány do vysočanských ulic první u nás vyrobené auto, hrdě nazvané *Praga*. To již probíhaly prvé experimenty s autobusovou dopravou a nákladní auta začala vytlačovat koňské potahy.

V rostoucím městě se stále naléhavějším stávalo zásobování pitnou vodou a snad ještě závažnějším – především z hygienického hlediska – bylo **odvádění** rostoucích objemů **splaškových vod**. Praha si sice již v průběhu 19. století začala stavět své *kanalizační stoky*, ale bylo zřejmé, že bude nezbytné vytvořit *soustavnou kanalizační síť* pro celé urbanizované území města bez ohledu na administrativní hranice, jak to ostatně navrhoval Pamětní spis architektů a inženýrů v roce 1873.

Začalo se ustavením komise a následně pak v roce 1888 vypsáním soutěže na pražskou kanalizaci. Návrhy však nebyly příliš uspokojivé a tak byl nakonec vyzván k vypracování projektu frankfurtský městský inženýr W.H.Lindley, který původně spolu s berlínským J.Hobrechtem předložené návrhy na žádost městské rady posuzoval. Pod jeho vedením vzniklo velkorysé řešení a do roku 1907 bylo postaveno téměř 90 km kanalizačních stok, včetně čistírny odpadních vod v Bubenči. Celková koncepce i jednotlivé stavby dodnes vyvolávají oprávněný obdiv. Známy pražský železář Rott tehdy navrhoval, aby se paralelně s hlavními kanalizačními sběrači zároveň stavěly tunely pro podzemní dopravu.

88. Plán Prahy z roku 1889 se stal podkladem projektu kanalizace. Je to vlastně první regulační plán, který však nevznikl na základě celkové koncepce, ale zakreslením všech tehdy existujících dílčích regulačních plánů jednotlivých čtvrtí a předměstí.

V téže době se začínalo uvažovat o nové koncepci **zásobování Prahy pitnou vodou**. Pro rostoucí Prahu a stále vyšší domy již nestačily **vodárenské věže** na vltavských březích. Takové věže se začaly budovat i na návrších a patřily mezi první novodobé dominanty. Roku 1885 si Praha postavila **první vodárnu v Podolí** a předměstí předkládala návrhy na společné řešení moderního zásobování vodou. Na základě dohody Prahy s velkou a bohatou Vinohradskou obcí, trpící od začátku nedostatkem vody, se začal ještě před 1. světovou válkou budovat moderní káranský vodovod.

Podstatně rostly **energetické potřeby** města a již v 19. století se v Praze stavěly velké **plynárny**. Kolem roku 1900 začala plyn konkurovat elektrická energie, která se prosazovala nejen u městské kolejové dopravy, ale také v osvětlování města a postupně i při osvětlování veřejných budov a domácností. **První městská elektrárna** byla dostavěna na konci roku 1889 na Žižkově tam, kde dnes stojí budova Odborových svazů a stadión Viktorie Žižkov. Brzy poté následovala se svou obecní elektrárnou města Karlín, Královské Vinohrady a Smíchov.

Ani tím však nekončí škála moderních zařízení, při jejichž budování Praha obvykle jen následovala pokrok, dosahovaný v jiných větších evropských městech. Bylo by možno připomenout **telefon**, zprvu ovšem jen s několika účastnickými stanicemi, nebo pneumatickou **potrubní poštu**.

Veřejné a kancelářské budovy

Poslední léta 19. a počátek 20. století nebyly jen obdobími zrodu a rozvoje moderní městské techniky. Současně se začal měnit architektonický vzhled i dispoziční řešení jednotlivých staveb. Ještě v roce 1890 byla dokončena monumentální budova Národního muzea podle projektu Josefa Schulze v **novorenesančním slohu**, navazujícím na čisté formy antiky a renesance. Byl to tehdy v celé Evropě převažující architektonický sloh, doprovázený neméně populárním **slohem novogotickým**, který byl v Praze uplatněn nejen při dostavbě chrámu sv. Víta, ale dokonce ještě v roce 1911 na novostavbě farního **kostela sv. Antonína** na Strossmayerově náměstí v Praze 7.

Historická inspirace se stále více projevovala eklektickou směsicí všech možných historických slohů – od antiky a dokonce i starověkého Egypta přes starokřesťanské a byzantské architektonické články, gotiku, renesanci a baroko až po rokoko. Takové stavby vyvolávaly kritiku a v odporu k nim se začalo na mnoha místech v Evropě prosazovat nové umělecké cítění, které se u nás nazývá podle významné vídeňské umělecké skupiny „**secesi**“, zatím co v Německu se používá název Jugendstil – „mladý sloh“, ve Francii a Anglii je to Art Nouveau – „nové umění“ a v Rusku a dalších zemích „moderna“.

K neznámějším a největším – i když s hlediska slohového vývoje spíše pozdním – stavbám v tomto slohu v Praze patří dnešní budova **Hlavního nádraží** od Josefa Fanty z let 1901-1909 a dále **Obecní dům** z let 1905-1911 od A. Balšánka a O. Polívky. Obě tyto stavby vznikaly na základě vítězných soutěžních návrhů v době, kdy se ještě stavělo v historickém eklektismu a novogoticky a zároveň se již o slovo hlásila moderní bezozdobná architektura.

K mnoha dalším secesním stavbám patří časný a půvabný **hotel Central** v Hyberské ulici z roku 1898, jehož autorem je Bedřich Ohmann, nebo **Dům Hlaholu** od J. Fanty z roku

1905. Někde mezi historismem a secesí se pohybovaly stavby jako je třeba **Vinohradské divadlo** z let 1904-1907, nebo **Národní dům na Smíchově** z let 1907-1908, obě od A.Čenského.

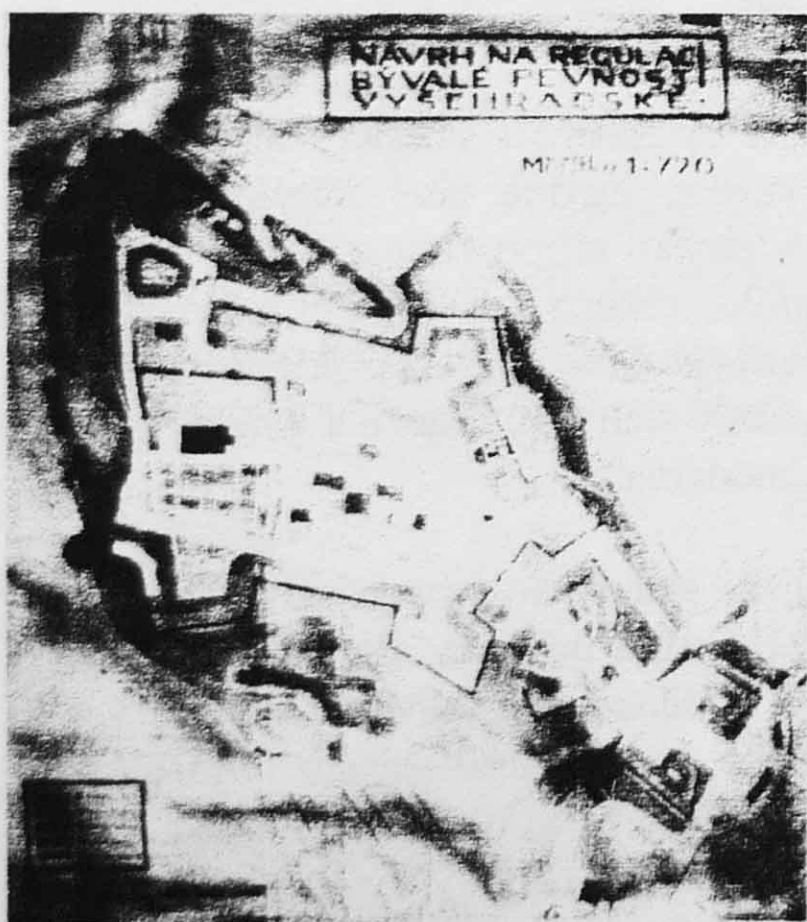
Těsně před rokem 1900 přišel do Prahy Jan Kotěra, žák vídeňského Otty Wagnera. Nenalézal sice zprvu svému talentu odpovídající uplatnění, avšak brzy se jeho stavby stávají signály nového uměleckého citění. Patří mezi ně **Peterkův dům** na Václavském náměstí z roku 1899, stejně jako o něco pozdější **Laichterův dům** u vinohradských Riegrových sadů, a **Urbánkův dům**, nazývaný rovněž **Mozarteum** v Jungmanově ulici s plastikami J.Štursy.

Téměř současně s Kotěrou začal ve stejném duchu pracovat další Wagnerův žák Otakar Novotný, z jehož staveb se pávem připomíná **Štencův dům** z roku 1909 ve staroměstské Salvátorské ulici.

Za symbol nástupu nového výtvarného citění lze považovat fyzickou směnu architektonických generací. Právě v době kdy se o slovo hlásil J.Kotěra, O.Novotný a jen o málo později J.Gočár a další odchází na věčnost A.Barvitijs, J.Zeyer, J.Hlávka, J.Zítek nebo A.Wiehl.

Charakteristickým výrazem dobové situace – ztělesněné konfrontací B.Ohmanna a o tvůrčí generaci mladšího J.Kotěry – byla výstavba tak zvané **Kramářovy vily**, dnešního oficiálního sídla předsedů české vlády. Postavil si ji český politik K.Kramář těsně před první světovou válkou v letech 1908 – 1911 v dominantní poloze na dochované baště sv. Maří Magdaleny, kterou odkoupil od pražské obce.

Je škoda že se autorem nestal J.Kotěra, pro kterého by se tato stavba stala jistě jednou z nejznamenitějších pražských realizací. Zdál se však konzervativnímu stavebníkovi příliš moderním a ten se proto rozhodl pro B.Ohmanna. Ten působil v Praze celých deset let až do roku 1898, kdy byl odvolán do Vídně na stavbu nového křídla císařského paláce – a na jeho místo profesora architektury na Uměleckoprůmyslové škole nastoupil právě ze školení u vídeňského O.Wagnera se vrátivší Kotěra. Je však třeba uznat, že Ohmann dobře zvládl svěřené dílo i když v duchu již odcházejících dobových konvencí.

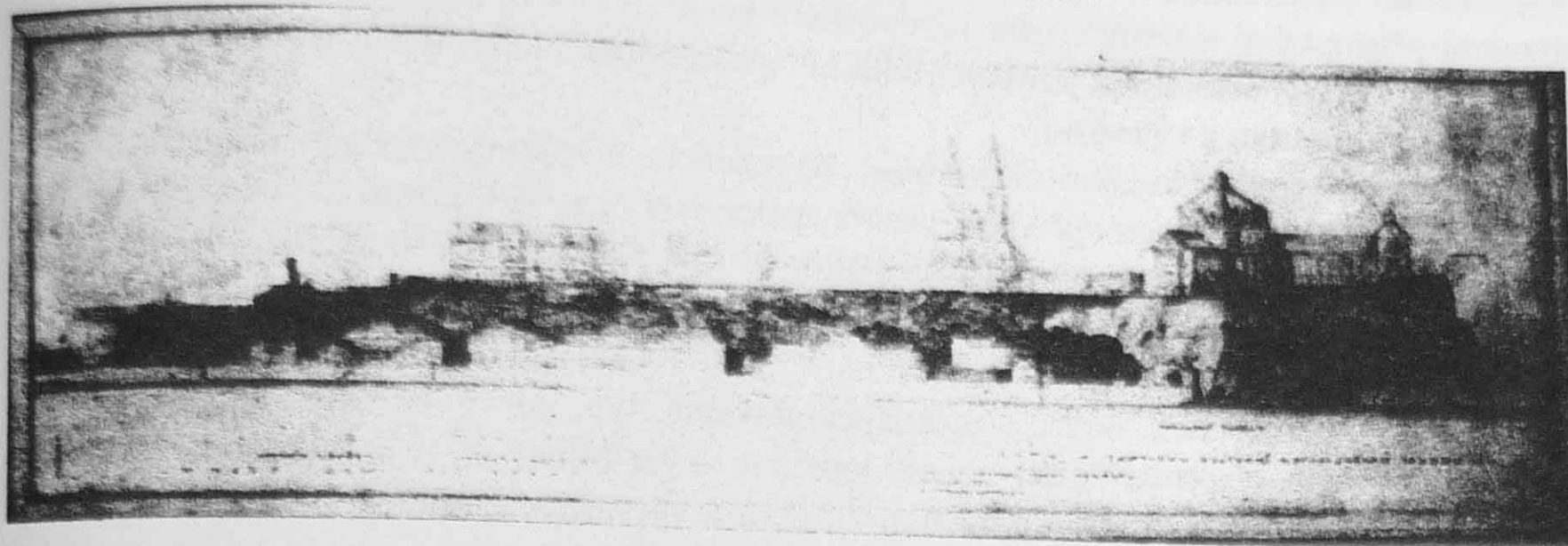

Ani tím se široká škála architektonických projevů desetiletí před první světovou válkou zdaleka nevyčerpávala. Jen několik let poté, kdy se v Paříži vynořil kubismus jako jeden z nových uměleckých –ismů, uplatňujících se především v malířství a sochařství, našel v Praze jedinečný ohlas také v architektuře.

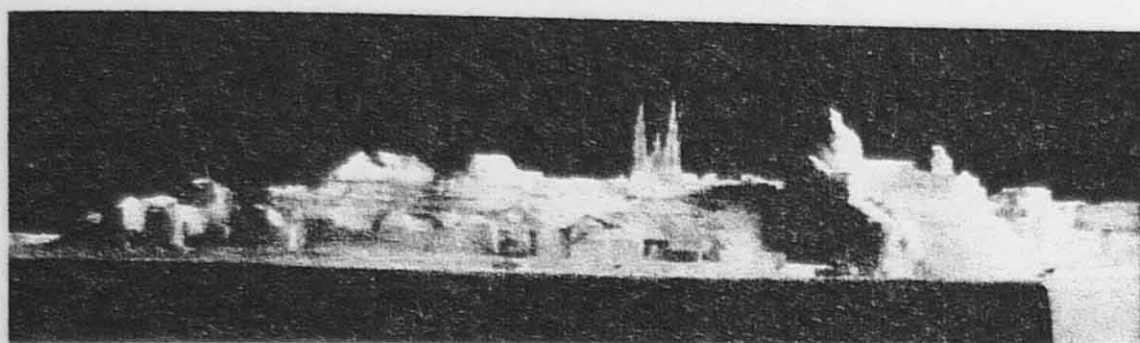
V **kubistickém slohu** začali vyjadřovat umělci, kteří pracovali v širokém spektru od výtvarného umění přes divadelní dekorace až po architekturu.

89. Projekt V.Hofmanna na přestavbu Vyšehradu z roku 1915 byl sice ztěží přijatelným, ale zaujme uplatněním kubistického tvarosloví v urbanistickém měřítku.

Byl to zejména u pražské obce zaměstnaný Vlastislav Hofman, který kromě tvarosloví ve velkých nerealizovaných urbanistických projektech – v návrhu přestavby Vyšehradu a v řešení nové výstavby na patě Emauzského kláštera.

90. a 91. Projekt V.Hofmana na přestavbu Vyšehradu z roku 1915 – pohled od západu a model

Kubistické období prožili i další architekti, kteří se později stali stoupenci racionální moderní architektury. Byl to zejména Josef Gočár, jehož **Dům u Černé Matky Boží** na nároží Celetné ulice a Ovocného trhu je určitě nejznámější a nejčastěji reprodukovanou kubistickou stavbou na světě vůbec. Obdiv si zaslouží na patě Vyšehradu **vily a činžovní domy** od Josefa **Chochola**, také ještě z let před 1. světovou válkou.

Druhovost pražských staveb se v té době obohatila o kancelářské budovy, mezi nimiž co do výstavnosti a snahy o reprezentaci vynikaly zejména budovy bank a spořitelén. Některé stavby, nazývané „paláce“ měly dokonce moderní **polyfunkční charakter**, včetně obchodů a obchodních pasáží, restauračních a sálových prostorů, kanceláří a bytů.

Příkladem takové stavby je **Lucerna** na nároží Václavského náměstí a Vodičkovy ulice, zahájená v roce 1912. Obdobnou koncepci měla na Václavském náměstí **Koruna**, která se stavěla v téže době podle projektu A.Pfeifféra, ačkoliv v užší soutěži zřetelně zvítězil skutečně mimořádným projektem J.Kotěra.

Obytné domy

Vývoj pražské architektury se na počátku 20. století neodehrával pouze v proměnách jejích architektonických článků. Ještě důležitějšími byly nové stavební druhy, nové pojetí stavebních konstrukcí a dispozičních řešení.

Ze stavebních druhů je nutno na prvním místě jmenovat *činžovní dům* a to nejenom proto že uvnitř Prahy bez předměstí v roce 1910 žilo v nájemních bytech 95% všech domácností.

Právě v této době se přestaly stavět půdorysně jednoduché „pavlačové domy“ s místnostmi přístupnými a osvětlenými ve dvorních křídlech pouze z pavlače, která spojovala jednotlivé byty se schodištěm a zároveň vedla ke společnému záchodu a případně k jedinému vodovodnímu kohoutku s výlevkou.

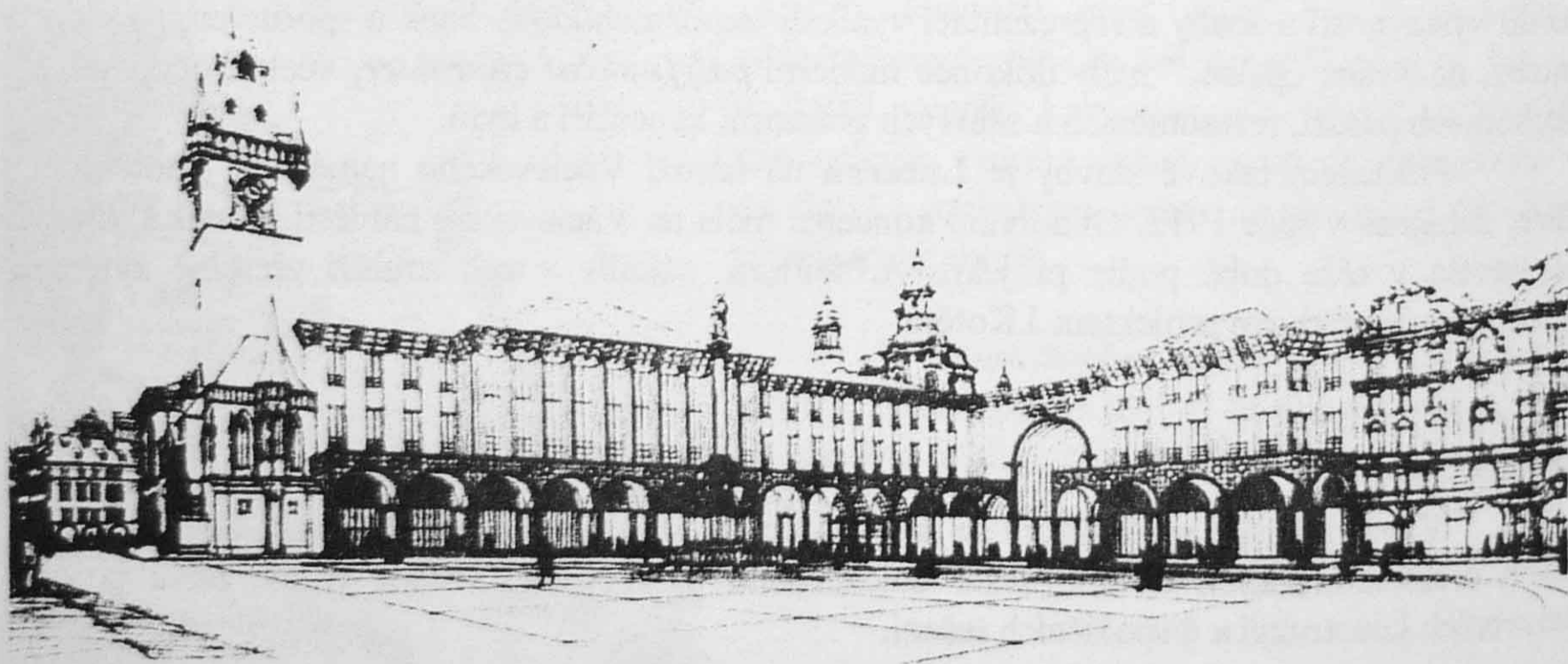
Stále více bytů bylo „pod uzavřením“, to znamená s veškerým vybavením uvnitř bytu. V nich se stávala samozřejmostí předsíň, vlastní splachovací záchod, přímo osvětlená kuchyň a u lepších bytů dokonce vlastní koupelna a pokoj pro služku. Takové byty byly přístupné ze schodišťových podest, navazujících na reprezentačně řešené vstupní vestibuly.

Byl to na dlouhou dobu převládající stavební typ, který se uplatňoval např. na pražských nábřežích, v asanovaném území Josefova a na bohatých Vinohradech. Mnohé z těchto nájemních domů byly díly předních architektů a výtvarných umělců té doby a vynikaly zajímavým architektonickým řešením, ať byly poplatné ještě historickému eklektismu, módní secesi nebo již nastupující moderně.

Dalším široce uplatňovaným stavebním typem se staly *rodinné domy* a *městské vily*. Ty se stavěly buď pro několik generací jedné rodiny, nebo byly od počátku koncipovány jako nevelké nájemní vily s více byty. Standard těchto domů byl obvykle vysoký a navíc bylo takové bydlení zasazeno do zahrad.

Tyto městské vily jsou charakteristickým typem mnoha středoevropských velkých i menších měst. V Praze našly výborné uplatnění na mnoha svažitých územích, kde by zástavba uzavřenými bloky činžovních domů byla nevhodnou jak technicky, tak i co do stavebních nákladů. Dodnes se uchovaly vynikající příklady v Bubenči i jinde, mezi něž patří na přední místo vlastní *vila J.Kotěry* ve vinohradské Radešínské ulici.

Soutěže a realizace

92. Soutěžní návrh P.Janáka na Staroměstskou radnici z roku 1909 patří v porovnání s výsledky všech i pozdějších soutěží mezi nejpříjemnější pro svou kultivovanost a prostorové cítění.

Jen něco více než 10 let od počátku století do vypuknutí 1. světové války bylo zlomovým obdobím ve vývoji pražské architektury. Ještě kolem roku 1900 se zcela běžně uplatňoval eklektický historismus a stavělo se v novorenesančním a novogotickém slohu.

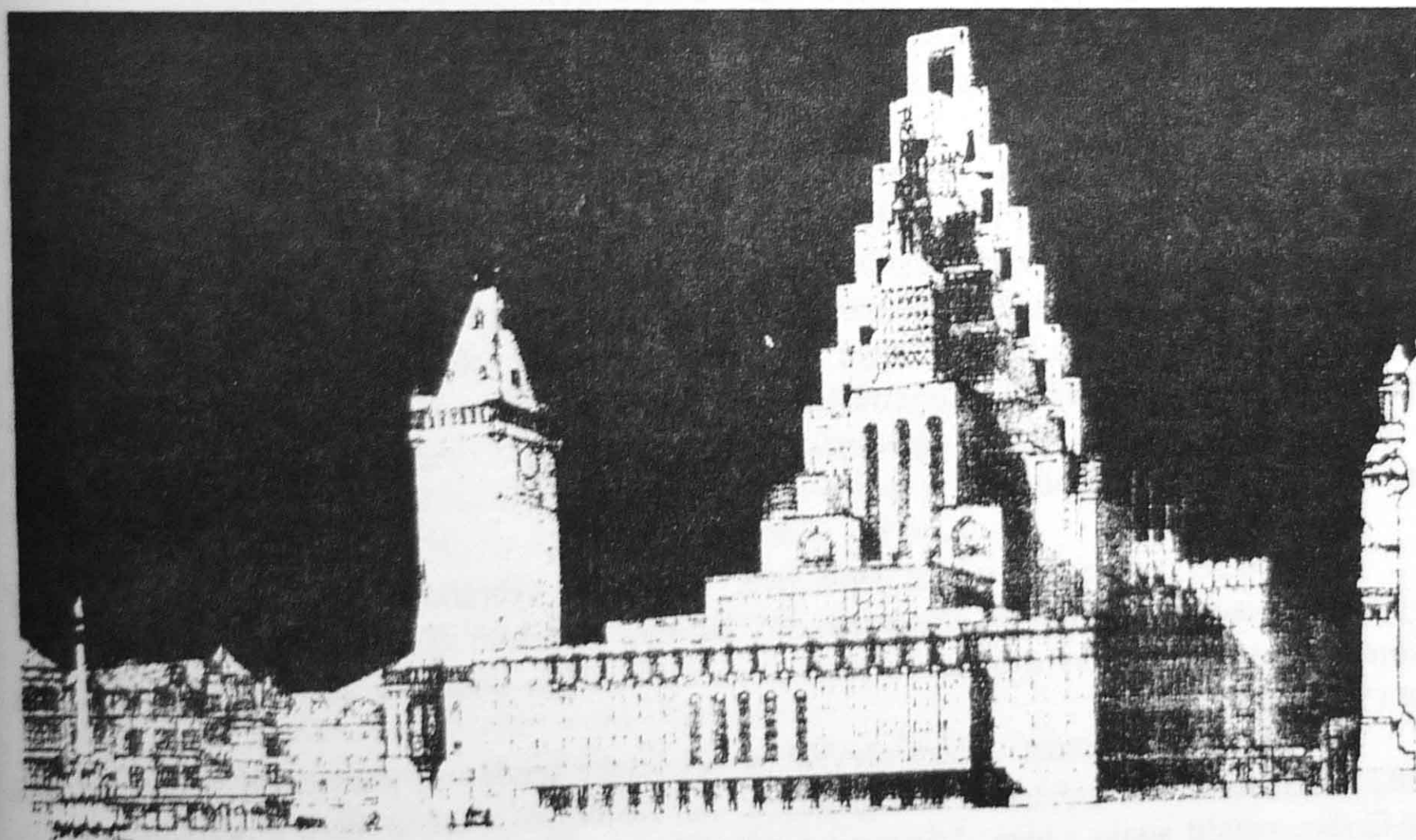
Zároveň se na mnoha stavbách objevovala secese, aby byla krátce poté považována za překonanou a zastaralou. Souběžně s tím nastupovala nová architektonická generace, které bylo souzeno stát se reprezentantem moderní české architektury.

Dobrym příkladem těchto proměn byl sled tří soutěží na **Staroměstskou radnici** a úpravu Staroměstského náměstí.

První z nich byla *vypsána v říjnu 1899* a v prodlouženém termínu do dubna 1901 v ní bylo odevzdáno 14 projektů.

V soutěžních podmínkách se požadovalo „*malebné vytvoření, pokud by tím neutrpěly zájmy komunikační*“. Co do architektonického výrazu se u „*přístavby radnice staré netrvá na slohu jednotném, nýbrž lze použítí všech slohů pro Prahu typických, budou-li k sobě ladně připojeny*“. Porota za předsednictví J.Hlávky prisoudila 1.cenu Janu Vejrychovi, který stejně jako Antonín Balšánek a Jan Koula navrhoval především úpravu existujícího Sprengerova průčelí z roku 1848 opět v novogotickém slohu.

Výsledky soutěže nebyly uplatněny a krátce poté v letech **1904-1905** probíhala další soutěž, která mohla počítat s místem po zbořeném Krenově domě u ústí Pařížské ulice. Tentokrát se sešlo 11 návrhů a porota za předsednictví tehdejšího primátora, v níž zasedali J.Zítek, J.Schulz a A.Wiehl, neshledala žádný z návrhů plně vyhovujícím a udělila pouze tři vyšší a pět nižších odměn bez pořadí. Také tentokrát se ještě i autoři nejvýše oceněných návrhů, jako byl A.Cechner nebo J.Koula s A.Balšánkem přidržovali novogotického tvarosloví.

93. Soutěžní návrh Staroměstské radnice J.Gočára z roku 1909 patří mezi nejrozpornější a zároveň nejpůsobivější díla moderní české architektury.

Stejně jako minule opět se výsledky soutěže nestaly podkladem k realizaci a na konci roku 1908 byla vypsaná soutěž další. Tentokrát již v porotě zasedali představitelé všech tří základních architektonických tendencí tehdejší doby – J.Schulz za novorenesanci, J.Fanta a A.Čenský za uměřenou secesi a dokonce i J.Kotěra za nejmladší generaci.

Sešlo se 20 projektů, přičemž 1. cenu získal A.Wiehl za typický projev v pojetí české renesance. Soutěže se zúčastnili také reprezentanti moderní architektury, kteří vesměs předložili pozoruhodné návrhy. O.Novotný navrhl uměřené klasicismem inspirované i když tvarově soudobé řešení a obdobně se představili i P.Janák nebo B.Hübschmann. Ve své době musel však nejprovokativněji působit návrh J.Gočára, který na místě celého odstraněného radničního bloku vytvořil novou pyramidální dominantu Starého Města i celé Prahy. Dodnes je tento projekt spíše odmítán, i když ve své době souzněl s prvními představami mrakodrapových měst A.Perreta nebo A.Sant-Elii. Pak ovšem přišla válka a na další soutěž si prostor Staroměstského náměstí a radnice počkal až do konce 30. let.

Neméně charakteristické svědectví o tehdeším vývoji podává sled výstav, které se konaly v areálu Pražského výstaviště.

První a nejvýznamnější z nich byla v roce 1891 *Zemská jubilejní výstava*, řešená A.Wiehlem, B.Münzbergerem ve slohovém dekoru na rozhraní historismu a secese.

Krátce nato se v roce 1895 ve stejných objektech konala *Národopisná výstava československá*, která se zřetelně orientovala na připomenutí dějinného a zvláště architektonického dědictví naší země.

Ve výstavním areálu byly ve skutečném měřítku postaveny makety českých a slovenských venkovských stavení, mezi nimiž vynikalo slovenské gazdovství, jehož autorem byl D.Jurkovič. Největší pozornost vyvolávala – opět ve skutečném měřítku – maketa Staroměstského Malého rynečku v jeho pravděpodobné podobě za panování Rudolfa II. Byla to kritická reakce na právě tehdy v sousedství Staroměstského náměstí začínající asanaci.

Ještě před koncem 19. století se v roce 1898 na Výstavišti konala *Výstava architektury a inženýrství*. Předváděly se na ní dispozice bytů a zařízení domácností, přičemž architektonický výraz zůstával ještě plně v zajetí historismu.

Na výstavě předváděl architekt J.Kříženecký svůj Český kinematograf a výstavní areál byl obohacen o Panorama bitvy u Lipan L.Marolda a V.Jansy. Nově bylo postaveno moderně koncipované divadlo Uranie podle projektu O.Polívky. Hrála se tam fraška V.Štecha „Náš dům v asanaci“. Po skončení výstavy byl objekt divadla přenesen do zahrady holešovického pivovaru, kde v roce 1946 shořel.

O deset let později v roce 1908 bylo Výstaviště vybráno pro uspořádání *Jubilejní výstavy obvodu obchodní a živnostenecké komory pražské*. Tentokrát došlo k novému koncipování celé výstavy a dokonce k zásahům do vzhledu dosavadních objektů a doplnění nových pavilonů.

I když v celkovém výrazu převládaly eklektické tendence, představili se na výstavě také příslušníci nové architektonické generace. Jan Kotěra, v jehož atelieru pracovali P.Janák aj.Gočár, navrhl spolu s nimi, J.Štursou a J.Kyselou pavilon obchodu a pavilon odborného školství. Sám P.Janák vytvořil pavilon Artělu, B.Hübschmann pavilon požívatin, F.Roith restauraci a J.Zasche koncertní síň.

K dalším zajímavým konfrontacím architektonických názorů docházelo i v soutěžích na jednotlivé stavby.

Při výstavbě nové školy na dnešním Lyčkově náměstí v Karlíně předložil v roce 1903 novodobou volnou dispozici P.Janák, tehdy ještě student architektury. Za svůj návrh získal 1.cenu, avšak realizací byl pověřen starší a zkušenější J.Sakař, který se inspiroval Janákovou volnou dispozicí, ale stavbě dal výraz dekorativní.

Tato škola, kterou po jejím dokončení v roce 1907 navštívil sám František Josef I., byla ve své době nemodernější v celé monarchii, měla elektrické osvětlení, kanalizaci, ústřední vytápění a vodu zavedenou do všech tříd. Obdobná situace nastala v roce 1909 v soutěži na **Pražské sanatorium v Podolí**. J.Gočár předložil neuvěřitelně moderní pavilonové řešení, ale vlastní realizací byl pověřen R.Kříženecký, jehož návrh má sice ještě eklektické tvarosloví, ale již moderní dispozici.

Stavební ruch se projevoval vypisováním četných soutěží a zároveň se mnohé stavby zadávaly přímo jednotlivým autorům. Ne vždy ovšem končily právě v této době soutěže realizací, protože jejich příprava byla přerušena 1. světovou válkou, která spolu s navazujícím vznikem svobodného Československa přinesla ve vývoji Prahy zásadní zlom.

Chronologický přehled

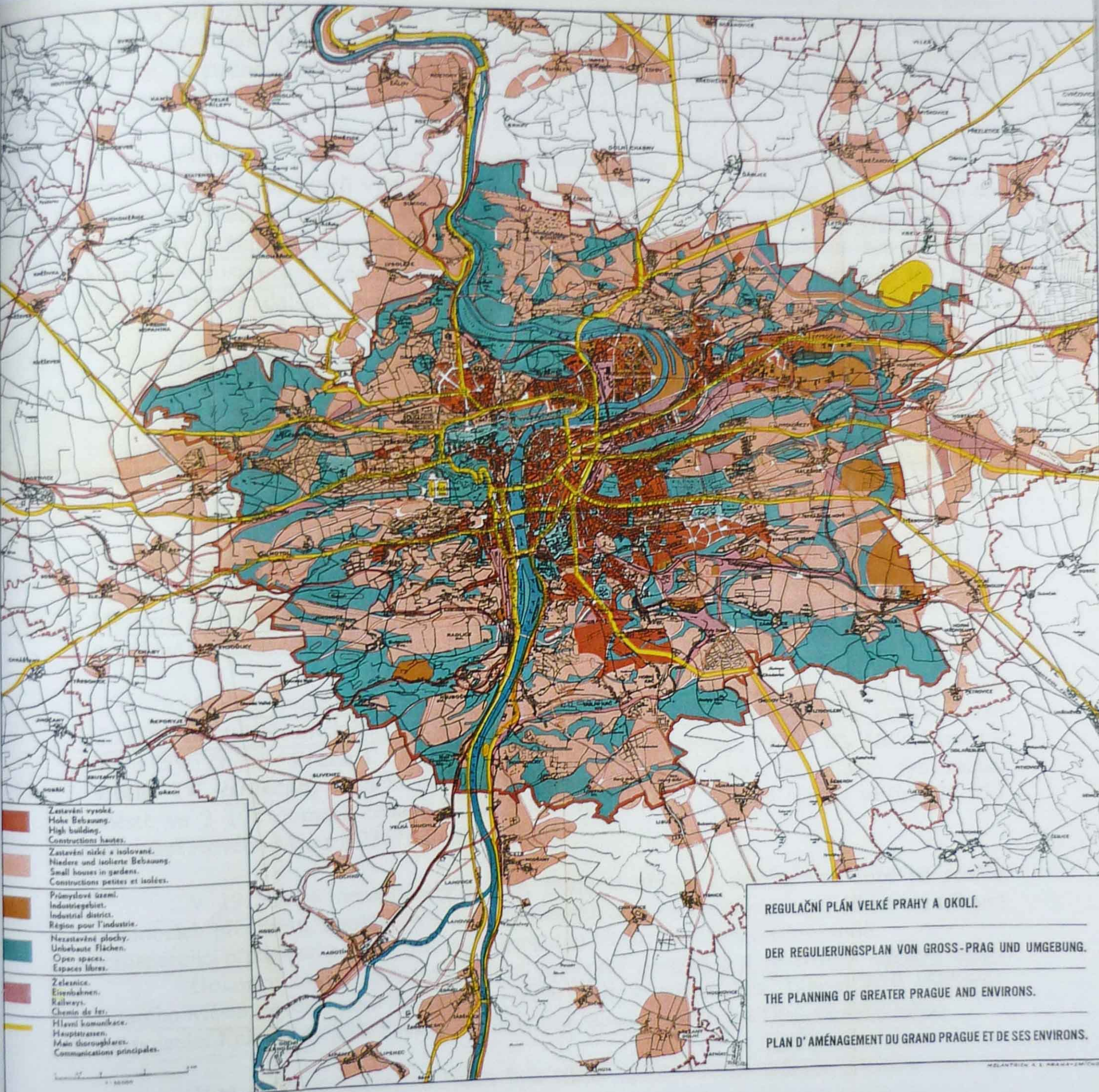
1901	▪ Trmalova vila ve Strašnicích (J.Kotěra)
1899 – 1901	▪ soutěž na dostavbu a přístavbu Staroměstské radnice ▪ soutěž na úpravu Starého Města první soutěž na stavební využití Letenské pláně
1901 – 1909	▪ nová budova nádraží Františka Josefa I., dnešního Wilsonova (J.Fanta, haly o rozponu 38 metrů J.Marjanko, R.Kornfeld)
1902	▪ Vršovice jmenovány městem ▪ otevřena první část Vinohradské nemocnice
1902 – 1903	▪ dům U Nováků ve Vodičkově ulici (O.Polívka)
1902 – 1905	▪ stavba nábřeží a tunelu pod Vyšehradem
1903	▪ Smíchov jmenován městem ▪ Topičův dům a Pojišťovna Praha na Národní třídě (O.Polívka)
1903 – 1904	▪ nábřeží mezi Jiráskovým mostem a mostem Legií
1904 – 1905	▪ soutěž na přestavbu Staroměstské radnice ▪ dům Hlaholu na Masarykově nábřeží (J.Fanta)
1904 – 1907	▪ stavba Vinohradského divadla (A.Čenský)
1905	▪ obnovena Novoměstská radnice (K.Hilbert)
1906	▪ Karlín jmenován městem ▪ most Svatopluka Čecha (J.Koula) ▪ hotel Evropa na Václavském náměstí (A.Dryák, B.Bendelmayer) ▪ otevření závodiště v Chuchli
1906 – 1907	▪ vodárenská věž v Michli (J.Kotěra)
1906 – 1908	▪ most Svatopluka Čecha (M.Petrů, J.Koula) ▪ stavba nábřeží jižně od Vyšehradu
1906 – 1912	▪ stavba nábřeží v Petřské čtvrti

- 1907
  - J.Kotěra začal řešit univerzitní budovy na předmostí Čechova mostu
  - soutěž na průkop letenskou strání
  - Břevnov jmenován městem
- 1908 – 1909
  - soutěž na přestavbu a přístavbu Staroměstské radnice
  - rodinný dům v Hradešínské ulici na Vinohradech (J.Kotěra)
  - Laichterův dům na Vinohradech (J.Kotěra)
- 1908 – 1912
  - Hlávkův most (P.Janák)
- 1909
  - soutěž na Staroměstskou radnici
  - soutěž na sanatorium v Podolí (1. cena J.Gočár)
  - druhá soutěž na stavební využití Letenské pláně (1. cena A.Engel)
- 1909 – 1911
  - Štencův dům na Starém Městě (O.Novotný)
  - sanatorium v Podolí (R.Kříženecký)
- 1910
  - regulační plán Vyšehradu
- 1911
  - zahradní město u Mariánských hradeb (V.Zákrejs, V.Hofman)
  - vlastní dům na Mariánských hradbách (F.Bílek)
- 1911 – 1912
  - dům U černé Matky boží (J.Gočár)
- 1911 – 1914
  - palác Koruna na Václavském náměstí (A.Pfeiffer, v soutěži 1. cena J.Kotěra)
- 1911 – 1916
  - Mánesův most (F.Mencl, A.Nový)
  - stavba nábřeží mezi Štefaníkovým mostem a Negrelliho viaduktem
- 1912
  - pomník K.H.Máchy na Petříně (J.V.Myslбек)
  - soutěž na výběr místa pro sletišť Sokola
- 1912 – 1913
  - Všeobecný penzijní ústav na Rašínově nábřeží (J.Gočár, J.Zasche)
- 1912 – 1914
  - družstevní domy v ulici Na Valech (F.Velich, J.Žák)
- 1913
  - kubistický dům v Neklanově ulici (J.Chochol)
  - tři kubistické vily na Rašínově nábřeží (J.Chochol)
  - upravovací plán Malé Strany a Hradčan
  - soutěž na hřbitov v Ďáblicích
- 1913 – 1917
  - palác Lucerna ve Štěpánské ulici (V.Havel, S.Bechyně)
- 1914 – 1916
  - variantní studie vysokých škol na celé Letenské pláni a jejího zpřístupnění krátkým tunelem a průkopem (A.Balšánek)
- 1915
  - pomník Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí (L.Šaloun)

III.

Regulační plán Prahy dokončený v roce 1909, řešil kromě urbanistické koncepce vlastního města též zásady rozvoje obcí v jeho zázemí.

- Zastavění vysoké.
Hohe Bebauung.
High building.
Constructions hautes.
- Zastavění nízké a izolované.
Niedere und isolierte Bebauung.
Small houses in gardens.
Constructions petites et isolées.
- Průmyslové území.
Industriegebiet.
Industrial district.
Région pour l'industrie.
- Nezasťavěné plochy.
Unbebaute Flächen.
Open spaces.
Espaces libres.
- Železnice.
Eisenbahnen.
Railways.
Chemin de fer.
- Hlavní komunikace.
Hauptstrassen.
Main thoroughfares.
Communications principales.

REGULAČNÍ PLÁN VELKÉ PRAHY A OKOLÍ.

DER REGULIERUNGSPLAN VON GROSS-PRAG UND UMGEBUNG.

THE PLANNING OF GREATER PRAGUE AND ENVIRONS.

PLAN D' AMÉNAGEMENT DU GRAND PRAGUE ET DE SES ENVIRONS.

V. 2. VELKÁ PRAHA

Vznik samostatné Československé republiky v roce 1918 znamenal pro Prahu, která se zcela samozřejmě stala hlavním městem, zahájení nové etapy společenského, hospodářského i stavebního vývoje. Náhle se ukázalo, jak mnoho je třeba učinit k tomu, aby se proměnila ve skutečně moderní město, které by sneslo srovnání s ostatními evropskými metropolemi.

Všeobecné nadšení ze zrodu samostatného státu vedlo k tomu, že se dařilo již v prvních poválečných letech vytvořit základní předpoklady pro další rozvoj Prahy a mohlo se uskutečnit mnohé z toho, co se ještě nedávno zdálo být nedosažitelným. Padaly překážky, které dříve bránily připojení do té doby stále ještě oddělených a samostatně bez zřetelnější koordinace rostoucích předměstí. Všeobecně se uznávalo, že se město neobejde bez jasné představy o svém dalším vývoji zejména ve sféře urbanistické a stavební.

Spojení města a jeho předměstí do jednoho celku byl jedním ze základních cílů pražské politiky po celé 19. století. Stejně tak vypracování celkového rozvojového plánu požadoval již Pamětní spis Spolku architektů a inženýrů v roce 1873. Od té doby se zejména odborná veřejnost k tomuto požadavku vícekrát vracela a navrhovala konkrétní způsoby jeho uskutečnění. Nebyla to pouze slovní prohlášení, ale též projekty, které řešily velkoryse další výstavbu na územích, ležících za tehdejšími správními hranicemi města.

Cesta k vytvoření Velké Prahy byla dlouhá a složitá. Začala vlastně už za Karla IV., který se neúspěšně pokusil o sloučení Starého Města pražského s jím založeným Novým Městem. Podobně krátkodobými byt' i historicky významnými byly jednoty pražských měst například v husitské době, kdy se spojená města nazývala Velké Město pražské.

Na prvé trvalé spojení si však Praha musela počkat až na reformy Josefa II., kdy 12. 2. 1784 ze čtyř historických pražských měst vzniklo **Královské hlavní město Praha.** Dětilo se na čtyři čtvrtě : **Praha I. Staré Město, Praha II. Nové Město, Praha III. Malá Strana a Praha IV. Hradčany** a mělo podle podrobnějších údajů z roku 1786 v takto vymezeném městě ve 3 198 domech celkem 72 874 civilních obyvatel, z nichž tvořilo většinu 28 052 obyvatel Nového Města a 23616 Starého Města.

V 19. století nenacházely pokusy Prahy o připojení dalších v té době již prudce rostoucích předměstí z politických a národnostních důvodů pochopení ve Vídni a ani některá prosperující předměstí po připojení nijak netoužila především z fiskálních důvodů.

Dokonce bývalé Židovské Město, nazývané **Josefov** a představující enklávu uvnitř Starého Města, se stalo jako **Praha V.** součástí Prahy až v roce 1851. Teprve 26. 9. 1883 bylo připojením **Vyšehradu** jako **Prahy VI.** dovršeno sloučení všech částí historického města.

V té době již historická Praha byla téměř úplně sevřena velkými předměstími a na svém vlastním plně zastavěném území nemohla najít možnosti uspokojení svých nových potřeb. Proto bylo velmi důležité, že se podařilo v roce 1884 připojit nepřilíš zastavěné **Holešovice-Bubny** jako **Prahu VII.** o značné rozloze 528 hektarů. Město tím zvětšilo své území o více než 60% na 1 379 hektarů a mohlo si vybudovat taková potřebná zařízení jako byly například jatky.

Nadále probíhala jednání o připojení dalších obcí, z nichž největší již byla tehdy okresními městy. Jediným výsledkem se stalo v roce 1901 připojení *Libně* s územím 677 hektarů. Rozloha města Prahy se tak zvětšila na 20 km² a počet obyvatel vyrostl na něco více než 200 tisíc. Prahu obklopující města a předměstí měla téměř 300 tisíc obyvatel, takže celá aglomerace dosáhla půlmilionové hranice.

Bez ohledu na správní hranice bylo ovšem nezbytné koordinovat určité investice a další záměry. Příkladem může být projekt kanalizace pro který byl vypracován *první regulační plán*, do kterého byly zakresleny současné stavy a zároveň v té době známé regulační záměry nejen na vlastním území Prahy, ale též v největších předměstích – Karlíně, Smíchově, Žižkově, Vinohradech a dalších. Také policie pochopila nezbytnost působení v širším měřítku, což bylo vyjádřeno v roce 1903 zřízením policejního ředitelství pro Prahu a dalších 13 okolních obcí na celkové rozloze 77,5 km², to znamená pro celé tehdy urbanizované území.

Postavení Prahy zásadně změnil vznik Československé republiky. Již v předvečer 28. října se v ateliéru architekta Františka Roita skupina architektů a urbanistů, která jednala o optimálním řízení rozvoje Prahy a o nutnosti vypracovat „*generální regulační plán Velké Prahy*“.

Na konci roku 1918 vznikl pracovní sbor architektů, navrhující široký program opatření v památkové péči, řešení *nového regulačního plánu Velké Prahy* a dále ustavení Státní umělecké rady pro Prahu. S podobnými návrhy vystoupil Klub za Starou Prahu, Klub architektů a Spolek českých architektů a inženýrů.

V téže době se konala schůzka starostů Karlína, Smíchova, Žižkova i do té doby nejvíce v opozici stojících Královských Vinohrad, kteří společně navrhli připojení svých měst a vytvoření Velké Prahy.

Regulační kancelář města, která existovala při stavebním úřadě, se začala zabývat urbanistickým návrhem pro nové rozšířené městské území. Profesor české techniky A. Balšánek publikoval v roce 1919 Studie o Velké Praze, což byla série námětů urbanistických a architektonických řešení pro rozvojové prostory například na Letenské pláni, na Strahově a podobně.

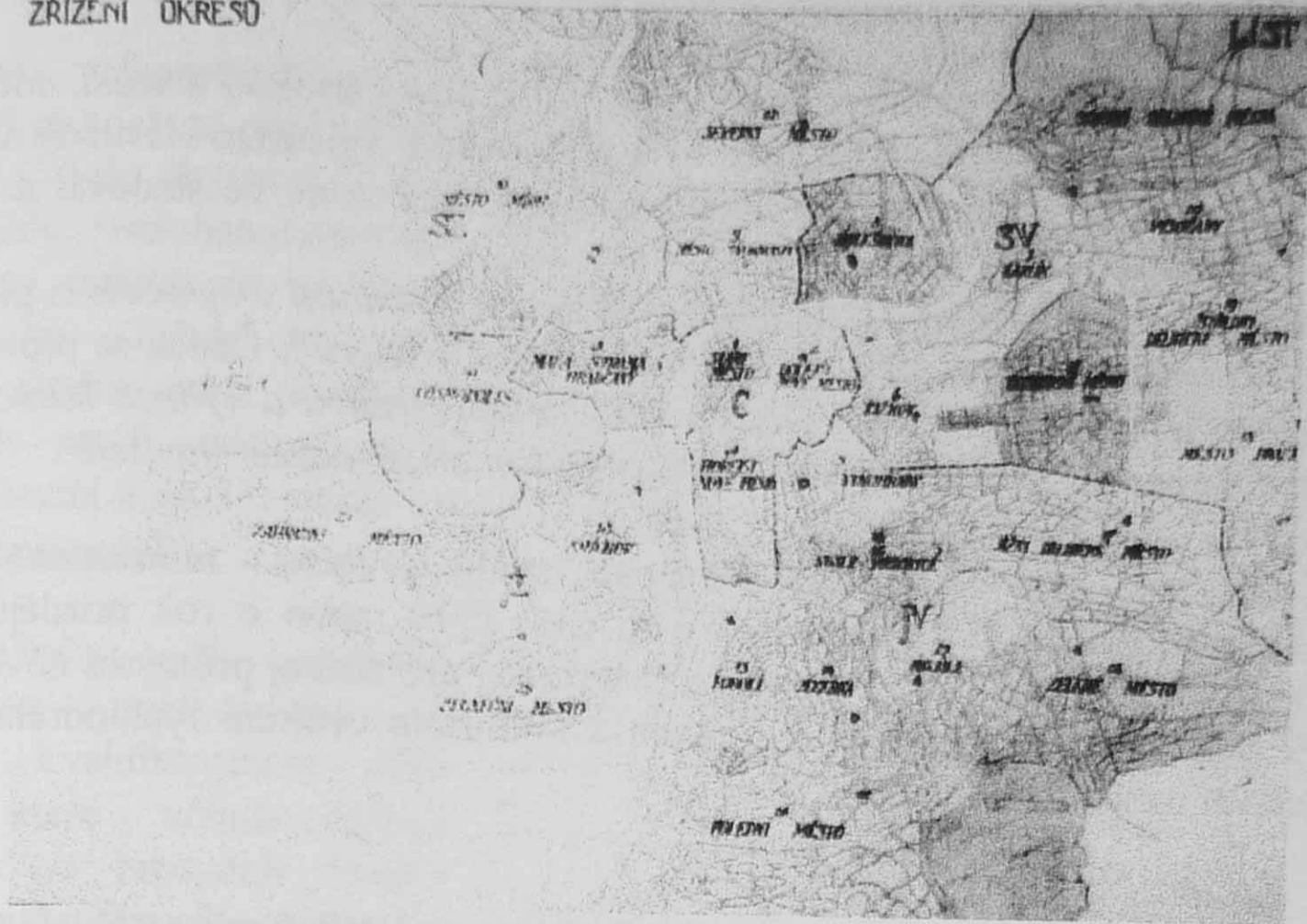
V polovině prosince 1918 předložil člen správního výboru hlavního města Prahy Karel Baxa, pozdější dlouholetý pražský primátor, návrh na vypsání veřejné soutěže na řešení ideového regulačního plánu budoucí Velké Prahy – k čemuž ovšem nakonec nedošlo. V plánu v měřítku 1:10 000 mělo být „*zejména označeno, které části budoucího města budou tvořiti část tovární, které část vilovou a které části s malými levnými byty... Soutěží touto má býti nejširším odborným kruhům poskytnuta možnost, aby v této pro budoucí rozvoj Prahy nejdůležitější otázce, mohli pronést své názory a návrhy*“.

Projekt ideální Prahy

V dubnu roku 1919 byla v tehdy novém paláci Lucerna na Václavském náměstí otevřena výstava, nazvaná „*Ideální Velká Praha*“. Byl to rozsáhlý a bohatě dokumentovaný soubor plánů a výkresů, jehož autor **Max Urban** se později stal projektantem vilové čtvrti na Barrandově, tamní za 1. republiky populární restaurace a kavárny a dále Barrandovských filmových ateliérů.

94. Ideální Velká Praha podle představ M. Urbana představovala velkorysou koncepci s ornamentálně řešenou uliční sítí a symbolickými názvy jednotlivých čtvrtí.

ZŘÍZENÍ OKRESU

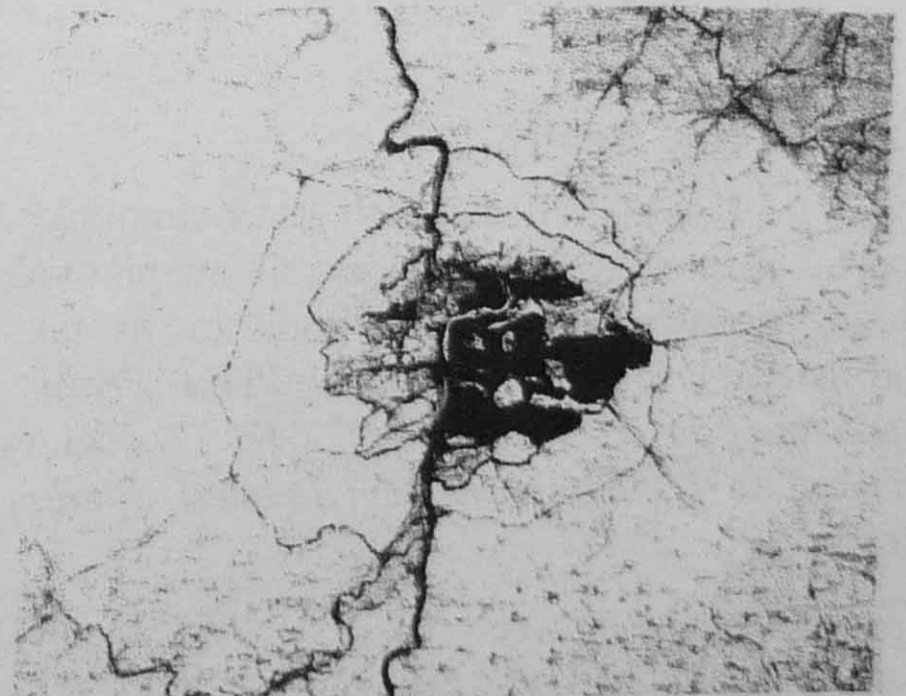
Podle průvodního textu pracoval na návrhu z vlastní iniciativy ve válečných letech a sledoval především „jednotné řešení výstavby Velké Prahy ve velkém slohu v zájmu celku, provozu, hygieny, hospodárnosti a krásy“ a zároveň „architektonický sen se smělým programem ....protože jediné řešení může být formově celkové a nikoli tak uboze příštípkařské, náhodné a umělecky nemohoucí, jako se dělo doposud“.

Na 75 mapových listech a perspektivních pohledech, které se ve své úplnosti zachovaly v archivu Národního technického muzea, byl veřejnosti předložen projekt, zahrnující kromě tehdejší Prahy rozsáhlé území za jejími hranicemi zhruba v rozloze, kterou dosáhlo město až téměř o sto let později.

Svou velkorysost vyjádřil autor v názvech jednotlivých nových čtvrtí, které v souladu s jejich základní funkcí pojmenoval např. *Mírové Město*, *Severní Cosmopolis*, *Dělnické Město* nebo *Břicho Prahy*. Součástí projektu jsou lokalizace a dokonce i dispozice desítek nově navržených budov – opět se symbolickými názvy jako *Palác míru*, *Muzeum národů*, *Palác krásných umění*, *Velké divadlo* a také *Akademie architektonická*.

95. Projekt ideální Velké Prahy obsahoval také regionální koncepci v níž byly zvýrazněny jednak rezervní plochy pro rozvoj města východním směrem a také vnější silniční okruh.

Sám Max Urban o svém návrhu napsal, že „vystavený plán nebyl myšlen jako podklad reálné výstavby ....Nepokládám jej za podklad reálný, nýbrž dávám zde příspěvek, v leccems snad příklad pro řešení Velké Krásné Prahy, principiálně pak chci potvrditi tímto příkladem, že jediné řešení

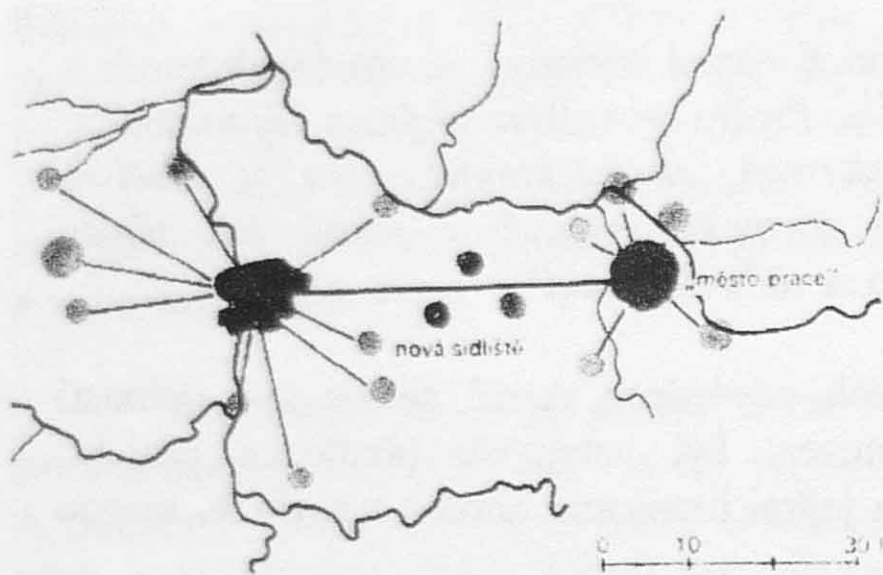

Velké Prahy může být formově celkové, ... Plán jest tedy posuzovati v první řadě v celku, mnohé detaily i architektura (jsou) řešeny úmyslně konvenčně, neboť tato práce nemůže se zmocí jednotlivcem...“.

Výstava vyvolala velký zájem o budoucí rozvoj Prahy a širokou diskusi, což bylo již samo o sobě užitečné. Jedním z těch, pro něž byla podnětem k vyjádření vlastních názorů na další rozvoj Prahy, byl Karel Čapek. Jeho stanovisko svědčí o tom, že sledoval a pochopil tehdejší nové urbanistické trendy.

Rozpoznal zřetelné slabiny Urbanova projektu, „jeho zálibu v symetrii a geometričnosti, nezáměr o konkrétní, nepravidelnou, lokální bohatost poměrů“. Čapek se proto s jistou ironií ptal „nebylo-li by snad pohodlnějším nechati Prahu Prahou a vybrati kdekoliv jinde místo pro zcela nové hlavní město, které by kladlo mnohem menší odpor staviteli“.

Mezi další velkorysé projekty té doby patří studie „Vltava - monumentální osou Velké Prahy“ od Antonína Balšánka – také z roku 1919, nebo o rok pozdější projekt „paralelní“ Prahy od Vladimíra Zákrejse. Ten navrhoval pro rozvoj průmyslu nové město v Polabí, spojené s dosavadní Prahou jako vládním a kulturním centrem rychlodráhou, podél které se měla stavět menší satelitní města.

96. Projekt „paralelního“ města v Polabí z roku 1922 od V.Zákrejse je velmi časnou regionální koncepcí, která měla odlehčit přílišný tlak na historickou Prahu.

Na rozdíl od období po 2. světové válce a svým způsobem i dnešní doby se Praha stala opravdovou prioritou celé země. Vyjádřil to nejlépe T.G.Masaryk při své návštěvě pražské radnice slovy: „Jsem si vědom toho, co znamená Velká Praha pro republiku. Buďte ujištěni, že plně oceňuji význam Velké Prahy nejen geograficky, ale i kulturně a hospodářsky, že na ni pamatuji a že vše učiním abych tuto Prahu podporoval.“ O deset let později připomenul – pro dnešní dobu velmi aktuálně – že „Praha se musí stát městem světovým, avšak nesmí ztrácet svého rázu, netoliko vnějšího, nýbrž i kulturního a duchovního vůbec“.

Vznik Velké Prahy

Již v prvních měsících nové republiky obnovila Praha svá jednání s předměstskými obcemi a toto úsilí bylo na rozdíl od předválečných poměrů okamžitě podpořeno starosty všech největších předměstí. Podařilo se tak již v listopadu 1918 předložit Národnímu shromáždění zákon o vytvoření Velké Prahy, který byl v únoru 1920 přijat. Bylo v něm stanoveno, že od 1. ledna 1922 se 37 obcí vyjímá z dosavadních samosprávných okresů a „slučují se s hlavním městem Prahou v jednu obec pod společným jménem **Hlavní město Praha**“.

Vznikl tak velkoměstský celek, který měl na rozloze přes 17 400 ha téměř 670 tis. obyvatel.

Z pohledu mnohamilionových aglomerací dneška se to nezdá být mnoho. Tehdy to však zařadilo Prahu mezi evropské metropole na 6. místo co do rozlohy území a na 11. místo co do počtu obyvatel.

Obdiv si zaslouží prozíravost, velkorysost a odborná kvalifikovanost těch kroků, které učinila mladá republika ve prospěch dalšího rozvoje svého hlavního města.

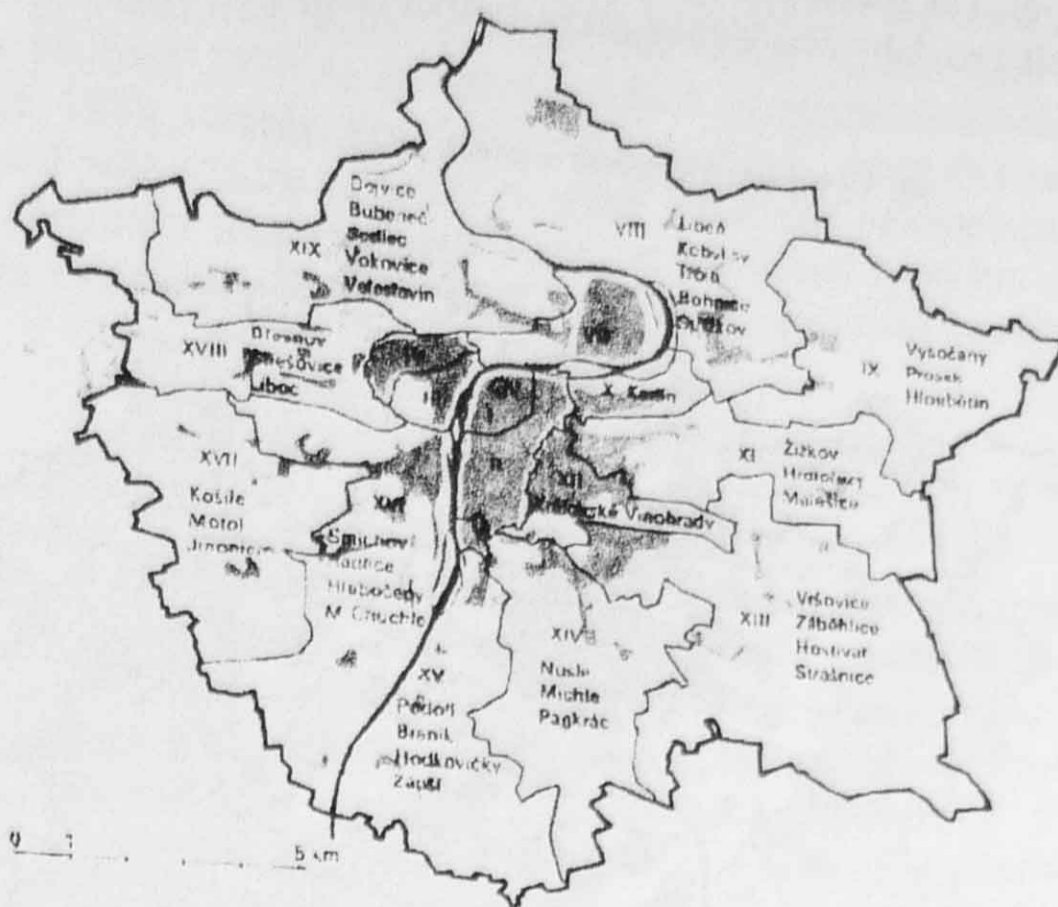
V přehledu činnosti ministerstva veřejných prací za léta 1918-1923 se uvádí, že „*prvou nejnaléhavější a jaksi nejširší potřebou bylo určití směr vývoje našich velkých měst, z nichž byla novou organizací státu utvořena důležitá střediska, rychle vzrůstající. V první řadě šlo o Prahu jako hlavní město státu,*“ pro které se považovalo za žádoucí dospět „*k jednotnému plánu města, který by odpovídal moderním zásadám pro stavbu měst*“.

Vytvoření nového velkého sídelního útvaru bylo ovšem značně složité. Jeho součástí se staly kromě dosavadní Prahy další desetitisícová města jako byl zvláště Karlín, Smíchov, Vinohrady a Žižkov, která byla dokonce doposud sídly okresů. Zároveň byly připojeny dosavadní venkovské obce s několika sty obyvatel, kam nanejvýš Pražáci jezdili na letní byt.

A nyní bylo nutno všechny tyto – velké i malé obce – seskupit do 19 čtvrtí a ty opět do 13 správních okresů. Zachovalo se přitom dosavadních prvních osm čtvrtí od Starého Města jako Prahy I. až po Libeň jako Prahu VIII.

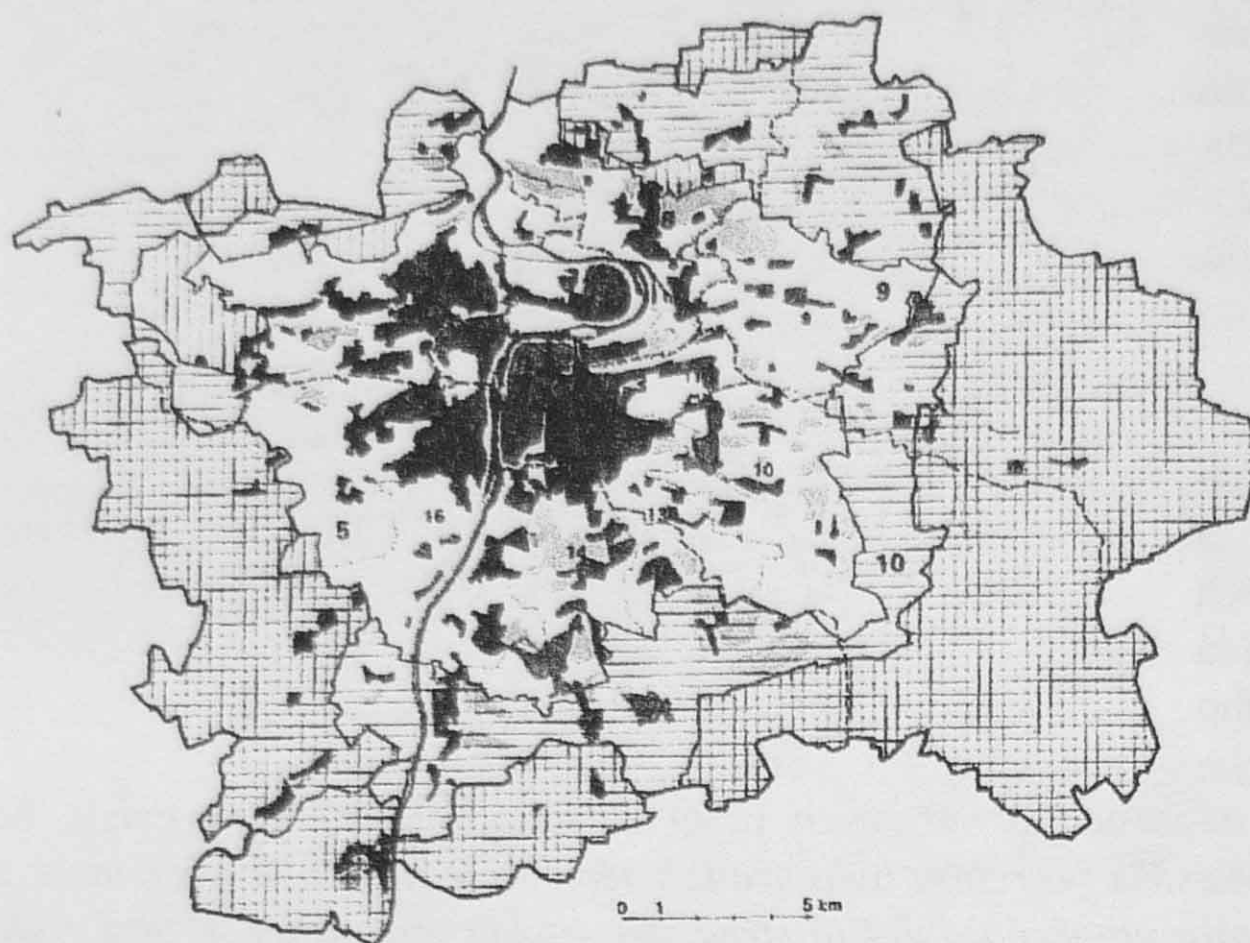
Nově připojené obce byly seskupeny do dalších jedenácti čtvrtí. **Praha IX.** byly **Vysočany** s Prosekem a Hloubětínem, **Praha X. Karlín**, **Praha XI. Žižkov** s Hrdlořezy a Malešicemi, **Praha XII. Vinohrady**, **Praha XIII. Vršovice** se Záběhlicemi, Hostivaří a Strašnicemi, **Praha XIV. Nusle** s Michlí a Krčí, **Praha XV. Braník** s Podolím a Strašnicemi, **Praha XVI. Smíchov** s Radlicemi, Hlubočepy a Malou Chuchlí, **Praha XVII. Košiče** s Motolem, Butovicemi a Jinonicemi, **Praha XVIII. Břevnov** se Střešovicemi a Libocí a nakonec **Praha XIX. Dejvice** s Bubenečí, Šárkou, Sedlcem, Podbabou, Vokovicemi a Veleslavínem.

Ani tímto sdružováním se ovšem nepodařilo docílit plnou vyrovnanost čtvrtí co do rozlohy nebo počtu obyvatel. V roce 1921 provedené sčítání ukázalo, že na jedné straně měla Praha čtvrtě s mnoha desítkami tisíc obyvatel, jako kromě devadesátitisícového Nového Města byly Vinohrady, Žižkov a Smíchov. Naopak Praha V.- Josefov měla jen 4 tisíce

obyvatel a jen o málo více měla Praha VI. - Vyšehrad a Praha XV – celé Nusle i s Michlí a Krčí. Do území města byly jako rezerva pro potřeby budoucí výstavby zahrnuty předvídavě velké rozlohy zemědělské půdy, tvořící tehdy přes 60% jeho nového správního území.

98. Vývoj hranic města v letech 1922 - 1974

Růst území města pokračoval po 2. světové válce, kdy došlo v roce 1950 k nevelké korektuře v prostoru rozšiřovaného Ruzyňského letiště. Podstatnější byl přírůstek 21 obcí v roce 1968, vyvolaný výstavbou velkých okrajových sídlišť – „měst“. Praha tím zaujala rozlohu necelých 300 km² a nepatrně překročila milión obyvatel.

Pokračující extenzivní růst zvláště v prostoru Jižního a

Jihozápadního Města a navíc připravované zakládání dalších satelitních sídelních útvarů vyvolaly v roce 1974 připojení dalších 30 obcí a Praha tím dosáhla své dodnes existující rozlohy 496 km².

Vytvoření Velké Prahy samo o sobě nebylo ovšem v té době ničím zcela mimořádným. Již roku 1901 vypsalo Brno soutěž na regulační a zastavovací plán, který se však týkal jen vnitřního města a byl vypsán výhradně pro rakouské inženýry a architekty německé národnosti. V roce 1919 – dříve než pro Prahu – byl přijat zákon o připojení okolních obcí a zároveň o zřízení regulačního poradního sboru pro Velké Brno. V roce 1926 byla následně vypsána ideová soutěž na náčrt zastavovacího plánu Brna s okolím, kde se výrazně uplatnili čeští architekti jako byl Boleslav Fuchs.

Zejména velká města pocítovala nutnost spojení nebo alespoň zřetelnější kooperace se svými neustále rostoucími předměstími. Vídeň připojila svá největší předměstí uvnitř pevnostního valu již v roce 1850, v roce 1890 dále rozšířila své území na 178 km² a v letech 1904 – 1905 až na 273 km² s 1,8 mil. obyvatel. Velký New York vznikl v roce 1889, kdy se k původnímu Manhattanu o rozloze 57 km² s tehdy něco více než 1,5 milionu obyvatel zvětšil připojením 4 velkých předměstí – Bronxu, Brooklynu, Queens a Richmondu – na 850 km² a dosáhl 2,5 milionu obyvatel.

Zhruba ve stejné době jako Praha byl vytvořen Velký Berlín, jehož počátky spadají do roku 1912, kdy město se svými předměstími vytvořilo na řešení praktických potřeb rozvoje tzv. Účelový svaz o rozloze 351 km². V roce 1920 pak vznikla tzv. sjednocená obec o rozloze 870 km² a velmi prozíravě Svaz Velký Berlín, zahrnující celou aglomeraci s rozlohou 3500 km².

Poněkud složitějším byl vývoj v konzervativním Londýně. Tam si policie jako první vytvořila již v roce 1829 tzv. Metropolitní okres, zahrnující rozlohu 1787 km². Poté v roce 1855 se ukázala nutnost koordinovat statistické údaje a inženýrské stavby a tak vznikl Metropolitní úřad veřejných prací a po roce 1870 se již začal používat ve statistice termín Velký Londýn. Avšak teprve v roce 1888 vzniklo tzv. Londýnské hrabství, zahrnující na zhruba 300 km² s 3,5 milionu obyvatel pouze jádro již tehdy rozsáhlé londýnské aglomerace. Teprve v roce 1964 schválil britský parlament Radu Velkého Londýna pro území 1604 km² s 8 miliony obyvatel. Tato Rada měla i následně složitý vývoj, který však nesouvisí s naším tématem.

Státní regulační komise

Současně s přijetím zákona o Hlavním městě Praze bylo samostatným zákonem rozhodnuto zřídit pro Prahu Státní regulační komisi. Podle prvního paragrafu zákona č. 88 z 5. února 1920 bylo smyslem tohoto rozhodnutí zaručit „jednotný stavební rozvoj Prahy a okolí se zřetelem na potřeby hospodářské a s hlediska uměleckého a zdravotního“. Proto komise měla „připraviti a opatřiti přehledný plán regulační a zastavovací pro území v § 3 označeném v měřítku zpravidla 1:5000, v němž budou rozřešeny základní podmínky stavebního rozvoje Prahy s okolím, provésti o něm řízení v tomto zákoně předepsané a spolupůsobiti při vypracování nového stavebního řádu“.

Pravomoc Komise se vztahovala nejen na území Velké Prahy o rozloze 17 164 ha, vzniklé připojením 37 obcí, ale též na zájmové území, zahrnující 78 obcí na rozloze 30800 ha. Celkem se tedy jednalo o rozlohu 48000 ha, což je zhruba dnešní správní území Prahy. Komise dokonce mohla podle § 3 cit. zákona případně k zabezpečení důležitých veřejných zájmů navrhnout další rozšíření tohoto území. Je to velký rozdíl proti současné situaci, kdy se ani po roce 1989 nepodařilo docílit jednotný koordinovaný plán pro město a jeho okolí, ačkoliv by to dnes bylo ještě mnohem potřebnější než tehdy.

Komise se skládala z předsedy, jmenovaného vládou, a osmi členů, které jmenoval ministr veřejných prací v dohodě s dalšími ministry. Jednoho z těchto členů mohl navrhnout zemský správní výbor a tři pražská městská rada. V § 4 se určovalo, že „členy mohou býti jen odborníci, tři čtvrtiny členů musí býti architekti a inženýři“.

Prvým předsedou byl jmenován architekt J. Sakař a po něm od druhého funkčního období po roce 1924 až do konce působení v roce 1939 ing. E. Mölzer. Členy byli významní čeští architekti a inženýři jako A. Balšánek, A. Engel, J. Stibral, J. Pfeffermann-Záruba a později B. Hypšman, P. Janák a další.

Byli to vesměs lidé s velkou odbornou i společenskou prestiží, čímž se již měly vyloučit nejrůznější způsoby nežádoucího ovlivňování jejich činnosti a rozhodování. Vynětí Komise z pravomoci městské správy zákon zdůvodňoval tím, že nebude ovlivňována místními a politickými tlaky.

Komise měla právo využívat znalce nebo komise s hlasem poradním a byla také oprávněna zadávat veřejnou soutěž nebo objednávkou z volné ruky veškeré práce, spojené s vypracováním přehledného regulačního a zastavovacího plánu nebo s její ostatní činností. Funkční období Státní regulační komise bylo stanoveno na tři roky a musela být vždy po uplynutí tohoto období obnovena.

Pro zabezpečení soustavné práce na regulačním plánu měla podle § 6 SRK k dispozici „kancelář regulační hlavního města Prahy, studijní kancelář Pražské nádražní komise, ... nebo jiné kanceláře, které z popudu SRK se schválením ministerstva veřejných prací budou zřízeny“.

Velmi důležitými byla v části III. přechodná ustanovení, která v § 12 určovala, že „všechny již potvrzené plány regulační (plány polohy) podle znění dosud platných stavebních řádů povolená rozdělení pozemků na stavební místa, úpravy terénu, a vydaná již povolení k stavbám podle řádu stavebního, podle předpisů o stavbě silnic, cest, mostů, podle zákona horního nebo vodního nebo povolení ke zřízení provozoven živnostenských.....pokud nebyly již ve skutek uvedeny a nebo neprošla lhůta, ve které měly být provedeny, pozbývají dočasně platnosti a nesmějí býti nadále ve skutek uváděny, pokud s nimi SRK nevysloví souhlas. To platí zejména o potvrzených regulacích a povolených rozděleních pozemků na stavební místa, ...“.

V následujícím § 13 bylo stanoveno, že SRK musí být předkládány veškeré nové projekty tohoto druhu, přičemž podle § 14 má SRK „právo žádati, aby byly změněny, pokud to v zájmu zastavení a regulace dotyčného obvodu jest třeba. Opomenutí těchto předpisů má za následek zmatečnost řízení, ...“. Pod nátlakem majitelů pozemků však byla tato ustanovení zrušena, takže stavební úřad mohl schvalovat parcelace a vydávat stavební povolení na základě tak zvaných „plánů polohy“ podle starých zákonů a předpisů.

99. Regulační plán Vltavy v holešovickém oblouku

Přes všechny dobré úmysly a nesporné kladné výsledky meziválečné výstavby a působení regulační komise – jako bylo řešení rozvojových koncepcí městských sektorů a vypracování celkového regulačního plánu města – nelze zapomínat i na určité slabiny jejího působení. Vyplývaly z ne dost určité formulace pravomocí regulační komise a z toho, že musela pracovat podle zastaralého rakouského zákonodárství, protože celé první republice se nepodařilo schválit nový stavební řád.

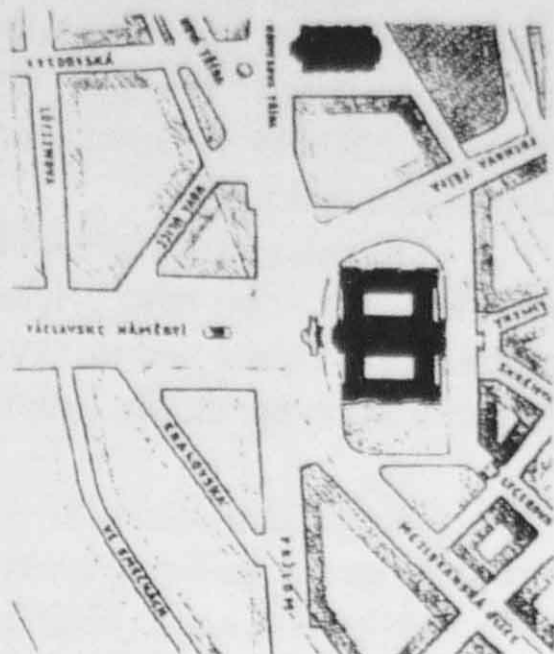
Již při zřizování komise významný časopis Styl varoval před tím, že „péče o stavební rozvoj našeho hlavního města bude ponechána politickým klikám našich obcí, nezmoudřeli jsme z jednoho Žižkova, Břevnova a jiných – nýbrž táž

historie bude se opakovati k nenahraditelné škodě našeho hlavního města. Teprve ze škod zmoudříme a poznáme, že se stala velká chyba. Zájem na rušení pravomoci státní regulační komise je čistě pokoutní – aby v kalných vodách mohli lovit podnikatelé, těžící vždy ze zájmů veřejných“.

Po celou dobu existence Komise a při projednávání celkového regulačního plánu neustávala diskuse o jejích pravomocích a závaznosti rozhodnutí.

100. Regulace prostoru před Národním muzeem stále ještě předpokládala nevhodný průlom směrem k Vltavě, který měl uzavřít komunikační okruh kolem historického jádra.

Odborné instituce většinou kritizovaly nedostatek pravomocí Komise, zatím co některé úřady a také stavební podnikatelé považovali činnost Komise za překážku své činnosti. Diskuse se také týkala územního rozsahu působnosti, přičemž se doporučovalo, aby se pravomoci rozšířily na celý středočeský region.

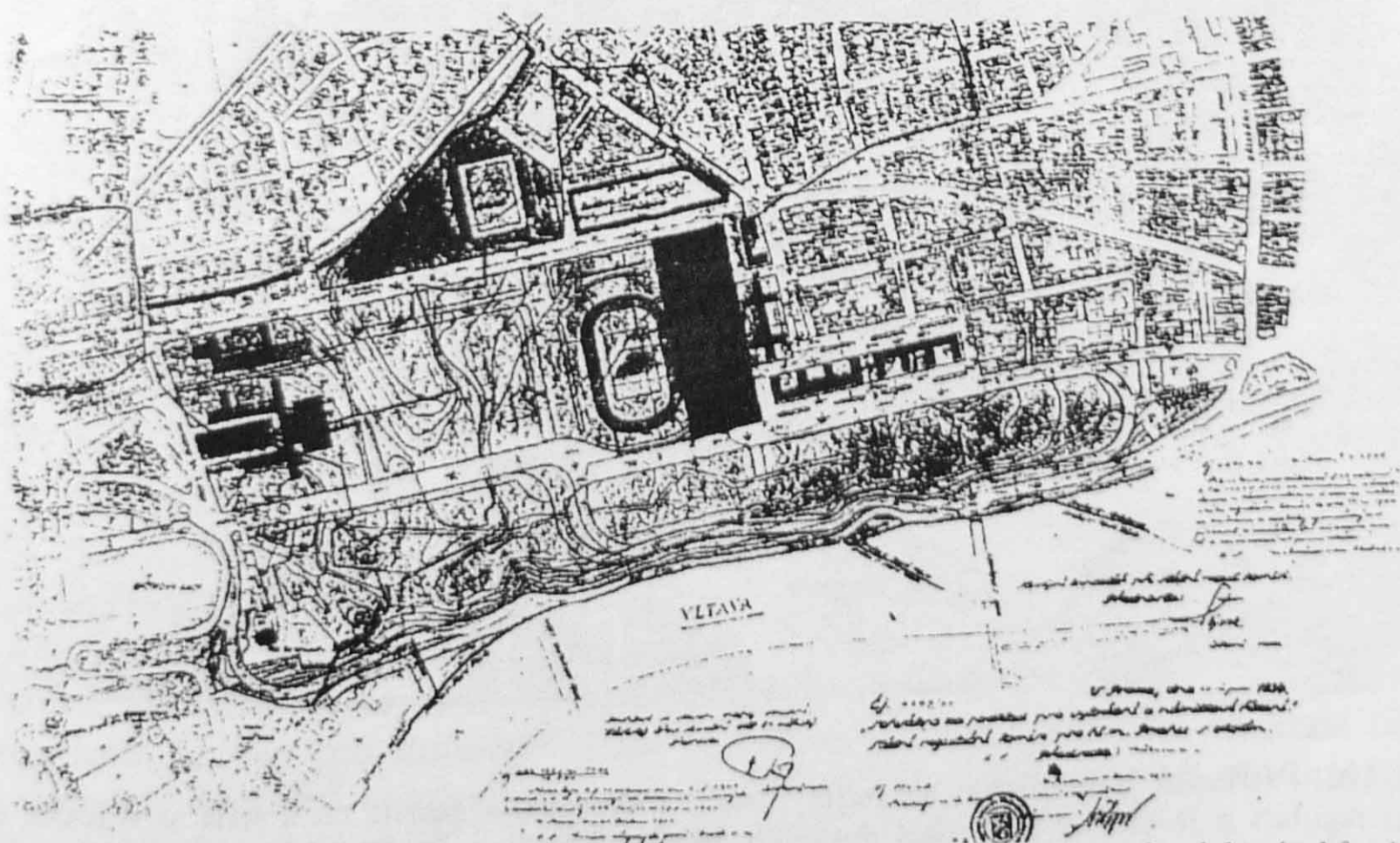

Ministerstvo veřejných prací, které muselo podle zákona o zřízení Státní regulační komise každé tři roky obnovovat její existenci a složení, připravovalo v roce 1934 návrh zákona, kterým by se měnila na odborný poradní sbor, avšak tento návrh nebyl vládou přijat.

Naopak v roce 1936 bylo ministerstvu předloženo memorandum odborných institucí, které doporučovalo nejen další trvání Státní regulační komise, ale především zvýšení její autority a pravomocí, posílení její iniciativní úlohy a rozšíření její činnosti o odborné studijní práce. Činnost Státní regulační komise skončila v roce 1939 a její působnost byla přenesena na *Plánovací komisi hlavního města Prahy*.

Každému, kdo dnes sleduje výstavbu našeho hlavního města a chaotickou suburbanizaci jeho okrajových částí a zázemí je zřejmé, že události kolem vzniku a koncipování Velké Prahy nejsou pouze významnou kapitolou vývoje moderního českého urbanismu, ale především hovoří překvapivě aktuálně k naší současnosti.

*A) Návrh na záměru přehledného regulačního a zastavovacího planu pro území předně Letenské v Praze 17, IV a XIX.
Měřítko 1:2880.*

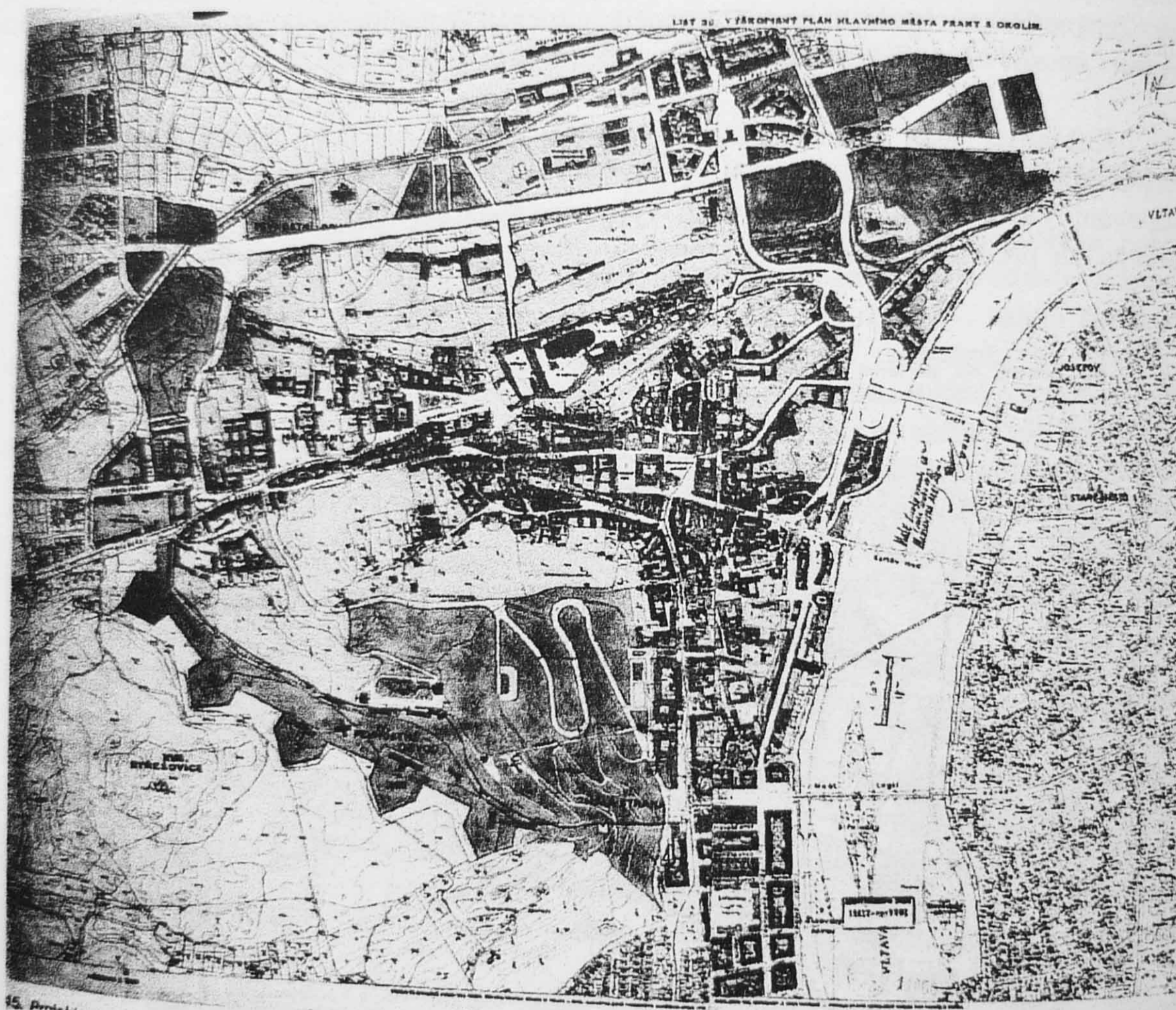
101. Regulační plán Letenské pláně z roku 1934 je jedním z mnoha různých návrhů zástavby a využití tohoto prostoru.

Regulační plán města

Okamžitě po svém zřízení se Státní regulační komise ujala prací na regulačním plánu, jak jí bylo zákonem uloženo. Nebylo to ovšem jednoduché již proto, že pro nové mnohonásobně větší pražské území neexistovaly jednotně vypracované mapové podklady. Zejména chybělo výškové zaměření terénu, bez něhož nelze například řešit komunikační síť, kanalizační stoky apod.

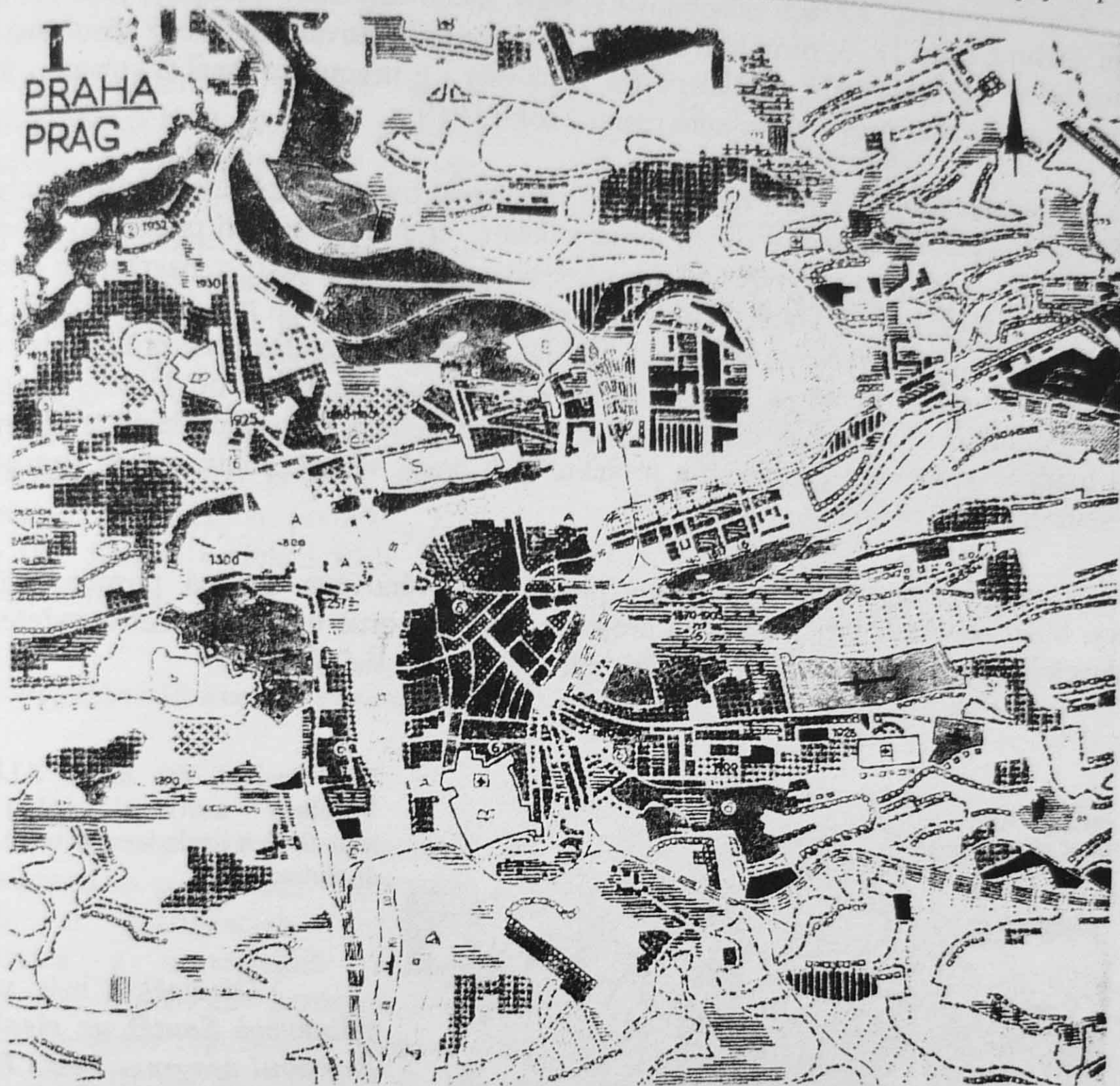
Komise proto především zadala vypracování řádného topografického a výškopisného podkladu. Po dobu jeho přípravy vypsala postupně v letech 1920 až 1923 veřejné soutěže na urbanistické řešení jednotlivých městských sektorů a zároveň pokračovala ve vypisování soutěží a zadávání studií, řešících důležité městské uzly, prostorové celky a rozvojová území.

Regulační kancelář se tak stala nejen projektovým, ale i studijním pracovištěm. Shromažďovala veškeré dostupné podklady a dřívější projekty a již na základě předběžných studií navrhovala nejvhodnější území pro novou bytovou i jinou výstavbu. Zároveň se svou kanceláří posuzovala jednotlivé nově předkládané projekty, jak na to například ve své knize vzpomíná Karel Honzík, který kolem roku 1930 spolu s Josefem Havlíčkem projektoval „první pražský mrakodrap“ - tehdejší Penzijní ústav na Žižkově.

102. Petřínská komunikace, spojující Újezd s Pohořelcem patřila mezi stále se vracející témata pražských regulací a je vlastně předzvěstí dnešního Strahovského tunelu. Zároveň se v mnoha variantách ověřovalo i zlepšení výstupu ze Starého Města směrem ke Pražskému hradu.

Celkový *regulační plán* byl podle ustanovení zákona včetně návrhu nového stavebního řádu dokončen v roce 1929, avšak během následujících let se nepodařilo uzavřít jejich projednávání a schválení. Komise zadávala i po dokončení plánu různá dílčí řešení, která jí umožňovala během projednávání plán dále doplňovat a upřesňovat. U důležitých problémů v terénu a posuzovala všechny významné stavební záměry na území města i v jeho okolí. V některých případech například pro území Prahy II. a VI. byl zpracován dílčí regulační plán, který byl schválen v roce 1930 a v roce následujícím potvrzen ministerstvem veřejných prací.

103. **Regulační plán Prahy** byl představen na 4.kongresu CIAM jako jeden z projektů 33 světových velkoměst. Diskuse o nich se stala v roce 1933 východiskem pro formulaci Athénské charty.

Regulační plán sehrál nesporně významnou úlohu při zabezpečení vysoké urbanistické a architektonické úrovně výstavby Prahy ve 20. a 30. letech. Jako výsledky lze připomenout koncepční řešení zahradních předměstí (Spořilov, Zahradní město, Ořechovka, Hanspaulka, Barrandov), největší urbanistický soubor období 1. republiky – Dejvice, stejně jako regulační úpravy pro dopravní a jiné investice. Na regulační plán navázala odborná řešení sociální, dopravní a inženýrské infrastruktury, jako bylo umístění nového letiště v Ruzyni, sokolského stadiónu na Strahově a pod.

Protože však nebyl schválen nový stavební řád, stále platil zastaralý stavební řád z roku 1886, který umožňoval až 85 % zastavění parcel a jako postačující pro přípravu staveb uznával tzv. plány polohy. Komise se pokusila tyto problémy řešit roku 1935 schválením závazných směrnic jako nerozlučné součásti přehledných regulačních a zastavovacích plánů. Byly to *Zastavovací předpisy přehledných, regulačních a zastavovacích plánů pro hlavní město Prahu*, obsahující tehdejší době vyhovující ustanovení, sledující zlepšení urbanistické a architektonické úrovně nové výstavby

Též v ostatních sférách působnosti zůstaly zachovány staré předpisy, jako byl např. asanační zákon z roku 1893, proti kterému Komise sice protestovala, ale jehož působnost byla prodloužena až do roku 1933. Určité potíže vyplývaly i z nesouladu mezi zákonem o Státní regulační komisi a zákonem o stavebním ruchu z roku 1919.

Regulační plán Velké Prahy a okolí obsahoval mnoho ještě dnes platných urbanistických řešení a založil vlastně moderní urbanistickou strukturu osídlení pražského prostoru. Byl velkorysý ve vymezení nových rozvojových ploch stejně jako v navrženém systému zeleně a ochraně přírody. Přebíral ovšem i některá řešení ze starších regulačních plánů, která bylo již tehdy možno považovat za překonaná. Jako naštěstí nerealizované příklady lze uvést průlom od Národního muzea k Vltavě, nebo komunikaci stoupající od Újezdu po návrší Petřína k Pohořelci. Z těchto hledisek doposud nebyl regulační plán podrobněji analyzován a většina tehdy prováděných studijních a projektových prací, včetně dokumentace regulačního plánu, se beznadějně ztratila.

V průběhu prací na regulačním plánu byla věnována značná pozornost řešení dopravy. Mezi nejvýznamnější dopravní projekty patří nesporně návrh sítě metra, vyřešený až do technických podrobností v roce 1926 inženýry J.Listem a V.Beladou.

104. Projekt sítě metra J.Lista a V.Belady navrhoval vedení tras jednotlivých linek, které je velmi blízké dnešnímu řešení.

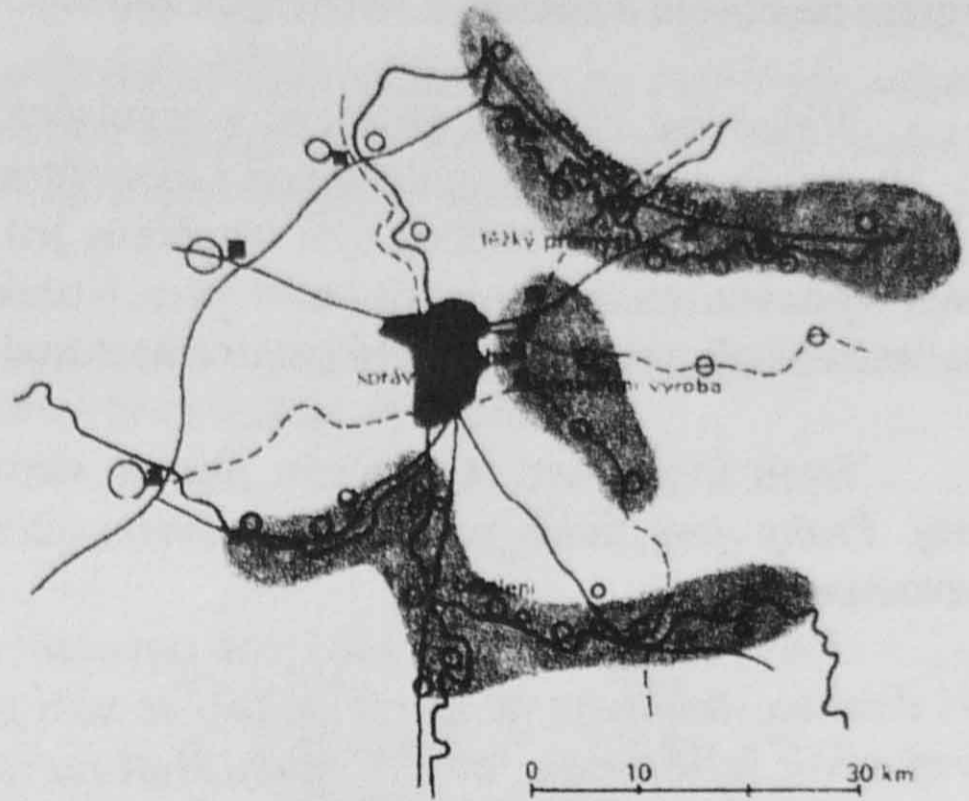
Ojedinělou byla vzorně připravená *Soutěž na všeobecný dopravní program Velké Prahy*, uspořádaná v letech 1930-1932. Navazovala na regulační plán města a měla přinést podněty pro řešení celé komunikační a železniční sítě Prahy. Porota této soutěže jako východisko své činnosti konstatovala, že „stavba měst není již pouhým řešením městského půdorysu, nýbrž stává se programem práce, který

přihlíží také k času a hospodárnosti. Je třeba vedle statického také dynamického plánu města, který odpovídá jeho časovému vzrůstu a postupnému rozvoji jeho dopravy“.

Devatenáct do soutěže předložených návrhů obsahovalo dodnes aktuální a nenaplněné koncepční principy, jako je řešení pražské dopravy v regionálním měřítku, radikální omezení automobilové dopravy v historickém jádru nebo nové velkorysé řešení hlavního železničního nádraží. Elektrické podniky reagovaly na soutěž zřízením vlastního studijního oddělení, v němž byly v soutěži obsažené náměty dále propracovávány, včetně řešení soustavy metra.

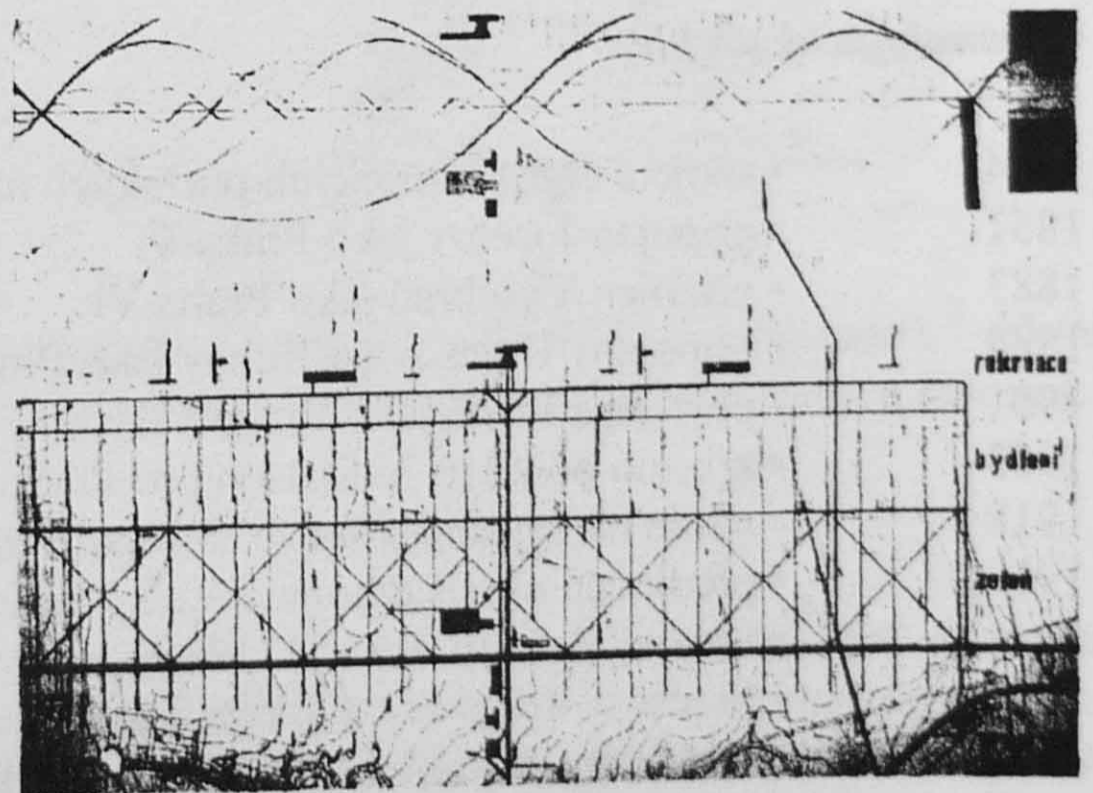
105. Studie pražského regionu E.hrušky navázala na jeho soutěžní návrh dopravního programu hlavního města Prahy

Z materiálů soutěže se v archivu dnešních Dopravních podniků zachovaly pouze zlomky a z víru reorganizací se zatím nevynořilo nic z prací studijní kanceláře. To ostatně platí i o dokumentaci Regulační kanceláře a Praha tím je ochuzena o další důležitá svědectví svého novodobého vývoje. Pouze stručné zprávy lze nalézt v přehledech činnosti ministerstva veřejných prací a dále v ročenkách Elektrických podniků, kde mělo tzv. studijní oddělení vždy svou samostatnou část.

106. Návrh satelitního města v Polabí vypracovala v roce 1932 skupina PAS (Pracovní architektonická skupina – J.Štursa, K.Janů, J.Voženílek) a uplatnila při tom inspiraci pásmovým městem N.Miljutina.

Jsou tam zprávy o dopravních průzkumech, o propočtech dopravních zátěží, o klasifikacích pražských křižovatek a samozřejmě také o dopravním ověřování komunikačních řešení tehdejšího regulačního plánu. O velkorysosti těchto prací svědčí, že se rozvoj řešil pro aglomeraci s předpokládaným výhledovým počtem 2,5 milionu obyvatel.

Program výstavby

Jen výjimečně se dochovaly předsedou Regulační komise E. Mölzerem vypracované zprávy, jako je jeho úvaha „Budoucí vývoj stavební velké Prahy“, doprovázející dokončení regulačního plánu v roce 1929. Je pochopitelné, že jeho profese jej vedla k velké pozornosti k pražským inženýrským stavbám a zejména řešení dopravy a komunikační sítě. Ve zprávě se

objevuje nejen metro, ale také soustava rychlodrah, obsluhujících tehdejší aglomeraci v okruhu 25-30 km. Zajímavý je odhad, „že vybudovati Prahu pro 1,5 milionu obyvatel znamená investovati úctyhodnou cifru 10-12 miliard korun“.

V Mölzerově zprávě jsou uvedeny hlavní úkoly výstavby Prahy na další desetiletí. Radil mezi ně na prvé místo bytovou výstavbu, doprovázenou školskými a zdravotnickými stavbami. Dále to byl most přes Nuselské údolí, komunikační spojení severozápadního sektoru a výstupy na Letnou, nová ústřední čistící stanice, nové jatky, ústřední potravinová tržnice, prvá trasa podzemní dráhy, rekonstrukce železničního uzlu a úprava Vltavy nad Prahou, spojená s výstavbou vodních elektráren. Tehdejší Zemský úřad takový velkorysý program neschválil a některé z uvedených záměrů nebyly naplněny ani dodnes.

Velkorysé záměry, obsažené v regulačním plánu a v projektech na něj navazujících se v 30. letech s jejich hospodářskými i mezinárodně politickými problémy podařilo uskutečnit jen z menší části. Republice byla vyměřena jen příliš krátká doba k tomu, aby bylo možno zahájit výstavbu metra, postavit most přes Nuselské údolí, nebo vybudovat novou moderní kanalizační čistírnu v Polabí, která ostatně nestojí dodnes.

Svou úvahu nad regulačním plánem ukončil E Mölzer slovy, že „budoucí stavební rozvoj Prahy jest tudíž velkým problémem technickým, finančním a v neposlední míře zdravotním.“

Při prozíravosti těch, kdož jsou povoláni k řízení obce, při vyspělosti našich techniků a při dovednosti našeho dělnictva podaří se naší generaci položit pevné základy pro budoucí zdárný vývoj velké Prahy, aby se mohla státi po všech stránkách vzorným příkladem ostatním městům československým a aby se mohla postaviti po bok velkým vyspělým moderním městům evropským“.

Nesmí však růst z bídy a utrpení svého obyvatelstva, nýbrž ku jeho blahu a radosti“.

Chronologický přehled

- 1784   ▪ spojení čtyř historických pražských měst (Praha I.-IV.)
- 1851   ▪ připojen Josefov jako Praha V.
- 1883   ▪ připojen Vyšehrad jako Praha VI.
- 1884   ▪ připojeny Holešovice-Bubny jako Praha VII.
- 1901   ▪ připojena Libeň jako Praha VIII.
- 1903   ▪ zřízeno policejní ředitelství pro Prahu a okolí
- 1918   ▪ návrh na vypsání soutěže na regulační plán Velké Prahy (K.Baxa)
- 1919   ▪ předložen návrh zákona o Velké Praze
  - Ideální Velká Praha (M.Urban)
  - Studie o Velké Praze (A.Balšánek)
- 1920   ▪ schváleny zákony o Velké Praze a o Státní regulační komisi pro hlavní město Prahu s okolím
  - projekt paralelního města v Polabí (V.Zákrejs)
- 1920-1923   ▪ postupně vypsány soutěže na urbanistické řešení jednotlivých sektorů města
- 1.1.1922   ▪ vytvořena Velká Praha připojením 37 obcí
- 1929   ▪ dokončen regulační plán hlavního města Prahy s okolím
- 1932-1933   ▪ soutěž na všeobecný dopravní program Velké Prahy

V.3. STAVBY PRVNÍ REPUBLIKY

Při zpětném pohledu na rozsah a vysokou úroveň výstavby Prahy v období první republiky působí téměř neuvěřitelně, že na toto vše postačilo časové rozmezí pouhých dvou desetiletí. Během nich se dříve opomíjené provinciální město monarchie přetvořilo na moderní evropské velkoměsto. Zvětšilo svou rozlohu a zvládlo ubytování i pracovní příležitosti pro téměř půlmiliónový přírůstek obyvatelstva. Měnilo se v centru i na okrajích a stalo se jedním ze světově uznávaných center moderní architektury. Zdá se téměř jako by mladá republika a její hlavní město tušily krátkost času, který jim bude vyměřen.

Byla to doba společenského, hospodářského i kulturního rozvoje i když při veškerém kladném hodnocení nelze opomenout tehdejší problémy a obtíže, jejichž nejzřetelnějším projevem byla na počátku 30. let celosvětová hospodářská krize a zároveň s tím stále sílící hrozba fašismu.

107. Významné stavby meziválečného období zahrnují reprezentativní objekty v historickém jádru a soustředěnou výstavbu bytů v severozápadním sektoru a zahradních předměstích Prahy.

Na základní koncepcie, kterými se tehdejší rozvoj Prahy řídil měla jistě vliv činnost Státní regulační komise pro hlavní město Prahu s okolím a regulační plán – i když nebyl nikdy schválen. Pozitivní roli sehrál též zákon o stavebním ruchu, přijatý již v roce 1919.

Tehdejší záměry a podněty by ovšem zůstaly jen na papíře, kdyby město nebylo naplněno hospodářskými a společenskými aktivitami jako skutečnými realizátory svého rozvoje. Praha se mimořádnou rychlostí proměňovala na centrum moderního průmyslu, stala se samozřejmě přijímanou hlavu československého státu i evropskou křižovatkou nejen dopravní, ale i myšlenkovou a kulturní.

Stavby, soutěže a projekty

První republika byla dostatečně úspěšnou a hospodářsky silnou zemí, aby si mohla dovolit realizaci velkých a náročných stavebních programů. Ty zprvu souvisely s potřebou umístit nově zřízená ministerstva a další správní úřady, školy a mnohé veřejné instituce všech odvětví. Zároveň s tím se rozvíjela iniciativa soukromé podnikatelské sféry - velkých podniků, bank a dalších finančních institucí, které považovaly za nutné budovat v hlavním městě svá reprezentační sídla.

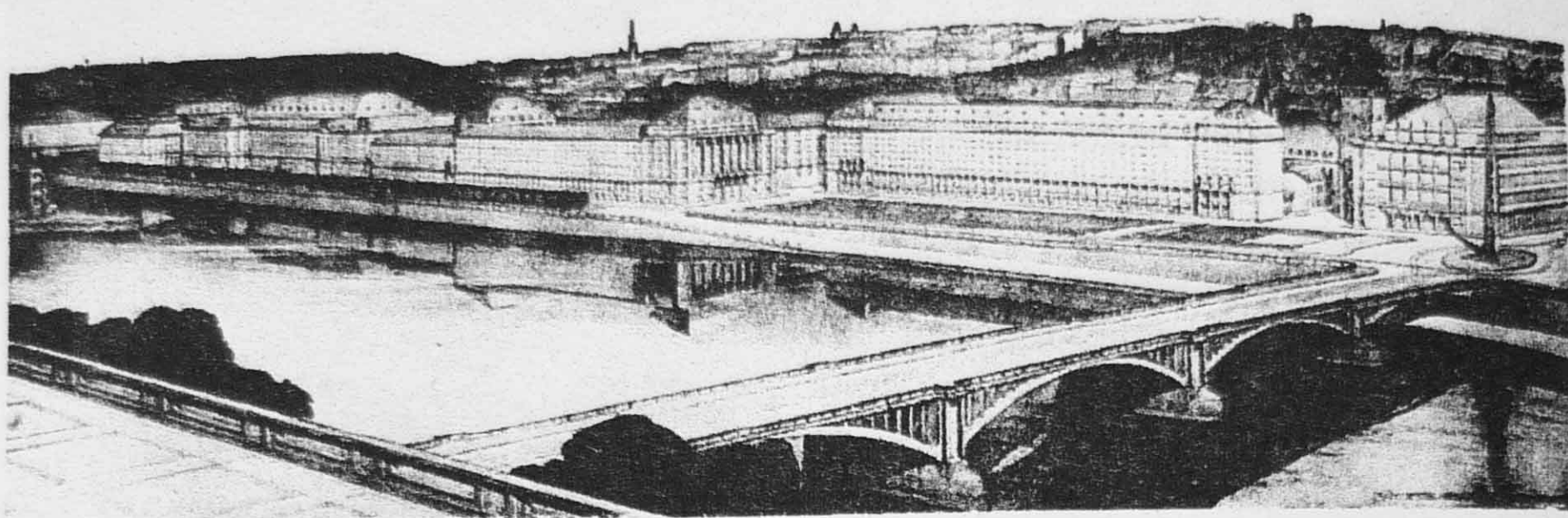
Zejména v prvním období po válce a někdy i trvale se pro některá ministerstva a další instituce, jako byl například parlament, využily historické paláce a jiné již existující objekty. Rostoucí administrativa však brzy vedla k potřebě nových stavebních programů.

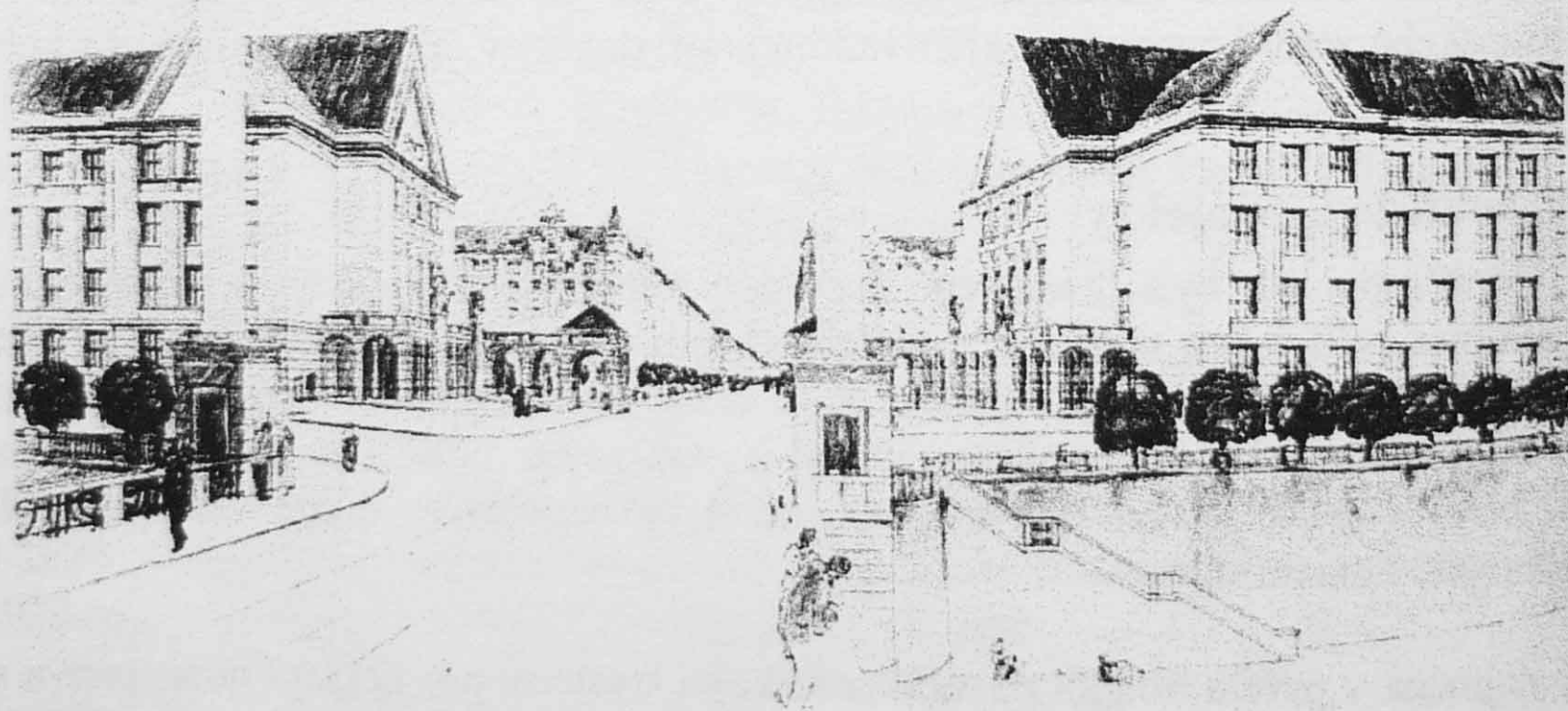
Nejzřetelněji se to projevilo na vltavských nábřežích, která v té době vlastně jako jediná nabízela dostatečně velké a dosud nezastavěné pozemky v centru města. Proto byly krátce po sobě vypisovány soutěže na umístování veřejných budov zejména na pravém vltavském břehu od Vyšehradu až po Štvanici a v omezenější míře i na břehu levém. Došlo tím na nábřežích v centru města k proměně, která je občas dodnes považována za problematickou z hlediska malé atraktivity pro život města.

Celý řetěz budov, které v tomto prostoru 1. republika vybuďovala – vesměs na základě projektů významných českých architektů – představuje vlastně jen fragmenty daleko velkoryseji koncipovaných záměrů. Platí to o **ministerstvu železnic** – dnes dopravy – a **ministerstvu zemědělství**, což je jen část projektu zastavění, které mělo podle tehdy vypsáné urbanistické soutěže sahát od Těšnova ke Štefanikovu mostu.

108. Soutěžní návrh na zastavění Petrského nábřeží zpracovaný roku 1920 B.Hypšmanem

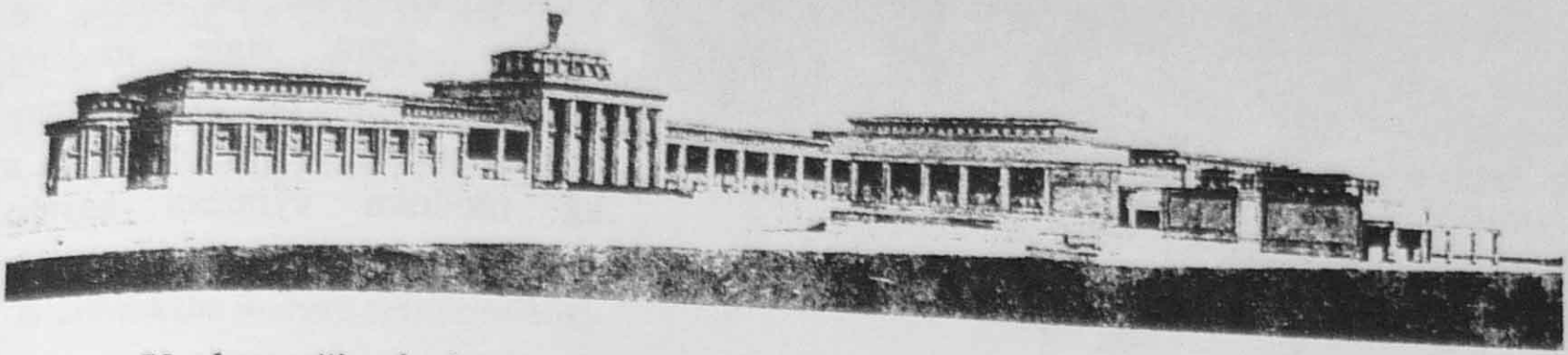
Jen zlomkem původního záměru je budova bývalé **Úrazové pojišťovny** – dnes sloužící Praze 7, stejně jako bývalé **ministerstvo obchodu** – dnes průmyslu – u Štefanikova mostu, nebo **Právnická fakulta** u mostu Čechova. Jediným na nábřeží dokončeným souborem jsou z doby první republiky **ministerské budovy pod Emauzy**, dílo arch. B. Hypšmana.

109. Projekt fakult Karlovy univerzity z roku 1922 od J.Kotěry předpokládal na předmostí Čechova mostu dvě symetricky situované stejné budovy, z nichž byla realizována Právnická fakulta.

Někdy k realizaci stavebních záměrů vůbec nedošlo. Tak tomu bylo například u uvažovaných budov v prostoru Klárova nebo u novostavby Státní galerie na Kampě.

110. Soutěžní návrh na Státní galerii na Kampě z roku 1924 od J.Gočára.

V obou případech vyvolaly tyto záměry takové pochybnosti a odpor, že se od nich oprávněně upustilo. Chybou jistě nebylo, že nakonec nedošlo k zástavbě Letenské pláně, kde se v mnoha projektech a soutěžích umísťovaly nejrůznější veřejné budovy, nové budovy fakult ČVUT i bloky činžovních domů.

111. Soutěžní návrh J.Kotěry na výstavbu Pražské úvěrní banky na Můstku z roku 1921 předpokládal stejně jako většina ostatních soutěžních návrhů obnovení symbolické brány mezi Starým a Novým Městem

Naopak lze litovat, že nenašly své naplnění takové záměry jako byla dostavba Náměstí Republiky, kde se v několika soutěžích ověřovalo umístění nové budovy opery i pomníku T.G.Masaryka.

Nové velké stavební programy se ovšem nekoncepovaly a nerealizovaly pouze na vltavských nábřežích. Charakteristickými se staly novodobé „paláce“, jak je např. Adrie nebo dnešní budovy Komerční banky a České národní banky u Prašné brány. Jako součást Dejvic se začal stavět areál **fakult ČVUT** v Dejvicích, nebo na Albertově universitní fakulty a přímo v centru města novostavby **městské knihovny** a **filosofické fakulty** a četné další. Jak architektonicky, tak i svým účelovým řešením byly celoevropsky oceňované **Masarykovy sociální ústavy v Krči** od B.Kozáka, dnes sloužící Thomayerově nemocnici.

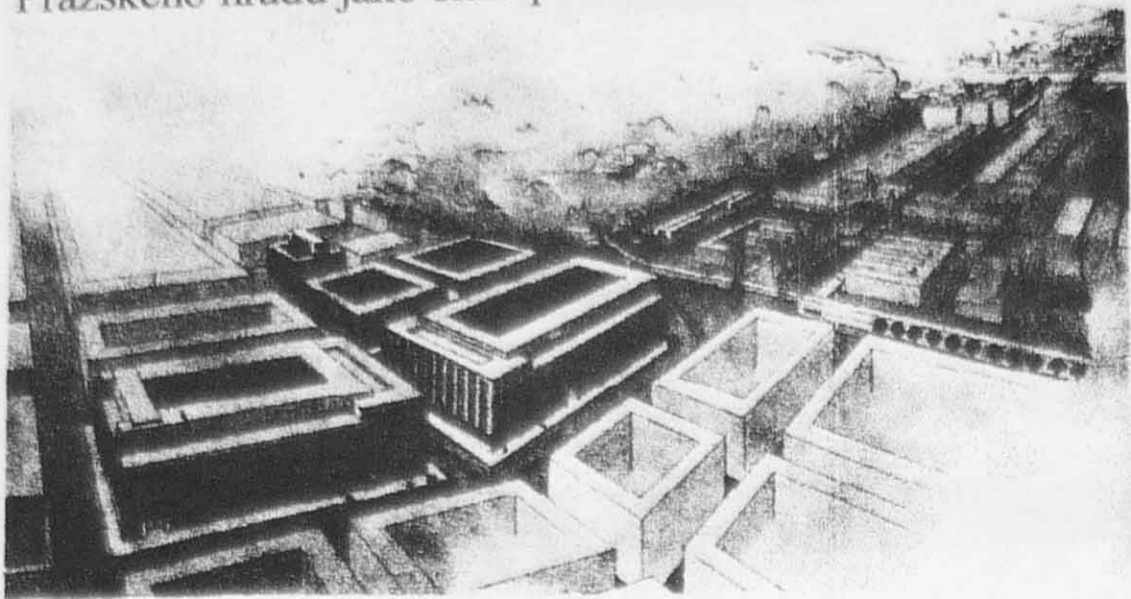

112. Masarykovy sociální ústavy v Krči postavené v letech 1926-1934 byly v meziválečném období mezinárodně oceňovány jak pro svou urbanistickou koncepci, tak i jako ojedinělý soubor sociálních zařízení.

Jen zdánlivě zůstávala v pozadí *péče o památky*. Ve skutečnosti však bylo mnoho objektů obnoveno a upraveno. Příkladem je obnova Černínského paláce pro ministerstvo zahraničí, včetně dostavby nového moderního křídla, což je zdařilé dílo arch. P.Janáka. Závažným úkolem se stala dobře L.Machoněm zvládnutá úprava Klementina pro Státní a Technickou knihovnu.

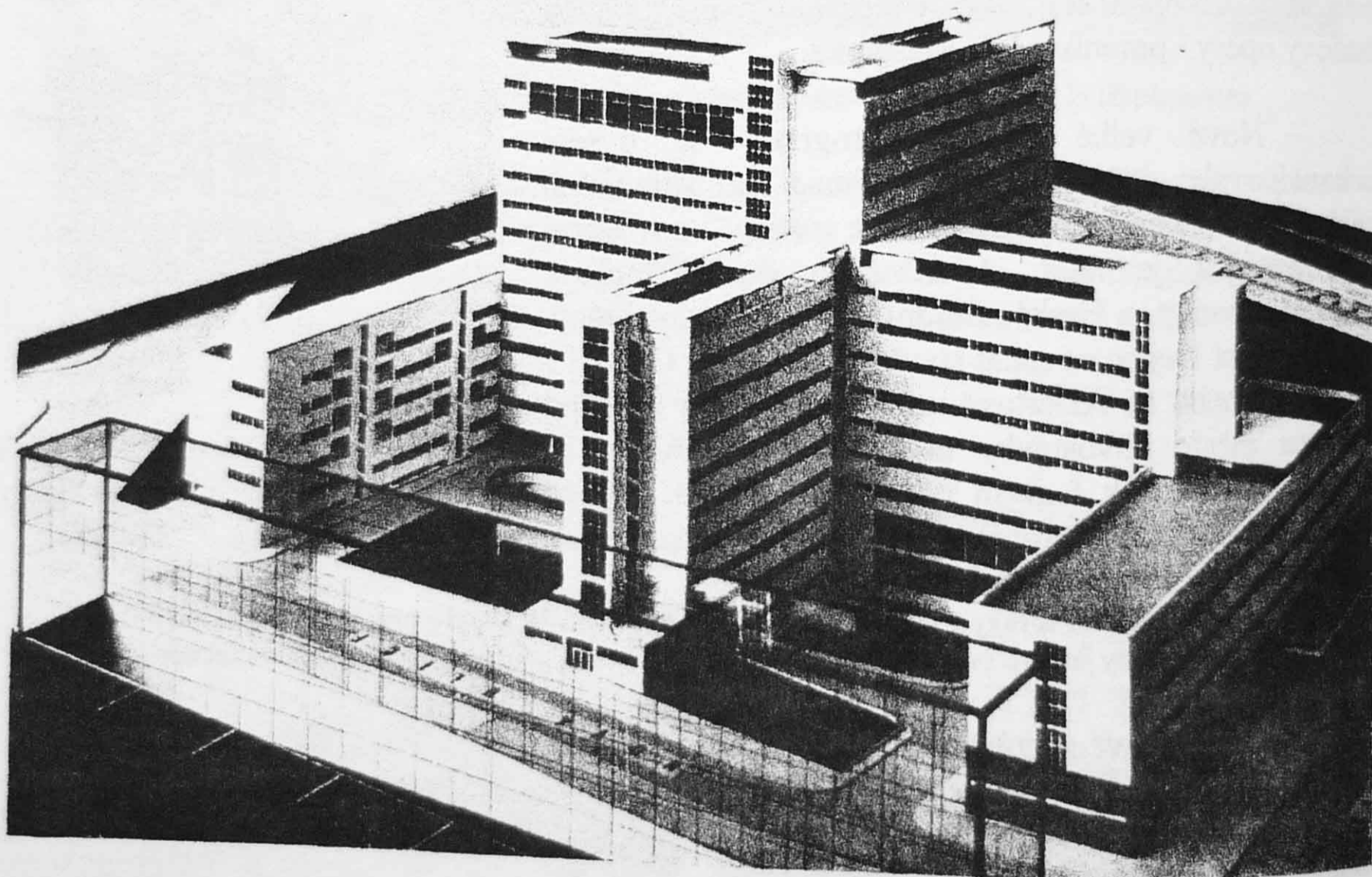
Zcela jedinečným je především působení Josipa Plečnika, který stál v čele obnovy Pražského hradu jako sídla prezidenta republiky.

Rozsáhlá stavební činnost vedla spolu se zájmem stavebníků o nové kulturní a umělecké směry k tomu, že se v Československu na rozdíl od většiny zemí stala moderní architektura a do značné míry celé moderní umění oficiálním a až módním výrazem nového životního slohu.

113. Soutěžní návrh na areál Pražských vzorkových veletrhů z něhož byl realizován Veletřní palác, postavený v letech 1925-1928 podle projektu O.Tyla a J.Fuchse.

Již ve druhé polovině 20. let byl postaven **Veletřní palác**, dodnes oceňovaný i když je opět jen zlomkem daleko širšího záměru moderního veletržního areálu. Dnes již klasickým dílem jsou **Elektrické podniky** od A. Benše v Praze 7, stejně jako první pražský „mrakodrap“ **Všeobecného penzijního ústavu** na úpatí Vítkova od J. Havlíčka a K. Honzika.

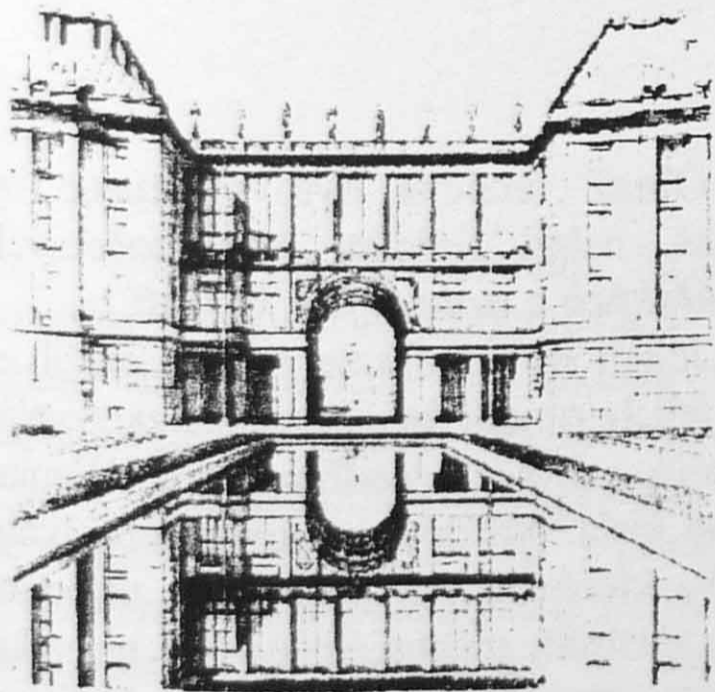
114. Model projektu Všeobecného penzijního ústavu od J.Havlíčka a K.Honzika z roku 1929

Byty a bydlení

Rozsáhlá výstavba veřejných a reprezentačních budov za první republiky by mohla vyvolat dojem, že se vlastně stavěly jen veřejné a kancelářské budovy. Ve skutečnosti však Praha dosahovala dobrých výsledků v počtech nově postavených bytů. Celkově se za dvacet meziválečných let v Praze postavilo kolem 150 tisíc bytů - což představuje průměrně ročně něco přes 7000 bytů v činžovních domech, rodinných domcích a vilách. Na konci 20. let a na počátku 30. let bylo za rok jako maximum vybudováno zhruba 14 000 bytů. Byl to výsledek tlaku neustále rostoucí potřeby, ale zároveň s tím projev dobré bytové politiky té doby, podporující nejen růst bytového fondu, ale spolu s tím celkové posílení hospodářství a vytváření pracovních příležitostí pro imigranty z venkova.

115. Regulační plán Dejvic a Bubeneče z roku 1922 od A.Engela se stal základem největšího urbanistického souboru první republiky.

Přes 60 % těchto bytů mělo však jen jednu obytnou místnost, případně doplněnou kuchyní. Jen 14 % všech nově postavených bytů poskytovalo tři a více obytných místností. Stavělo se především na okraji města a stavebníky byli soukromníci, podnikatelé, město i státem podporovaná družstva.

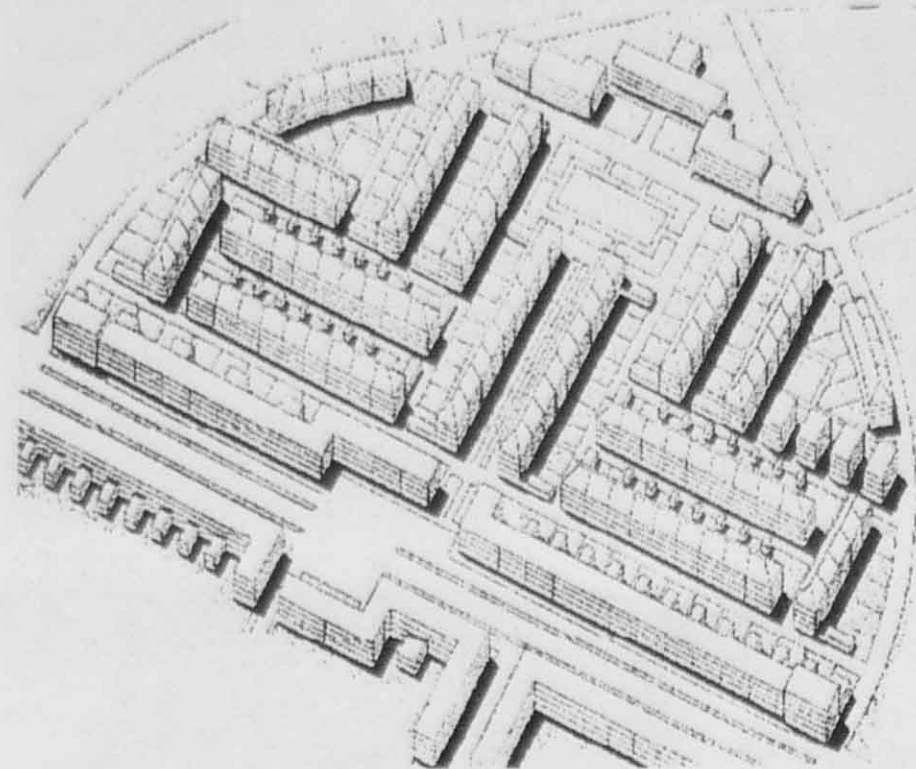

116. Hlavní osu dejvického centra tvořily podle projektu A.Engela budovy fakult ČVUT.

Největším souborem nové bytové výstavby té doby jsou Dejvice. Jejich koncepcí, jejímž autorem byl prof. ČVUT Antonín Engel – žák vídeňského Otty Wagnera, představuje na svou dobu a svým způsobem dodnes vynikající urbanistické a architektonické řešení. Jeho znakem jsou dostatečně dimenzované komunikace, zelení naplněné vnitrobloky, parkové pásy

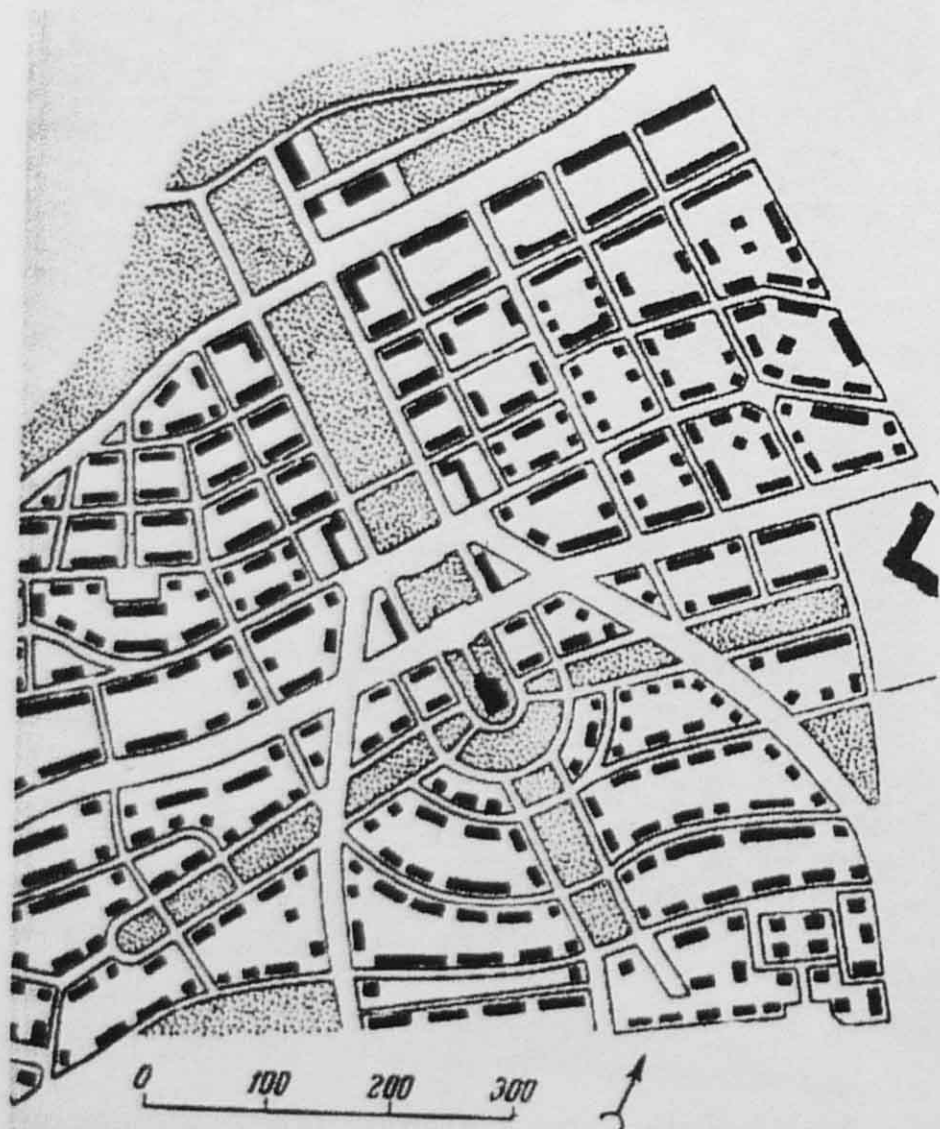
a zároveň působivé prostorové řešení - i když se ho doposud nepodařilo dovést výstavbou Vítězného náměstí a důstojným propojením se severním vstupem do Pražského hradu.

117. Zelená liška na Pankráci je projektem P.Janáka s typickými znaky funkcionalistického urbanismu.

Kromě Dejvic se na základě moderních zastavovacích plánů budovaly byty v Holešovicích, Vršovicích, Břevnově, na Pankráci – na **Zelené Lišce** - a na mnoha dalších místech. Nová bytová výstavba přitom nebyla soustředěna jen na vícepodlažní nájemné domy.

Stejně jako v jiných evropských metropolích se v Praze stala velmi oblíbenými tzv. „**zahradní města**“, nebo spíše zahradní předměstí. Příkladem je **Zahradní město**, **Spořilov**, **Ořechovka**, **Hanspaulka** a další, patřící dodnes mezi oblíbené obytné čtvrtě Prahy. Standard bydlení zde ovšem byl různý a sahal od skromně dimenzovaných řadových domků až po vilové čtvrtě, jejichž reprezentantem je např. **Barrandov**, obohacený navíc atraktivními objekty filmových ateliérů a působivě situované kavárny a restaurace na útesech nad Vltavou.

118. Zastavovací plán Spořilova od J.Barka z poloviny 20.let byl ovlivněn řešením prvního anglického zahradního města Letchworthu.

Obraz tehdejší bytové situace by však jistě nebyl úplným bez početných **zahrádkářských** a **nouzových kolonií**.

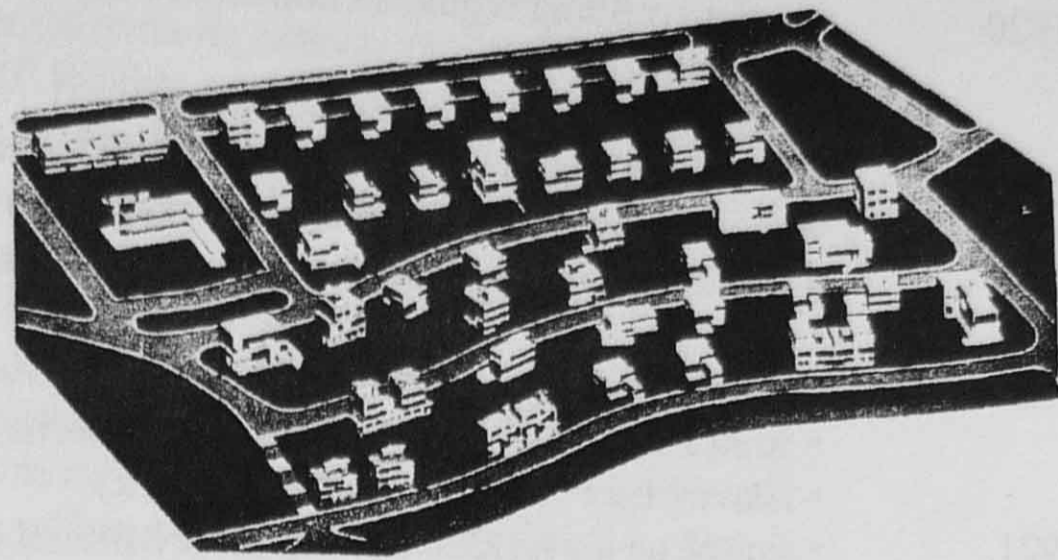
Jejich obyvatelé se někdy snažili o to, aby jejich obydlí byla uznána za trvalá, což mělo být vyjádřeno přidělením popisného čísla. Na druhém konci této škály stály vily, které již nacházely svá umístění nejen na vlastním městském území, ale také v lákavém prostředí městského okolí na Zbraslavi, v Dobřichovicích, Řevnicích, Jevanech a pod.

Co do počtu bytů nepodstatnou, avšak co do architektonické úrovně mimořádnou se stala na počátku 30. let „**vzorová kolonie**“ na **Babě** v Dejvicích. Na základě zastavovacího plánu P.Janáka dostali čelní představitelé české moderní architektury příležitost realizovat své představy o bydlení budoucnosti. Bylo by ovšem žádoucí tuto kolonii nejen památkově chránit, ale také včetně zahradních úprav obnovit, protože její dnešní stav s mnoha

necitlivými úpravami vyvolává nejen u četných zahraničních návštěvníků zklamání. Příkladem pro Prahu by mohla být vynikající úprava a obnova o něco dřívější kolonie Weissenhof ve Stuttgartu nebo obdobných obytných souborů v Darmstadtu, Vratislavi a Vídní, dnes patřící mezi nejvíce navštěvované a obdivované objekty moderní architektury v Evropě.

119. Vzorová osada Baba v Dejvicích vznikla z iniciativy Svazu československého díla na základě projektu P.Janáka z roku 1929. Stala se součástí Výstavy bydlení v září 1932.

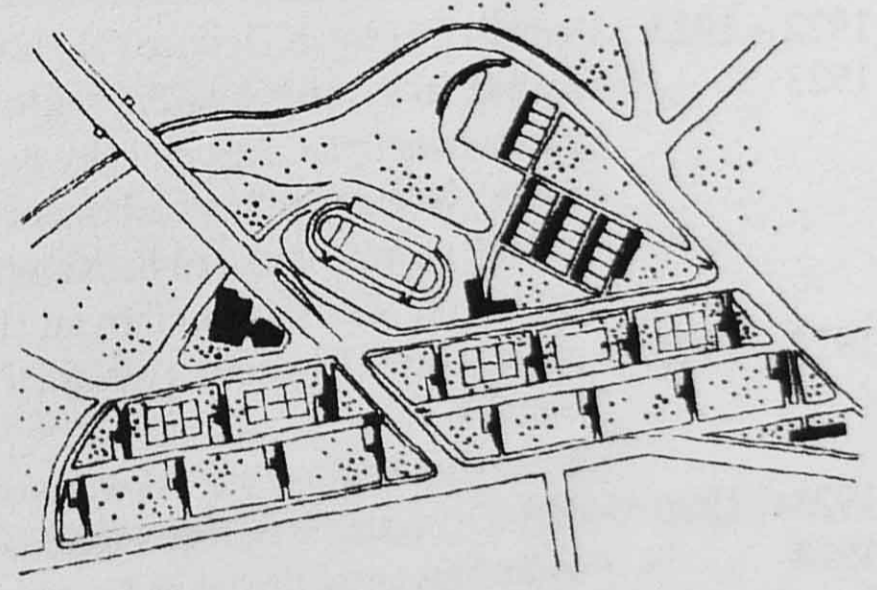
S rozsáhlou bytovou výstavbou na okrajích města byly spojovány velké inženýrské projekty. Měla to být od konce 20. let připravovaná výstavba metra, most přes Nuselské údolí, nová čistírna odpadních vod na Labi a další.

Třicátá léta však již bohužel neposkytla dostatek prostředků i času k realizaci takových záměrů. Byl však postaven nový sportovní areál na Strahově, stejně jako vodárna v Podolí, nemocnice na Bulovce, nové nákladové nádraží na Žižkově, několik nových mostů - Jiráskův, Libeňský a Trojský - architektonicky vynikající nové letiště v Ruzyni, a další pozemní a inženýrské stavby.

120. Soutěžní návrh výstavby skupiny kolektivních domů na pankráckém předmostí Nuselského mostu z roku 1930 byl vypracován jako manifestace nových forem bydlení architektonickou sekci Levé fronty (A.Müllerová, P.Bücking, J.Gillar, J.Špalek).

Stojí za zaznamenání, že celá tato rozsáhlá a moderně koncipovaná výstavba Prahy se realizovala na základě naprosto zastaralých stavebních zákonů a předpisů z doby monarchie. Rostoucí pražský průmysl se musel spokojit s předpisy o živnostenských provozovnách z roku 1859 a pro zastavovací podmínky v historickém jádru byl závazným asanační zákon z roku 1893, jehož platnost byla stále prodlužována.

Tyto podmínky komplikovaly výstavbu, usnadňovaly stavební spekulaci a otevíraly cestu k nedodržování stavebních a hygienických norem. Průběh a výsledky výstavby města v době 1. republiky však ukázaly, že i tyto překážky byly možno úspěšně překonávat.

Chronologický přehled

- 1918
- předložen zákon o Velké Praze
  - projekt zahradního města na Točné (A.Čenský – nerealizován)
- 1919
- regulační plán Hanspaulky (J.Vondrák, J.Šenkýř)
  - soutěž na regulační plán Ořechovky (J.Vondrák)
  - studie využití nábřeží pro ministerstva (V.Roštlapil)
  - soutěž na druhý katolický kostel na Vinohradech
- 1920
- zákon o Státní regulační komisi pro hlavní město Prahu a okolí a zákon o Velké Praze
  - obnova Pražského hradu (J.Plečnik)
  - soutěž na zastavění Petrského nábřeží (1. cena A.Engel, B.Hybšman)
  - soutěž na regulaci Letné a okolí Pražského hradu
  - soutěž na kostel na náměstí Jiřího z Poděbrad (J.Plečnik)
- 1920 – 1921
- studentská kolonie Letná (M.Vaněček, O. Záhorský)
  - soutěž na pohledové uzavření Václavského náměstí na Můstku
  - Hlavův ústav na Albertově (A.Špalek)
- 1921
- soutěž na univerzitní budovy na předmostí Čechova mostu (1. cena J.Kotěra, realizace právnické fakulty)
  - soutěž na jihozápadní sektor města
  - vyzvaná soutěž na Pražskou úvěrní banku a regulaci na Můstku
- 1921 – 1922
- soutěž na nové operní divadlo na náměstí Republiky (1. cena B.Feuerstein, B.Sláma, J.Chochol)
- 1921 – 1923
- banka Československých legií Na poříčí (J.Gočár)
- 1922
- zastavovací plán Dejvic (A.Engel)
  - soutěž na malostranské nábřeží a regulaci Malé Strany
  - soutěž na jihovýchodní sektor města
  - telefonní ústředna na Žižkově (B.Kozák)
- 1922 – 1925
- úřednická kolonie Dejvice (R.Hrabě)
- 1923
- soutěž na severovýchodní sektor
  - zastavovací plán Zelené lišky na Pankráci (P.Janák)
  - soutěž na Památník osvobození na Vítkově (1. cena J.Krejcar)
  - soutěž na Státní galerii na Kampě (1.cena J.Gočár)
  - soutěž na Městskou knihovnu (F.Roith, stavba 1926 – 1930)
- 1923 – 1925
- palác Adrie (Riunione Adriatica) na Jungmannově náměstí (J.Zasche, P.Janák)
  - dostavba Anglo-Československé banky v Hybernské ulici (J.Gočár)
- 1923 – 1926
- dům Olympic ve Spálené ulici (J.Krejcar)
- 1924
- soutěž na areál Pražských vzorkových veletrhů v Holešovicích (1. cena O.Tyl)
  - soutěž na nábřeží pod Emauzy (1. cena B.Hübschman, realizace do 1932)
  - soutěž na Úrazovou pojišťovnu v Bubnech (1. cena J.Rössler, realizace 1926 – 1929)
- 1924 – 1928
- Veletržní palác v Holešovicích (O.Tyl, J.Fuchs)
- 1924 – 1929
- právnická fakulta (J.Kotěra, L.Machoň)
- 1923 – 1928
- městská vodárna v Podolí (A.Engel, druhá etapa 1951 – 1953)
- 1924
- dům Olympic ve Spálené ulici (J.Krejcar)
- 1924 – 1938
- obnova a dostavba Černínského paláce (P.Janák)

- 1925
- Vojenský zeměpisný ústav v Dejvicích (B.Feuerstein)
  - druhá soutěž na Památník osvobození na Vítkově
  - soutěž na ministerstvo obchodu na Řásnovce (J.Fanta)
  - soutěž na sportovní areál na Dívčích hradech (1. cena A.Dryák)
- 1925 – 1929
- Masarykovy domovy v Krči (B.Kozák)
  - zahradní předměstí Spořilov (J.Bertl, J.Barek)
- 1926
- projekt metra (B.Belada, V.List)
  - soutěž na regulaci Pankrácké pláně (1. cena P.Janák)
- 1926 – 1929
- Dělnická úrazová pojišťovna na nábreží kapitána Jaroše (A.Dryák)
- 1926 – 1930
- Městská knihovna (F.Roith)
- 1926 – 1932
- Strahovský stadión – západní tribuna s věžemi (A.Dryák)
- 1927
- soutěž na kostel sv. Václava ve Vršovicích (1. cena J.Gočár, stavba 1929 – 1930)
  - soutěž na přemostění Nuselského údolí
  - regulační plán vilového předměstí na Barrandově (M.Urban)
- 1927 – 1931
- ministerstvo železnic na Petřském nábreží (A.Engel)
- 1927 – 1932
- Památník osvobození na Vítkově (J.Zázvorka)
- 1927 – 1935
- Elektrické podniky v Holešovicích (A.Benš, J.Kříž)
- 1928
- soutěž na regulaci Letné (1. cena J.Krejcar)
  - zastavovací plán vzorového sídliště Svazu československého díla na Babě v Dejvicích (P.Janák)
  - mezi Strašnicemi a Záběhlicemi zahájena stavba kolonie rodinných domů Zahradní město
- 1928 – 1929
- užší soutěž na Živnostenskou banku Na příkopě (1. cena F.Roith, stavba)
- 1928 – 1930
- Müllerova vila ve Střešovicích (A. Loos)
- 1928 – 1932
- kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova na náměstí Jiřího z Poděbrad (J.Plečnik)
- 1929
- užší soutěž na zastavění východního okraje Letenské pláně (1. cena P.Janák)
  - soutěž na vyhledání místa pro budovu parlamentu (K.Roškot – náměstí Republiky)
  - soutěž na Všeobecný penzijní ústav na Žižkově (1. cena J.Havlíček, K.Honzík, stavba do 1933)
  - soutěž Svazu československého díla na nejmenší rodinný domek
  - soutěž na budovu zemského archivu (1.cena J.Fragner, realizace 1932 J.Weingärtner)
- 1929 – 1931
- ministerstvo financí na Malé Straně (F.Roith)
- 1929 – 1932
- krematorium ve Strašnicích (A.Mezera)
- 1929 – 1933
- Jiráskův most (V.Hofman)
- 1930
- soutěž Ústřední sociální pojišťovny na činžovní domy s malými byty na pankráckém předměstí
  - soutěž hlavního města Prahy na činžovní domy s malými byty
  - soutěž na divadlo na náměstí Republiky
  - novostavba Mánesa na Masarykově nábreží (O.Novotný)
- 1930 – 1931
- Husův sbor církve československé husitské na Vinohradech (P.Janák)
- 1930 – 1932
- soutěž na všeobecný dopravní program Velké Prahy
- 1931
- soutěž Ústředního dělnického konsumního úsporného stavebního spolku Včela na činžovní domy
  - soutěž na Francouzské gymnázium v Dejvicích (1. cena J.Gillar, stavba do 1933)

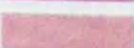

- soutěž na nové letiště v Ruzyni (A.Benš, K.Roškot, V.Kerhart, stavba 1933 – 1934)
- otevřena ZOO v Troji (J.Fuchs)
- 1931 – 1934 ▪ filmové ateliéry na Barrandově (M.Urban)
- 1932 – 1934 ▪ soutěže na Státní galerii na Letné (J.Gočár)
- 1934 ▪ regulační plán Břevnova (L.Machoň)
- budova pojišťovny Merkur na předmostí Štefanikova mostu (J.Fragner)
- 1934 – 1935 ▪ nákladové nádraží Žižkov (K.Caivas)
- 1935 ▪ projekt SIA na „regulaci regulace“ Starého Města
- dům Uměleckého průmyslu na Národní třídě (O.Starý)
- regulační plán Vršovic
- 1936 ▪ vojenská nemocnice ve Střešovicích (B.Adámek)
- soutěž na Štefanikův most
- soutěž hlavního města Prahy na činžovní domy s malými byty „pro chudé“ (A.Černý)
- soutěž na nemocnici a lékařské kliniky v Motole
- 1936 – 1937 ▪ soutěž na umístění sochy T.G.Masaryka
- 1937 ▪ soutěž na dopravní připojení severozápadního sektoru města
- regulační plán Malé Strany
- užší soutěž na Uměleckou galerii města Prahy na Klárově
- 1937 – 1938 ▪ soutěž na úpravu Staroměstské radnice
- obytné domy Molochoy na Letné (J.Havlíček)
- gymnázium Dr.E.Beneše v Dejvicích (E.Linhart)
- 1937 – 1939 ▪ obchodní dům Bílá labuť Na poříčí (J.Hrubý, J.Kittrich)
- 1938 ▪ divadlo E.F.Buriana Na poříčí (F.Marek)
- regulační plán Kobylis
- 1938 – 1939 ▪ sokolovna na Vinohradech (F.Marek)
- 1938 – 1941 ▪ budovy Národního technického muzea a Zemědělského muzea na Letné (M.Babuška)
- 1939 ▪ soutěž na novostavbu Národního muzea na Výstavišti

IV.

Návrh směrného plánu hlavního města Prahy, vypracovaný za vedení A.Benše pro Plánovací komisi pro hlavní město Prahu a okolí k 28.10.1948

JEN PRO ÚŘEDNÍ POTREBU

	historický střed		železnice
	zastavění s vyšší hustotou		komunikace
	zastavění se střední hustotou		vodní plochy
	zastavění s nízkou hustotou		hlavní zdravotní ústavy
	průmyslové plochy		hranice města Prahy
	zelené plochy: vysoká zeleň dnešní		
	zelené plochy: navrhovaná zeleň		
	zelené plochy: vnitřní zeleň sídelních jednotek		
	zemědělské plochy		

PLÁNOVACÍ KOMISE PRO HLAVNÍ MĚSTO PRAHU A OKOLÍ • 28. X. 1948

VI.1. PRAHA VČEREJŠKA

Padesát let mezi roky 1939 – 1989 představuje pro Prahu složité a rozporuplné vývojové období. Město jím v urbanistickém a architektonickém smyslu prošla při srovnání s jinými evropskými městy celkem bez velkých škod a ztrát a dokonce se obohatilo o architektonicky zajímavé objekty. Až do samého konce třicátých let pokračovala rozsáhlá výstavba dvou meziválečných desetiletí, avšak hrozba válečného konfliktu se stále více promítala nejen do politické situace. Stavěl se řetěz pevnůstek kolem Prahy a uvnitř města se projektovaly rozsáhlé mnohapatrové podzemní kryty například v Pankrácké a Letenské terase.

Válka a první poválečná léta

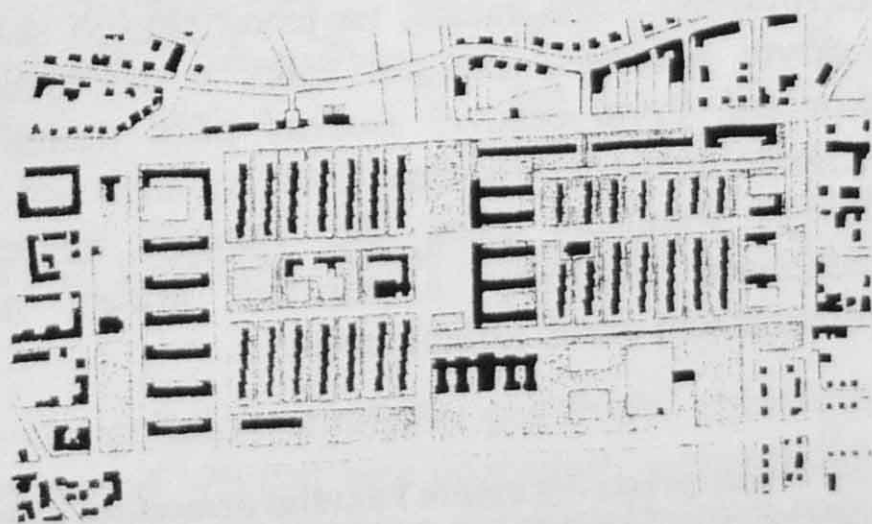
Po Mnichovu a obsazení země Hitler hrozil Praze vyhnáním českých obyvatel a zničením a zároveň ji zařadil mezi nejvýznamnější „stará německá města“. Měla být - obdobně jako se to již započalo v Norimberku, Mnichově a Berlíně - přetvořena ve slohu tak zvané „architektury III. říše“ pro své budoucí německé a Říši oddané obyvatelstvo. K chystané přestavbě nedošlo hlavně proto, že za války byla zastavena veškerá stavební činnost z výjimkou objektů pro válečný průmysl.

Praha však neunikla válečnému ničení. Bylo pobořeno a poškozeno přes 10 % jejích bytových a stavebních fondů a škody na Staroměstské radnici, Emauzském klášteře, stavbách hradní Královské zahrady a dalších historicky významných objektech zůstaly stěží plně napravitelné. Na Staroměstském náměstí dodnes zeje prázdné místo, na které si dokonce mnozí již zvykli a nevdají jim, že nebyl ani po půl století obnoven historicky i architektonicky nejcennější pražský prostor.

Přes všeobecné poválečné nadšení trvalo odstraňování válečných škod dlouho. Praha tehdy v Československu nepatřila mezi rozvojové a investiční priority, které se orientovaly na zprůmyslnění Slovenska a na rozvoj těžkého průmyslu v uhelných revírech severních Čech a severní Moravy. Dokonce se propagovala a podporovala migrace pražských obyvatel do těchto průmyslových aglomerací a do pohraničí.

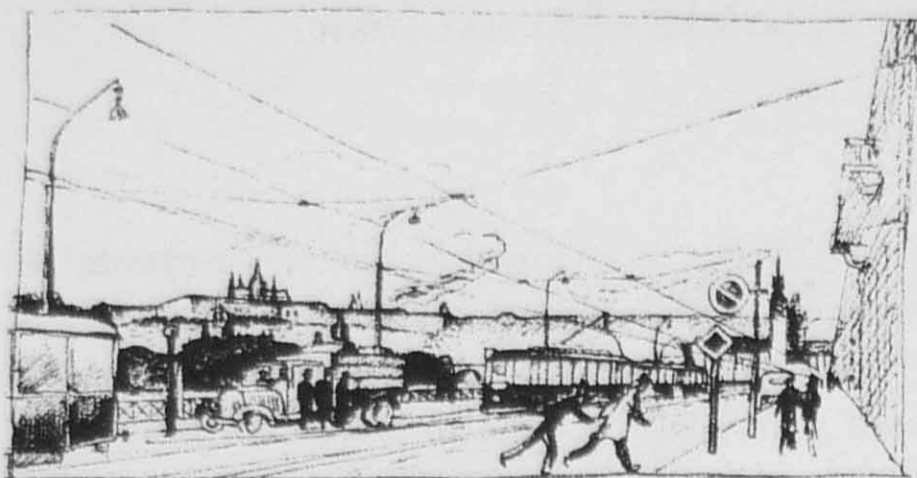
Válkou způsobené **proluky** na Václavském náměstí se zastavovaly **hotelem Jalta** a **Domem módy** až v 50. letech. Nároží při Národním museu se vyplnilo **Domem potravin**, který se postavil jen jako provizorium a nikdo si nemyslel, že se dožije nového tisíciletí. Celých padesát let čekalo na své uzavření **Tančícím domem** exponované nároží Rašínova nábřeží a Resslovy ulice.

Kromě obnovy poničených obytných domů se jen zvolna začala rozbíhat **nová bytová výstavba**. Za celé období 1945 - 1950 se v Praze postavilo jen 5422 bytů a ani v příštím pětiletí to nebylo o mnoho více - pouze 8566 bytů. Nejprve se pokračovalo na obytných souborech jako byl **Břevnov** nebo **Vršovice**, rozestavěných již před válkou podle regulačních plánů ze třicátých let

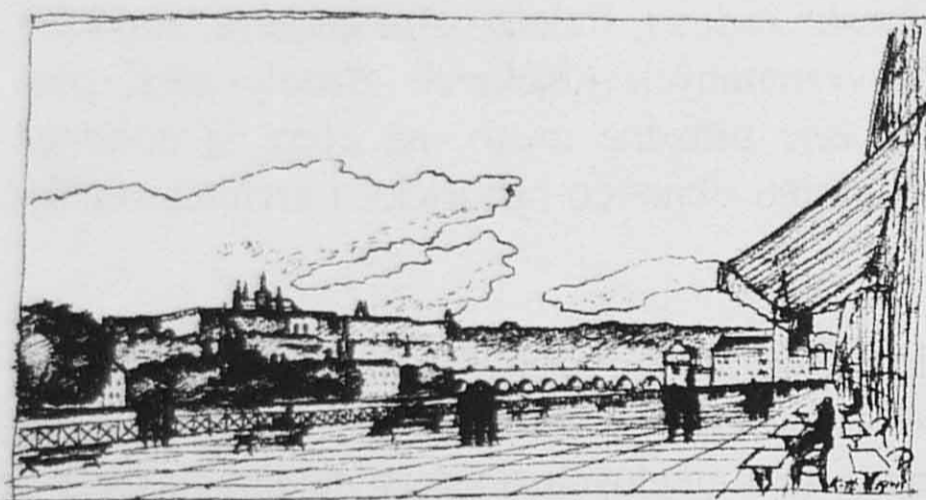
121. Družstevní sídliště Solidarita se stavělo od roku 1947 podle projektu F.Jecha, H.Majera a K.Storcha

Spíše výjimkou bylo v roce 1947 ve Vršovicích zahájení na tu dobu velkého obytného komplexu družstevní **Solidarity** s 1200 byty, z nichž je polovina v řadových rodinných domech. V návazání na snahy meziválečné architektonické avantgardy se začalo uvažovat o uplatnění typizovaných a průmyslově vyráběných budov. Ty se kromě Solidarity uplatnily na tzv. „**sídlišti číslo 1**“ v **Kobylisích**, vyprojektovaném tehdy založeným Studijním a typizačním ústavem. Jeho architektura nesla zřetelné stopy skandinávských vzorů a je škoda, že tento svým způsobem zajímavý vývojový doklad byl deformován střešními nástavbami.

Velmi brzy se město začalo vracet k úvahám o velkých projektech z období 1. republiky. Patřilo mezi ně metro, most přes Nuselské údolí, vybudování nových komunikací a nová ústřední čistírna odpadních vod. Pokračovalo se v hledání reprezentačního umístění pro budovy Národního shromáždění, Národní galerie, dalších fakult Karlovy univerzity a ČVUT,

122 a 123. **K. Honzík „Obytná Praha“**. V knize *Tvorba životního slohu* demonstroval své představy na návrhu úpravy Smetanova nábřeží

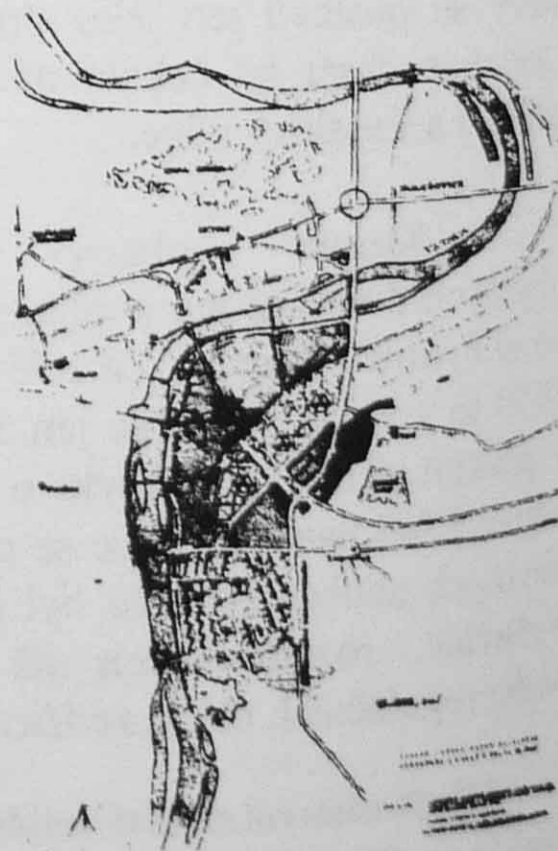

nového Národního divadla a moderní koncertní síně. Opět se uvažovalo o využití Letenské pláně, stejně jako o jejím nejvhodnějším dopravním zpřístupnění nejrůznějšími variantami tunelů, průkopů a serpentín.

Současně s tím se vypisovaly první **architektonické a urbanistické soutěže**. Byla to v roce 1946 další již pátá soutěž na válečným zničením aktualizovanou obnovu Staroměstského náměstí a radnice, v níž bylo předloženo téměř 100 návrhů. Ještě v tomtéž roce se konala soutěž na budovu Národního shromáždění na Letenské pláni s neméně hojnou účastí. Bylo však zřejmě příliš brzy, aby se některý z těchto projektů mohl uskutečnit.

Stále velkorysejší i když většinou nedohledné stavební záměry vyvolaly brzy potřebu urbanistického rozvojového plánu města, na jehož prvých skicách se začalo v skrytu pracovat ještě za války a pak usilovně po jejím skončení. První celkový **směrný plán** města byl za vedení A. Benše dokončený v roce 1948. Navázal sice na o dvacet let dřívější regulační plán, ale vyloučil některé již zřejmě překonané myšlenky a zároveň přinesl nově například komunikační okruh kolem města.

124. **Studie přestavby areálu Fakultní nemocnice a pražského centra** podle projektu J. Havlíčka z roku 1946.

Politika a město

V padesátých letech se v architektuře i v urbanismu začaly prosazovat politické a ideologické vlivy, projevující se importem **historizujícího socialistického realismu**. V celkovém plánu města, na němž se dále pracovalo, se staly hlavním motivem symetrické kompozice, reprezentační městské třídy a tradičně formovaná náměstí. Tuto dobu kromě několika méně nápadných staveb připomíná dejvický hotel Internacionál, který svým umístěním nepříliš škodí pražské siluetě. Do téže doby se svou zajímavou architekturou hlásí hotel Jalta na Václavském náměstí.

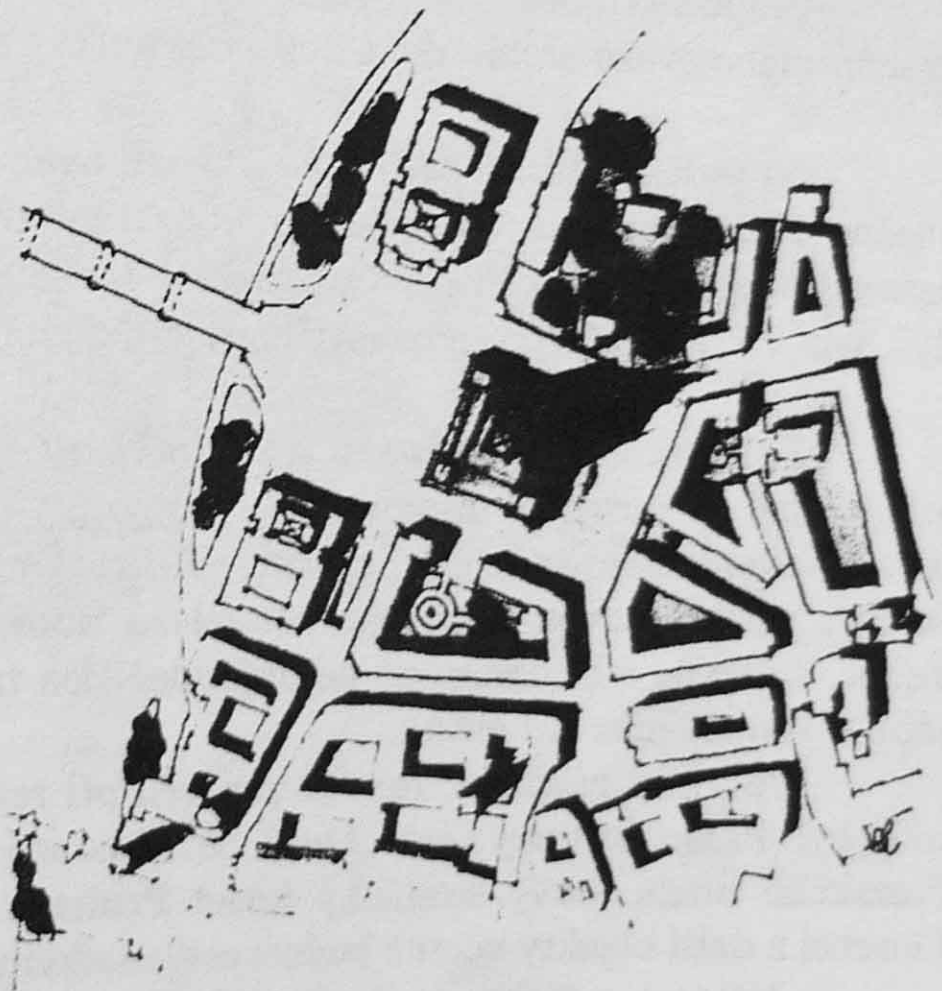
125 a 126. Jedna ze studií nového centrálního náměstí z roku 1953 má charakteristické znaky historizujícího socialistického realismu

Hlavním svědectvím doby se měl stát pomník Stalina, který však shlížel na Prahu jen několik let. Zanechal po sobě přehnaně mohutné schodiště a rozsáhlou terasu s vnitřními prostory, které snad jednou najdou vhodné využití.

Největším zásahem do Prahy se v té době mělo stát **nové centrální náměstí** v místech dnešního Palachova náměstí na pravém vltavském břehu. Proti Pražskému hradu se měla tyčit skupina mohutných reprezentačních budov – samozřejmě s věžemi a v historizujícím slohu.

Vypracované variantní studie však ukázaly, že by to vyžadovalo rozsáhlé demolice, odsun Rudolfiny a průlom nové zpřístupňující městské třídy z náměstí Republiky. To se zřejmě zdálo být přece jen neúnosné i pro tehdejší vládce.

Šedesátá léta byla v důsledku uvolňování politické atmosféry pro Prahu příznivější. Stalo se zřejmým, že se výstavbě hlavního města musí věnovat více pozornosti a prostředků. Počet nově postavených bytů v období 1961-1965 překročil 30 tisíc a v dalších letech se roční objem bytové výstavby dále zvyšoval. Cenou za to bylo přijetí panelové stavební technologie

a smíření s výstavbou monofunkčních sídlišť, často podstatně odlišných od původních projektů, předpokládajících plné vybavení i navazující pracovní příležitosti.

Architektura se opět po krátké epizodě historismu vrátila k soudobému výrazu a na mnoha místech se opět začaly objevovat moderní stavby. Symbolem návratu k novodobým výrazovým prostředkům se stal tak zvaný „bruselský sloh“, pojmenovaný po vysoce oceněném československém pavilonu na **Expo 58** v Bruselu od F.Cubra, J.Hrubého a Z.Pokorného. Pavilon byl spolu s restaurací přenesen v roce 1960 do Prahy, avšak do dnešního dne se s nevhodným využitím dochoval jen objekt kdysi tak populární vyhlídkové restaurace. Z dalších pražských staveb přelomového období byl před čtyřiceti lety postaven na Petřinách Heyrovského **Ústav makromolekulární chemie** podle projektu K.Pragera.

Jak ukazuje zdaleka ne úplný chronologický přehled vypisovaly se početné a zajímavé architektonické a urbanistické soutěže i když se jako vždy zdaleka ne všechny mohly dočkat realizace. V soutěžích se objevovala některá nová témata jako byla příprava velkých nových satelitních „měst“ a zároveň se opakovaly soutěže na Staroměstskou radnici, úpravu Letenské pláně nebo náměstí Republiky.

V souvislosti s relativním otevíráním země světu se v polovině šedesátých let dokonce uvažovalo o kandidatuře Prahy na **pořádání olympijských her** a zahájilo se projektování k tomu nezbytných staveb, včetně soutěže na sportovní areál na Maninách a umístění olympijské vesnice na místě holešovických jatek, které byly tehdy nahrazeny dvěma moderními masokombináty v Letňanech a v Písnici.

Alespoň připomenutí si zaslouží v roce 1967 v Praze konaný **Světový kongres UIA** – Mezinárodního svazu architektů s 2000 účastníky ze všech kontinentů.

Do šedesátých let patří také oživení úvah o *výstavbě podzemní dráhy* a v roce 1967 konečné rozhodnutí, že to nebudou podzemní úseky tramvaje, ale na povrchové dopravě nezávislý systém metra. Ve městě začaly narůstat problémy s automobilovou dopravou, i když bylo v Praze jen 10% současného počtu osobních aut.

Začal se stavět **městský komunikační systém** včetně tak užitečné a dodnes stále diskutované **Severojižní magistrály**, navazující jako tangenta historického jádra na návrhy již z poloviny devatenáctého století. V dopravních koncepcích se zvýrazňovaly dopravní okruhy, jejichž stavba však pokračovala a dodnes pokračuje velmi zvolna. Již tehdy bylo zřejmé, že spolu s hledáním co nejpříjemnějších tras bude obtížné překročit hluboké vltavské údolí severně a jižně od města.

Politický zájem se rovněž projevil při realizaci jednotlivých reprezentačních objektů, jako byl **Palác kultury**, pro který se dokonce vynuovalo umístění v přímém sousedství Pražského hradu, nový stranický **hotel Praha v Dejvicích**, novostavba **Rudého práva** na Florenci a další objekty včetně budov nedostatkem prostředků netrpícího ministerstva vnitra.

Některá z těchto rozhodnutí byla směsí prestižní a zároveň populistické politiky, jak se to projevilo například při vymezení dodnes problematické pěší zóny a zmrtnění dolní části Václavského náměstí.

V.

Směrný územní plán hlavního města Prahy, dokončený v roce 1985 a schválený o rok později navrhoval omezení extenzivního růstu a orientaci na údržbu a obnovu fondů.

ÚZEMNÍ PLÁN HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY - NÁVRH 1985

Výhled územního a krajinného plánování v Praze, n. l. p. je zobrazen podle původních plánů a návrhů. M. P. Práhy, Ú. v. 8522/85, Městský úřad.

BRANDÝS n. Lb.
ST. BOLESLAV

ČEKÁROVCE

ŘICANY

SEČICE

STŘEKOV

STŘEKOV

MALŠOVICE

Urbanistické koncepce

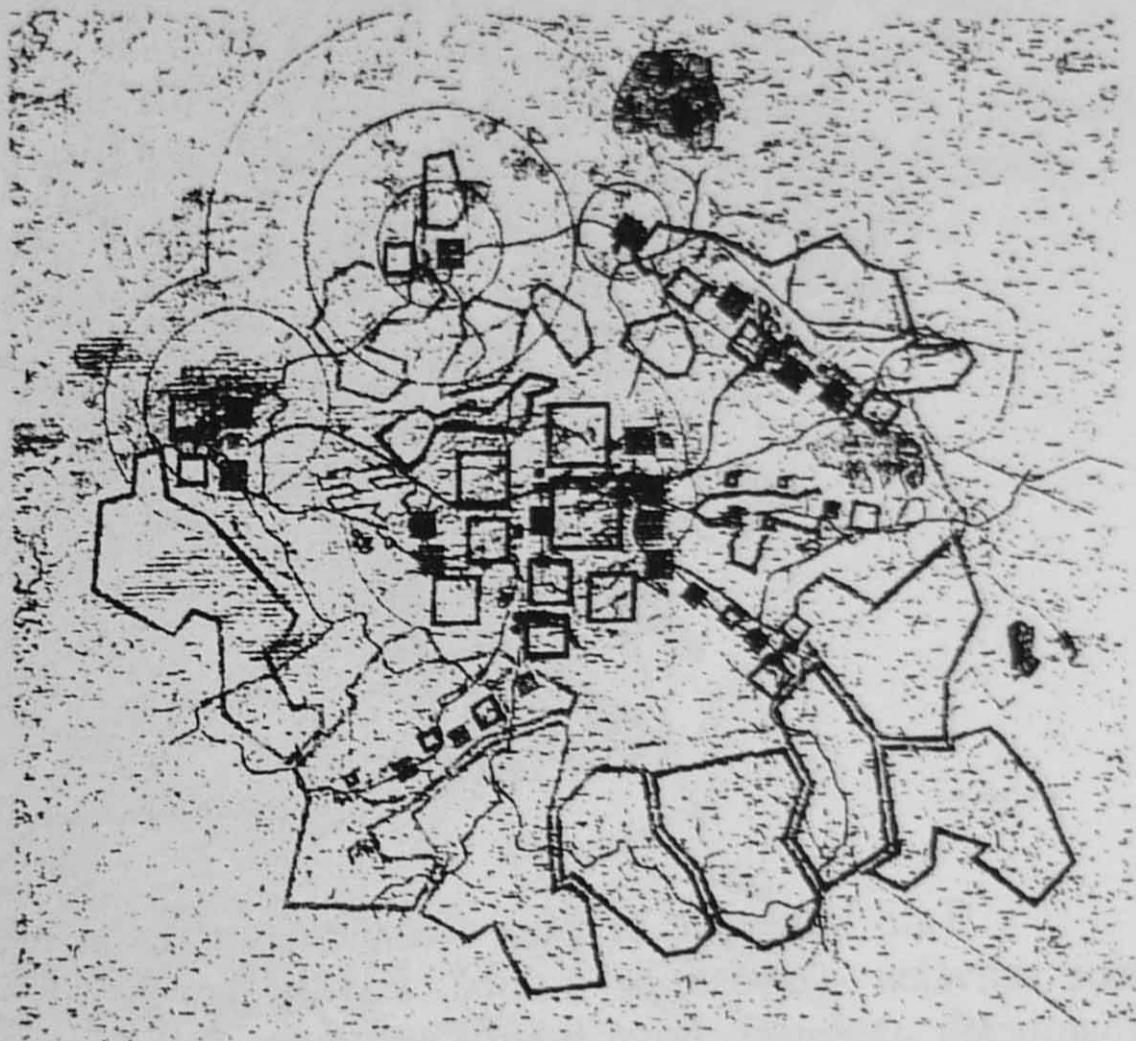
První poválečný směrný plán z roku 1948 nebyl schválen a proto se zahájily práce na novém plánu, pro jehož vypracování byla v roce 1951 při Magistrátu zřízena Kancelář pro územní plán Prahy. Ta vypracovala postupně různé varianty, které sice byly posuzovány, ale opět neschváleny.

V roce 1961 si město zřídilo jako svou urbanistickou instituci **Útvar hlavního architekta**, který do konce šedesátých let úspěšně vedl J. Voženílek. Útvar, který existoval až do počátku devadesátých let, zodpovídal za umísťování staveb, urbanistické a architektonické podmínky jejich řešení a především za přípravu urbanistické dokumentace včetně celkového plánu rozvoje města.

Po předcházejících směrných územních plánech Prahy, zaměřených především na vyhledávání dalších pozemků pro stále větší sídliště, začal Útvar spolu se Státním ústavem pro rajonové plánování pracovat na moderně koncipovaném rozvoji celé pražské aglomerace, obdobně jako se takové projekty řeší v západoevropských městech.

Tento projekt využíval tehdy i ve světě nové metody zpracovávání a vyhodnocování variantních scénářů, matematických metod a hodnocen kvality životního prostředí. Pro město a jeho zázemí byla vytvořena jednotná datová základna, zejména o demografické situaci, ekonomii a dopravních zátěžích.

Návrh předpokládal v návazání na meziválečné projekty růst soustavy satelitních „rozvojových sídelních útvarů“, navazujících na existující města a propojených s jádrovým městem rychlodráhami.

127. Prostorová koncepce pražské středočeské aglomerace z roku 1968

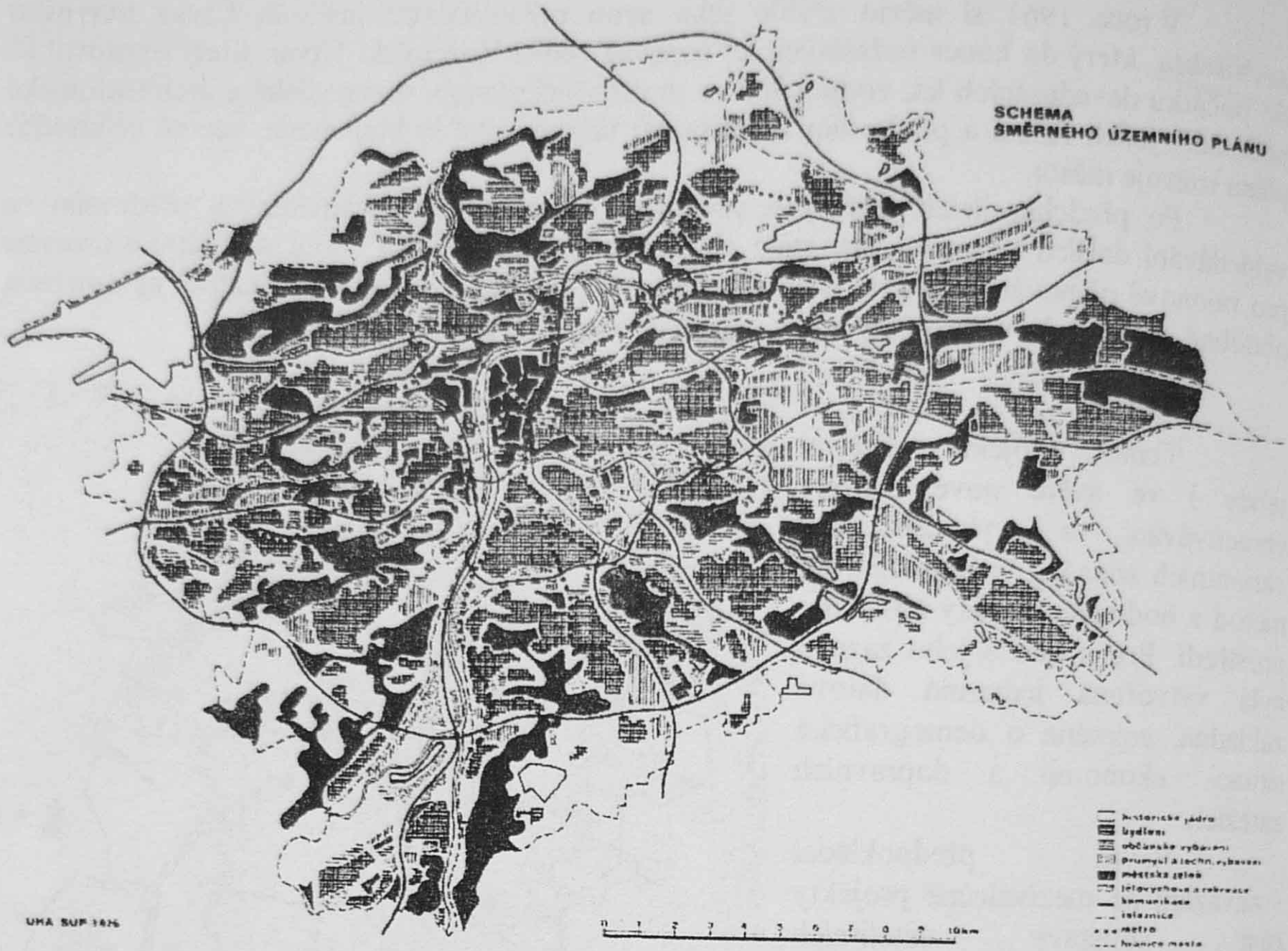
Projekt byl dokončen v roce 1969, avšak změněná politická situace a obnovené antagonismy mezi Prahou a středočeským krajem však nedávaly projektu naději na schválení a realizaci. Podařilo se však alespoň zachovat společnou komisi Prahy a Středočeského kraje pro koordinaci územního rozvoje a paralelní vzájemně koordinované zpracovávání územních plánů města a jeho zázemí.

V sedmdesátých letech znovu zesílil politicky prosazovaný nátlak hospodářských plánovačů a velkých státních stavebních organizací na pokračování pro ně výhodné extenzivní bytové výstavby sídlišť na okrajích města a naopak jejich nechuť k žádoucí, ale pro ně nevýnosné údržbě a obnově existujícího bytového fondu. To vedlo k dalšímu rozšíření městského území a k vyhledávání lokalit pro bytovou výstavbu. Na základě rozboru

přírodních a technických podmínek byla vybrána další dvě „města“ a to v prostoru Běchovice-Újezd nad lesy a Kolovraty-Uhřetěves.

128. Směrný územní plán hlavního města Prahy z roku 1976 se zřetelným prstovým rozvojem podél železničních tras ve směru na východ.

Tato koncepce se stala základem směrného územního plánu z roku 1975, který byl sice schválen – avšak již v době, kdy se korigovaly zřejmě přehnané představy o trvale rostoucích objemech nové bytové výstavby. Tato situace nakonec vyvolala práci na dalším směrném územním plánu, který – na rozdíl od plánu z roku 1975 – navrhoval omezení extenzivního rozvoje a orientoval pozornost na údržbu a obnovu města.

Tento nový plán byl schválen v roce 1986 již v politické situaci, která směřovala k základním společenským a ekonomickým změnám.

Sídliště

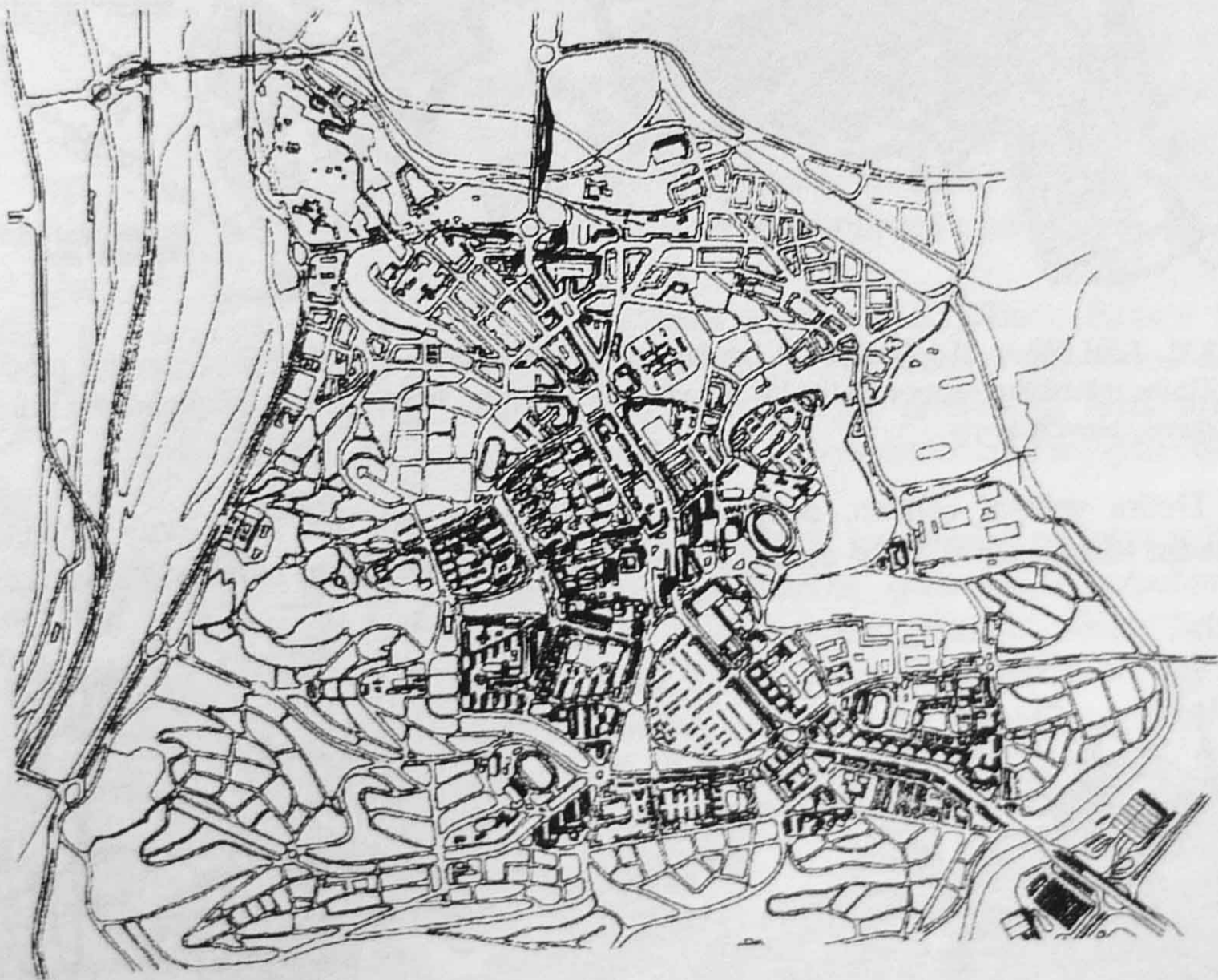
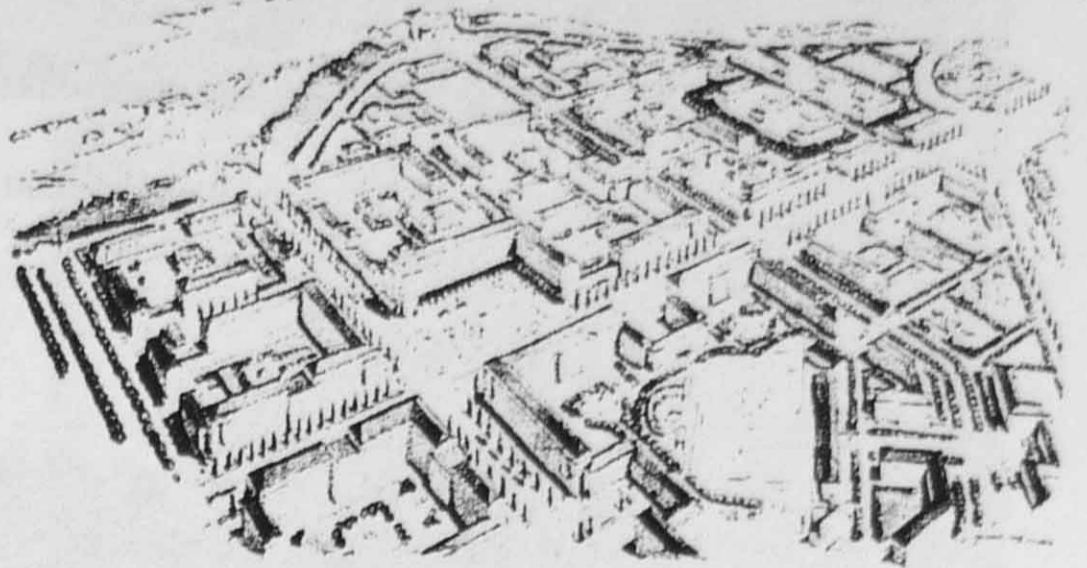
Pro obyvatele Prahy i pro její návštěvníky jsou nejvýraznějším příznakem výstavby Prahy od 50. až do konce let 80. tzv. „sídliště“ – a to většinou s převýšenými domy, které se montovaly z velkých panelů. Některé obytné soubory jako např. Petřiny nebo Malešice, původně vyprojektované s cihelnými domy, musely být na poslední chvíli přepracovány pro výstavbu z panelů, osazovaných jeřáby. Pro stavební firmy byly pochopitelně nejvýhodnějšími co nejdelší přímé jeřábové dráhy na rovných pozemcích, což vedlo ke schematickému

tzv. jeřábovému urbanismu, který ovšem zároveň zachránil před zastavěním pro Prahu typické svažité terény se zelení.

129. **Sídlště Petřiny** bylo původně projektováno pro tradiční stavební technologie, ale pod tlakem dodavatele stavby muselo být přepracováno jako jedno z prvních v Praze pro montáž z panelů. To změnilo celou zastavovací soustavu v duchu „jeřábového urbanismu“.

Již na počátku 60. let se ukázalo, že *první generace sídlišť* jako byly **Petřiny**, **Červený vrch** nebo **Malešice** – v průměru se zhruba čtyřmi tisíci byty – nebude stačit pro předpokládanou výstavbu nových bytů.

Proto se začala na náhorních planinách kolem pražského centra projektovat a stavět nová *satelitní předměstí*, plánovaná pro sto tisíc i více obyvatel. Jejich předzvěstí byla jednotně koncipovaná **výstavba na Pankrácké pláni**, navazující na regulační řešení z první republiky.

130. **Zástavba pankrácké pláně** je řešena na základě vítězného soutěžního návrhu J.Kriseho, L.Todla, B.Bubly a V.Valtra z roku 1956.

Pak se stavělo **Severní Město** od Proseka přes Ďáblice a Kobylisy až po Bohnice. Dalším bylo **Jižní Město**, již koncipované pro obsluhu metrem. Jeho západní část mezi dálnicí D1 a Kunratickým lesem měla být původně využita pro pracoviště tak, aby lidé nemuseli jezdit za prací pouze do pražského centra, ale nakonec se i tam stavěly další stovky bytů.

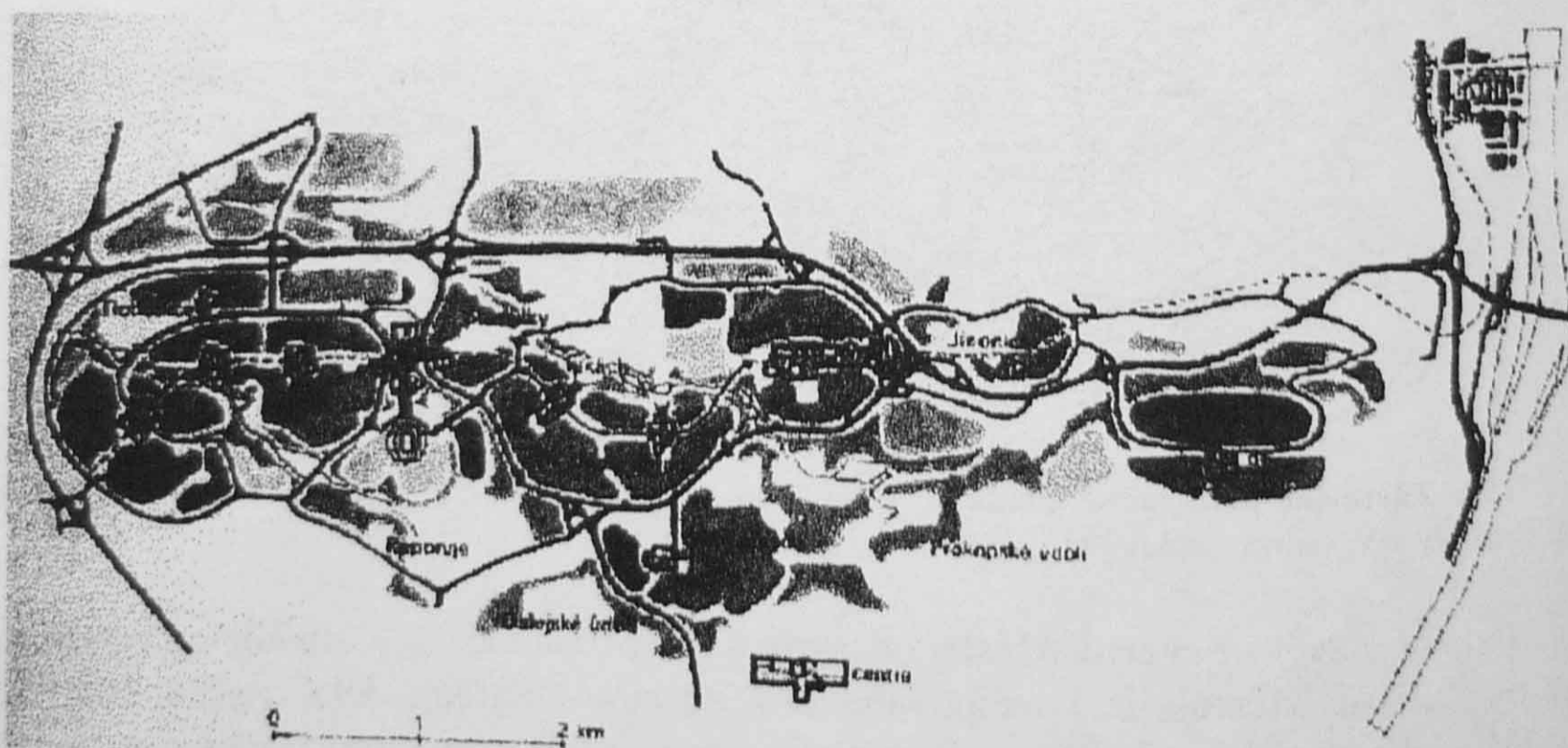

131. Severní Město, situované na terase nad Trojskou kotlinou, má zhruba 100 tis. obyvatel a skládá se ze čtyř čtvrtí – Proseka, Ďáblic, Kobylis a Bohnic.

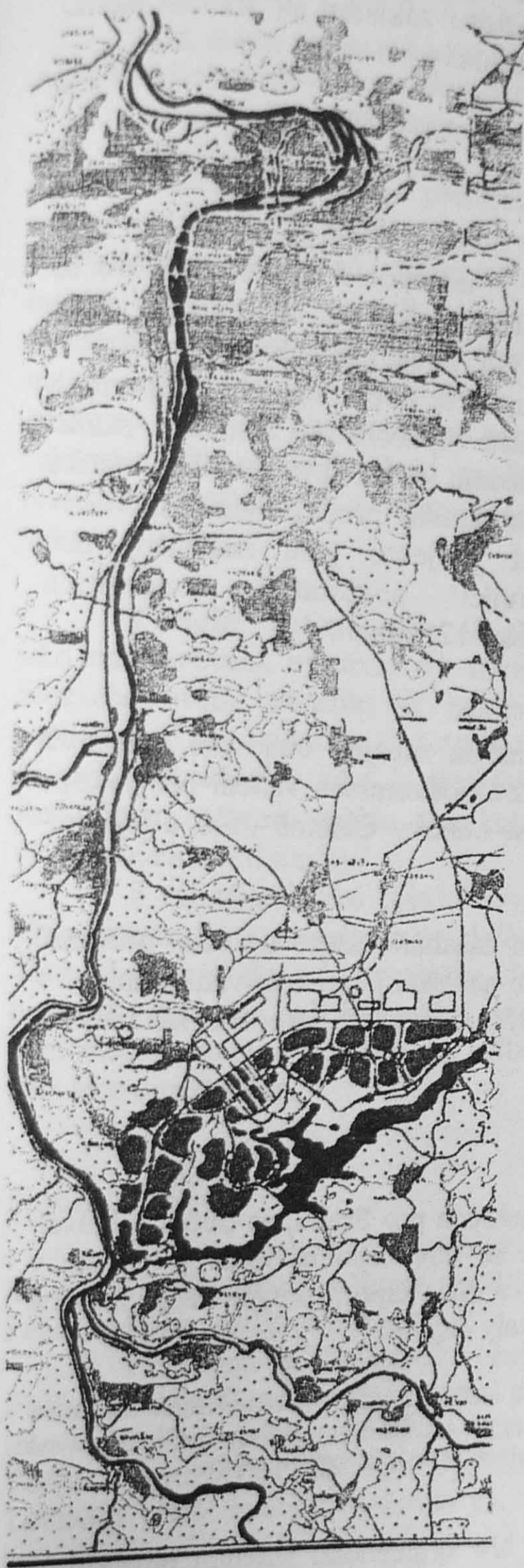
132. Jižní Město II leží západně od dálnice D1. Původně zde měla být především pracoviště pro obyvatele jižního městského sektoru. Politický tlak však vedl k tomu, že po vybudování technické infrastruktury se i zde postavily převážně byty.

Třetím velkým celkem, projektovaným koncem 60. let, bylo za Dívčími hrady **Jihozápadní Město**, jehož druhá etapa se v současné době staví pod názvem **Západní Město**.

133. Jihozápadní Město má koncepci ovlivněnou utvářením terénu a vazbou center jednotlivých čtvrtí na stanice trasy B metra.

134 a 135. Satelitní město Etarea u soutoku Vltavy se Sázavou navrhl v roce 1966 G.Čelechovský ve vazbě na koncepci pražské aglomerace. Projekt byl součástí československé expozice na EXPO 1967 v Montrealu.

Takto velká sídliště byla – včetně montáže z průmyslově vyráběných prvků – ve své době i jinde v Evropě obvyklým způsobem řešení potřeby bytů. Při všech svých nedostacích právě v Praze zachránila vnitřní město před demolicemi a přestavbou.

Sídliště však nebyla jedinou formou bytové výstavby. Stavěly se též individuální *rodinné domy a vily*, ovšem především pro prominenty všeho druhu na které se nedostalo při vyvlastňování takových objektů.

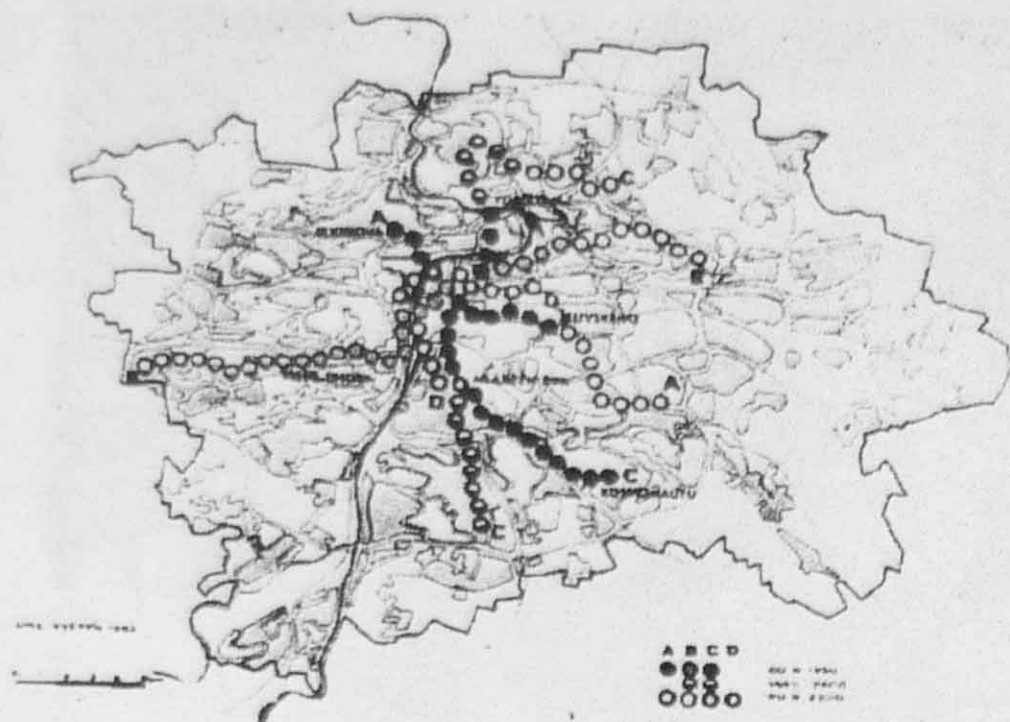
Mnohem širší uplatnění a podporu měla tzv. *svépomocná družstevní výstavba*. Z bezpečnostních důvodů se v ní nesměly používat těžké betonové panely a tak se za účasti družstevníků stavěly podle individuálních projektů a s použitím tradičních stavebních materiálů nízké bytové nebo rodinné řadové domy, většinou slušné architektonické úrovně.

Metro

Již za 1. republiky se připravovaly do značných podrobností propracované projekty podzemní dopravy, které by se nebyť války pravděpodobně začaly realizovat ještě před polovinou dvacátého století. Nakonec se však metro začalo stavět zprvu jako systém poduliční tramvaje a od roku 1967 jako klasická podzemní dráha.

Praha měla štěstí, že se metro stalo prestižní stavbou režimu a vynakládaly se na něj velké prostředky – také v souvislosti s jeho využitím jako krytu v případě válečného ohrožení. Díky tomu má dnes Praha v nejobtížnějším centrálním prostoru základní síť tří tras metra, které je schopno zabezpečit více než třetinu městské osobní dopravy.

136. Výhledová síť metra podle aktualizace územního plánu na počátku 80.let

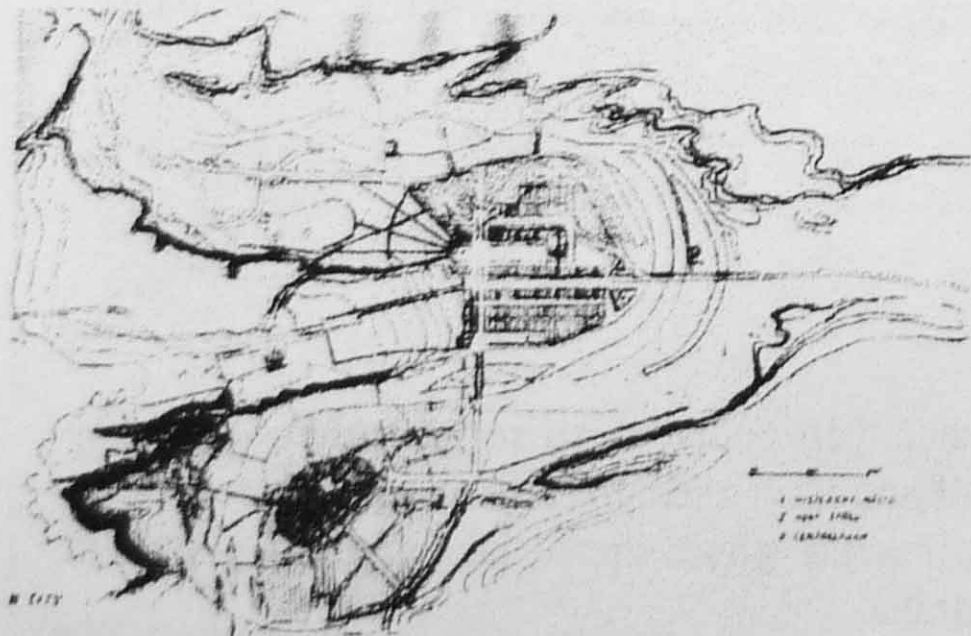
Stanice a vestibuly metra se podařilo vložit do historického jádra citlivým způsobem. Snad dojde i k tomu, že se doplní některé z úsporných důvodů vynechané vestibuly stanic. Příkladem může být vestibul stanice Staroměstská před Zelenou žábou, v jehož projektu jsou začleněny tam existující pozůstatky románských domů z 12. století.

V souvislosti s pražským metrem se v centru města zahájilo budování *kolektorů inženýrských sítí*, umožňujících kontrolu, opravy a výměnu podzemních vedení bez výkopů v ulicích. Jejich první etapa byla realizována jako součást obnovy Celetné ulice a její proměny na pěší zónu.

Pochopitelně se též metro nevyhnulo politickým zásahům, které se však převážně malicherně vyčerpávaly v rozhodování o dostatečně budovatelském pojmenování stanic a v ideologickém dohledu na boj tituly ozdobených výtvarných umělců o výnosné zakázky na výtvarnou výzdobu vestibulů a stanic.

Proměny centra

Architekti, kteří pracovali na urbanistických projektech pro Prahu, se občas setkávali s vážně míněnými připomínkami tehdejších politiků, že se nová epocha málo projevuje v městském centru. Po zkušenosti se Stalinovým pomníkem a dnes zapomenutých projektech na nová pražská hlavní náměstí, se však tyto požadavky přestaly ozývat.

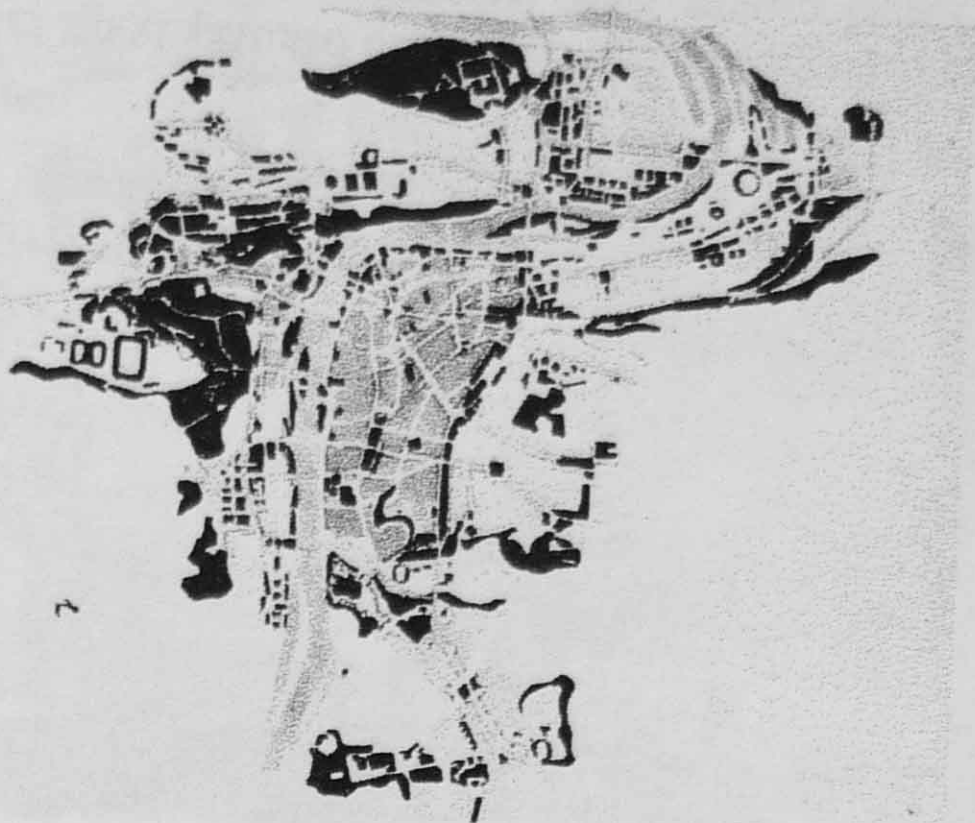
137. Nové městské city v holešovickém meandru podle studie E.Hrušky, který se soustavně problematikou pražského centra zabýval.

Ve skutečnosti hlavním problémem centra a zvláště historického jádra byl již v té době tlak rostoucí dopravy a zároveň vylidňování, vyvolané chátráním stavebních fondů a stárnutím obyvatel. Navíc bylo bydlení vytlačováno nebytovými funkcemi, jak o tom svědčila koncentrace více než 30%

všech pražských pracovních příležitostí v městském centru. Tato situace vyvolávala nejen nárůst počtu do centra vjíždějících automobilů a zároveň i přetížení městské veřejné dopravy.

138. Studie vývoje městského centra z roku 1962 navázala na předcházející dvoufázovou veřejnou soutěž a zabývala se především strukturou rezervních ploch pro centrální funkce.

Řešení se hledalo především v obnově stavebních fondů a zároveň ve vyhledávání prostorů, do nichž by mohly být některé centrální funkce přeneseny. Jako nejvhodnější se jevila území Holešovic, Smíchova a Pankráce, kde se předpokládá vznik subcenter, do nichž by bylo možno přemístit pracoviště z historického jádra.

Protože Praha měla sloužit jako navštěvovaná výstavní síň socialistického světa, obrátila se naštěstí pozornost na **obnovu důležitých historických objektů** jako je Pražský hrad, Karolinum, Betlémská kaple, Národní divadlo, Rudolfinum, některé paláce a dokonce Anežský nebo Strahovský klášter a další kulturně významné církevní stavby.

S výjimkami jako byla obnova domů v Celetné ulici a na většině Královské cesty se však katastrofálně zanedbávala údržba a obnova existujícího bytového fondu, který byl v té době až na výjimky v komunálním vlastnictví. Je však paradoxní, že toto opomíjení péče o historické domy je uchránilo před nežádoucími zásahy a zachovalo jejich autenticitu, kterou nám mnozí památkoví zahraniční odborníci stále ještě závidí a která je vlastně při současné péči více ohrožována.

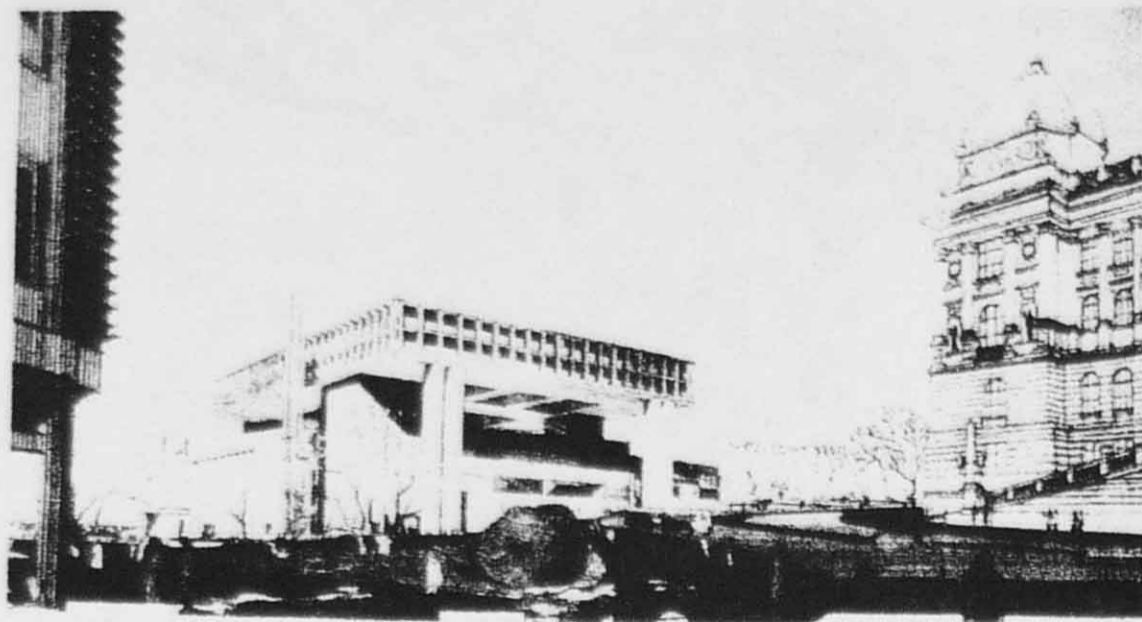
Novostavby

Z novostaveb čtyř poválečných desetiletí vyvolávaly a dodnes vyvolávají diskuse a nesouhlasná stanoviska některé zvláště na exponovaných místech situované objekty, z nichž každý má svou složitou historii.

Příkladem je Kongresové centrum, postavené na předmostí Nuselského mostu jako **Palác kultury**. Podnětem – obdobně jako ve východním Berlíně nebo Varšavě – bylo seznámení tehdejších politiků se Sjezdovým palácem, postaveným v areálu moskevského Kremle. Podle tohoto vzoru měl být i pražský Palác co nejbližší Pražskému hradu například na Letenské pláni. Jedinou možností jak se vyhnout tomuto zásahu do pražského panoramatu stavbou, která měla být co nejrychleji postavena, bylo nalézt jiné méně konfliktní a přitom pro své vlastnosti obhajitelné umístění.

Další spory vyvolávajícím objektem je výstavba nového křídla vedle Národního divadla a zejména jeho průčelí do Národní třídy. Tam se před rokem 1983 při přípravě stého výročí řešila otázka zda se má scéna ponechat v původních rozměrech s tím, že se budou uvádět pouze komorní inscenace, nebo se rozšíří podle potřeb soudobé velké operní scény.

Po rozhodnutí pro moderní vybavení bylo třeba doplnit podzemní a nadzemní objekt pro moderní vybavení, které nebylo možno umístit v historické budově. Podle původního stavebního programu měl být do Národní třídy orientován sálový prostor s okny, ale na poslední chvíli byla do tohoto místa prosazena *experimentální scéna* bez oken. Tím vznikl problém, jak pojednat takto vzniklou velkou plochu. Jako nepřijatelné se v sousedství průčelí Národního divadla jevílo obložení kamenem, keramikou nebo dokonce kovovým pláštěm. Proto byl přijato použití skleněných tvarovek podle projektu K.Pragera a skláře S.Libenského.

139. Budova Národního shromáždění rozšířená v letech 1966-1973 podle projektu K.Pragera.

K.Prager byl také na základě architektonické soutěže autorem budovy **Národního shromáždění** vedle Národního muzea. Od samého počátku se toto řešení považovalo za provizorium, protože se

předpokládala definitivní stavba na Letenské pláni. Podmínkou bylo začlenit do objektu na pozemku od roku 1938 stojící Peněžní burzu, sloužící již od konce války pro Národní shromáždění. Zároveň bylo třeba umístit značnou požadovanou kubaturu, vyrovnat se s plošně velmi omezeným stavenišťem, snažit se o uvolnění křižovatky a reagovat na sousedící Národní muzeum.

Samostatné téma tvoří důsledky požáru **Veletržního paláce** v roce 1974. V té době byly již veletržní aktivity přeneseny do Brna a působivé prostory Veletržního paláce byly různými provizorními příčkami rozděleny na kanceláře výsadních státních společností zahraničního obchodu. Tyto preferované společnosti využily svou pozici a pochybnosti o statické spolehlivosti vyhořelé budovy k tomu, aby si každá z nich postavila vlastní objekt na urychleně vyhledaných stavenišťích. Po Praze tak vyrostly budovy, z nichž byl od počátku dobře hodnocena přiměřená hmota **Koospolu** ve Veleslavíně.

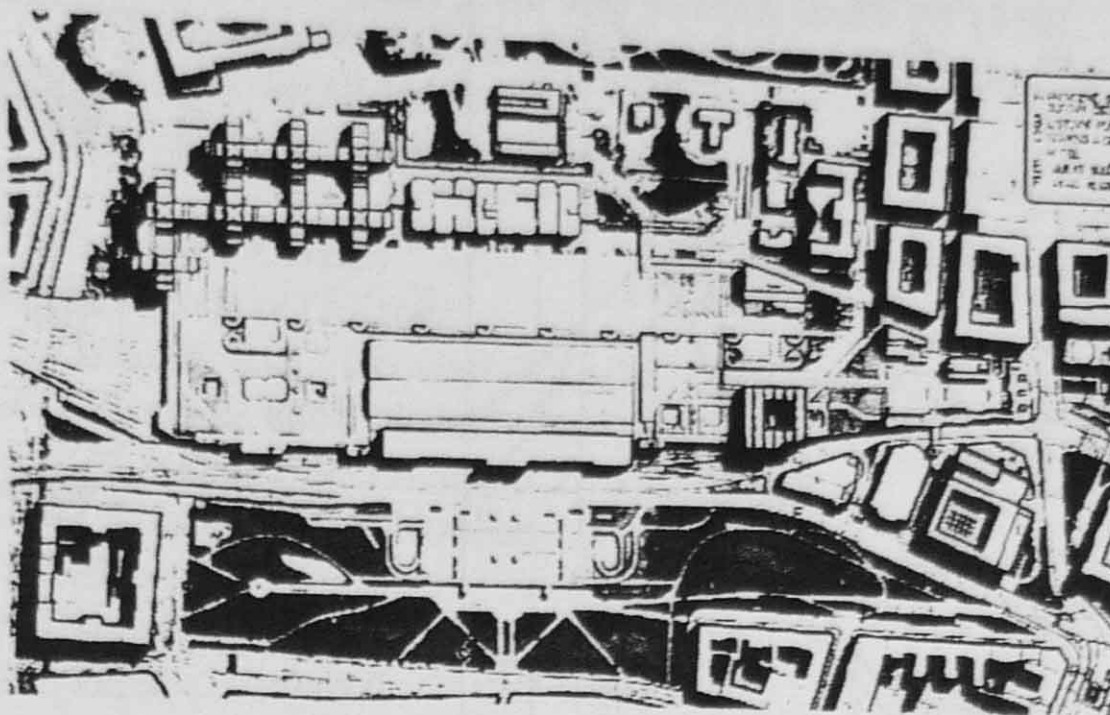
Naopak výškový objekt **Motokovu** na Pankráci – i když sám o sobě architektonicky zvládnutý – podstatně zasáhl do pražské siluety. Podle původních projektů měla být jedinou dominantou na Pankráci budova **rozhlasu** a též objekt **televize** byl rozvinut horizontálně. Motokov však ve svém sousedství otevřel cestu pro další dominantu hotelu **Panorama** a na předmostí Nuselského mostu pro věž hotelu, nazývaného dnes Corinthia Towers.

Vystěhování výsadních společností z Veletržního paláce mělo ovšem také příznivé důsledky. Ukázalo se, že stav konstrukcí není po požáru nijak katastrofální a přitom bylo zřejmé, že nelze ponechat vyhořelý skelet chátrat a bude nutno budovu obnovit. Samozřejmě, že o využití paláce projevílo zájem mnoho státních a politických institucí. Zázrakem se však ředitelovi Národní galerie J.Kotalíkovi podařilo získat objekt pro Národní galerii. Zabránilo se tím opětovnému degradování významné funkcionalistické stavby a Národní galerie získala pro sbírky moderního umění mimořádně vhodné prostory.

Situace pražské výstavby ze začala měnit koncem osmdesátých let, kdy se do Prahy začala hrnout první vlna co do solventnosti a solidnosti různých investorů, předvírajících pro Prahu stoupající ekonomický význam cestovního ruchu.

140. Studie překryvu kolejiště Hlavního nádraží z roku 1983 od K. Pragera patří mezi nejzajímavější – i když zatím nerealizované projekty 80. let

Využívali všechny možnosti – včetně až přílišné vstřícnosti města – pro získání výnosných, nebo jak se dnes eufemisticky říká lukrativních stavení, která se jim dařilo co nejvíce a někdy v pochybné architektonické kvalitě zastavět.

Charakteristickým příkladem je příliš hmotný i když dobře architektonicky dobře zvládnutý hotel **Hilton** na Těšnově, obézní **Renaissance** u Masarykova nádraží, pitoreskní **Don Giovanni** u stanice metra Želivského, nebo prapodivný a do prostředí Bertramky drze zasahující **Mövenpick** v nevhodné poloze u vstupu do Strahovského tunelu.

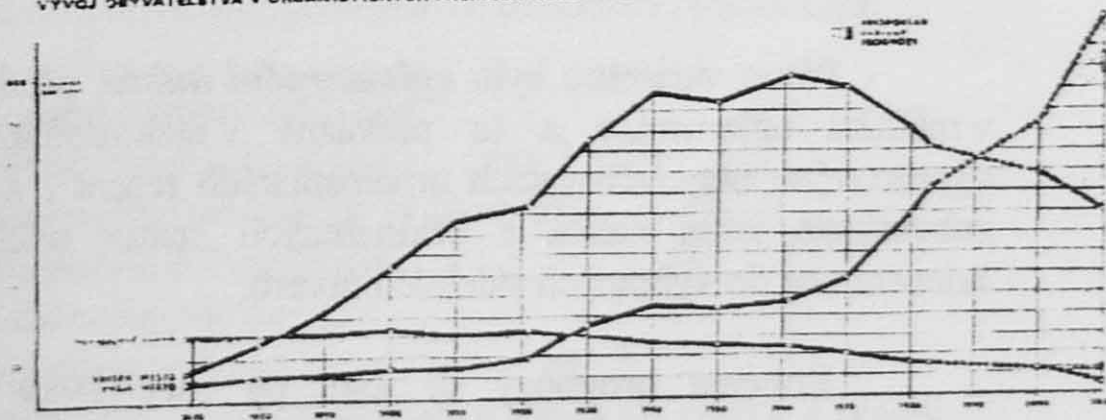
Pokus o prognózu

Ve 2. polovině 80. let se začala zřetelně měnit politická situace jak v Praze, tak i v celé zemi a zvláště v mezinárodním měřítku. Bylo zřejmé, že tato proměna může podstatně ovlivnit podmínky i východiska další výstavby hlavního města. Útvar hlavního architekta proto využil možnosti tehdejšího zákona o územním plánování a začal pracovat na „územní prognóze“, umožňující dlouhodobější pohled na budoucí vývoj města.

Pro projekt byly vybrány dva časové horizonty – rok 2000 a rok 2030, kde se ovšem mohla uplatnit především extrapolace určitých trendů. Vycházelo se z toho, že nelze zcela zabránit dalšímu vylidňování centra, sejně jako pokračujícímu nárůstu obyvatel ve vnějším městském pásu.

Zároveň s tím se předpokládalo, že bude klesat význam a podíl sekundárního ekonomického sektoru a to ve prospěch sektoru terciárního.

VÝVOJ OBYVATELSTVA V URBANISTICKÝCH PÁSEMECH HL. M. PRAHY

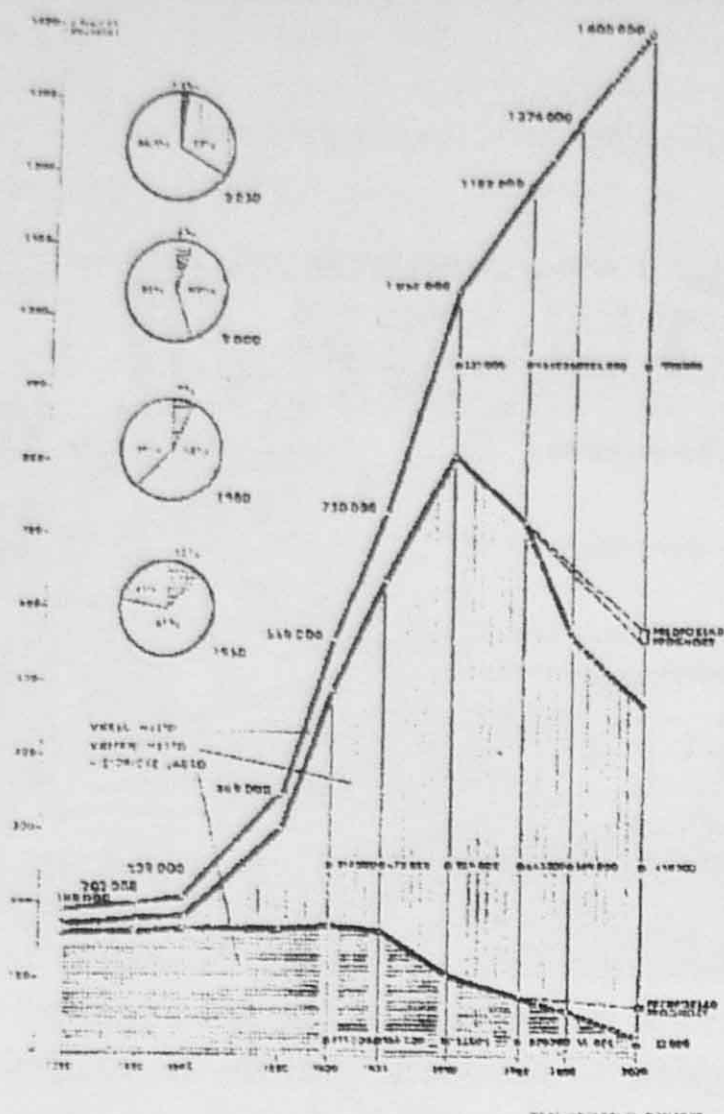

ROK	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030
MĚSTSKÉ CENTRUM	961 773	859 000	770 777	690 884	617 725	552 083	498 306	455 657	424 568	394 825	364 000
VNĚJŠÍ MĚSTO	87 740	134 720	218 030	302 830	385 990	470 628	558 107	648 231	744 104	844 137	948 000
VNITŘNÍ MĚSTO	41 070	55 000	70 879	84 457	100 482	114 782	131 133	148 987	168 112	188 842	208 000
CELKEM	1 090 583	1 048 720	1 059 686	1 078 171	1 104 687	1 137 503	1 167 543	1 212 875	1 246 804	1 293 804	1 400 000

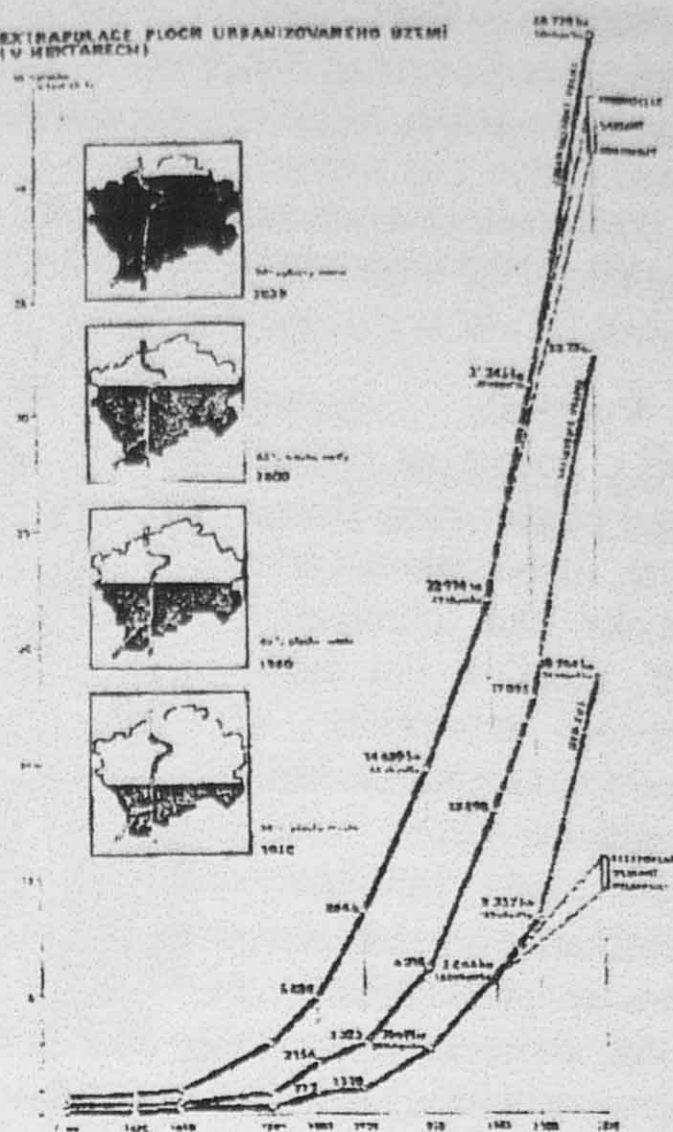
141. Předpokládaný vývoj obyvatelstva v městských zónách

EXTRAPOLACE ROZLOŽENÍ OBYVATEL V URBANISTICKÝCH PÁSMECH

EXTRAPOLACE PLOCH URBANIZOVANÉHO ÚZEMÍ (V HEKTARECH)

142. Předpokládané extrapolace vývoje rozložení obyvatelstva a podílu urbanizovaného území

V určitém smyslu navázala prognóze na územní plán aglomerace ze 60.let a to jak použitím výpočetní techniky, tak i multikriteriálním hodnocením variant urbanistické koncepce pro období 2000-2030. Celkem bylo posuzováno 5 variant. Základní byla varianta *kompaktního města* s orientací na komplexní rehabilitaci existujících urbanizovaných území. Protože by však tato varianta nemohla uspokojit budoucí potřeby, tvořilo další skupinu tři variant *rostoucí město*. To bylo ověřováno ve třech koncepcích koncentrického růstu, soustředěného růstu na sever nebo na východ.

Pátou variantou bylo *aglomerační město*, předpokládající uspokojení dalších nároků v měřítku aglomerace a to převážně v nízkopodlažní zástavbě. Pro aglomeraci bylo vypracováno pět ověřovacích urbanistických řešení, z nichž byla jako nejvhodnější vybrána subvarianta jádra města a přidružených center osídlení nebo varianta decentralizované koncentrace do vybraných sídelních útvarů.

Koncept prognózy se ještě po roce 1989 začal projednávat, avšak v tehdejší pochopitelné averzi k jakémukoliv plánování nenašel kladnější odezvu.

Chronologický přehled

- 1946 ▪ soutěž na úpravu Staroměstského náměstí a Staroměstské radnice (nejvyšší druhá cena F.M.Černý)
- 1946 – 1947 ▪ soutěž na umístění a řešení Národního shromáždění (naprostá většina na Letné)
- 1946 – 1969 ▪ úprava a rozšíření Karolina (J.Fragner, první fáze do 1948, druhá do 1959)
- 1947 – 1949 ▪ družstevní sídliště Solidarita ve Strašnicích (F.Jech, H.Majer, K.Štorch)
- 1947 – 1950 ▪ sídliště Zelená liška na Pankráci (P.Janák)
- 1947 – 1952 ▪ obnova válkou zničených objektů jízdárny a míčovny na Pražském hradě (P.Janák)
- 1948 ▪ směrný územní plán Prahy (A.Benš)
- Slovanská zemědělská výstava (J.Kroha)
- studie Náměstí budovatelů pod Vítkovem (J.Kroha, Z.Pešánek)
- 1948 – 1951 ▪ projekt mostu přes Nuselské údolí (S.Bečyně, B.Kozák)
- 1949 ▪ soutěž na pomník J.V.Stalina (1955 odhalen, 1962 odstraněn)
- 1949 – 1951 ▪ Štefánikův most (M.Koralewský, V.Hofman)
- 1949 – 1953 ▪ Letenský tunel (J.Novotný)
- 1950 ▪ studie rozvoje pražského regionu (E.Hruška)
- 1950 – 1952 ▪ obnova Betlémské kaple (J.Fragner)
- 1950 – 1980 ▪ obnova kláštera sv.Anežky (J.Hyzler, J.Hlavatý)
- 1951 ▪ zřízena kancelář pro územní plán Prahy (J.Novotný)
- zahájen podrobný památkový průzkum historického jádra (Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, vedl D.Líbal)
- 1951 – 1956 ▪ hotel Holiday Inn (Internacionál) v Dejvicích (F.Jeřábek)
- nové Smíchovské nádraží (J.Zázvorka, J.Žák)
- 1953 ▪ úprava Průmyslového paláce na Sjezdový palác a Výstaviště na Park kultury a oddechu Julia Fučíka
- vyzvané studie na nový centrální prostor Prahy na místě dnešního Palachova náměstí
- 1954 ▪ soutěž na Ústřední dům armády v Dejvicích (1. cena P.Bareš, J.Kadeřábek, J.Kándl, K.Prager)
- soutěž na Vysokou stranickou školu na pankráckém předmostí
- 1954 – 1956 ▪ Dům módy na Václavském náměstí (J.Hrubý)
- 1955 ▪ územní plán malešicko-hostivařské průmyslové oblasti (V.Vondrášek, M.Vajc, J.Merger)
- 1955 – 1957 ▪ hotel Jalta na Václavském náměstí (A.Tenzer)
- 1956 ▪ vyzvaná soutěž na řešení Pankrácké pláně (1. cena J.Krise)
- urbanistická studie severojižní magistrály (J.Novotný)
- 1956 – 1965 ▪ plavecký stadion v Podolí (R.F.Podzemný)
- 1957 ▪ urbanistická studie Severního Města
- 1957 – 1958 ▪ generální dopravní průzkum v Praze
- soutěž na výstavbu vysokých škol technických v Praze (1. cena F.Čermák, G.Paul)
- soutěž na Vysokou školu zemědělskou v Suchdole (1. cena J.Čejka, realizace 1959 – 1966)
- 1957 – 1960 na sídlišti Antala Staška v Krči první panelové domy v Praze
- 1958 – 1959 ▪ soutěž na nemocnici v Motole (R.F.Podzemný, A.Tenzer)
- dvoukolová soutěž na dostavbu Národního divadla
- 1958 – 1960 ▪ dvoukolová soutěž na centrum Prahy

- 1958 – 1961
  - dvoukolová soutěž na most přes Nuselské údolí
  - planetárium v Královské oboře (J.Fragner)
  - panelárna v Holešovicích
- 1959
  - územní plány sídlišť Chmelnice, Jarov, Hloubětín, Malešice, Červený vrch
  - návrh zásad rozvoje zájmového území Prahy (Terplan)
- 1959 – 1965
  - fakulty strojní a elektrotechnická v Dejvicích (F.Čermák, G.Paul)
- 1960
  - restaurace Praha – Expo 58 přenesena na Letnou a výstavní pavilón do Královské obory (F.Cubr, J.Hrubý, Z.Pokorný)
  - územní plány sídlišť Invalidovna, Zahradní město, Michelská, Pankrác I, Spořilov II
  - urbanistická studie Severního Města (M.Procházka)
- 1960 – 1961
  - dvoukolová soutěž na urbanisticko-dopravní řešení městského centra
- 1960 – 1963
  - rekreační vodní nádrž v Hostivaři
- 1960 – 1965
  - studentské koleje na Strahově (F.Cubr, J.Hrubý, J.Kándl, V.Formáček)
  - experimentální sídliště Invalidovna v Karlíně (J.Polák, V.Šalda)
- 1961
  - zřízení Útvar hlavního architekta Prahy (J.Voženílek)
  - soutěž na řešení sídliště Prosek (1. cena J.Novotný)
  - vyzvaná soutěž na řešení centra Pankráce (1. cena F.Šmolík, Z. Císař)
  - územní plány Hostivařské rekreační oblasti, Malešicko-hostivařské průmyslové oblasti, Pankráce, Spořilova
- 1961 – 1962
  - vyzvaná soutěž na budovy televize, rozhlasu a společenského centra na pankrácké pláni (F.Šmolík a kol.)
- 1961 – 1967
  - soutěže na urbanistická řešení jednotlivých čtvrtí Severního Města (Prosek, Ďáblice, Kobylisy, Bohnice)
- 1962
  - vyhlášeno prvních 10 národních kulturních památek na území Prahy
- územní plány Novodvorské, Proseka, Krče
  - urbanistická studie centra Prahy (M.Procházka, M.Polívka, Z.Kapoun)
  - studie asanace Žižkova
  - studie rekreační oblasti Džbán
  - zahájeny práce na generelech funkčních systémů města
- 1962 – 1963
  - soutěž na řešení prostoru Staroměstského náměstí (šest cen bez pořadí)
- 1962 – 1964
  - Ústav makromolekulární chemie na Petřinách (K.Prager)
  - dvoukolová soutěž na dostavbu Národního divadla (1. cena B.Fuchs)
- 1962 – 1979
  - areál Televize na Kavčích horách (J.Holý, F.Šmolík)
- 1963
  - soutěž na areál Ústavů společenských věd na Pankráci
  - územní plány sídlišť Prosek, Kobylisy, Ďáblice
  - studie severojižní magistrály
- 1964
  - zahájení výstavby Severního Města
  - soutěž na úpravu Letenské pláně (1. cena V.Palla, V.Rudiš)
  - soutěž na Ústřední telekomunikační budovu na Žižkově (J.Hrubý a kol., realizace 1973 – 1976)
  - soutěž na sídliště Bohnice (1. cena M.Jarolím, J.Schwaller)
  - vyzvaná soutěž na dostavbu věží Emauzského kláštera (1. cena F.M.Černý, realizace 1966 – 1969)
- 1964 – 1968
  - nová přijímací budova letiště v Ruzyni (K.Bubeníček, K.Filsak, J.Louda, J.Mayer, J.Šrámek, V.Ustohal, A.Vaněk)
  - zahájeny práce na regionálním plánu pražské-středočeské aglomerace (Útvar hlavního architekta Prahy + Terplan)
  - soutěž na sídliště Bohnice

- 1964 – 1970
  - pěší podchod na Václavském náměstí
  - dětská fakultní nemocnice v Motole (R.F.Podzemný, A.Tenzer)
- 1965
  - zahájeny práce na územním plánu pražské-středočeské aglomerace (Útvar hlavního architekta a Terplan)
- 1965 – 1973
  - most přes Nuselské údolí (S.Hubička, V.Michálek, S.Kober)
- 1966
  - urbanistická soutěž na Jižní Město (J.Krásný)
  - rozhodnutí vlády o výstavbě podpovrchové tramvaje v Praze
  - studie satelitního města Etarea v Posázaví (G.Čelechovský)
  - soutěž na ústřední nádraží v Praze
- 1966 – 1967
  - soutěž na dostavbu východního křídla Staroměstské radnice (nejvyšší cena J.Šusta, L.Vrátník, M.Hejný)
- 1966 – 1968
  - dvoukolová soutěž na koncertní síň na náměstí Republiky
- 1966 – 1973
  - budova Federálního shromáždění (K.Prager, J.Albrecht, J.Kadeřábek)
- 1967
  - světový kongres UIA (Mezinárodního svazu architektů) v Praze
  - rozhodnutí vlády o výstavbě metra v Praze
  - zahájena stavba stanice metra Hlavní nádraží
  - územní plány Trojské kotliny a Bohnic
- 1967 – 1968
  - urbanistická soutěž na Jihozápadní Město (1. cena I.Oberstein)
  - dvoukolová soutěž na náměstí Republiky s koncertním domem
- 1967 – 1870
  - Parkhotel v Holešovicích (Z.Edl, J.Lavička, A.Šrámková)
- 1967 – 1971
  - první úsek dálnice D1 po Mirošovice
- 1967 – 1973
  - soutěže na umístění Národního shromáždění (1. cena K.Roškot na místě Deni-sova nádraží)
- 1967 – 1974
  - hotel Intercontinental u Čechova mostu (K.Filsak, K.Bubeníček, J.Švec)
- 1967 – 1968
  - západní průčelí Emauz (F.M.Černý)
- 1968
  - ke Praze připojeno 21 obcí (město celkem 297 km², 1 mil.ob.)
  - územní plány Jižního Města a Vysočanské průmyslové oblasti
- 1968 – 1971
  - kancelářská budova Strojimportu u Stanice metra Želivského (Z.Kuna, O.Honke-Houfek, Z.Stupka)
  - kancelářská budova Merkuria v Holešovicích (V.Růžička, E.Růžičková, V.Klimeš)
- 1969
  - územní plán Ďáblic
- 1970
  - územní plán Jihozápadního Města
  - soutěž na sportovní areál na Maninách (1. cena J.Paroubek, A.Navrátil, L.Todl)
  - soutěž na hotel Čedoku na náměstí Republiky
- 1970 – 1975
  - obchodní dům Kotva (V. a V.Machoninovi)
- 1971
  - územní plán Holešovic
- 1971
  - fakulty stavební a architektury v Dejvicích (F.Čermák, G.Paul, J.Paroubek, J.Čejka)
- 1971 – 1977
  - rozšíření Hlavního nádraží a úprava přednádražního prostoru (J.Šrámek, A.Šrámková, J.Danda, J.Bočan)
- 1972
  - zahájena výstavba Jižního Města
- 1972 – 1976
  - kancelářská budova Centrotex na Pankráci (V.Hilský, O.Jurenka)
- 1972 – 1979
  - Ústřední telekomunikační budova na Žižkově (F.Cubr, J.Hrubý, Z.Pokorný)
- 1973 – 1975
  - obchodní dům Máj na Národní třídě (M.Masák)
- 1974
  - ke Praze připojeno 30 obcí (město celkem 496 km², 1,15 mil. ob.)
  - otevřen 1. úsek trasy C metra (Florenc – Kačerov)
  - požár Veletržního paláce v Holešovicích

- 1974 – 1977 ▪ kancelářská budova Koospol ve Veleslavíně (V.Fencl, S.Franc, J.Nováček)
- 1974 – 1978 ▪ kancelářská budova Kovo v Holešovicích (Z.Edel a kol.)
- 1974 – 1983 dům ČKD na Můstku (J. a A.Šrámkovi)
- 1975 – 1977 ▪ kancelářská budova Motokov na Pankráci (Z.Kuna kol.)
- 1975 - ▪ hotel Praha pod Hanspaulkou (J.Sedláček, J.Paroubek, L.Todl, A.Navrátil)
- 1975 – 1981 ▪ Dům bytové kultury na Pankráci (V.Machoninová)
- 1978 ▪ otevřen 1. úsek trasy A metra (náměstí Míru – Dejvická)
- zahájena výstavba Jihozápadního města v prostoru Stodůlek
- 1980 ▪ zahájeny práce na územní prognóze pražské památkové rezervace
- otevřen 2. úsek trasy C metra (Kačerov – Háje)
- generel koordinace technického vybavení
- otevřen 2. úsek trasy A metra (náměstí Míru – Želivského)
- projekt modernizace Vinohrad
- 1976 – 1981 ▪ Palác kultury na Pankráci (J.Mayer, V.Ustohal, J.Karlík, A.Vaněk)
- 1983 ▪ otevřeno Národní divadlo po obnově (Z.Vávra, F.Flašar) a rozšíření o Novou scénu (K.Prager, P.Kupka)
- 1983 – 1986 ▪ tenisový areál Štvanice (J.Kales, J.Novotná)
- 1984 ▪ otevřen 3. úsek trasy C metra (Florenc – Nádraží Holešovice)
- 1984 – 1997 ▪ Strahovský tunel
- 1985 ▪ otevřen 1. úsek trasy B metra (Smíchovské nádraží – Florenc)
- zbořeno Denisovo nádraží na Těšnově
- hotel Panorama v Břevnově (N. a M.Cajthamlovi)
- 1985 – 1991 ▪ televizní vysílač na Žižkově (V.Aulický, J.Kozák))
- 1988 ▪ otevřen 3. úsek trasy B metra (Smíchovské nádraží – Nové Butovice)

VI.
 Územní plán hlavního města Prahy,
 schválený městským zastupitelstvem
 v roce 1999

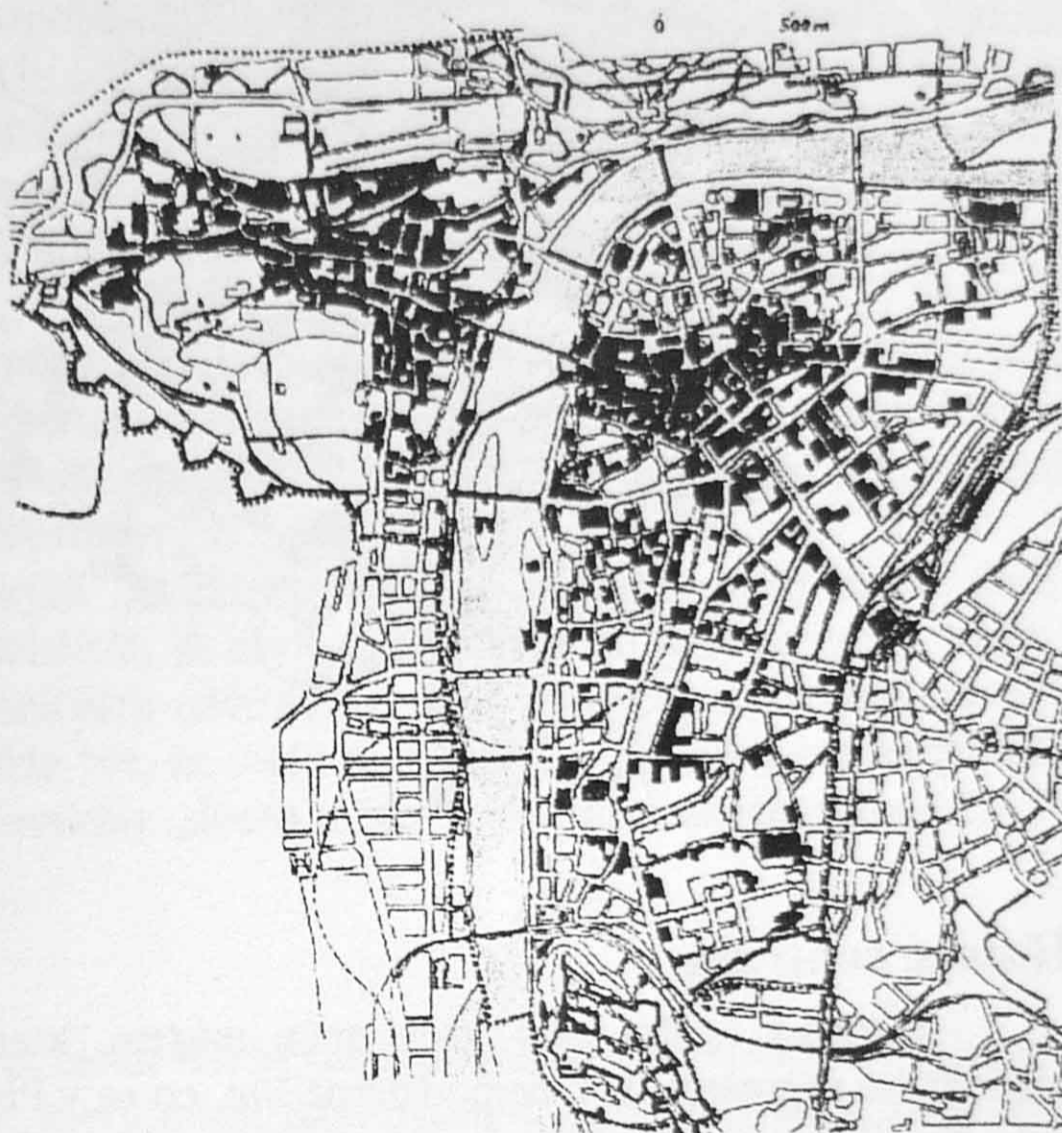
legenda:

- Stávající souvislá zástavba bez rozlišení funkce
- Velké rozvojové plochy bez rozlišení funkce
- Velké rozvojové plochy bez rozlišení funkce po roce 2010
- Stávající celoměstské centrum
- Předpokládané rozšíření celoměstského centra
- Významná městská centra, která přebírají některé celoměstské funkce
- Místní centra stávající
- Místní centra navrhovaná a stávající
- Místní centrálně vybavená - nedostatečně vybavená
- Předpokládaná regionální obchodní centra
- Území s navrhovanou koncentrací pracovních příležitostí
- Stávající vysoká zeleň
- Navrhované rozsáhlé plochy zeleně
- Navrhované celoměstské sportovní - rekreační areály
- Navrhované velké vodní plochy
- Osy vzletových a přistávacích drah - stávající
- Osy vzletových a přistávacích drah navrhovaných po roce 2010
- Letiště
- Rozhraní stávajícího, souvisle zastavěného kompaktního města a vnějšího pásma města
- Navrhované rozšíření kompaktního města
- Navrhované rozvoji mimopražských obcí dle jejich zpracované územní plánovací dokumentace
- Stávající trasy metra
- Navrhované trasy metra
- Stávající tratě a zachovávané plochy železnice a zařízení související
- Navrhované tratě železnice a rychlodráhy
- Navrhované tratě vysokých rychlostí
- Tunelové úseky železnice
- Místní centra stávající
- Místní centra navrhovaná a stávající
- Místní centrálně vybavená - nedostatečně vybavená
- Předpokládaná regionální obchodní centra
- Území s navrhovanou koncentrací pracovních příležitostí

VI.2. PRAHA DNEŠKA

Město není divadelní scénou, na níž lze několikrát za večer vyměňovat kulisy podle potřeb uváděné hry a jejích jednotlivých dějství. Přitom však hmotné utváření města je takovou scénou, vytvářející reálné prostředí – „kulisy“ – pro život lidí a společenské děje. Podstatný rozdíl mezi městem a divadelní scénou však spočívá v tom, že ve městě je výměna a přestavba „kulis“ jen postupným, velmi pomalým, složitým a zároveň nákladným procesem. Přitom se může stát, že právě vyměněné „kulisy“ se ukáží nevhodnými v době pro niž jsou určeny a tím více v budoucnosti.

Život lidí ve městě se tak odehrává v hmotném prostředí, které je vytvářeno a přetvářeno po celá staletí a tisíciletí. Nese stopy uplynulých věků a dějů a mnohdy jeho nejstarší součásti mohou být těmi nejdůležitějšími. Chodíme po ulicích, z nichž některé jako cesty k vltavským brodům naši dávní předchůdci vyšlapali ještě dříve, než došlo k založení nejstarších osad na pražském území. Hlavními dominantami Prahy jsou doposud dávné přemyslovské hrady, navazující na předslovanská hradiště. Rozmístění hlavních městských prostorů, ulic a náměstí, v centru města se nijak nezměnilo od doby středověku.

143. Historické jádro Prahy je památkovou rezervací, zapsanou na seznamu kulturního dědictví UNESCO. Na jeho území se nacházejí národní kulturní památky i jednotlivé památkově chráněné objekty. (vyznačené tmavě). Zároveň však je soudobým velkoměstským centrem s mimořádnou koncentrací aktivit.

Věncem kolem historického jádra je tvořen bývalými předměstími, která ze starších vsí a podél cest vyrůstala v průběhu devatenáctého století. Tomu navíc vděčíme za téměř všechny městské parky a zahrady, stejně jako za síť železničních tratí a nádraží. Dvacáté století zasáhlo do obrazu města vkládáním nových objektů do existujících městských čtvrtí a dále vytvořením rozsáhlého nového městského pásma obytných čtvrtí - vilových předměstí a poválečných sídlišť - a dále průmyslových, skladových a dopravních zón.

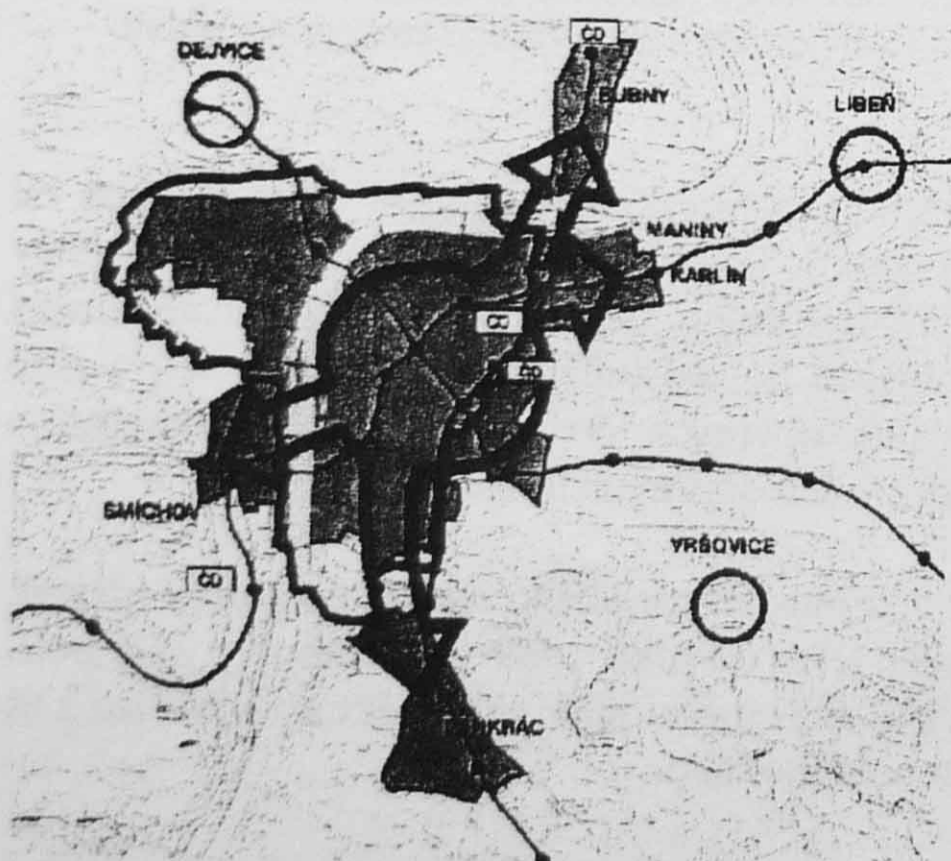
Když posuzujeme obraz dnešní Prahy z tohoto historického nadhledu, pak je zřejmé, že ekonomické a společenské proměny posledních let – od roku 1989 – se nemohly ještě podstatněji projevit ve stavebním utváření našeho hlavního města jako celku. Přesto však lze i za tak krátké zhruba desetileté období rozpoznat mnoho nového.

Městské centrum

Městská centra jsou vždy oním místem, které nejdříve reaguje na společenské a hospodářské proměny. Tím nejpodstatnějším, co se v Praze promítlo do obrazu centra i celého města je obnova – *restituce* – původního soukromého vlastnictví nemovitostí. Je to velmi kladný jev, jehož důsledkem je dříve nebývalá péče o obnovu a údržbu budov.

145. Strategický plán 2000: Rozvoj městského centra je obdobně jako v předcházejících projektech navržen rozšířením do prostorů Holešovic, Smíchova a Pankráce.

Přece jen okrajovými jsou necitlivé renovace stejně jako nedořešené nebo spekulativně zneužívané vlastnické poměry, signalizované nevhodně přestavěnými a užívanými budovami nebo stavbami, jejichž zchátralost vyniká v kontrastu s naprostou většinou pěkně vyhlížejících domů. Stejně jako při nové výstavbě se i při obnově budov nemohou neprojevit snahy o různé nástavby a dvorní přístavby, tvrdé zásahy do vnitřních

dispozic a vnějšího obrazu budov. I nákladná a dobře provedená obnova se však může minout svým cílem, pokud nová funkce umrtví své okolí – jako se to stalo a dále děje na Malé Straně situováním zastupitelských orgánů.

Zvláště *parter města* se podstatně proměnil. Město je živé, pestré, světlé a jako by celé omládklo. Výlohy obchodů se snaží co nejvíce přilákat pozornost kolemjdoucích, přičemž se v městském centru především orientují na předpokládaný zájem a vkus zahraničních návštěvníků. Obchody plné zboží a početné „rychlujídelny“ byly dokonce po určitou dobu jakýmsi symbolem změn v naší zemi.

Dnes se však již přitažlivost pražského centra stává spornou nejen pro obyvatele Prahy, ale též pro jeho návštěvníky. Mnohé z toho, co se u nás dosud považuje za žádoucí vkusu. V šokujícím prostředí dolní části Václavského náměstí se ptají, zda máme vůbec v Praze opravdu dobrou a zároveň bezpečnou obchodní třídu – bez pochybných existencí a povalečů, bez brakového zboží a bez toho, aby byli během prvních dnů pobytu okradeni.

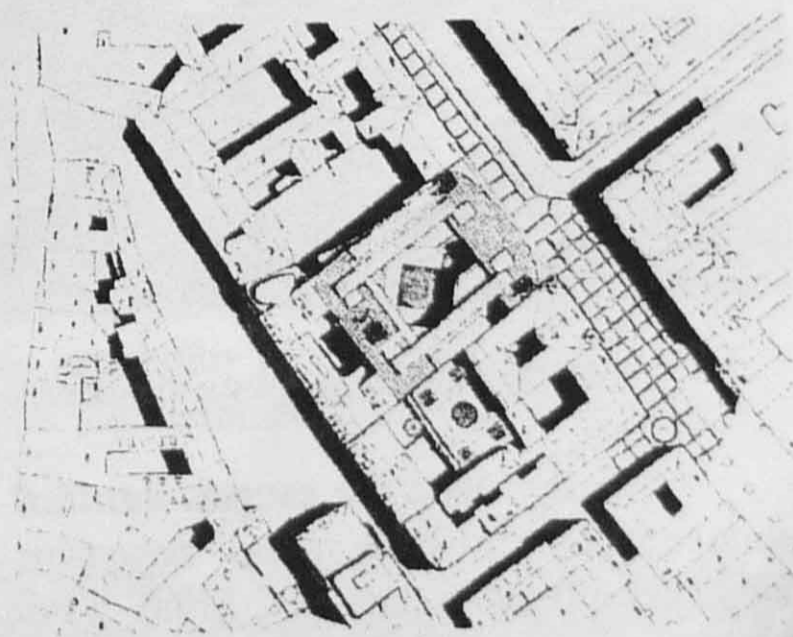
Totéž platí o jarmarečním prostředí Karlova mostu, Staroměstského náměstí a jejich okolí, přeplněných po většinu roku jednotně nevzhlednými boudami trhovců a „zahrádkami“ restaurací a kaváren. A mezi tím vším se protlačují lidé nemohoucí poznat že jsou v nejdůstojnějších a nejkrásnějších historických prostorech Evropy.

Mnohé z takzvaných turistických „atraktivit“ jsou sice výnosné, nebo jak se dnes s oblibou říká lukrativní, ale v dlouhodobějším pohledu se obracejí proti cestovnímu ruchu a mohou se stát příčinou poklesu zahraničních návštěv, o němž se občas s obavami hovoří a píše. Jen malou útěchou pro Prahu může být, že totéž se děje všude ve světě bez jakýchkoliv rozdílů, které by alespoň poněkud připomínaly „ducha místa“ a identitu jednotlivých míst.

Stavební proluky

To, co se vnucuje při prvním pohledu návštěvníkům pražského centra, lze však považovat za přechodný a krátkodobý jev, který může zmizet stejně jako nekonečné řady „čepičáři“, lemujících donedávna pražskou Královskou cestu. Stejně tak mohou alespoň z nejlepších městských prostorů zmizet trvalé výprodeje, vtíravé reklamy všeho druhu, pouliční prodavači, a mnoho podobného

Co však z tváře města rozhodně nezmizí jsou nové stavby, vybudované ve stavebních mezerách – prolukách, zejících donedávna po dlouhou dobu prázdnotou. Právě v městském centru se během krátké doby našli zájemci o všechna taková místa, což je ve své podstatě kladný jev. Velmi brzy našel svého stavebníka proluka **Myslbek** mezi ulicemi Na Příkopě a Ovocným trhem, kde byly historické domy zbořeny pro novostavbu banky již v roce 1929.

146. Proluka Myslbek je využita pro kombinovaný obchodní a kancelářský provoz, který například vjezdy do podzemních garáží obtěžuje své okolí a znehodnocuje prostor Ovocného trhu.

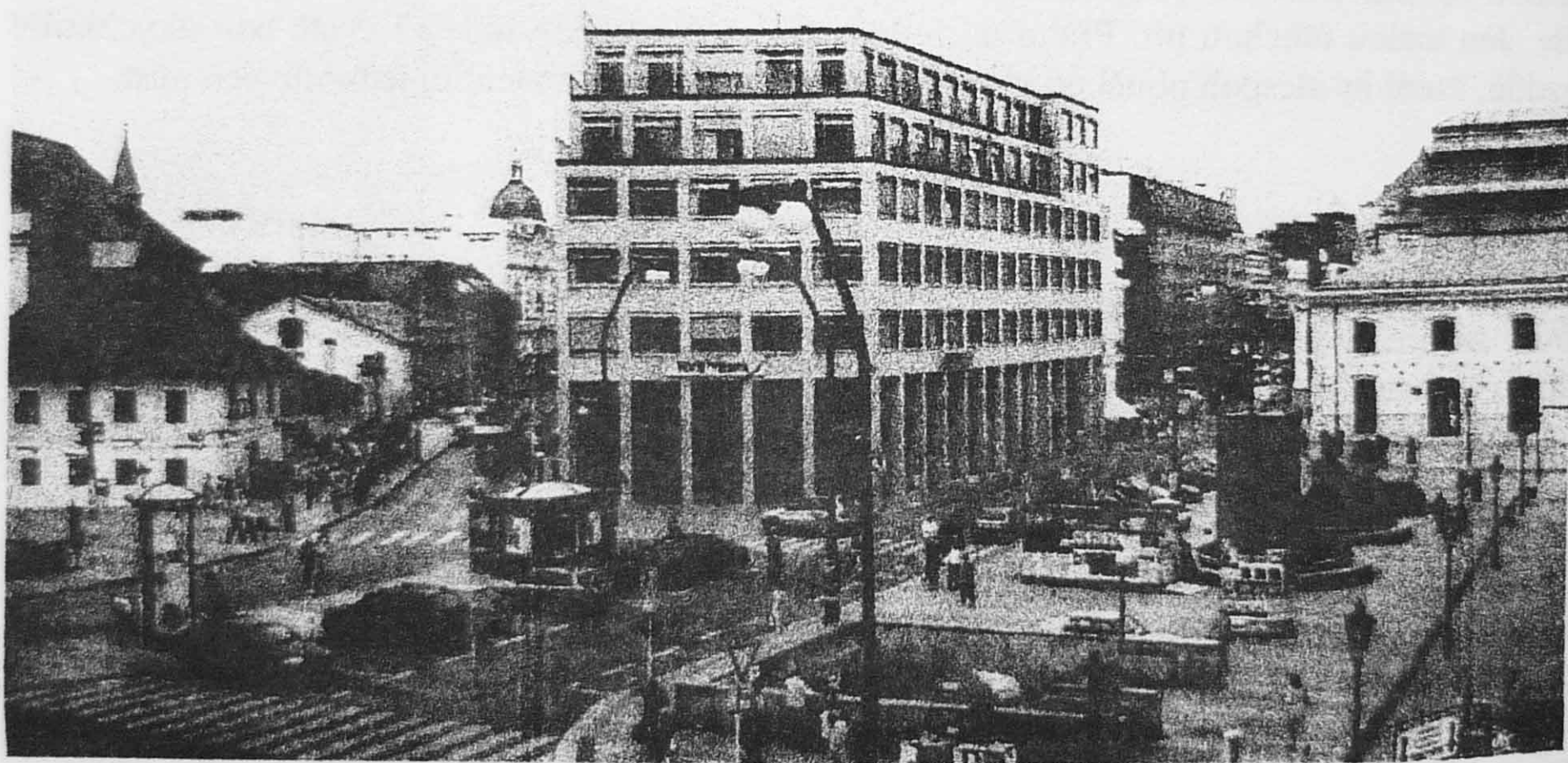
147. Tančící dům

Je pochopitelné, že v městském centru se každý stavebník v minulosti snažil a dodnes se snaží o to, aby na daném pozemku co nejvíce vydělal. Usiluje o výnosnost, kterou podle obecného mínění může v současné době zaručit využití pro kancelářské budovy nebo hotely. Ví, že žádoucí zisk záleží na tom, jak mnoho kubických metrů budovy se podaří na plošně vymezený pozemek umístit.

Znamená to postavit budovu co nejvyšší a zastavět pokud možno celou parcelu. Veškerá zodpovědnost za usměrňování těchto snah je v rukách města a jeho orgánů, které zřejmě velmi těžko odolávají tlaku a vábení zkušených podnikatelů. Ti používají mnohé v celém světě osvědčené postupy – včetně hrozby, že jinak investor z města odejde.

Přes krátkost uplynulého desetiletí, jsou již rozeznatelné dosavadní výsledky hospodaření s prolukami. Nejznámějším – a pozitivním – příkladem je **Tančící dům** na Rašínově nábřeží od F. Gehryho a V. Miluniče. Je to architektonicky zajímavý objekt, který se již zařadil mezi pražské turistické pozoruhodnosti zejména pro mladé návštěvníky města. Jeho kritici by měli alespoň uznat, že každé město si může dovolit určité zvláštnosti.

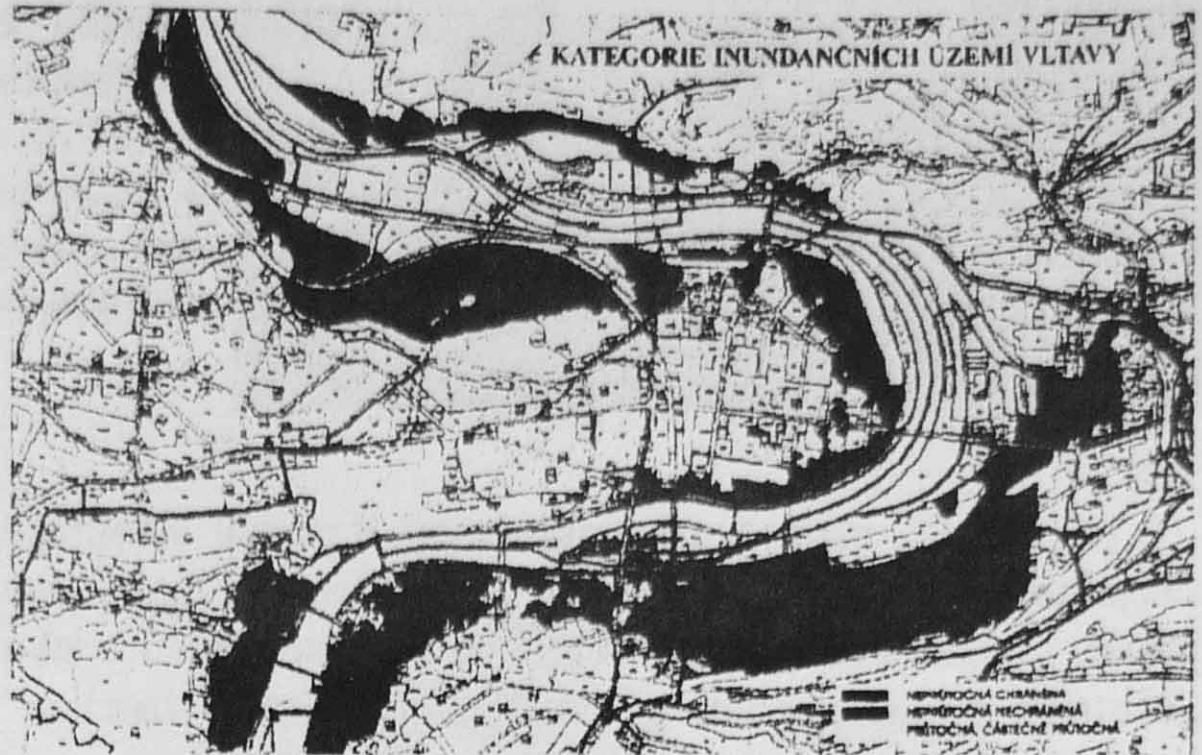

148. Náměstí Republiky s novostavbou bankovní budovy

Těžký osud má naopak **náměstí Republiky** a jeho okolí. Stojí zde nákladně a krásně obnovený Obecní dům, avšak nejasným je osud domu u Hybernů a velké obavy vyvolává začínající přeměna kasáren Jiřího z Poděbrad. Pokračování náměstí Republiky směrem k Vítkovu navazující ulice V celnici a Na Florenci, byly již odsouzeny k zaplnění komerční architekturou a sen o velkoměstském prospektu k patě Vítkova je tak pohřben.

Největší ránou náměstí Republiky je však u ústí ulice Na poříčí umístění **bankovní budovy**, která se architektonicky příliš nepovedla avšak především navždy znemožnila veškeré již od doby 1. republiky se datující představy o žádoucím utváření tohoto prostoru. Sám název náměstí Republiky, návrhy na umístění sochy T.G.Masaryka nebo případně nové koncertní síně či divadla a nesčetné soutěže byly po celé dvacáté století důkazem toho, že se zde Československá republika chtěla důstojně zapsat do tváře svého hlavního města. Bylo to vlastně jediné místo, na které Karel IV. při formování historické Prahy jakoby pozapomněl a ponechal ho jako určitou výzvu ke ztvárnění budoucím generacím.

149. Inundační území zasahuje podstatnou část města podél řeky.

Po zhoubné povodni v roce 2002 bylo možno pošetile doufat, že voda přinese alespoň něco dobrého a z břehů Vltavy vymete všechny ty nejen průtok ale i prostorové působení Vltavy dále škrtící záměry jako jsou věže proti Vyšehradu, provinciální **kopie** londýnského **Docklandu na Rohanském**

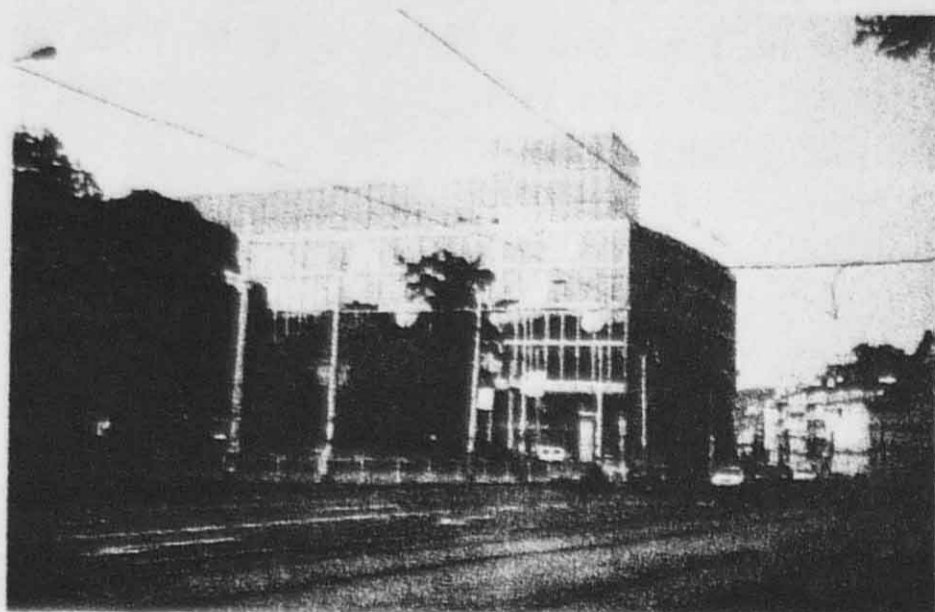
ostrově a kuriózními názvy oplývající *River City s Danube House, Nile House a Yukon Residence* na místě maninského přístavu, stejně jako nepochopitelně nesmyslné vedení důležité komunikace napříč pod celou Královskou oborou.

Přes všechnu vtíravou propagaci mnoha staveb je z jejich záměrů nejzřetelnější pozemková a finanční spekulace a snaha o co největší zisk bez ohledu na prostředí města. Je paradoxem, že právě v této situaci byla zrušena funkce hlavního architekta města i jím řízený Útvar hlavního architekta, aniž by došlo ke kvalitnější náhradě. Za zástěrkou celkového územního plánu zůstávají velmi důležitá rozhodnutí o stavbách v pravomoci nedostatečně vybavených pražských nebo místních úřadů bez odborné autority. Zkušenosti ukazují, že se velmi spornými stávají i výsledky soutěží, jejichž poroty jsou odměňovány již předem určenými stavebníky.

Příkladem zvládnání těchto problémů jsou velká západoevropská města, v nichž většinou spolu se silným hlasem veřejnosti působí ředitelství výstavby, plánovací kanceláře nebo hlavní architekti, přičemž se činnost těchto institucí soustřeďuje jak na koncepční strategie, tak na konkrétní řízení výstavby. V poslední době se těmto aspektům věnuje ještě větší pozornost, která souvisí s poznáním významu měst pro trvalou udržitelnost jejich vlastní existence i ochranu prostředí vůbec.

V Praze může být příkladem Státní regulační komise, zřízená krátce po vzniku samostatného Československa. Pravomoci komise, složené výhradně z předních a všeobecně uznávaných pražských odborníků, se vztahovaly nejen na území tehdy vytvořené Velké Prahy, ale i na její široké zázemí. Pro zajišťování svých úkolů měla komise profesionálně vybavenou regulační kancelář, jejímž úkolem bylo nejen zpracování územního plánu Prahy i všech obcí v jejím okolí, ale také příprava nového regulačního zákona pro Prahu a posuzování všech

důležitých konkrétních staveb. Přesto, že komise musela počítat se stále ještě platným naprosto nedokonalým stavebním zákonem z roku 1886 a musela se vyrovnávat se zdaleka ne ideálními podmínkami, výrazně přispěla k vysoké a světově uznávané architektonické a urbanistické úrovni rozvoje Prahy za první republiky.

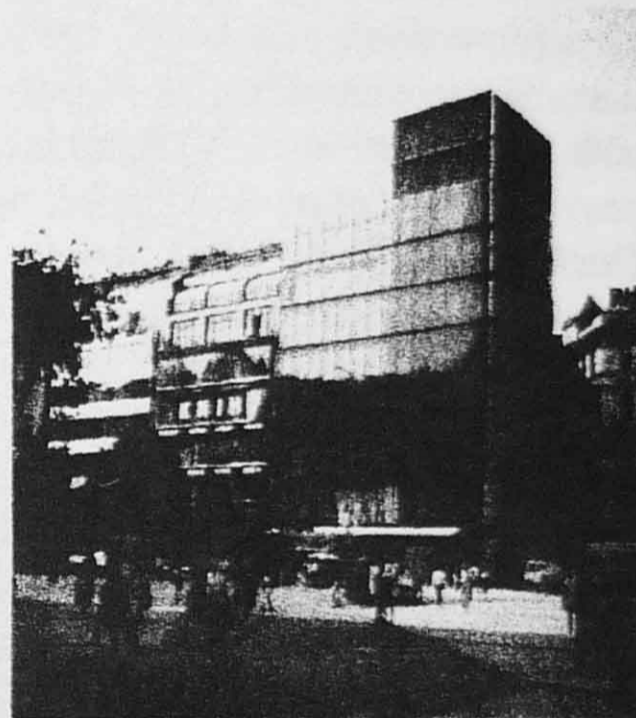
Nejnovější pražské stavby – na Karlově a Václavském náměstí, na Smíchově, na Floře a dalších místech – nejsou nijak přesvědčivé a přes individuální projekty se vyznačují jakousi uniformitou, charakteristickou pro „velkodomy“ na nejrůznějších místech.

150. Karlovo náměstí s novou administrativní budovou, narušující prostorové vztahy dominant.

Tento proces má pokračovat v centru Pankráce projektem „City“ – pražského „manhattanu“, který má podle reklamních prohlášení svých investorů jako „centrum moderní Prahy a městská část třetího tisíciletí“ konečně proměnit Prahu na světovou metropoli.

V dnešní Praze se pod tlakem investorů projevuje to, co americký architekt F.L.Wright nazval „železná ruka trhu s nemovitostmi“ – a Praha se zatím této ruce neumí a snad ani nechce bránit.

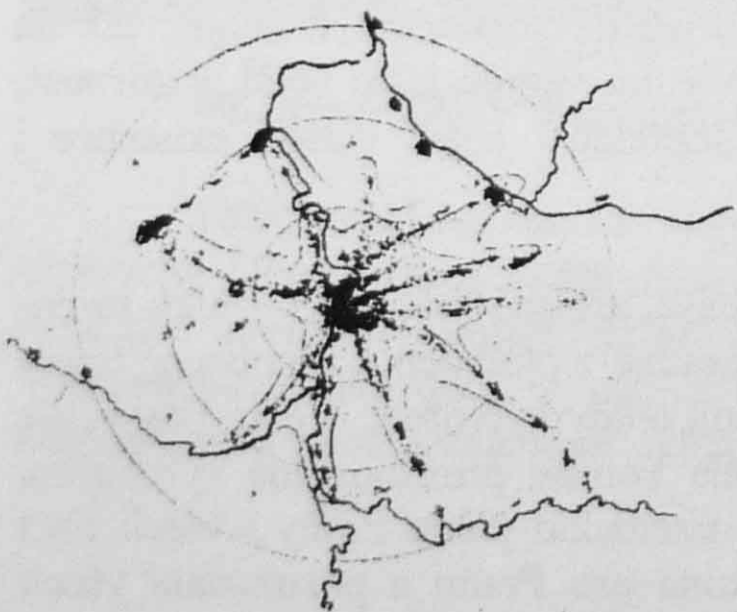
151. Václavské náměstí bylo doplněno u Můstku objektem, jehož tvar a výška je výsledkem kompromisů.

Suburbanizace

Proměny Prahy se ovšem netýkají výhradně jejího centra, ale neméně zřetelně se projevují tak zvanou suburbanizací, která započala již od konce devatenáctého století.

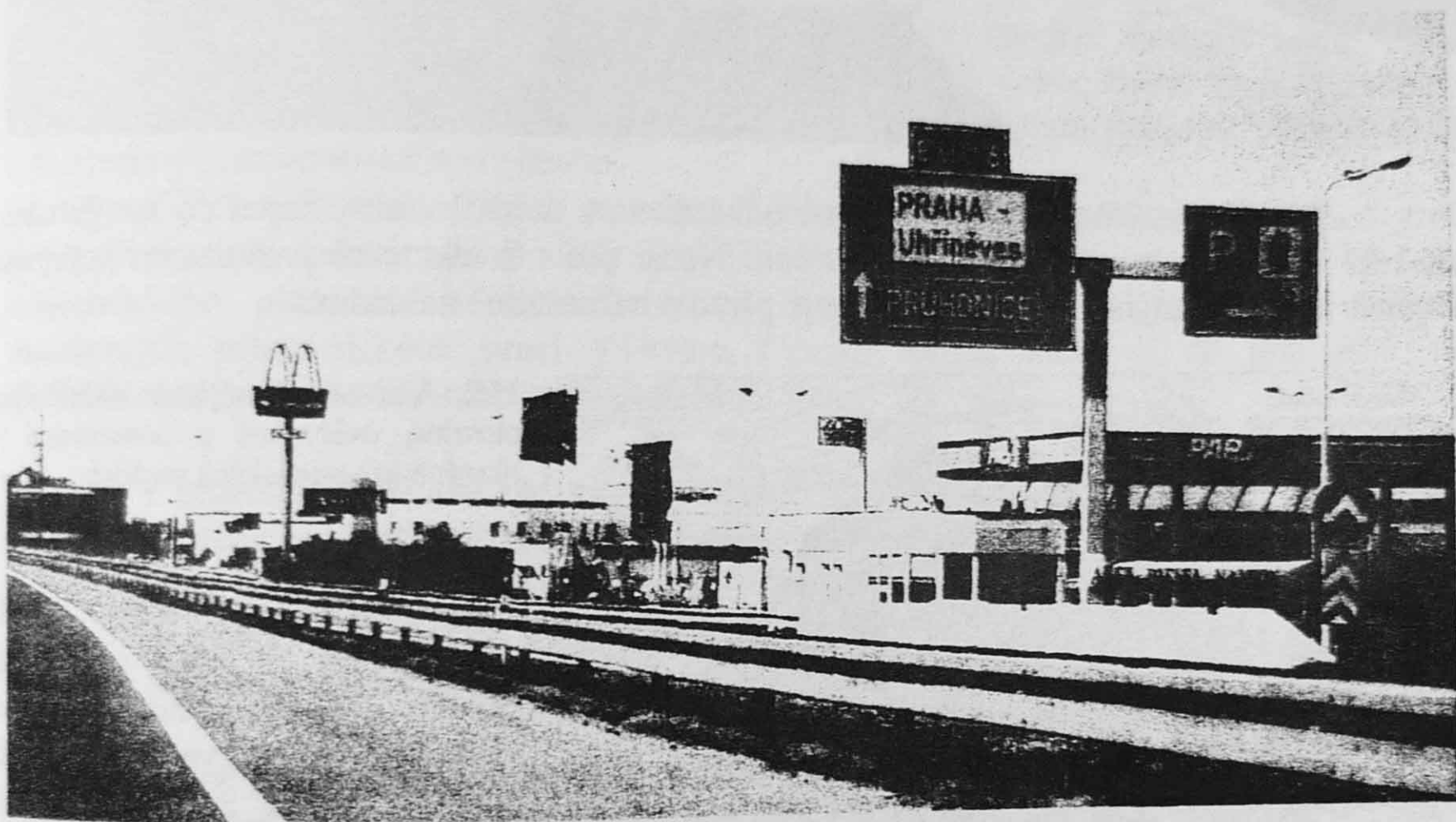
152. Studie aglomerace E.Hrušky z doby před padesáti lety byla autorem komentována předvídavě jako „absurdní představa pokračující liberální urbanizace pražské oblasti“.

Praze jistě nehrozí suburbanizace v měřítku severoamerických velkoměst, obrůstajících do vzdáleností mnoha mil domečkovými předměstími, jejichž obyvatelé jsou odkázáni pouze na svá auta. Do těchto „suburbs“ odešly nejprve bohatší a následně i střední vrstvy, hledající lepší životní prostředí, zbavené všech negativních znaků velkoměsta. Jejich opuštěná bydliště v městských centrech zaujaly buď kancelářské budovy nebo v méně atraktivních polohách městská chudina.

Dříve nebo později se však za obyvateli předměstí začaly stěhovat z měst lépe placené a kvalifikaci vyžadující pracovní příležitosti, stejně jako obchodní zařízení a služby. To dále zhoršovalo situaci městských center a zároveň předměstí. Dnes již jejich lépe situovaní obyvatelé zjišťují, že za nimi přišly všechny ty negativní jevy, před nimiž unikali z centrálních částí měst. Proto se ve Spojených státech začíná projevovat další fáze útěku, směřujícího ještě dále do venkovské krajiny. Zároveň se však poznává, že je třeba hledat jiná řešení.

Pro Prahu je v posledních letech charakteristickým *úbytek obyvatel* vlastního města v jejích správních hranicích. To je dnes aktuální problém všech měst západního světa, pro která byl již ražen pojem „smršťujících se měst“. Praha má v celé ČR vůbec největší přirozený i migrační úbytek obyvatel – čemuž ovšem neuniklo ani Brno, Ostrava nebo Plzeň. Naopak největší přírůstek, způsobený především migrací z jádrového města, vykazovaly okresy Praha-Východ a Praha-Západ, v nichž je průvodním jevem rostoucí počet stavebních povolení pro bytovou výstavbu rodinných domů. Ostatně i na území Prahy se nové byty stavějí většinou v okrajových obcích.

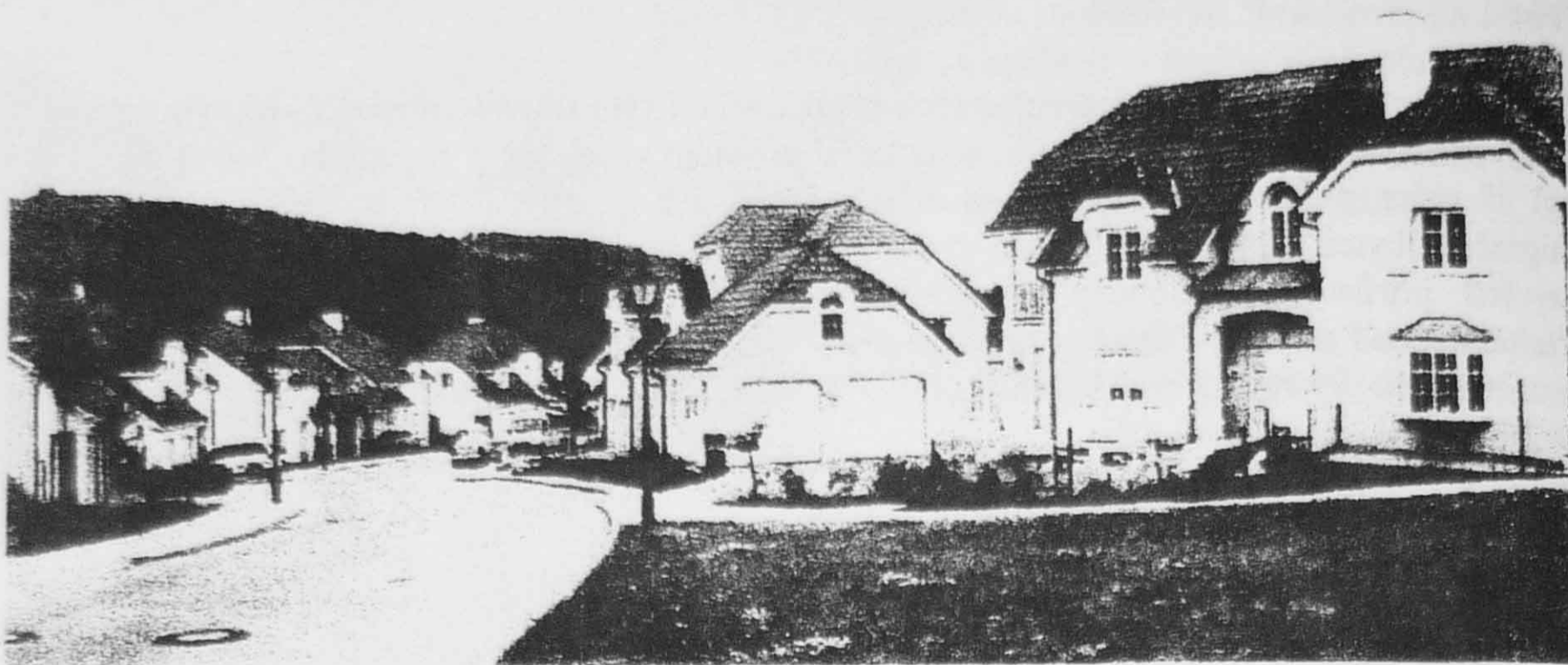
153. Nová předměstská „krajina“ u vstupu dálnice D1 do Prahy

V Praze má suburbanizace charakteristické znaky, které v Německu označují jako „rozsídlení“, to znamená rozptylování bytové výstavby do krajiny a malých venkovských obcí. V nových „předměstích“ nalézají zejména podél výpadevých komunikací jako je dálnice D-1 svá místa neforemné srostlice nákupních center, hypermarketů, benzínových pump a automobilových servisů, skladů a dílen.

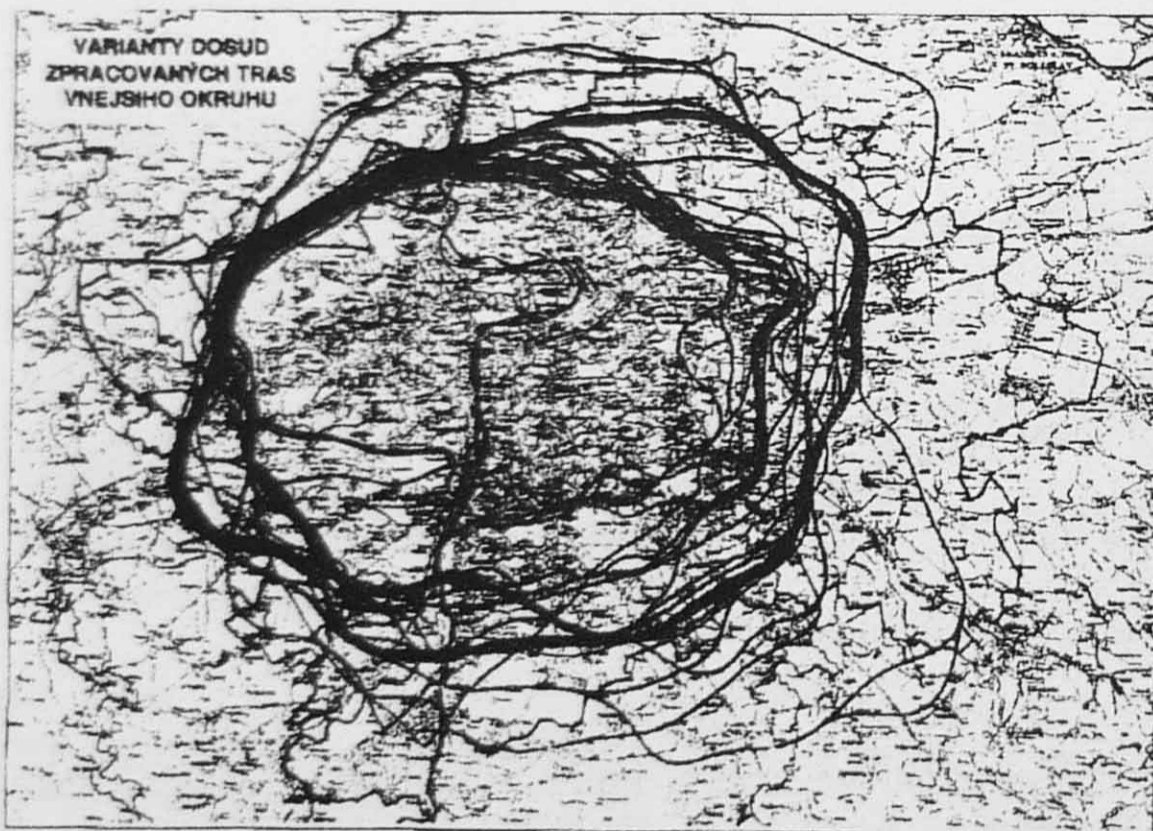
Jsou tam volné a relativně levné pozemky, jednotlivé objekty lze vybavit parkovišti a je tam zaručena dobrá dostupnost – ovšem jen automobily. Jsou to zároveň lákavá místa pro nejruznější výnosné finanční operace, usnadněné chybějící koncepcí rozvoje pražského zázemí. Výsledkem takového procesu je oslabování jádrových měst, sociální segregace a

stárnutí obyvatel, jejichž kupní síla není schopna udržet dostatečně kvalitní síť obchodu a služeb.

154. **Nebušice** se na svém východním okraji rozšířily o zástavbu vilových domů velmi dobrého celkového standardu, které se však nevyhnuly typickým znakům „podnikatelského baroka“.

Takové *rozsídlení* je pochopitelně odkázáno na dojížděku auty nejen do zaměstnání, ale také například za nákupy, do škol a pod. Nelze pro něj efektivně provozovat veřejnou dopravu a jeho inženýrské a další vybavení je při tom mimořádně nákladné.

155. **Variety vnějšího dálničního okruhu**, ověřované a posuzované v různých urbanistických studiích.

V Praze stále ještě většinu cest za prací obstarává celkem dobře fungující a kapacitní systém veřejné osobní dopravy, avšak při srovnání se západními městy je zřejmé, že podíl automobilové dopravy v Praze dále poroste.

Přitom reálná rychlost dobudování komunikačního systému závisí nejen na dostatku

finančních prostředků, ale též na dosažení shody o celé síti i jednotlivých trasách. Přitom se projevuje to, co se v Americe nazývá NIMBY syndrom, což v překladu znamená „ne přes můj dvoreček“.

U dopravy se ovšem nejedná jen o jednotlivé „dvorečky“, ale také o velké peníze. Každý průchod komunikace může určité území pro podnikatelské aktivity mnohonásobně zhodnotit, avšak někdy naopak ochrannými pásmy komunikací vyřadit ze stavebního využívání.

Urbanistická koncepce

Po roce 1989 trvala po určitou dobu celkem pochopitelná averze ke všemu, co bylo spojeno s pojmy plánování nebo prognózování. Ty se asociovaly s totalitní a centrálně řízenou společností a u širšího hlediska s pejorativním „sociálním inženýrstvím“. Byl to právě urbanismus a územní plánování, které se velmi hodily k označení za typický produkt a výraz komunistické ideologie.

Na překonání této alergie se však brzy začaly podílet každodenní často i hořké zkušenosti s neudržitelností představ o ztotožnění liberální demokracie a tržního hospodářství s libovůlí každého subjektu při zacházení s územím, budovami a přírodním i člověkem vytvářeným hmotným prostředím.

Při opouštění této iluze právě v Praze velmi pomohly zahraniční v naší zemi narození urbanisté a architekti, z nichž – bohužel až posmrtně – si zaslouží ocenění dva významní britští odborníci W.Bor a B.Hornung.

Oba zaujímali ve Velké Británii odborné i veřejné funkce, velmi blízké k problematice, s níž se setkávali v Praze, kterou ostatně velmi dobře z minulosti znali. Pomohli představitelům města a pro město pracujícím urbanistům pochopit pojetí a úlohu urbanismu v demokratické společnosti.

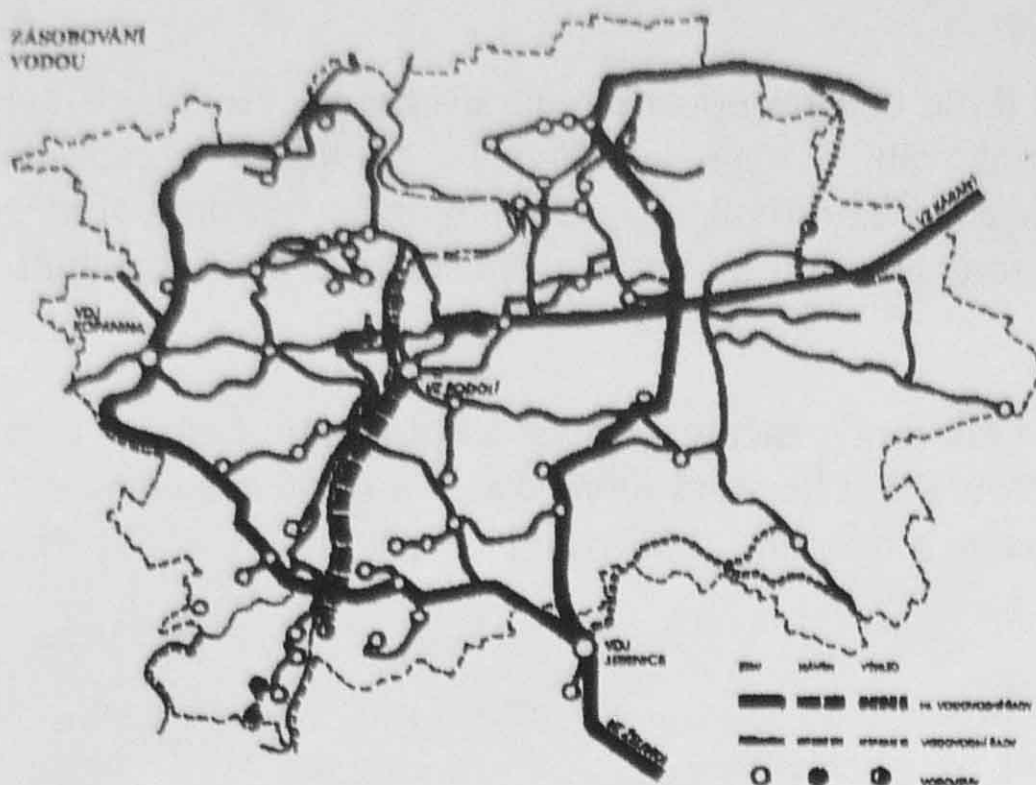
Z Velké Británie přinesli principy a metody strategického plánování, jehož vznik tam patří do doby konzervativní vlády lady Thatcherové. Zprostředkovali také nové tendence urbanistického plánování a účastnili se po celé desetiletí jako poradci při obnově soustavných urbanistických prací v Útvaru rozvoje města, který se do jisté míry stal následovníkem Útvaru hlavního architekta hl.m. Prahy .

V průběhu 90.let tak byl vytvořen nový územní plán Prahy, využívající poznatky a zkušenosti předcházejícího urbanistického plánování. Nový plán byl po projednání schválen v roce 1999 městským zastupitelstvem, Paralelně se pracovalo na strategickém plánu hl.m.Prahy, schváleném v roce 2000. Oba tyto dokumenty mají velmi dobrou profesionální úroveň a staly se pro vedení města užitečným i když ne vždy účinným nástrojem.

Stejně jako u regulačního plánu z roku 1929, prvního směrného plánu z roku 1948 a všech následujících směrných územních plánů až do roku 1986 přináší i u těchto nejnovějších dokumentů jejich konfrontace k konkrétními podmínkami a potřebami řadu konfliktů a střetů zájmů. není náhodou, že vlastně po celé 20.století se osvědčila praxe zpracovávání, nebo spíše novelizace územních plánů města přibližně každých deset let.

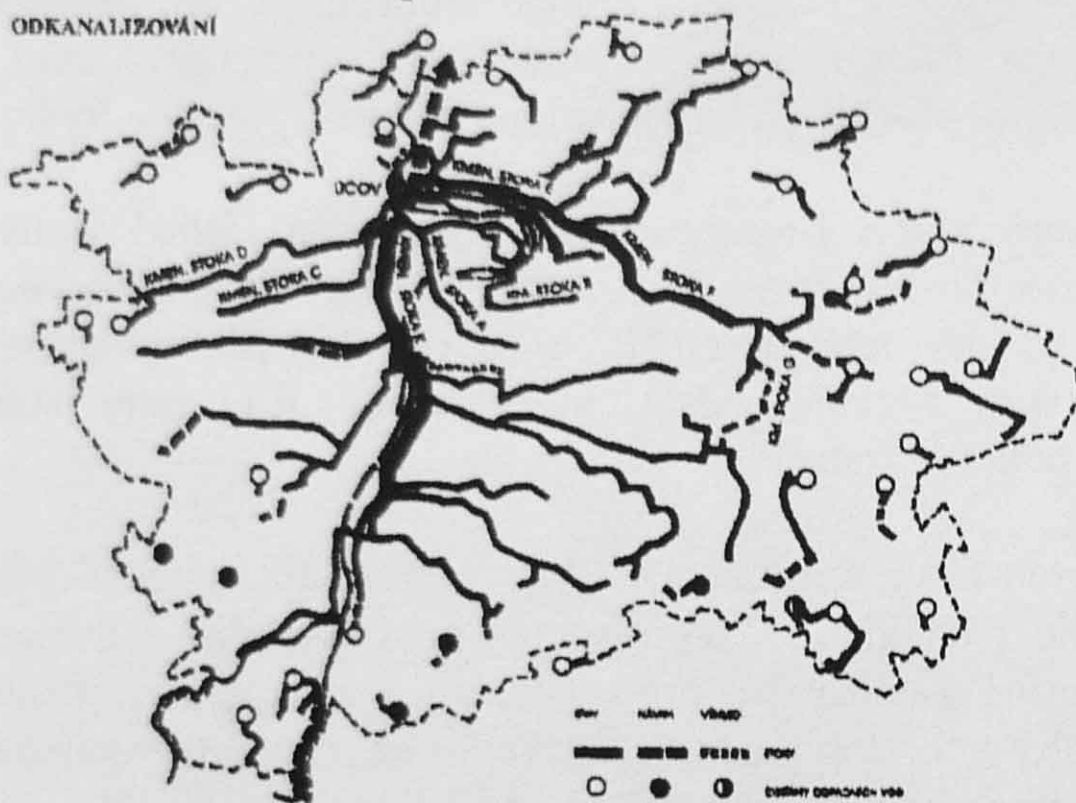
Největší slabinou územního plánu z roku 1999 je určitě to, že se ani v nových politických podmínkách nepodařilo docílit zpracování jednoho územního plánu pro celou pražskou aglomeraci. Dokonce se ani nepodařilo efektivně koordinovat pražský plán s plánem aglomeračního pásma. Přitom je více než kdykoliv zřejmé, že celý tento prostor tvoří nedělitelný celek z hlediska sídelní struktury, vztahů bydliště a pracoviště, dopravy, životního prostředí a všech dalších demografických, ekonomických a prostorových komponent. Tento nedostatek by měl být napraven při přípravě dalšího územního plánu, projednávaného koncem tohoto desetiletí a schvalovaného ve prospěch města vládou kolem roku 2010.

ZÁSOBOVÁNÍ
VODOU

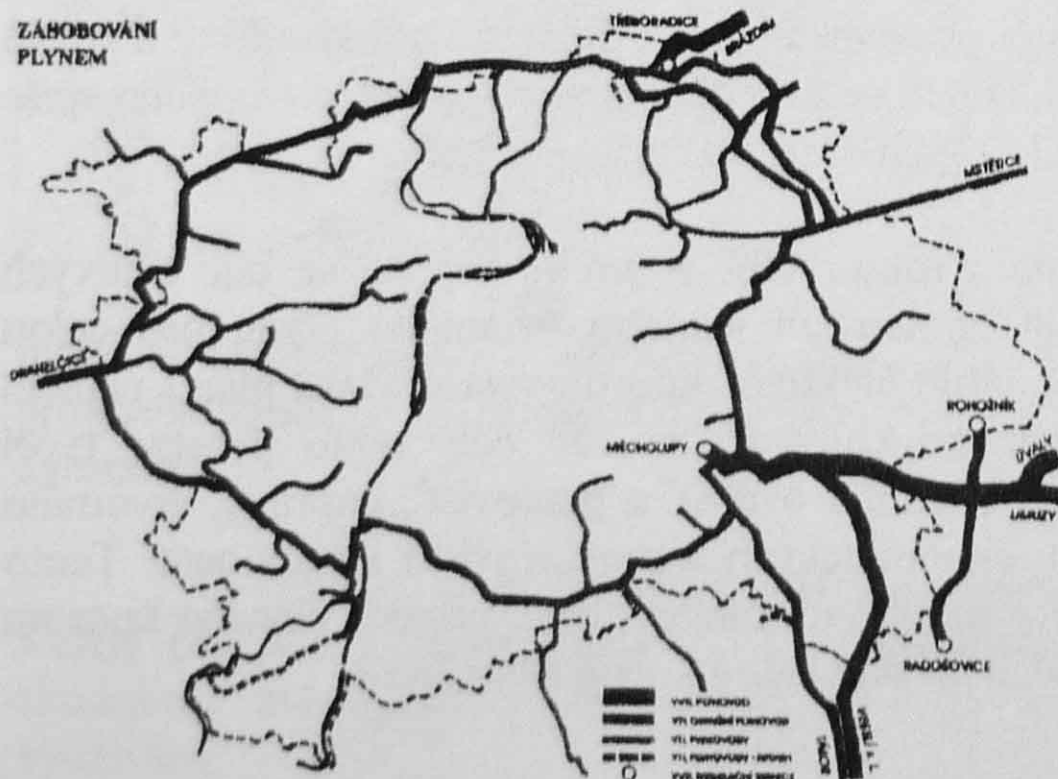
156. Územní plán 1999:
Výhledová síť zásobování vodou doplňuje existující stav zejména o již dlouho potřebný posun jímání vltavské vody z Podolí směrem na jih - případně až za hranice města. Důležitým požadavkem je další zvyšování kvality pitné vody a pokud možno vyloučení velkých ztrát vody v rozvodných sítích.

ODKANALIZOVÁNÍ

157. Územní plán 1999:
Výhledová síť odvádění odpadních vod by měla kromě doplňování sítě v okrajových částech města především definitivně řešit vybudování nové čistírny odpadních vod, která byla navrhována již v době 1. republiky nedaleko soutoku Vltavy s Labem. Zatím se rostoucí nároky na odkanalizování zabezpečují zvyšováním kapacity existující čistírny-

ZÁSOBOVÁNÍ
PLYNEM

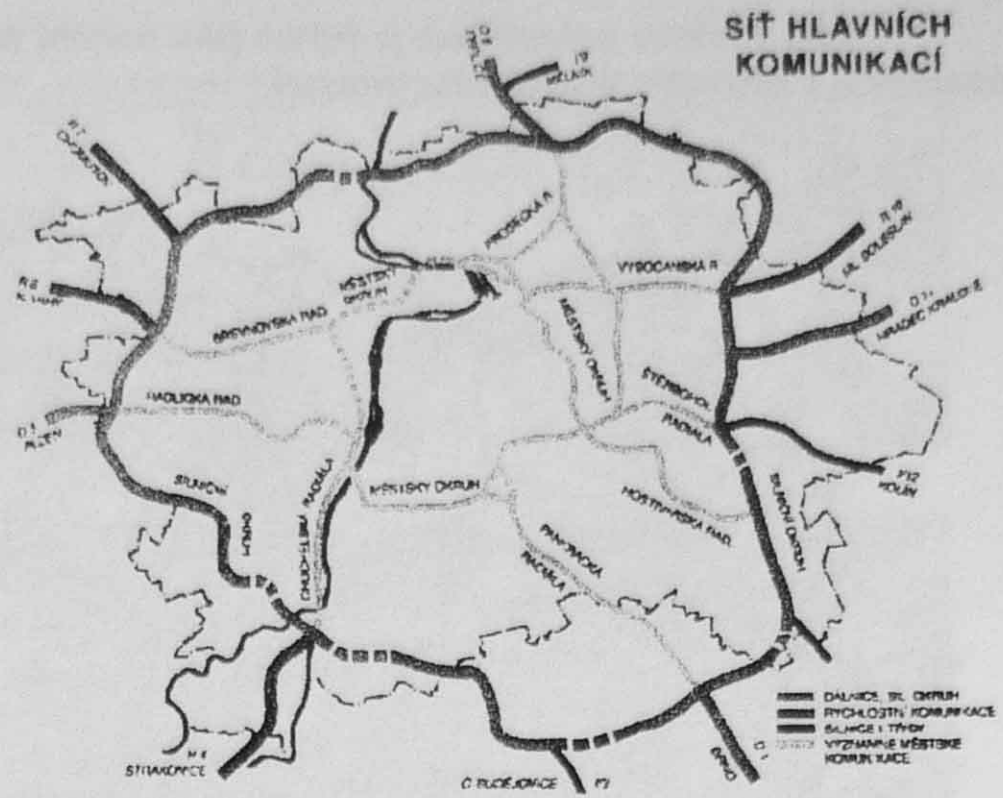

158. Územní plán 1999:
Výhledová síť zásobování plynem vychází z toho, že přepravní kapacita nadřazeného systému zásobování je dostatečnou i pro předpokládaný další rozvoj města. Výhledové úkoly se proto orientují především na zajištění spolehlivého provozu a na doplňování a rekonstrukci jednotlivých regulačních stanic a plynovodů.

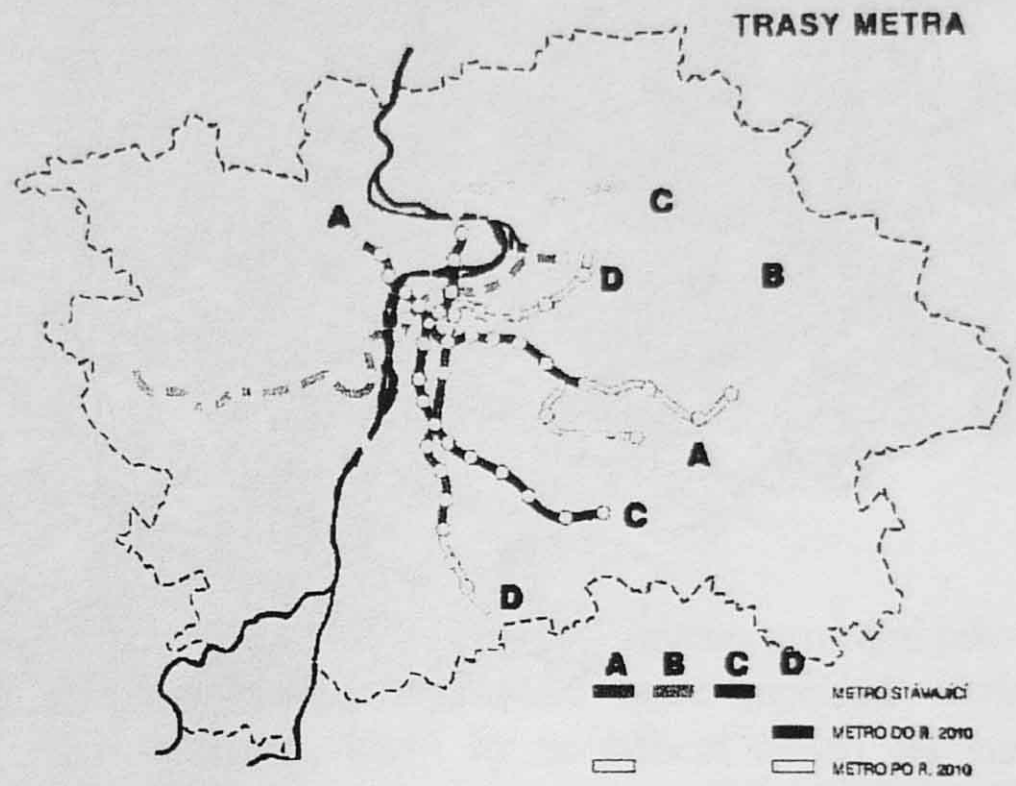
159. Územní plán 1999:

Výhledová síť hlavních komunikací vyžaduje nejnaléhavěji dokončení vnějšího dálničního okruhu. Z chybějících úseků jsou inženýrsky nejnáročnější obě překročení Vltavy – severně v prostoru Roztok a jižně v prostoru Chuchle. Ještě nevybudované úseky m jako je zejména vedení v jihovýchodním sektoru města jsou předmětem trvalých diskusí, do nichž se promítají stanoviska jednotlivých obcí, zájmy majitelů pozemků a také hlediska ochrany přírodního prostředí.

160. Územní plán 1999:

Výhledová síť metra se zakládá na třech existujících trasách A, B, C a na předpokládané trase D, která by měla obsluhovat jižní městský sektor a zabezpečit rezervu pro přes Nuselský most vedenou trasu C. V současné době se buduje prodloužení trasy C z Holešovic do Severního Města a otevřeným zůstává prodloužení trasy A případně až na Ruzyňské letiště.

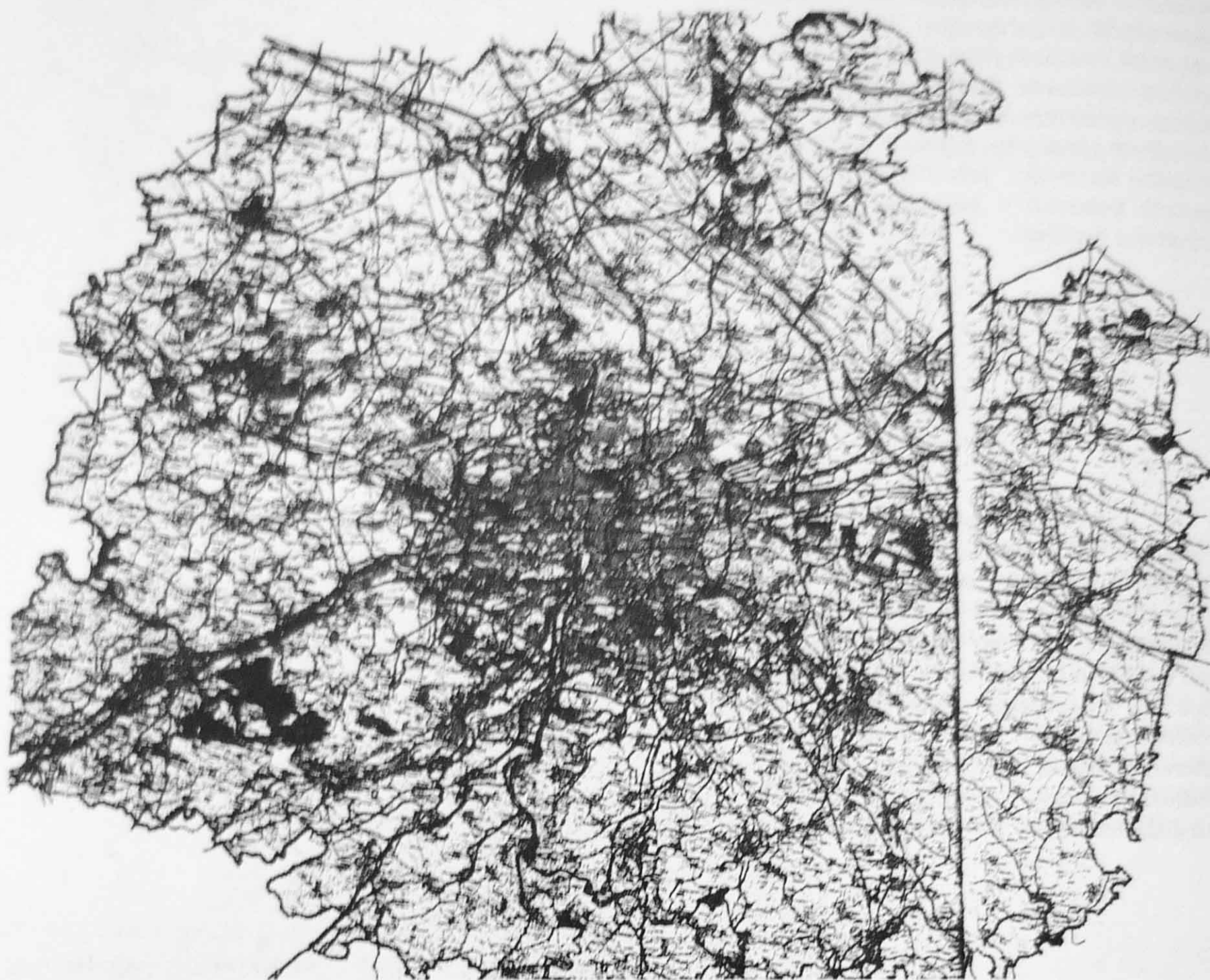

161. Územní plán 1999:

Výhledový železniční uzel prokazuje značnou složitost sítě, ovlivněnou nekoordinovaným budováním jednotlivých radiálních tratí, obtížemi terénního útvaru a také výškovými rozdíly jednotlivých nádraží, která mají jen výjimečně žádoucí parametry. Výhledovým úkolem, řešitelným v měřítku aglomerace je výstavba železničního okruhu, který by vyloučil nutnost vedení nákladové dopravy přes centrální pražská nádraží.

162. Pražská aglomerace je řešena jako územní plán velkého územního celku, jehož účinnost není dostatečnou k zabránění divoké suburbanizaci.

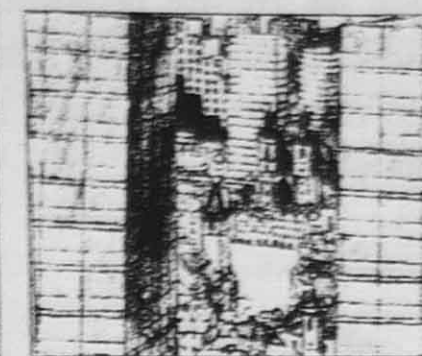
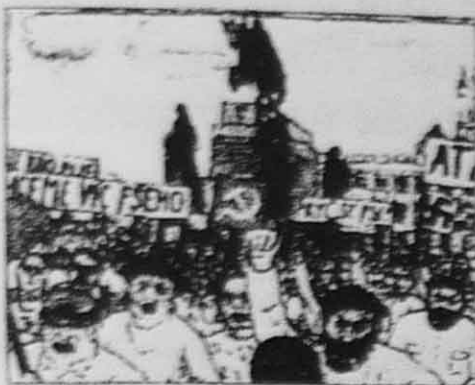
Praha zítřka

Při úvahách o Praze zítřka záleží na tom jaký časový horizont máme na mysli. Pokud by to byl jen rok 2010, pak to vlastně bude Praha dnešní, doplněná novými stavbami, které se většinou již dnes projektují nebo se začínají stavět.

Možná ani v tomto roce nebude mít Praha úplný – ať již jakýkoliv – **komunikační systém**, stejně jako nebude hotovo předpokládaných něco přes 100 km tras metra - včetně tak potřebné trasy D.

Nebude mít – již od doby 1. republiky projektovanou – **novou čistírnu odpadních vod** na Labi a bude zřejmě dále zápasit s mnoha problémy životního prostředí. Její ulice budou zřejmě ještě více naplněny automobily, možná jen trochu méně páchnoucími.

Doufejme, že bude ještě existovat **pražské historické jádro** a že si konečně správci města uvědomí, že dnešní způsob jeho proměn není ten nejvhodnější. Na Staroměstském náměstí velmi pravděpodobně nebude dostavěna radnice a jen s velkou smělostí lze předpokládat, že z něj zmizí trhovci, které již před více než šesti stoletími odsud vyhnal Karel IV.

163. Praha do roku 2010 podle comicsu I.Lomové

Budou stát bývalá **předměstí** 19. a 20. století, která se po modernizaci promění jako v jiných zahraničních městech na lákavá místa pro bydlení. Nadále bude nejméně třetina pražského obyvatelstva bydlet v panelových sídlištích, která by se během deseti let snad mohla dočkat alespoň nástupu velkorysejšího řešení své regenerace, protože jinak by jim hrozil osud sociální i etnické segregace.

Pokud bude pokračovat dnešní vývoj, pak bude Praha dále nekoordinovaně obrůstat skupinami rodinných domů a vil různého standardu, která budou spolu s dalšími projevy suburbanizace ujídat z tak vzácné a cenné příměstské krajiny.

Scénáře pro Prahu

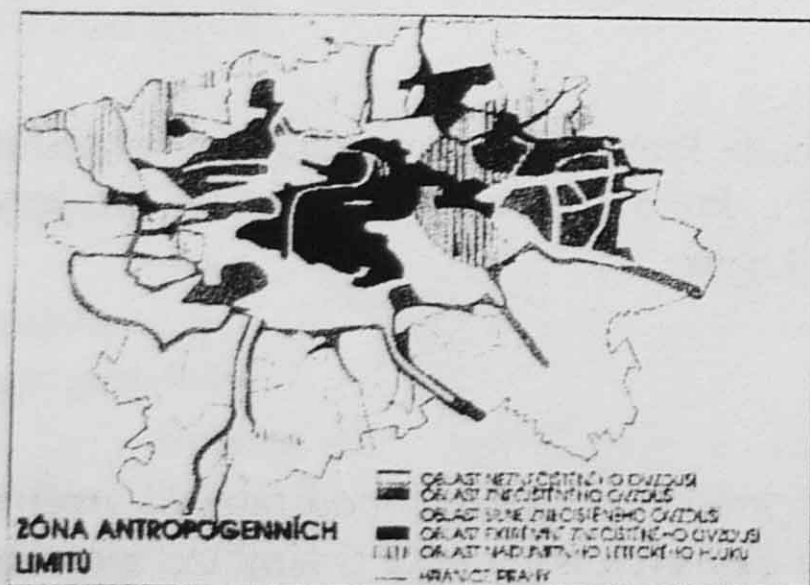
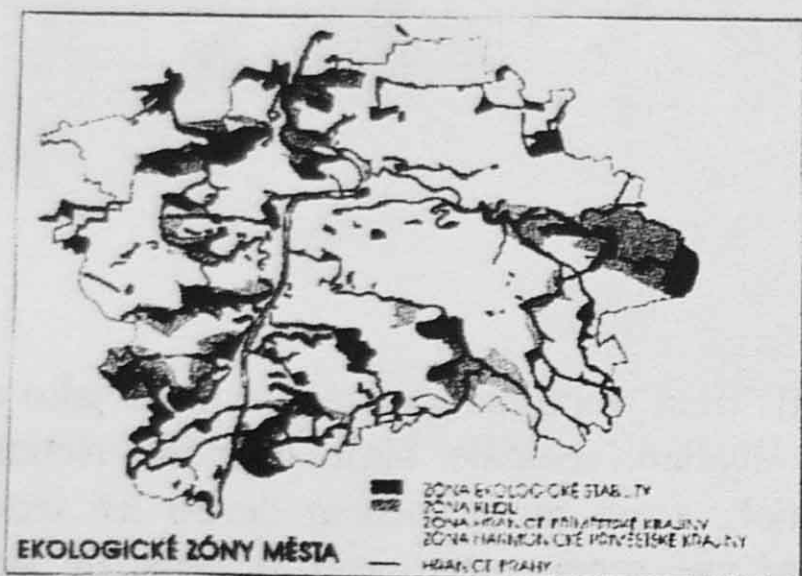
Období deseti let je v životě města příliš krátké pro nějaké podstatnější změny. Mnohem složitější je to s výhledem do vzdálenějších časových horizontů. S nimi lze spojovat různé velkorysejší představy, související ovšem především s dalším vývojem celého světa a lidské společnosti.

Takové dlouhodobější koncepční představy jsou dnes v dokumentech OSN, EU a dalších mezinárodních i místních institucí spojovány se „scénáři“, vymezujícími různé varianty příštího vývoje.

Častými a nejsnadnějšími jsou *liberální scénáře*, předpokládající extrapolaci a pokračování dnešních vývojových tendencí se všemi jejich klady i zápory. Dalším typem jsou scénáře, které předpokládají určité *regulativní zásahy* do dnešních trendů. Třetím typem jsou *scénáře na hranici zbožných přání*, podle nichž se lidé jako by zázrakem rozhodnou chovat se zcela jinak vzájemně a též k přírodě, jejíž jsou součástí.

Takové scénáře jsou vypracovávány nejen pro celý svět, jednotlivé kontinenty, země a regiony i pro mnohá světová města. Svým způsobem je takovým scénářem i existující strategický plán pro Prahu. Stejně jako jinde je i on naplněn mnoha ušlechtilými záměry, avšak zároveň – opět jako jinde – obsahuje zatím jen dosti mlhavé představy o tom, jak by bylo možno tyto záměry naplnit.

Dnešní stavební vývoj Prahy a jejího zázemí má ve své podstatě také svůj – byť živelný – scénář. Vyznačuje se především stále zřetelnější suburbanizací se všemi jejími průvodními jevy jako je vylidňování centra, úbytek obyvatel jádrového města, růst podílu automobilové dopravy a pokles cestujících dopravou veřejnou. Nelze opomenout ani vliv tohoto procesu na životní prostředí a na městskou i příměstskou krajinu. Jde nyní o to, aby si město odpovědělo na otázku, zda mu takový scénář pro budoucnost vyhovuje. Pokud ano, pak se vlastně nemusí nic dělat a dokonce by ani nebylo třeba zpracovávat nějaké územní nebo strategické plány.

Lze však vyjádřit naději, že město pozná nevýhodnost takového vývoje dokonce ani pro ty, kteří z něj dnes tak úspěšně těží. V takovém případě je nutno si položit další otázku, zda naše společnost chce a může nějakým způsobem tyto trendy vývoje města ovlivňovat. To však stále ještě nestačí.

Musíme se totiž ještě ptát, v jakém směru a do jaké míry bychom na ně chtěli působit. A nakonec přichází to nejtěžší. Je to otázka, zda na to máme dostatečné prostředky a také opravdu účinné nástroje – navíc přijatelné pro demokratickou společnost.

Toto vše jsou otázky, které si klade většina měst na celém světě a hledá na ně odpovědi, jejichž naléhavost roste s vědomím jejich souvislosti s trvalou udržitelností života na naší planetě. Dříve nebo později na ně bude muset hledat odpověď Praha, chce-li se i ona stát trvale udržitelným městem.

164. a165. Kvalita životního prostředí bude v Praze stále více souviset s ekologickými aspekty, které se promítají do všech prostorových a funkčních systémů města a jeho aglomerace.

Chronologický přehled

- 1990 ▪ otevřen 2. úsek trasy B metra (Florenc – Českomoravská)
- 1992 – 1994 ▪ kancelářská budova A.B.C. na Vinohradech (M.Kotík, V.Krátký, V.Králíček)
▪ Legiobanka Na poříčí, rekonstrukce (V.Obadílek, J.Janoušek, M.Horeska)
- 1992 – 1996 ▪ „Tančící dům“ na Rašínově nábřeží (V.Milunič, F.O.Gehry)
- 1993 ▪ International Business Center v Karlíně (M.Kotík, V.Králíček)
- 1993 – 1994 ▪ Pojišťovna Generali v Bělehradské ulici (M.Kotík, V.Krátký, V.Králíček)
- 1994 ▪ otevřen 5. úsek trasy B metra (Nové Butovice – Zličín)
- 1994 ▪ hotel Hoffmeister na Malé Straně (P.Keil)
- 1994 – 1996 ▪ Podnik výpočetní techniky ve Vysočanech (J.Hančl)
- 1994 – 1995 ▪ Bussines Center Holan v Rybné ulici (M.Kotík, V.Králíček, T.Brix, V.Krátký)
- 1995 – 1997 ▪ dům U zlatého prstenu v Týnské uličce, rekonstrukce (V.Milunič)
- 1996 ▪ hotel Mövenpick na Smíchově (H.Neumann)
- 1996 – 1998 ▪ BB Centrum v Michli (Studio A)
- 1998 ▪ Centrum Modrá pyramida v Bělehradské ulici (M.Kotík, P.Stiezay-Bromski)
- 1997 – 1999 ▪ Hypo-Vereinsbank na náměstí Republiky (B.Winking, M.Prohe, K.Böchler)
▪ polyfunkční budova Barrandov (Z.Hölzel, J.Kerel, I.Hölzelová, L.Hruška)
- 1998 – 2000 ▪ hotel Four Seasons na Alšově nábřeží (J.Hůrka, V.Rottbauerová)
- 1998 – 1999 ▪ Erste Bank Sparkassen na Národní třídě (M.Kotík, Z.Korek, J.Svatoš)
▪ Longin Business Center v ulici Na Rybníčku (OMICRON – K, M.Kotík a kol.)
- 1998 – 2001 ▪ Terasy červený Vrch (J.Aulík, P.Kahoun)
- 1998 ▪ Černá Labuť Na poříčí (A.Holub, V.Tuček)
- 1999 ▪ zastupitelstvem města schválen územní plán Prahy
- 1999 – 2002 ▪ ABC Anděl na Smíchově (S.Fiala a spolupr.)
- 2000 ▪ zastupitelstvem města schválen strategický plán Prahy
▪ polyfunkční centrum Zlatý anděl na Smíchově (J.Nouvel, spolupr. J.Střítecký, M.Krupauer)
- 2000 – 2001 ▪ komunikační centrum sv. Prokopa v Nových Butovicích (Z.Jiran, M.Kohout)
▪ Sovovy mlýny, rekonstrukce (V.Cigler, M.Karel, M.Motyčka, M.Špaček, D.Zámečnicková)
▪ divadlo MINDR ve Vodičkově ulici (A.Kletenský, V.Koreis, B. aj.Zichovi, J.Zich)
- 2000 – 2002 ▪ Prague Gate u dálnice D1 (AG Studio)
▪ Charles Square Center (L.C.Goettsch – Chicago+ SIAL)
▪ Palác EURO na Václavském náměstí (M.Kotík + R.Doležel, P.Malínský, P.Burian, M.Pokorný)
- 2001 – 2002 ▪ bytový dům v ulici 28. října (E.Jiříčná)
▪ hotel Josef v Rybné ulici (E.Jiříčná, P.Vágnér, J.Adámek, J.Hušek, J.Hladík)
▪ palác Langhans ve Vodičkově ulici, rekonstrukce (P.Burešová, L.Dvořáková, Z.Heřman, L.Lábus, D.Mareš)
- 2002 ▪ Pomník obětem komunismu (Z.Hölzel, J.Kerel, O.Zoubek)
- 2003 ▪ Juliš na Václavském náměstí, rekonstrukce na Sport Town (J.Trávníček, D.Savičevič atd)
▪ Lighthouse Holešovice (M.Tzur, Izrael)
▪ Palác Flora na Vinohradské ulici (P.Franta)

- City Pankrác (R.Meier & Partners, Spojprojekt)
- River City Prague v Karlíně (Kohn Pederson Fox, Londýn)

Další pozoruhodné stavby posledního desetiletí :

- Vinice, Strašnice Vinohradská (O.Haman, R.Maňák, Š.Hájková)
- Česká spořitelna, Budějovická (M.Kotík, L.Zeman, D.Dvořák)
- Obytný park Troja (J.Sedliský, M.Krise)
- Stará celnice na náměstí Republiky (J.Střítecký, M.Krupauer)
- Zlatý Anděl na Smíchově (J.Nouvel, spolupr. J.Střítecký, M.Krupauer)
- Corso Karlín (R.Bofil, J.P.Camiaux, J.M.Rosias)
- Palmovka Park v Libni (P.Lacko, R.Lampa, J.Pleskot, P.Rydlo, J.Svobodová)
- Administrativní centrum Metrostav v Karlíně (V.Králíček, E.Přikryl, V.Brka, B.Lukeš, Z.Korch)
- City Center Praha v Klimentské ulici (O.Dvorak, J.Hochmann, P.Ortner, E.Stola)
- B.H.Centrum v ulici V celnici (R – Projekt)
- bankovní dům Skala na Václavském náměstí (Atelier Drexler + Vrbata)
- Biskupský dvůr (Atelier PRUSA)
- Obchodní centrum Kateřinská v Kateřinské ulici (A projekt – J.Kasl, J.Čejka, P.Boček, Z.Blažek)
- Administrativní centrum v Klimentské ulici (P a P servis)

Doslov

Doslov k učebnímu textu o urbanistickém vývoji Prahy, zpracovanému na samém počátku jednadvacátého století, nemůže být lektorským posudkem nebo recenzí. Musí především brát na vědomí, že toto město je v současné době právem pokládáno za pozoruhodný jev ve světovém měřítku, o němž bylo napsáno a uveřejněno téměř nepřehledné množství spisů a textů, lišících se názorově i šíří pohledu. Fenomenální charakter města určuje souhra přírodního prostředí a stavebního obrazu, vyrostlého za tisíc let. Jeho hodnoty jsou neměnnými jen zdánlivě, protože se trvale pod vlivem společenského, hospodářského a kulturního vývoje země a světa přetvářejí.

Snad prvním soustavnějším písemným vyličením Prahy je z roku 1615 latinsky Bartolomějem Martinisem (Martinovským) napsaný „*Popis velmi rozsáhlého překrásného královského města Prahy, metropole celých Čech*“. Nalezneme v něm po oslavných verších připomenutí dávného původu města, výčet jeho slavných synů, popis jeho polohy, výčet nejdůležitějších staveb, včetně vodovodů, a také zajímavé zprávy o životě obyvatel.

Dalším z děl tohoto druhu je „*Beschreibung der Königlichen Hauptstadt Prag*“ od J. Schallera, vydané ve čtyřech svazcích v letech 1794 až 1797. Toto na věcný popis zaměřené dílo bylo pravděpodobně vyvoláno josefínským sloučením čtyř dosud samostatných královských měst a je zároveň obrazem společenského a politického stavu Prahy a našich zemí vůbec ve druhé polovině osmnáctého století.

Následující století devatenácté přineslo rostoucí počet Praze věnovaných spisů jako svědectví upevňování ekonomiky, kultury a také pozice českého jazyka. Připomeňme si alespoň z roku 1835 „*Popsání královského hlavního města Prahy*“ od K. V. Zapa, který v následujících desetiletích věnoval Praze další spisy, obsahující mimo jiné první soupis nejvýznačnějších památek. Dodnes jsou působivými Palackého „*Stručné dějiny Prahy*“, napsané r. 1836 jako připomínka významu Prahy pro účastníky korunovace Ferdinanda V.

Ve druhé polovině 19. století vyšlo z pera V. V. Tomka v letech 1855 až 1912 dvanáct svazků, nazvaných „*Dějepis města Prahy*“, a v letech 1866 až 1901 od téhož autora dvousvazkové „*Základy starého pražského místopisu*“. Rozsáhlé dílo představují svazky „*Kroniky královské Prahy a obcí sousedních*“ od F. Rutha, po roce 1904 doplňované J. Herainem. Dalším přínosem se staly v roce 1912 vydané „*Staré plány pražské*“ od Z. Wirtha, tehdy mladého historika a pozdějšího organizátora památkové péče.

Po obnovení státnosti v roce 1918 nabyl publikační proces neobyčejně na rozsahu i hloubce. Začínají se vydávat různé ročenky a sborníky, jako bylo ve třicátých letech dílo „*Jak rostla Praha*“, v němž přispěl Z. Wirth statí „*Praha v obraze pěti století*“. Mezi autory se kromě historiků a historiků umění začali uplatňovat též architekti. A. Engel kromě časopiseckých statí publikoval v roce 1920 spis „*Praha v půdorysu a obrazovém vývoji*“ a P. Janák v roce 1933 „*Knihu o Praze*“.

V roce 1930 vyšla též kniha německého historika umění O. Schürera „*Prag – Kultur, Kunst, Geschichte*“, zejména ve svém druhém vydání v době nacistické okupace přílišně zdůrazňující význam německých vlivů na vývoj a utváření města. Naproti tomu čeští autoři v té době zaměřovali své spisy citově a vlastenecky.

Po roce 1945 se začala obohacovat pražská bibliografie o spisy, které se zabývají urbanistickou tematikou. V této souvislosti je třeba připomenout, že se nauka o stavbě měst začala formovat až od konce 19. století a rozvinula se ve svém moderním pojetí až v polovině století následujícího. V Československu našla urbanistická tematika jak v praxi tak i v teorii výrazné uplatnění zejména v Praze – i když nelze opomenout její rozvoj v Brně, v Hradci Královém nebo ve Zlíně.

Utváření města Prahy jako celku se věnoval městský archivář V. Vojtíšek v řadě statí, uveřejňovaných ve Sborníku pro hospodářské a politické dějiny. Přehled vývoje ikonografie města vydal spolu s výběrem reprodukcí v roce 1946 A. Novotný pod názvem „*Grafické pohledy Prahy 1493 – 1850*“, následovaný obdobným a několikrát pod názvem „*Praha očima staletí*“ vydaným spisem V. Hlavsy. Dodnes neztratila svou hodnotu kniha „*Praha včerejška a zítřka*“ od O. Stefana, J. K. Říhy a J. Vančury z roku 1956, stejně jako Stefanův doprovod ke kresbám B. Kozáka v knize „*Mluva pražské architektury*“ z roku 1960.

Z mnoha dalších knih, věnovaných pražské architektuře a urbanismu, patří mezi základní díla několikrát vydávaný příruční svazek E. Pocheho „*Prahou krok za krokem*“. Převážně urbanistické problematice věnoval r. 1973 pozornost V. Lorenc v knize „*Nové Město pražské*“, která byla následována obdobnými díly jiných autorů o dalších částech historické Prahy, zatím uzavřených knihou „*Staré Město pražské*“ od D. Líbala. Hojně J. Staňkem ilustrovaný přehled významných staveb přineslo společné dílo J. Staňkové, J. Štursy a S. Voděry „*Pražská architektura*“ z roku 1991. Do rozšiřování poznatků se výstavami a ediční činností kromě Muzea hlavního města Prahy zapojil též Útvar hlavního architekta města Prahy, jak o tom svědčí kniha B. Borovičky a J. Hrůzy „*Praha – tisíc let stavby města*“ z roku 1976, nebo objemná kniha J. Hrůzy „*Město Praha*“, vydaná s kresbami M. Brixie v roce 1989.

V roce 1980 vydalo významné londýnské nakladatelství Academy Editions knihu světoznámého norského historika architektury Christiana Norberg-Schulze o fenomenologii architektury „*Genius loci*“, která se dočkala i českého vydání. Jako konkrétní a podrobně analyzované příklady měst si z celého světa autor vybral Prahu, Řím a Chartum. V úvodu Praze věnované části napsal, že „*málo míst má takový dar kouzla jako Praha. Jiná města*

mohou být větší, pívabnější nebo „krásnější“. Praha však se vás zmocní a zůstane s vámi více, než kterékoliv jiné místo“.

Na tomto místě se zamysleme nad kořeny mýtické přitažlivosti pražského prostředí, o níž píše Christian Norberg-Schulz.

Většina pozoruhodných měst v Evropě vyrůstala přes různé peripetie v jednom domácím a navazujícím ovzduší. V České kotlině tomu bylo od počátku jejího osídlování jinak, zvláště po zániku Římské říše a příchodu slovanských kmenů. Nové obyvatelstvo se lišilo od sousedící populace na západě, která byla pod silným vlivem římské civilizace. Bylo poměrně málo početné, geograficky a etnicky do jisté míry izolované, ale se silným smyslem pro vlastní identitu. Vznikl tak na západ vysunutý slovanský stání útvar, v němž se brzy stalo zřejmé, že jej nelze udržet a rozvinout bez styků s tehdejší východofranskou oblastí. Tak se začala postupně vytvářet dnešní směs Čechů, Němců a Židů.

Ve vznikajícím centru země – Praze - byl tento proces dosti intenzivní a tak je možno říci, že se na její výstavbě do značné míry podíleli bohatí přistěhovalí cizinci, kteří si mnohdy přiváděli vlastní řemeslníky. V době největšího středověkého rozkvětu se dovoz architektury a technických dovedností soustřeďoval na nejvýznamnější stavby, přičemž pracovní síly byly již domácí.

Po ztrátě české královské státnosti v 17. století nabyla výstavba města značně odlišných forem. Na základě konfiskací majetku poražené české šlechty a městského patriciátu vyrůstaly po Praze nové monumentální světské a církevní architektury. Středověké město je však vstřebalo do dnešní obdivované harmonie. Významnou úlohu přitom měly ojedinělé přírodní podmínky, které z ciziny povolaným architektům pomáhaly pochopit místní prostředí a mnohdy se s ním i ztotožnit. Tak postupně vznikala dnešní „genius loci“ historické Prahy, její odlišnosti a ojedinělosti.

Město tak vytvářeli spolu s domácím obyvatelstvem přistěhovalci, kteří byli mnohdy bohatšími stavebníky. Mezi dnes známými staviteli a architekty lze vlastně až do poloviny devatenáctého století spíše výjimečně nalézt jména, svědčící o české národnosti. Jsou to jména, svědčící o působení tvůrců z celé Evropy a zejména z území dnešní Itálie, Německa, Rakouska a Francie.

Stav, kdy mezi dnes známými pražským architekty lze sotva najít jména svědčící o českém původu, trval v podstatě až do druhé poloviny 19. století a byl do značné míry projevem habsburské protičeské politiky. Teprve od 50. let se do obrazu města začaly zapisovat čeští autoři – i když v první generaci vyškolení ve Vídni a v Německu. Jen postupně převládali absolventi pražské Techniky, Akademie výtvarných umění a Uměleckoprůmyslové školy, vedených vesměs vynikajícími učiteli jako byl Josef Zítek, Josef Schulz, Jan Kotěra, Antonín Balšánek a mnozí další. K zásadnímu obratu došlo na počátku 20. století, když z českých vysokých škol začali vycházet první budoucí tvůrci konstruktivismu a funkcionalismu, následovaní dalšími generacemi domácích architektů.

Tvořili v době proměny ještě středověkými hradbami sevřeného města na moderní evropskou metropoli, která jim umožňovala uplatnění na společensky významných úkolech. Čas však plynul a doposud plyne velmi rychle, než aby poskytoval možnost klidného a odpovědného hodnocení. Okamžité soudy byly a jsou ovlivňovány měnící se společenskou situací. Jen jako příklad lze uvést Obecní dům, při své stavbě příkře odmítaný například i A. Englem a dnes všeobecně oceňovaný i za našimi hranicemi.

Ve městě té doby dochází vlivem měnících se společenských, kulturních, ekonomických, technických a v neposlední řadě též politických podmínek ke změnám a stejně tak se mění i pohled a vnímavost lidí. Od druhé poloviny 19. století neustále sílilo vnímání Prahy jako hlavního města země a výrazu boje za obnovení historické státnosti. Již před první světovou válkou se Praha se svým multikulturním a multietnickým prostředím snažila opět vstoupit na mezinárodní scénu a zároveň tím vyjádřit západoevropskou orientaci tehdy se zřetelným frankofilním zaměřením.

Mimořádně příznivé podmínky pro rozvoj města vytvořilo obnovení státní samostatnosti a vznik Československé republiky, jejímž se stala přirozeně hlavním městem a nejvýznamnějším společenským, hospodářským a kulturním centrem. Tento svůj význam si město přes složité děje dvacátého století zachovalo dodnes.

Po roce 1918 se naše intelektuální společnost orientovala výrazně na západoevropské myšlenkové proudy a zejména na Francii. Bez povšimnutí nezůstávala pokroková střediska v Německu. To vše mělo významnou a pestrou odezvu v tvorbě tehdy nastupující mladé architektonické generace.

Díla, která tehdy vznikala, zasahovala od konzervativního pojetí například některých ministerských budov, přes snahy o hledání domácího výrazu až po rozvíjení myšlenek funkcionalismu a konstruktivismu. Značný význam mělo, že investoři patřili převážně do kruhů tehdy prosperujícího československého podnikání a téměř všechny velké stavby projektovali čeští a slovenští architekti.

Z pražských příkladů je možno uvést stavby na vltavském nábřeží, Hypšmanův komplex Emauzy, Gočárovu Legiobanku, Elektrické podniky od Benše a Kříže, Starého Družstevní práci či Havlíčkův a Honzíkův Všeobecný penzijní ústav.

Velmi důležité a pro Prahu charakteristické jsou počátky urbanistického plánování. Mezi nejstarší patří ještě za Rakouska regulace a asanace Židovského města, svědčící o inspiraci čerpané ve Francii. Již v roce 1929 přinesla Státní regulační komise, založená v roce 1920, první regulační již moderněji a komplexně chápaný plán. Těžištěm urbanistických prací 20. a 30. let byly projekty v místech nové soustředěné výstavby – v Dejvicích, Zahradním městě, na Hanspaulce, Ořechovce a Babě, což jsou vesměs díla státle hodná úcty.

Po roce 1945 se pokračovalo v nových podmínkách na plánu celé Prahy. Obnovená Plánovací komise v nezvykle krátké době již k 28. říjnu 1948 dokončila pod vedením A. Benše nový urbanistický plán, v jehož názvu byl poprvé použit pojem „směrný“.

V následující druhé polovině 20. století se urbanistické projektování významně uplatnilo při řešení tehdejších potřeb výstavby Prahy. V roce 1951 založená městská kancelář pro územní plán vypracovala v 50. letech několik variant urbanistického rozvoje města. Byla vytvořena další verze směrného územního plánu, projednaná v roce 1956, kterou však vláda neschválila.

Další práce probíhaly již v Útvaru hlavního architekta, který byl zřízen v roce 1961 a v roce 1964 dokončil návrh směrného územního plánu Prahy, který byl opět projednán, ale také neschválen.

Následujícím velmi významným projektovým i koncepčním krokem byla v letech 1966-1970 práce na územním plánu pražské – středočeské aglomerace, zahrnujícím prostor o rozloze přes 3500 km². Zpracovatelem byly kolektivy Útvaru hlavního architekta a Terplánu, vedené J. Hruzá, J. Novotným a A. Maškem. Neobyčejně pečlivě zpracované dílo má několik

set rozborových i grafických listů a stovky stran písemného doprovodu. Návrh byl na úrovni české vlády projednáván v roce 1971, avšak nebyl schválen v důsledku rozporů mezi zájmy kraje a hlavního města.

Dále postupující extenzivní růst zastavěných území byl v roce 1974 umožněn zvětšením správního území města na úkor Středočeského kraje. Pro toto území byl pak zpracován směrný územní plán v roce 1975 a jeho aktualizace v roce 1986. Oba dokumenty byly českou vládou schváleny a vytvořily poprvé v historii základní nástroj pro urbanistické řízení výstavby hlavního města.

Schválené plány měly mít sice sílu zákona, ale centralistický systém současně vytvářel řadu závažných překážek pro jejich realizaci. Jednou z hlavních byla tendence tehdejších státních plánovacích orgánů orientovat prostředky téměř výhradně na tzv. tvorbu nových hodnot. To téměř znemožňovalo v urbanistických plánech obsaženou naléhavou modernizaci a obnovu starých částí města. V obytných blocích stále existovaly zanedbané sklady a provozovny, mimo jiné vlivem stejné ceny pozemků v centru města i na jeho okraji. To vše vytvářelo nevábny dojem vnitřního města, který nemohly zlepšit ani pečlivé a nákladné rekonstrukce některých významných objektů v historickém jádru, protože ulice a uličky v jejich okolí byl bez života, který k nim vždy patřil.

Čtyřicet let po 2.světové válce bylo v Praze poznamenáno rozvojem urbanistického plánování, avšak zároveň určitou stagnací individuální architektonické tvorby, která dostávala příležitost jen v nepočtených veřejných stavbách. Nejvyšší důležitost se přikládala potřebám průmyslu a masové výstavbě bytů s tím, že množství se hodnotilo více než kvalita.

Odstup od těchto nedávných let je příliš krátký, než aby umožňoval klidné a odpovědné posouzení. Mnohé dnešní pocity a soudy jsou výsledkem různých vlivů citové povahy. Nepochybně se budou proměňovat jak o tom svědčí názor na některé stavby v době svého vzniku velmi odsuzované a dnes se již těšící obecnému uznání.

Urbanistická činnost minulých desetiletí přinesla, kromě zachování historických hodnot města, zvládnutí kvantitativně náročných požadavků na nové velké sídelní útvary na okraji města a zároveň s tím i vytváření odpovídající sítě metra. Byly položeny základy komunikačních systémů a zabezpečilo se potřebné zásobování vodou a tepelnou energií i připojení na kanalizační síť.

Zásadně změněné společenské a ekonomické podmínky devadesátých let změnilly mnohé z dřívějších záměrů a předpokladů. Poklesla průmyslová výroba a téměř se zastavila hromadná bytová výstavba. Naproti tomu neobyčejně vzrostl podíl pracovních činností spojených s finančnictvím a obchodem, do značné míry pod vlivem vstupu zahraničního kapitálu.

Urbanistické koncepce byly velmi výrazně ovlivněny navrácením pozemků a objektů do soukromého vlastnictví. V ovzduší horečného vytváření velkých majetků a rychlých zisků se odmítají komplexní a dlouhodobé pohledy jako projev zastaralých zbytků minulosti a překážka individuální iniciativy. Všeobecná liberalizace a svoboda projevu dávají každému možnost oprávněné kritiky urbanistických záměrů například z hlediska životního prostředí, ale mnohdy také z hledisek úzce osobních či skupinových zájmů.

Je proto nutno ocenit, že i za těchto okolností se v roce 1999 podařilo dokončit a na úrovni zastupitelstva hlavního města schválit územní plán Prahy se zachováním základních myšlenek a zásad plánů předchozích.

V současné době Praha, podobně jako mnohá jiná velkoměsta, zvládá významné vstupy nových investorů a velkých investic, jejichž architektoničtí tvůrci přicházejí mnohdy ze zahraničí. Architektura a investiční podnikání se navzájem pronikají a často nabývají vrchu hlediska přespříliš zaměřená na zisk. Zdá se, že celosvětově končí zvláště pro 19. století typický architektonický regionalismus. Město se jakoby vrací do těch údobí svých dějin, v nichž si architekt volil a přivedl ten, kdo stavbu platil. Tyto procesy však probíhají daleko rychleji než kupříkladu v časech baroka a tak o nějaké kulturní aklimatizaci cizího architekta v našem prostředí nelze uvažovat. O to důležitější je úloha a dodržování územního plánu, který je vlastně jediným garantem zachování pražského „genia loci“.

Zamyšlení nad současným urbanistickým vývojem Prahy vedou k poznání nezbytnosti urbanistického plánování i pro budoucnost. Přitom bude nutno vyhledávat nové aktuální sféry, překračující hranice dřívějších projektů a studií.

Každá a tedy i současná doba přináší do krajiny a organismu města některé nové prvky. Jejich hodnocení by mělo probíhat v uklidněném myšlenkovém ovzduší s vědomím, že konstantou města je jeho půdorys, základní hmotové uspořádání a uchování památkových objektů a souborů. Dnešní nové budovy, které budoucnost shledá nevyhovujícími, bude možno případně odstranit. Uliční interiér, dnes někdy příliš poznamenaný komerční dravostí, je poměrně snadno změnitelnou kulisou.

V historickém jádru je třeba jako obranu proti snahám o nejvyšší zisk prosazovat návrat k bydlení, jako předpoklad jeho života. To by mohlo omezit dnes stále dominantnější automobilovou dopravu. S kultivací historického jádra není v souladu budování mnoha velkých podzemních parkovišť, stejně jako úvahy o navrácení tramvajové dopravy do pěších zón. Úspěšně zahájená výstavba kolektorů pro technické vybavení by naopak měla plným tempem pokračovat jako jedna ze záruk kvality životního prostředí.

Ve vnitřním městě bývalých předměstí 19. století zasáhla výstavba a přestavba v nových podmínkách jak nebytové tak bytové objekty. Probíhající obnova a modernizace přinesla velmi patrné zlepšení zvláště tam, kde se dlouhá léta zanedbávala údržba, nebo se dokonce předpokládala demolice. V prvním desetiletí přinesla transformace do těchto částí města i stavby nové, na nichž se uplatnili domácí i zahraniční architekti. Téměř vždy se přitom respektují záměry územního plánu, ale architektura je do značné míry v rukách investorů, kteří si vybírají a ovlivňují projektanty. Ti pak, ve snaze neztratit výhodnou zakázku, někdy vyhovují zákazníkovi i tam, kde by neměli. Je velmi potřebné a naléhavé, aby se dalšímu utváření tohoto území věnovala intenzivní pozornost, neboť rozsah a rychlost vývoje nedovolují ponechat mu volný průběh.

Velké po roce 1945 vyrostlé sídelní útvary, v nichž bydlí polovina obyvatel Prahy na slušné civilizační úrovni, jsou nepřehlédnutelným svědectvím o stavu a vývoji města v době svého vzniku. Realistický pohled na demografii a ekonomické podmínky ukazuje, že přes řadu nedostatků mají tato sídliště před sebou dosti dlouhou budoucnost. Nedávné někdy až příliš emotivní a neodborné názory jsou tu postupně nahrazovány úvahami o způsobech odstraňování jejich nedostatků a přizpůsobování novým společenským poměrům. Již některé současné příklady ukazují, že novodobá pražská „města“ mají schopnost přijímat některé celoměstské objekty a pracoviště a v kladném smyslu proměňovat svůj dosavadní ráz nocleháren. Právě pražská sídliště by měla být po zániku dřívějších výzkumných pracovišť vhodným tématem pro vysoké školy a jejich výzkumnou činnost.

Významný podíl na pražském rozvoji má šířící se výstavba rodinných domů ve městě i jeho zázemí – jako jednotlivých objektů nebo ve větších či menších skupinách. Jejich obyvateli jsou obvykle velmi dobře situovaní občané, ve svých představách o ideálním bydlení inspirovaní zahraničními časopisy a televizními informacemi z bohatých zemí. Uskutečnění těchto představ, jejichž charakteristickým rysem je majetnost obyvatel reprezentující pseudohistorický dekor, má většinou k dobré architektuře značně daleko. Tyto stavby jsou často publikovány v různých časopisech – a je příznačné, že obvykle bez uvedení autora. Nezdá se však, že další růst v této sféře bude v podmínkách očekávatelných ekonomických a demografických podmínek mimořádně velký.

Výraznějším jevem je rychlé a naprosto spontánní obestavování hlavních komunikačních tahů na hranicích města velkými skupinami nákupních středisek, výroben a skladů všeho druhu. V souvislosti s tím ztrácejí obce kolem Prahy zemědělský ráz a rostou jejich vazby na město. Zdá se jako by to byl v deformované podobě návrat aglomeračních úvah z konce 60. let do urbanistického vývoje Prahy. V podmínkách obnoveného krajského zřízení by právě nyní bylo velmi naléhavé přikročit k vypracování společného regionálního plánu města a jeho zázemí a také zde by vysoké školy našly zajímavé studijní podněty.

Při zamyšlení nad vším, co bylo o Praze napsáno a především co bylo vyprojektováno a postaveno, vyvstává otázka jak v současné době na Prahu pohlížet a jakým směrem orientovat její urbanistický vývoj.

Lze se nadále věnovat ochraně historického jádra a v jeho sousedství kultivovat proces další výstavby. Je to cesta k dobře fungujícímu velkoměstu s jedinečným muzeálním klenotem ve svém centru.

Druhou možností je vědomí, že pražský „genius loci“ – duch místa – je dynamickým jevem, měl svůj vývoj a působí mimo prostor, ve kterém se zdá být uzavřen. Je výsledkem souhry jedinečné krajiny a dramatické historie jejího osídlování. Tyto síly by měly být pochopeny a měly by vést k trvalé snaze o uchování „genia loci“ nejen v literárních dílech, ale především v praktické politické, urbanistické a architektonické činnosti

Blahomír Borovička.

Literatura a prameny

- Archiv Muzea hl.m. Prahy (obr.64, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 85)
- Bečková K., Fokt M.: Svědectví Langweilova modelu Prahy, Schola Ludus Pragensia, Praha 1996
- Benešová M., Pošva R.: Pražské ghetto – asanace, ABF, Praha 1993 (obr.73)
- Benešová M.: Josef Gočár, Nakladatelství ČSVU, Praha 1958 (obr.110)
- Benešová M.: Pavel Janák, ČSVU, Praha 1959 (obr.117, 119)
- Blaha J.: Bohumír Kozák, Melantrich, Praha 1985 (obr.112)
- Borkovský I.: Pražský hrad v době přemyslovských knížat, Academia, Praha 1969 (obr.24)
- Borovička B.,Hrůza J.:Praha – 1000 let stavby města, Panorama, Praha 1983 (obr.23, 27, 38, 49, 54, 62, 96, 97, 98, 105, 107, 133)
- Dějiny Prahy, kol., NPL Praha 1964 (obr.17, 20)
- Dostál O., Pechar J., procházka V.:Moderní architektura v Československu, ČSVU, Praha 1967 (obr.113)
- Engel Antonín 1879-1958, katalog výstavy, NG, Praha 1999 (obr.87, 115, 116)
- Etarea - Étude du milieu humain dans la ville, Praha 1967 (obr.134, 135)
- Fridrichová M., Fridrich J., Havel J., Kovářík J.: Praha v pravěku, Archaeologica Pragensia, Supplement (2), Muzeum hl.m.Prahy, Institut hl.m.Prahy, Praha 1995 (obr.3, 13, 14, 15, 16, 21, 22)
- Geologie pražské kotliny, katalog výstavy, Útvar rozvoje hl.m.Prahy a Metrostav, Praha 2000 (obr.2, 5)
- Havlíček J., Honzík K.: Stavby a plány, MSA sv.3, Odeon, Praha 1931 (obr.114)
- Havlíček J. – katalog výstavy, Blok, Praha 1999 (obr.124)
- Hlavní město Praha – Návrh směrného plánu, Plánovací komise pro hl.m. Prahu a okolí, Praha 1948 (obr.IV.)
- Hlavsa V.: Praha očima staletí, Orbis, Praha 1967 (obr.67, 69)
- Hlavsa V.: Praha očima staletí, Panorama, Praha 1984 (obr.57, 58, 59, 60)
- Hlavsa V.: Praha v obrazech V.Morstadta, Orbis, Praha 1973 (obr.68)
- Hlavsa V., Vančura J.:Malá Strana/Menší Město pražské, SNTL, Praha 1983 (obr.44, 74)
- Hofman J.: Obraz barokní Prahy (plán Josepha Daniela Hubera 1769), Grafia, Praha 1944 (obr.42)
- Honzík K.: Tvorba životního slohu, V.Petr, Praha 1946 (obr.122, 123)
- Hruška E.:Urbanistická forma- osídlení a plán, K.Hrdlička, Praha 1947 (obr.137, 152)
- Hrůza J.: Teorie města, Academia, Praha 1965 (obr.120)
- Hrůza J.: Město Praha, Odeon, Praha 1989
- Kohout J., Vančura J.: Praha 19. a 20.století, SNTL, Praha 1986 (obr.56, 61, 70, 71)
- Koncept územní prognózy hl.m.Prahy, ÚHA, Praha 1988 (obr.140, 141, 142)
- Kovářík V. Literární toulky Prahou, Albatros 1980
- Královský Vyšehrad, sborník příspěvků, Královská kolegiální kapitula sv.Petra a Pavla na Vyšehradě, Praha 1992 (obr.25, 35, 39)
- Kropáček J.: Pražské veduty, Aventinum, Praha 1995 (obr.47, 52, 55, 63)
- Kubiček A. Barokní Praha v rytinách B.B.Wenera, Odeon, Praha 1956 (obr.48, 51)
- Kubiček A.: Bohumil Hypšman, Nakladatelství ČVU, Praha 1961 (obr.108)
- Kupka V.: Pevnost Praha, Fort print, Praha 1996 (obr.28, 53)
- Líbal D., Líbal P.: Architektonické proměny Prahy v jedenácti stoletích,Svoboda Servis, Praha 2000 (obr.29, 47, 52)
- Lorenc V.: Nové Město pražské, ANTL Praha 1973 (obr.34)
- Město a region na prahu třetího tisíciletí, Asociace pro urbanismus a územní plánování, Praha 1998 (obr.162)

- Motyková K., Drda P., Rybová A.: Závist – keltské hradiště ve středních Čechách, Academia, Praha 1978 (obr.18, 19)
- Novotný A. Grafické pohledy Prahy 1493-1850, V.Poláček, Praha 1946 (obr.36, 37, 41, 45)
- Novotný O.: Jan Kotěra a jeho doba, Nakladatelství KLHU, Praha 1958 (obr.109, 111)
- Palacký F.: Stručné dějiny Prahy, Odeon, Praha 1983
- Pavel Janák 1882-1956, Architektur und Kunstgewerbe, Semper depot, Wien 1984 (obr.92)
- Pechar J., Urlich P.: Programy české architektury, Odeon, Praha 1981 (obr.106)
- Poche E.: Prahou krok za krokem – umělecko historický průvodce městem, 1.vyd. V.Poláček, Praha 1948
- Poche E. a kol.: Čtvero knih o Praze, sv.1-4, Panorama, Praha 1978-1983
- Praga-Le forme della cita, Fratelli Palombi Editori, Roma 1987 (obr.93)
- Prag K.: Prostor v čase, katalog výstavy architektonického díla z let 1950-2001, Blok, Praha 2002 (obr.138, 139)
- Praha 2010, 2.část – Město na křižovatce, Technický magazín T94, Praha 1994 (obr.146, 155, 163, 164, 165)
- Praha – životní prostředí, Institut městské informatiky hl.m. Prahy, Praha 1999 (obr. 12)
- Praha v obnoveném státě československém, red.V.Vojtíšek, Rada hl.m. Prahy, Praha 1936
- Praha v plánech a projektech, katalog výstavy (text Hruza J.), Útvar rozvoje hl.m.Prahy, Praha 1999 (obr.65, 89, 90, 91, 102, 103, 104, 127, 128, 129, 131)
- Praha, Architektura ČSR, 1957 (obr.1, 33)
- Pražská asanace, Acta Musei Pragensis, Praha 1993 (obr.80)
- Pražská příroda a její ochrana, Pražské středisko Státní památkové péče a ochrany přírody, Praha 1979 (obr.4, 6, 7, 8, 9, 10)
- Pražský hrad ve středověku, k příležitosti výstavy, Neubert a synové, Praha 1946 (obr.31, 40)
- Preiss P.: Italští umělci v Praze, Panorama, Praha 1986
- Regulační plán Velké Prahy a okolí, Státní regulační komise a Melantrich, Praha 1931 (obr.III., 99, 100, 101)
- Ruth F.: Kronika královské Prahy, díl I., Praha 1903 (obr..66)
- Staňková J., Štursa J., Voděra S.: Pražská architektura, Praha 1991
- Staňková J., Voděra S.: Praha gotická a barokní, Academia, Praha 2001
- Strategický plán hl.m. Prahy, Útvar rozvoje, Praha 2000 (obr.145)
- Šolle M.: Staroslovanské hradisko, Vyšehrad, Praha 1984
- Štech V.V., Wirth Z., Vojtíšek V.: Zmizelá Praha 1., V.Poláček, Praha 1945
- Švidkovskij O.A.: Urbanismus socialistického Československa, Academia, Praha 1966 (obr.118, 121)
- T-Magazin, plakát, Praha 1991 (obr.84)
- Urban M.: Ideální Velká Praha, Technicko hospodářská jednota, Praha 1919 (obr.94, 95)
- Útvar hlavního architekta- 1961-1981- 20 let práce, ÚHA, Praha 1981 (obr.138)
- Územní plán hl.m.Prahy, Útvar rozvoje, Praha 1998 (obr.143, 144, 149, 156-161)
- Vilímková M.: Stavitelé paláců a chrámů, Vyšehrad, Praha 1986
- Vilímková M.: Židovské město pražské, Aventinum, Praha 1990
- Wirth Z.: Pražské zahrady, V.Poláček, Praha 1943 (obr.43)
- Zelinka T.Č.: Pražská předměstí, Orbis, Praha 1955

Foto: Dagmar Nováková (obr.148, 153, 154)

Ing. arch. Jiří Hrůza, CSc.

URBANISMUS SVĚTOVÝCH VELKOMĚST I. díl

Praha

Vydalo České vysoké učení technické v Praze

Vydavatelství ČVUT, Thákurova 1, 160 41 Praha 6,

v září 2003 jako svou 10226. publikaci.

Vytiskla tiskárna Vydavatelství ČVUT, Zikova 4, Praha 6.

191 strana, 166 obrázků, 6 příloh.

Vydání první. Náklad 500 výtisků. Rozsah 20,47 AA, 20,80 VA.

Kč 156,-

ISBN 80-01-02764-3

164-